

With the support of the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Європейська регіональна політика

підручник

за редакцією А. Крисоватого
та І. Ліщинського

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЄВРОПЕЙСЬКА РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА

за редакцією Крисоватого А. І та Ліщинського І. О.

(Підручник для студентів
вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації)

Цей підручник підготовлено за підтримки програми Еразмус+ Європейського Союзу (модуль Жана Моне 612067-EPP-1-UA-EPPJMO-MODULE "Європейська регіональна політика: баланс локальних, національних та загальноєвропейських інтересів"). Проте підтримка Європейською Комісією публікації цього підручника не є автоматичною підтримкою його змісту, який відображає лише погляди авторів. Комісія не несе відповідальності за будь-яке використання інформації, що наведена в підручнику.

Тернопіль 2020 р.

УДК 332.1, 339.982

Є54

Рекомендовано до друку вченою радою Тернопільського національного економічного університету (протокол № 5 від 24 червня 2020 р.)

Авторський колектив:

д.е.н., проф. *А. Крисоватий* (науковий редактор, розд. 1, 14);
д.е.н., проф. *І. Ліщинський* (науковий редактор, передмова, розд. 1, 2, 4, 5, 6, 7, 10, 13, 14);
д.е.н., проф. *М. Лизун* (розд. 3, 12);
д.е.н., проф. *В. Куриляк* (розд. 9);
д.е.н., проф. *Є. Савельєв* (розд. 11, 13).

Рецензенти:

О. Булатова – д.е.н., професор, перший проректор Маріупольського державного університету;
Л. Українець – д.е.н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка;
І. Хаджинов – д.е.н., професор, проректор з наукової роботи Донецького національного університету імені Василя Стуса.

Є54 Європейська регіональна політика: підручник За ред. Крисоватого А. та Ліщинського І. – Тернопіль: ВПЦ «Економічна думка ЗУНУ», 2020. 236 с.

ISBN 978-966-654-643-5

Підручник «Європейська регіональна політика» за редакцією Крисоватого А. І та Ліщинського І. О. розроблений для студентів, що вивчають дисципліну «Європейська регіональна економіка» у Тернопільському національному економічному університеті. Дисципліна викладається в рамках імплементації проекту 612067-ERP-1-2019-1-UA-ERP1MO-MODULE «Європейська регіональна політика: баланс локальних, національних та пан'європейських інтересів» Програми ім. Жана Моне (відповідно до угоди від 11.10.2019 р.).

У підручнику головний акцент зроблено на виокремленні стратегічних аспектів впровадження в країнах Європейського Союзу регіональної політики та виявленні перспективних напрямків інтеграції України територіальних структур європейської системи. Тематика підручника розкривається у таких напрямках: стратегічний менеджмент територій; регіональні порівняльні переваги, місцевий підхід, децентралізація влади, розміщення традиційних агломераційних утворень (міста, промислові райони), функціонування креативного класу і розумних міст, діяльність відносно-орієнтованих інноваційних альянсів (кластери, креативні регіони), транскордонне співробітництво, підвищення ефективності розвитку периферійних територій та регіонів та ін.

Підручник зацікавить викладачів, дослідників, студентів і аспірантів економічних та міжнародних спеціальностей. Може бути книгою корисною фахівцям, котрі є практиками, та усім, хто зацікавлений у вивченні проблем європейської та вітчизняної регіональної політики.

УДК 332.1, 339.982

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	6
РОЗДІЛ 1. ДІАЛЕКТИЧНА ЄДНІСТЬ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ЛОКАЛІЗАЦІЇ – АСПЕКТ РЕГІОНІВ ЄС	8
1.1. Вступ до регіональної науки: регіон, регіоналізм, регіоналізація.....	8
1.2. Регіональні та місцеві аспекти глобалізації.....	10
1.3. Поняття глокалізації.....	13
1.4. Альтернативні візії взаємодії глобального та локального	18
<i>Контрольні запитання</i>	21
<i>Тести</i>	21
<i>Практичні завдання</i>	22
<i>Література до розділу</i>	22
РОЗДІЛ 2. СТРАТЕГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ	23
2.1. Сутність та етапи становлення стратегічного управління	23
2.2. Стратегічне планування як складова цілісної системи планування місцевого розвитку	25
2.3. Аналітична складова розробки стратегії місцевого розвитку	26
<i>Контрольні запитання</i>	34
<i>Тести</i>	34
<i>Література до розділу</i>	34
РОЗДІЛ 3. БЕНЧМАРКІНГ СТРАТЕГІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ РЕФОРМ В ЄС	35
3.1. Особливості формування стратегій територіальних реформ в країнах ЄС.....	35
3.2. Територіальні реформи в Греції	39
3.3. Територіальні реформи в Німеччині	41
3.4. Територіальні реформи у Польщі.....	43
3.5. Територіальні реформи у Словаччині	45
3.6. Територіальні реформи у Чехії	47
3.7. Територіальні реформи в Угорщині	48
<i>Контрольні запитання</i>	49
<i>Тести</i>	49
<i>Практичні завдання</i>	50
<i>Література до розділу</i>	50
РОЗДІЛ 4. РЕГІОНАЛЬНІ КОНКУРЕНТНІ ПЕРЕВАГИ.....	51
4.1. Сутність регіональної конкурентоспроможності.....	51
4.2. Підходи та типи конкурентних переваг	54
<i>Тести</i>	61
<i>Практичне завдання</i>	61
<i>Література до розділу</i>	62

РОЗДІЛ 5. ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ І САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ОСНОВА ЕФЕКТИВНИХ РЕФОРМ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ ЄС	63
5.1. Сутність самоврядування	63
5.2. Диференціація структур місцевого самоврядування в Європі	64
5.3. Самоврядування як шлях до лібералізації та реальної демократизації політичного життя	67
5.4. Відновлення самоврядування на прикладі Польщі 1990-х років як «прихованої та недооціненої шокової терапії»	68
<i>Контрольні запитання</i>	71
<i>Практичні завдання</i>	71
<i>Література до розділу</i>	72
РОЗДІЛ 6. РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА В ЄС ТА СТРАТЕГІЯ «ЄВРОПА-2020»	73
6.1. Просторовий дисбаланс розвитку регіонів ЄС	73
6.2. Програми регіонального розвитку в ЄС	75
6.3. Територіальна політика в інструментарії Стратегії «Європа–2020»	76
6.4. Територіальний порядок денний Європейського Союзу 2020	79
6.5. Спільна стратегія просторового розвитку країн Вишеградської четвірки, Болгарії та Румунії (V4+2)	82
6.6. Національні програми розвитку територій в ЄС (приклад Німеччини)	82
<i>Контрольні запитання</i>	88
<i>Чи вірними є наступні твердження?</i>	88
<i>Практичне завдання</i>	88
<i>Література до розділу</i>	88
РОЗДІЛ 7. МІСЦЕВИЙ ПІДХІД У ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ ЄС	90
7.1. Трансформація традиційної політики розвитку територій	90
7.2. Порівняння альтернативних опцій сучасної територіальної політики: просторово сліпий та місцевий підходи	94
7.3. Практика впровадження місцевого підходу в державах ЄС	99
<i>Контрольні запитання</i>	104
<i>Творче завдання</i>	105
<i>Література до розділу</i>	105
РОЗДІЛ 8. МІСЬКІ АГЛОМЕРАЦІЇ В ЄС	106
8.1. Типологія традиційних агломерацій	106
8.2. Інноваційні форми агломерацій	108
8.3. Роль міст в політиці територіального згуртування	112
<i>Контрольні запитання</i>	120
<i>Література до розділу</i>	120
РОЗДІЛ 9. БІЗНЕС-КЛАСТЕРИ: ІСТОРІЯ УСПІХУ В ЄС ТА ДОСВІД ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ	122
9.1. Традиційні кластерні структури	122

9.2.	Інноваційні кластери	126
9.3.	Практика впровадження кластерів в Європі.....	127
	<i>Література до розділу</i>	133
РОЗДІЛ 10. РОЗВИТОК КРЕАТИВНОГО КЛАСУ В ЄС		134
10.1.	Гене́за ідеї креативного класу	134
10.2.	Концепція креативних міст.....	137
10.3.	Креативні міста Європи	138
	<i>Контрольні запитання</i>	139
	<i>Література до розділу</i>	140
РОЗДІЛ 11. РОЗМІЩЕННЯ ВИРОБНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КРАЇНАХ ЄС		141
11.1.	Секторальна структура регіонів Європейського Союзу.....	141
11.2.	Тенденції розвитку виробничої структури ЄС	145
11.3.	Регіональні і глобальні виробничі мережі як форма інтеграції	149
11.4.	Центрально-східний регіон Європи в системі європейського партнерства	155
	<i>Література до розділу</i>	164
РОЗДІЛ 12. ТРАНСКОРДОННА СПІВПРАЦЯ КРАЇН ЄС ТА УКРАЇНИ		166
12.1.	Транскордонне співробітництво в контексті регіональної економічної інтеграції	166
12.2.	Форми транскордонного співробітництва України та країн ЄС.....	167
12.3.	Транскордонна торгівля України та країн Вишеградської четвірки	169
	<i>Контрольні запитання</i>	173
	<i>Тести</i>	173
	<i>Практичні завдання</i>	174
	<i>Література до розділу</i>	174
РОЗДІЛ 13. МОДЕЛІ СТИМУЛЮВАННЯ ДЕПРЕСИВНИХ РЕГІОНІВ В ЄС		175
13.1.	Онтологія периферійних територій в Європі.....	175
13.2.	Збалансований розвиток регіонів ЄС в рамках політики згуртування.....	177
13.3.	Територіалізація як основа збалансованості регіональної політики Європейського Союзу.....	182
	<i>Література до розділу</i>	195
РОЗДІЛ 14. РОЗВИТОК ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ НА ОСНОВІ ДОСВІДУ КРАЇН ЄС.....		196
14.1.	Стратегія територіального розвитку України	196
14.2.	Нормативні засади стратегічного територіального розвитку України.....	202
14.5.	Точки територіального зростання.....	220
	<i>Контрольні запитання</i>	227
	<i>Література до розділу</i>	227
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ		229

ПЕРЕДМОВА

В умовах посилення євроінтеграційних устремлінь перед регіонами України постають нові виклики щодо інтенсивного освоєння нових підходів і прийомів ведення господарства, виклики щодо застосування на практиці інноваційних механізмів та інструментів стимулювання соціально-економічного розвитку територій, що позитивно зарекомендували себе у світовій (зокрема європейській) практиці.

Поряд з цим виникає необхідність просторового сприйняття економіки, що визначається усвідомленням обмеженості використання території тільки для суто економічної діяльності. Практика підтверджує необхідність багатоцільової організації території. В сучасних умовах кваліфікований економіст, що досліджує особливості виробництва, споживання, повинен не тільки досконало знати специфіку, проблеми й умови господарювання окремого підприємства, а і врахувати багатогранні просторові форми економічної діяльності, специфіку регіональних умов функціонування підприємства і розвитку цілих комплексів. Це дає підстави стверджувати, що видання підручника «Європейська регіональна політика» є актуальним та відповідає вимогам часу.

Підручник видається в рамках імплементації проекту 612067-EPP-1-2019-1-UA-EPPJMO-MODULE «Європейська регіональна політика: баланс локальних, національних та пан'європейських інтересів» Програми ім. Жана Моне. Виклад навчального матеріалу носить проблемно-орієнтований характер, містить інноваційні підходи до застосування технологій та інструментарію в сфері територіального розвитку. У підручнику представлено ключові поняття, контрольні запитання, що сприятиме активізації самостійної роботи над курсом та кращому засвоєнню матеріалу.

Структура навчального підручника включає передмову, 14 тем, варіанти контрольних запитань, літературу. Навчальний підручник підготований відповідно до програми курсу «Європейська регіональна політика», його структура і зміст спрямовані на розв'язання завдань, які стоять перед студентами під час вивчення цієї дисципліни. У підручнику основний акцент робиться на окресленні стратегічних аспектів імплементації регіональної політики в країнах Єв-

ропейського Союзу та огляді перспектив інтеграції України до європейської системи територіальних структур. Зокрема, у підручнику розкриті такі проблемні площини як: регіональні порівняльні переваги, децентралізація влади, місцевий підхід, стратегічний менеджмент територій, розміщення традиційних агломерацій (міст і промислових районів) і більш інноваційних відносно-орієнтованих альянсів (кластерів, креативних регіонів), стимулювання розвитку периферійних регіонів, розвиток розумних міст і креативного класу, транскордонне співробітництво та ін.

Підручник призначений студентам вищих навчальних закладів України, може використовуватися викладачами, аспірантами, а також працівниками органів регіонального управління та місцевого самоврядування в їх практичній роботі.

РОЗДІЛ 1

Діалектична єдність глобалізації та локалізації – аспект регіонів ЄС

1.1. Вступ до регіональної науки: регіон, регіоналізм, регіоналізація

Поряд із поняттям «держава», термін «**регіон**» відіграє також важливу роль у розумінні того, як світ організований у географічному, політичному та економічному ракурсах. Так, в галузі міжнародних відносин існує обширний масив досліджень процесів *регіональної інтеграції*, присвячених наднаціональним регіонам, включаючи специфічні публікації з питань «європеїзації». З іншого боку, проведено безліч досліджень, присвячених економічній та соціальній *регіональній політиці* всередині країн. У зазначеному контексті, слід також згадати літературу, присвячену територіальним характеристикам *географічних районів*. Тож не дивно, що кількість визначень «регіону» є доволі великою, і відповідно до галузі досліджень, визначення будуть відрізнятися між собою, а іноді навіть суперечити. Ця концептуальна невизначеність має наслідки для теоретичної та емпіричної якості досліджень. Стає однаково важко зрозуміти, яке співвідношення існує, наприклад, між розвитком Європи як регіону та розвитком Європи регіонів.

Слово «регіон» походить від латинського дієслова *rego*, що означає «керувати». Отже, початкове значення регіону було пов'язане з управлінням, а не з обмеженням простору кордоном. Пізніше термін став асоціюватися з *regere*, що означає «правити». Тобто «регіон» є багатозначним поняттям, що може стосуватися географічного простору, економічної взаємодії, інституційної чи урядової юрисдикції, а також соціальних чи культурних характеристик. У цьому підручнику ми притримуватимемось трактування «регіону» запропоноване Паасі у 1986 р. як «...частини земної поверхні, які властива згуртованість (когезія), породжена послідовним взаємозв'язком між характеристиками території».

Із типології регіонів виокремимо насамперед дві широкі підкатегорії: наднаціональні регіони, з одного боку, та субнаціональні або субдержавні регіони, з іншого. Їх називають відповідно «**макрорегіонами**» та «**мікрорегіона-**

ми». Це концептуальне розмежування не обов'язково стосується їх фактичного відносного розміру. Наприклад, мікрорегіони, такі як китайські провінції чи індійські штати, часто є географічно, економічно та/або демографічно більшими за такі макрорегіони, як Східноафриканська спільнота, КАРІКОМ чи Бенілюкс. Слід також визнати, що також існують гібридні регіони. «Транскордонні мікрорегіони» (наприклад, Єврегіони, трикутники зростання Південно-Східної Азії або Південноафриканські коридори розвитку) залучають субнаціональні структури по обидва боки національних кордонів, а тому є міжнародними одночасно.

У контексті регіональної науки важливо також розмежовувати терміни «регіоналізм», «регіоналізація» і «регіональна інтеграція», які часто використовуються як аналоги-замінники, хоч вважаємо, що між ними існує вагома, передусім морфологічна, відмінність (табл. 1.1). Додаткових непорозумінь додає крім того факт, що всі три категорії можуть вживатись як на макрорівні (для концептуального окреслення інтеграції держав), так і на мікрорівні (відносно інтеграції регіонів усередині держави чи прикордонних регіонів).

Таблиця 1.1

Семантика термінів регіональної інтеграції

Категорія	Трактування
Регіоналізм (інтеграція де-юре)	Враховуючи суфікс «-ізм» (давньогр. «ισμός»), термін має стосуватись певного теоретичного чи ідеологічного окреслення процесів регіонального розвитку. Фактично ж регіоналізм, зазвичай, зводиться до сукупності цілеспрямованих зусиль суб'єктів влади (формальної чи неформальної) щодо розбудови інституційної співпраці (чи, навпаки, протистояння) між суб'єктами на певній географічній території.
Регіоналізація (інтеграція де-факто)	Беручи до уваги суфікс «-ація» (лат. «tio»), термін позначає певну дію чи результат дії. У випадку регіоналізації йдеться про загальну картину міжнародних «економічних потоків» між суб'єктами на певній географічній території.
Регіональна інтеграція (де-факто + де-юре)	Поєднання регіоналізму та регіоналізації. Тобто територія вважається регіонально інтегрованою, якщо вона відповідає як критерію концентрації більш інтенсивних економічних відносин між суб'єктами, так і критерію інституційної координації на основі довготривалих спільних норм.

Джерело: авторське доповнення та модифікація за: Bolaños Bonilla A. A Step Further in the Theory of Regional Integration: A Look at the Unasur's Integration Strategy, 2016.

Беручи до уваги методологічний підхід Світової організації торгівлі (СОТ), із 1980-х рр. категорія «регіоналізм» поступово витіснила поняття «регіональна інтеграція» у сфері деномінації будь-яких форм інституційних відно-

син, котрі відрізнялись від багатосторонніх, та мають за ціль лібералізацію та/або сприяння розвитку міжнародної торгівлі.

Дещо більшій дефінітивній стрункості сприяла також поява у 1990–2000-х рр. значної кількості публікацій, приурочених аспектам перерозподілу геополітичних центрів сили і формуванню нового глобального порядку, котрі були об'єднані за загальною назвою «новий регіоналізм» (англ. «*New Regionalism Approach*»)¹. Слід визнати, що твердження нового регіоналізму часто є занадто патетичними, та під впливом посткризових умов вони трансформувались у «порівняльний регіоналізм» (англ. «*Comparative Regionalism*»)². Однак його важливим напрацюванням можна вказати той факт, що своєрідною нормою стало використання категорії «регіоналізм» для характеристики зусиль уряду і неформальних суб'єктів влади щодо реорганізації взаємних відносин між державами в геополітичному просторі.

Поняття «регіоналізація» переважно визначається як стихійніші процеси інтенсифікації або редукації комерційних і соціальних трансакцій у певному географічному регіоні під впливом ринкових чинників. Так, де-факто інтеграція може існувати без регіоналізму. Слід також зауважити, що потоки товарів та факторів часто є найбільш інтенсивними саме на міжрегіональному рівні.

1.2. Регіональні та місцеві аспекти глобалізації

Глобалізація є важливим трендом розвитку сучасної світової економіки, котра суттєво детермінує формування економічної стратегії будь-якої країни. Проте напрямки розвитку світової економіки вирізняються суперечливим характером та включають дві складові, котрі відображають її *глокалізацію*, тобто результат трансформації міжнародних соціально-економічних відносин різних типів, рівнів та форм. Замість уніфікації економічних процесів і злиття національних економічних систем появляються та набирають силу феномени іншої спрямованості, зокрема зростає зацікавленість у регіональній економічній інтеграції, а отже, стає можливою врахування локальних економічних інтересів та національних відмінностей в організації економічної життя різних країн світу. З

¹ Типові публікації: Brenner N., Jessop B., Jones M., Macleod G. *State/Space: a reader*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, 2008; Söderbaum F., Shaw T. *Theories of New Regionalism: A Palgrave Reader. International Political Economy Series*. Palgrave Macmillan UK, 2003. URL: <http://gen.lib.rus.ec/book/index.php?md5=379a5f1daa1917187f15bd2601445b9b>; Keating M. *The New Regionalism in Western Europe: Territorial Restructuring and Political Change*. E. Elgar Cheltenham, UK, 1998.

² Borzel T. A., Risse T. *The Oxford Handbook of Comparative Regionalism*. Oxford: Oxford University Press, 2016. URL: <http://gen.lib.rus.ec/book/index.php?md5=86bd9468e1f84b31ff824fe8dac0d0d8>.

посиленням важливості локальної компоненти та загостренням гео економічних суперечностей виникає потреба в аналізі цих явищ та виявленні їх впливу на розвиток світової економіки.

В 2013 р. у праці Я. Недервеена Пітерса стартувала дискусія, ціллю якої є кардинальний перегляд і «впорядкування» парадигми глобалізації згідно сучасних реалій. Мабуть, варто навести чотири виміри аналізу глобального («глобальні студії» – англ. «*Global Studies; GS*»), котрі виокремлені у вигляді «критику Я. Недервеена Пітерса» М. Стегером:

1. «Вимір глобалізації»³. Він відображає фокус тематичних досліджень на поширенні й інтенсифікації соціальних відносин⁴ крізь світо-час і світо-простір. Будучи багатовимірним набором процесів, глобалізація також охоплює зростання усвідомлення суспільством динаміки глобальної взаємозалежності. Як і у випадку «модернізації» та інших феноменів із суфіксами «-ізація», «глобалізація» відображає ідею динамічних змін як поміж, так і всередині національних і локальних кордонів. Зазначений акцент на глобальних змінах підтверджує також онтологічну роль глобалізації в якості своєрідної призми в межах глобальних студій, через яку досліджуються потоки, мережі, вузли, зміни масштабів із певними мірилами в якості статичних об'єктів, фіксованих зв'язків чи заморожених соціальних і просторових ієрархій.

2. «Транс- чи мультидисциплінарний вимір». Він є специфічним викликом «євроцентричній» дисциплінарній структурі серед національних уявлень ХІХ–ХХ ст. При цьому розглянутий вище «вимір глобалізації» вже не може базуватися на доволі обмеженій міждисциплінарності, що охоплює формування зв'язків поміж двома чи трьома дисциплінами. Як зазначала А. В. Рассел, нові способи продукування знань, пов'язаних із процесами глобалізації, потребують проблемно-орієнтованих, диверсифікованих і колаборативних типів досліджень, що здатні подолати методологічний націоналізм та дисциплінарні межі, інтегруючи і поєднуючи множинний контент, теорії й методології. У табл. 1.2 подано короткий огляд глобалізаційних студій відповідно до деяких соціально-гуманітарних дисциплін, взаємне поєднання методологічного інструментарію яких має стати фундаментом сучасних глобальних студій⁵.

³ На думку Я. Недервеена Пітерса глобальні студії призначені для заміни саме глобалізаційних студій, які були характерні ХХ ст.– на початку ХХІ ст.

⁴ У більш пізніх працях М. Стегер разом із П. Джеймсом обґрунтовують доцільність використання у контексті глобалізації терміна «зв'язки» (англ. «*connectivity*») замість терміна «відносини» (англ. «*relation*»).

⁵М. Стегер пропонує доволі колоритні назви ролей, які повинні виконувати дослідники для забезпечення трансдисциплінарності глобальних студій: а) «сектанти або бездомні» (англ. «*mavericks*»), що відстоюють глобальні студії в якості окремої дисципліни; б) «бунтівники» (англ. «*insurgents*»), які

Таблиця 1.2

Глобалізація відповідно до соціально-гуманітарних дисциплін

Дисципліна	Період (початок)	Об'єкт досліджень	Ключові теми
Економічна теорія	1970 р. 2000 р. 2015 р.	ТНК, технології, банки, міжнародні фінансові інститути. Хедж-фонди, суверенні фонди капіталу. Міжнародні організації.	Глобальні корпорації, світовий продукт, глобальний капіталізм. Нова економіка, глобальні кризи, національний борг, валюти, кредитно-рейтингові агенції. Неопротекціонізм, «повернення історії», деглобалізація і дезінтеграція, «нова нормальність».
Політологія, міжнародні відносини	1980 р.	«Інтернаціоналізація держави», транскордонні соціальні рухи, міжнародні неурядові організації, інтернаціоналізм.	Світовий порядок, міжнародне право, держави-конкуренти, «постінтернаціональна політика», глобальне громадянське суспільство.
Географія	1980 р.	Простір, місце, глобальні та вузлові міста.	Глокалізація, локально-глобальні взаємодії, міграція.
Культурологія	1970 р.	Репрезентації, стереотипи, реклама, естетика.	Орієнталізм, макдональдизація, «зіткнення цивілізацій», гібридизація.
Медіа студії	1970 р.	Медіа, ІКТ, Інтернет, соціальні засоби комунікацій.	«Глобальне село», CNN-світ, діснеєфікація.
Філософія	1950 р.	Етика.	Глобальні проблеми, глобальна етика.
Соціологія	1800 р.	Модерність.	Капіталізм, індустріалізація, урбанізм, національні держави
Політична економія	1500 р.	Сучасний капіталізм, сучасна світ-система	Завоювання світового ринку, «довге XVI ст.».
Історія, антропологія	3000 р. до н.е.	Рух населення, кроскультурна торгівля, поширення технологій, світові релігії.	Розширення соціальної співпраці, глобальні потоки, «ойкумена».
Біологія, екологія	Завжди	Інтеграція екосистем.	Еволюція, глобальна екологія, Гея.

Примітка: доповнено за Я. Недервееном Пітерсом.

3. «Просторово-темпоральний вимір». Просторові конфігурації динамічних процесів за типом «детериторіалізації» чи «денационалізації», були першопричинами виникнення «глобалізації». Тим не менш, потрібно наголосити, що глобальне не варто ототожнювати із ізольованим просторовим виміром, котрий міститься на горі скалярної ієрархії від локального, регіонального та національного до глобального. Натомість, аналітики глобальних студій виявляють бажання переосмислити історично контингентні параметри вертикальної просторовості у хронологічному часі із метою врахування дублювальних форм горизонтальної просторовості у реальному часі. Глобалізація полягає не лише у

намагаються глобалізувати існуючі дисципліни зсередини; в) «кочівники» (англ. «nomads»), які досліджують аспекти глобалізації з точки зору різних дисциплін.

процесах детериторіалізації – виходу за межі традиційних кордонів, а й у процесах ретериторіалізації, тобто глобальних вкраплень на національному і локальному рівнях. Тобто, якщо локальне і глобальне не є взаємовиключними кінцевими точками в фіксованому просторовому масштабі, то глобалізація є певною мірою «глокалізацією».

Отже, хорошою платформою для вивчення глобального буде локальний: наприклад, глобальні фінансові потоки, які сходяться у м. Токіо або у м. Лондоні; вплив глобалізаційних ідей і дискурсів на локалізовану соціальну боротьбу у м. Сіетлі та у м. Афінах; корейський вияв реп-музики «*Gangnam style*».

4. «Критичний вимір». Він може виражатись по різному: методологічний скептицизм стосовно позитивістських догм і «об'єктивних істин»; прийняття того, що більшість процесів та явищ є соціально зумовленими і служать чийось інтересам; деколонізація (західного) світогляду; перевірка інтерпретацій та трактувань, які пропонують інститути, зокрема корпоративним медіа; розуміння того, що глобальне є мультиполярною динамічною похідною не тільки глобальної Півночі, але й глобального Півдня⁶.

1.3. Поняття глокалізації

Етимологію терміна «глокалізація» до кінця не з'ясовано. Відповідно до «Оксфордського словника нових слів» від 1991 р. концепція глокалізації бере походження із японського принципу «дочакука» (япон. «土着化» – «робити щось по-своєму»), котрий першопочатково використовувався у сільському господарстві для наголошення на необхідності адаптації фермерських технологій до локальних умов. Водночас у самій Японії словосполучення «глобальна локалізація» частіше асоціюється з головним виконавчим директором «Sony Corporation» А. Моріта, який вживав зазначений вираз у корпоративній рекламній і брендинговій стратегіях впродовж 1980-х і 1990-х років.

Неологізм «глокалізація» широкому обігу завдячує Р. Робертсону (зокрема праці: «Глокалізація: часопростір і гомогенність-гетерогенність»), котрий запровадив цю категорію до термінологічного апарату соціальних наук як метод усунення відмінностей між глобальним та локальним вимірами. У трилогії

⁶ Хоча сьогодні щораз частіше зустрічаються заяви, що глобальний Південь припинив функціонувати з огляду на багаточисленні неоліберальні й авторитарні режими, що прийшли до влади у державах Півдня.

М. Кастельса добре висвітлена локально-глобальна проблематика, присвячена формуванню «мережевого суспільства» (англ. «*network society*»), що являє собою сукупність учасників, що пов'язані між собою засобами інформаційних і комп'ютерних технологій в спільноті, котрі не вимагають фізичної присутності. Зазначені мережі створюють т. зв. «простір потоків» (англ. «*space of flows*») та змінюють світовий урбаністичний контекст. Однак «простір потоків» не виштовхує традиційний географічний вимір, а швидше трансформує його функціональну і соціальну динаміку. Хоч «простір потоків» і є новою територіальною моделлю світобудови, однак учасники суспільства все-таки функціонують в географічних локаціях, котрі є місцями конденсації історії, культури й інших сутностей («простір місць» – англ. «*space of places*»). Як результат відбувається різке протиставлення між глобальним «простором потоків» і локальним «простором місць» згідно М. Кастельса.

Глокалізація ж у розумінні Р. Робертсона має стати своєрідною сполучною ланкою між «простором місць» та «простором потоків» глобалізації, причому деномінуючи саме перший географічний вимір. У такому трактуванні глокалізація, на думку Х. Хондкера значною мірою є концептуально-ускладненим варіантом глобалізації.

Дж. Ріцер на початку 2000-х рр. сформував альтернативний підхід до розуміння глокалізації, що суттєво відрізняється від постулатів Р. Робертсона щодо одночасності проявів гетерогенності і гомогенності процесів глобалізації. Підхід Дж. Ріцера характеризують за принципом: «глокалізація як глобалізація» (а підхід Р. Робертсона: «глобалізації як глокалізації»). Основне твердження полягає в тому, що глокалізація являється одним із двох виявів глобалізації і виражає площину соціальної гетерогенності.

Для деномінація другого аспекту глобалізації, що виражає тенденцію до гомогенності, Дж. Ріцер пропонує вживати термін «гробалізація» (англ. *grobalization*), що є гібридом двох слів: «зростати» (англ. «*to grow*») і «глобалізація». Згідно твердження дослідника: «... гробалізація акцентує увагу на імперіалістичних амбіціях деяких держав, корпорацій, організацій і тому подібних суб'єктів, а також на їх бажанні – а точніше необхідності – втілювати себе [чи нав'язувати свою діяльність] на певній географічній території».

«Економіка чогось» та «економіка нічого»

Ключовим інноваційним елементом ідей Дж. Ріцера є запровадження до методологічного апарату концепцій «нічого» та «чогось». «Ніщо» (англ. «*nothing*») розглядається як «... зазвичай централізовано ініційована і контрольована соціальна форма, котра порівняно позбавлена самобутнього сутнісного контенту». Насамперед слід відмітити, що зазначений підхід не має спільних рис із філософськими ідеями стосовно «ніщо», висловлюваних кла-

сиками (Парменід, Зенон, Б. Паскаль, Г. Галілей, Г. Гегель, І Кант, М. Гайдеггер тощо). Онтологічно «ніщо» включає такі елементи, як «непредмет» (англ. «*nonthing*»), «немісце» (англ. «*nonplace*»), «непослуга» (англ. «*nonservice*») та «неособа» (англ. «*nonperson*»), що у сукупності із своїми альтернативами (зокрема «предметом», «місцем», «послугою» і «особою») – приклади кожного із елементів вказано у табл. 1.3.

Накладаючи перпендикулярно континууми «глокальне / глобальне» та «щось / ніщо», отримуємо чотири квадранти, які відображають різні спектри вияву (т. зв. «ідеальні типи») сучасних процесів глобалізації (рис. 1.1). Особливий акцент варто зробити на 1-му і 4-му квадрантах, які є центральними елементами протистояння у глобалізованому світі.

Таблиця 1.3

Основні підтипи континууму «щось» / «ніщо»

«Щось»	«Ніщо»
Місце (місцевий банк)	Немісце (емітент кредитних карток)
Предмет (немасовий товар, персональна позика)	Непредмет (стандартизований масовий товар, позика через кредитку)
Особа (персональний банкір)	Неособа (купівля з допомогою телемаркетингу)
Послуга (індивідуалізована допомога)	Непослуга (автоматизована, комутована допомога)

Примітка: за Дж. Ріцером.

В умовах глобалізації «ніщо» знаходить прояви у феноменах, що відомі під колоритними назвами: американізація, вестернізація, діснеїзація, макдональдизація, кока-колонізація та ін. Однак «ніщо» також може виражатись під час глокалізації (приміром, вишиванки «*Made in China*», ребрендинг «*Coca-Cola*» до умов арабських або азійських ринків тощо).

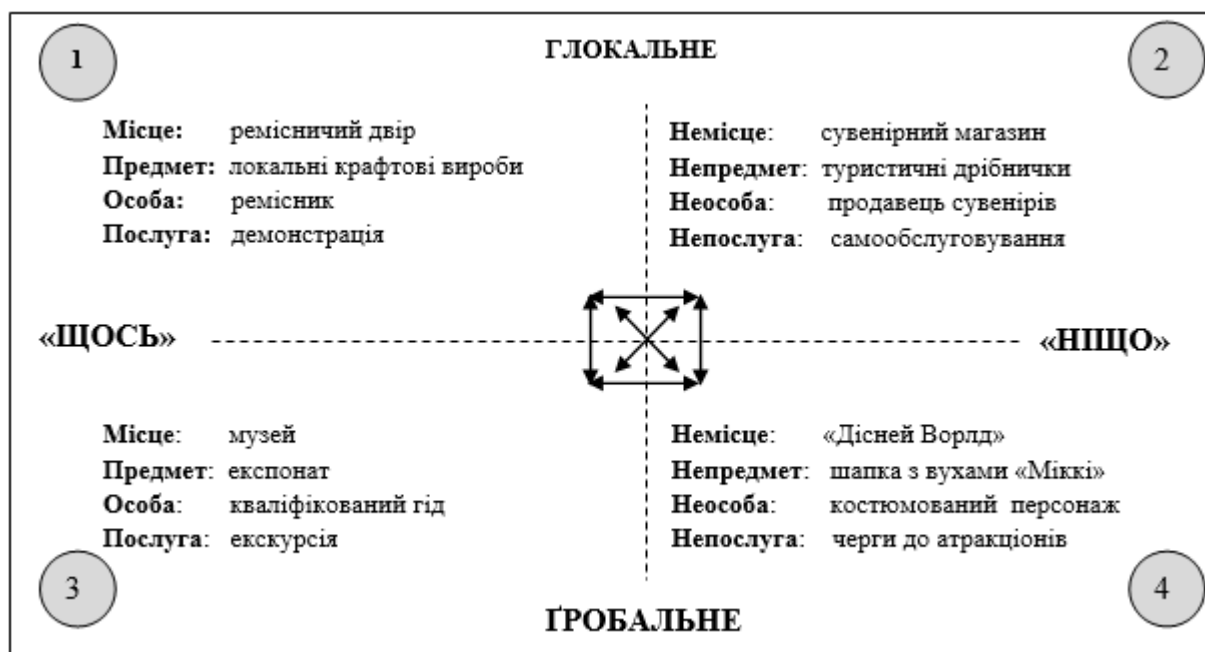

Рис. 1.1. Глобалізація відповідно до континуумів глокальне / глобальне та «щось» / «ніщо»

Примітка: за Дж. Ріцером.

«Щось» зазвичай виявляється у контексті глокалізації (наприклад, послуги кравця, виробу ручної роботи), однак все частіше можна говорити і про його глобалізацію (продукція компаній, які спеціалізуються на їжі для гурманів; світові тури «*Rolling Stones*»; виставки робіт В. ван Гога; молодіжні субкультури, які виникають як виклик поточному тренду, але з часом вони стають «мейнстримом» і т. ін.).

Аспекту «економічної теорії нічого / чогось» (англ. «*economics of nothing / something*») Дж. Ріцер приділяє дуже мало уваги, розглядаючи переважно контекст рівня доходів. Зокрема, цей дослідник робить п'ять таких висновків:

по-перше, загалом існує обернено пропорційна залежність між рівнем доходів індивіда та часткою «нічого» у структурі його споживання (тільки особи з високим рівнем доходів можуть дозволити собі на регулярній основі користуватись послугами кравця, споживати їжу для гурманів і т. ін.; бідніші ж верстви населення обмежуються їжею із ресторанів фаст-фуд чи напівфабрикатами, одягом масових популярних брендів та т. ін.);

по-друге, існує, однак, певний поріг рівня доходів, тільки вище від якого «ніщо» стає доступним (найбідніші громадяни США не можуть дозволити собі регулярно відвідувати «*McDonald's*» чи купувати традиційні 6 пляшок «*Coca-Cola*», споживаючи їжу власного приготування і купуючи одяг «*second-hand*» у магазинах, що відображає певний реванш «чогось»);

по-третє, суспільство загалом має досягнути певного рівня багатства, щоб дозволити собі «ніщо» (в найбідніших державах дуже мало ресторанів фаст-фуд чи butikів «*Victoria's Secret*»);

по-четверте, найбагатші прошарки населення доволі часто споживають «ніщо», а багато немісць, непередметів, неосіб та непослуг є дуже дорогими (Дж. Ріцер до «ніщо» зарховує годинники «*Rolux*», кімнату в готелі «*Four Seasons*», послуги офіціанта у стейкхаузі «*Morton's*», які є дуже дорогими);

по-п'яте, багато типів «нічого» практично не залежать від рівня доходів споживачів (користування кредитними картками «*Visa*» чи платіжними терміналами, відвідування ресторанів фаст-фуд підлітками і т. ін.).

Окрім двох розглянутих підходів до розуміння глокалізації, можна виділити також третій, відповідно до якого глокалізація має розглядатись в якості аналітично автономної концепції. Постулат щодо аналітичної автономності запозичено із досліджень Дж. Александера, присвячених аспектам науки і культурної соціології. У подібній манері пропонується визначати чіткі межі аналітичного використання засобів глокалізації порівняно із схожими термінами (локальне, глобальне). В. Роудометов для трактування глокалізації застосував концептуальну метафору рефракції (у фізиці як рефракцію розглядають здатність до дисперсії чи заломлення променя світла чи зміну вектора радіо-хвилі під час проходження середовищ з різною густиною). Такий символізм рефракції краще дозволяє інтерпретувати взаємозв'язки глобалізації та глокалізації, наприклад:

– розглядати глобалізацію в якості всеохоплюючого процесу із точки зору розповсюдження хвиль в просторі;

– застосовувати поняття «заломлення хвиль» як інструменту трактування глобально-локальної бінарності.

У випадку глокалізації глобальне і локальне створюють кінцевий стан, що представлений гетерогенністю. Сума усіх кінцевих станів сформованих глокалізацією (вірніше «множинними глокалізаціями») трактують як глокальність (вірніше «множина глокальностей»). Вдалими прикладами того як через локальні «лінзи» сприймаються глобальні події: трансляція Олімпійських ігор, під час яких телеоператори роблять фокус на виступах національних спортсменів (переважно за рахунок менш комплексного висвітлення загальних результатів змагань); відмінна реакція населення країн світу на терористичні події у США 9/11 тощо.

Параметри глокалізації переважно розглядаються у культурологічних чи соціологічних дослідженнях, у той час як економічна компонента зазвичай залишається дещо «в тіні». Традиційно виділяють три основних вектори економічного аналізу із глокалізаційним акцентом: глобальна гео економічна картографія (макрорівень); просторова організація економічної активності (мезорівень) і дослідження корпоративних стратегій ТНК (мікрорівень).

Беручи до уваги глокалізаційні аспекти гео економіки дослідники роблять акцент переважно на наступних сферах:

- трансформація карти міжнародних економічних відносин і створення мегарегіонів; інтеграційні й дезінтеграційні взаємини в глобалізованому світі;
- географічний імператив, котрий виражається у синергійному взаємозв'язку економіки і простору (ландшафтних, кліматичних умов);
- політика, стратегія і тактика зростання конкурентоспроможності країни за умов глобально-локальної бінарності;
- резервація національної економічної автентичності, протидія інститутам глобального впливу та ін.

В якості засадничого принципу організації просторової економічної діяльності глокалізація найчастіше розглядається у контексті:

- формування полюсів і осей розвитку, що стають центрами генерації хвиль глобалізації й їх каналів;
- функціонування глобальних міст, в тому числі фінансових центрів та портів-хабів;
- когезії децентралізованих і гетерогенних регіонів (процес когезії може розглядатись як певною мірою «відзеркалення» глокалізації, при якій гомогенність має стати дериватом гетерогенності, а не навпаки);
- впливу міграційних потоків і формування діаспор на економіку країни-донора;
- планування розвитку урбанізованих територій.

При аналізі глокалізації як корпоративної комерційної і управлінської стратегії увага переважно акцентується на наступних аспектах:

- традиційна глокалізація (пристосування товару, бренду або упаковки до специфіки національного ринку);
- гомогенізація (глобальний продукт);
- логалізація (методика збуту глобального продукту національними платформами е-комерції);
- індігенізація (запозичення іноземних соціо-культурних специфік для національної продукції – приміром, реалізація товарів в східноазіатській стилістиці для західних споживачів західними виробниками);
- лобалізація (заміщення локальними підробками глобальних брендів).

Зазначені концептуальні підходи дають можливість охопити основні візії взаємодії у каркасі глобально-локальної бінарності. Звичайно, онтологія і теорія глокалізації ще доволі далека від завершення. Науковці так і не дійшли до кінцевого консенсусу стосовно розмежування онтологічних площин термінів у ланцюгу «локальне» – «глокальне» – «глобальне». Однак, мабуть, основна проблема криється у неоднозначному розумінні концепту глобального. В 2013 р. з праці Я. Недервеєна Пітерса розгорілась дискусія щодо необхідності радикальний перегляду та «впорядкування» парадигми глобалізації згідно сучасних реалій.

1.4. Альтернативні візії взаємодії глобального та локального

Поряд з терміном «глокалізація» використовують в науковій літературі ряд інших термінів, які характеризують поняття суміжних квазіполярностей – поміж глобалізацією і локалізацією, децентралізацією та централізацією, інтеграцією і фрагментацією. Однак найбільшої широковживаними стали такі неологізми-гібриди:

- «фрагмеграція» (англ. «*fragnegration*») – поєднання, запропоноване Дж. Розенау, напрямків «фрагментації» і «інтеграції»;
- «хаорд» (англ. «*chaord*») – об'єднання термінів «хаос» («*chaos*») та «порядок» («*order*»), що запропонував Д. В. Гок для позначення суперечностей, що водночас приводять і до узгодження, і до колапсів систем;
- «реггал» (англ. «*regcal*») – гібридний термін, що ввів С. Тай та Й. Йонг для позначення специфіки взаємовідосин у рамках «локальної» та «регіональної» бінарності.

В контексті нашої тематики більшу увагу приділимо терміну «фрагмеграція», адже його сутність в більшій мірі накладається із онтологічним змістом «глокалізації». Вводячи в науковий обіг концепт «фрагмеграції», Дж. Розенау мав намір уникнення територіального виміру і розширення дослідницького фокусу, і відповідно включив до об'єкту аспект протиріччя у роботу громад та організацій. Зокрема Дж. Розенау виділе вісім факторів «фрагмеграції», що набули актуальності на початку ХХІ століття.

– «революція вмінь» (англ. «*skill revolution*») – горизонти можливостей (і загроз відповідно) розширюються до глобальних масштабів як для індивідів, так і для інститутів, крім того усвідомлюється релевантність віддалених подій та її здатність до екстраполяції на розв'язання локальних (локальних) проблем;

– «криза влад» – витісняється традиційний критерій легітимності відповідно критерієм ефективності; спостерігається обмеження рамок впливу органів влади; а також здатність преси, громадськості, міжнародних та недержавних організацій трансформувати політику, яку проводять інститути впливу;

– «біфуркація глобальних структур» – створення нових і консолідація наявних сфер впливу в у мовах мульти-центричного світу;

– «організаційний вибух» – посилення здатностей впливу на централізований політичний процес опозиційних сил; розкол та субгрупування транснаціональних мереж; процеси сепарації;

– інтенсифікація міграційних процесів, яка створює новий прошарок міжкультурних відносин, але разом з тим посилює міжетнічні конфлікти, надає сприяння збільшенню злочинності, тероризму та нелегальної торгівлі у державі-дестинації, формує у держави-донора «відчуття аутсайдера»;

– розвиток інформаційно-комунікаційних технологій – пришвидшення дипломатичних та персональних зв'язків; наближення до учасників процесу впливу чи виборців; особливості сприйняття дезінформації і потенційні можливості прихованих та неправомірних втручань в діяльність систем;

– здійснення заходів щодо послаблення державності, територіальності та суверенності – відповідно втрата до уряду, суб'єктів впливу лояльності; компліментарність в досягненні пан-національного консенсусу; сприйняття до «ефекту доміно»; «пористість» відповідних національних кордонів;

– глобалізація національних економік – створення культури «споживання»; проблеми безробіття; діяльність бізнес-альянсів (що включають олігархічні змови); інтенсифікація інвестиційних та торговельних конфліктів; неоднозначності у взаємодії ринків та уряду.

Це свідчить про те, що всі фактори приведені для фрагмеграції, ми можемо застосувати і до процесів глокалізації. Адже інтеграція, котра немає чітко

вираженої відповідної просторової структури прослідковується здебільшого на мікрорівні (процеси транснаціоналізації). Намагання створити потужні плюрилатеральні економічні об'єднання з високим рівнем інтеграції (на порядок глибше форматів СОТ-плюс або СОТ-екстра) на даний час видаються не надто вдалимими. Крім того існує проблема «об'ємізації» картографії простору в рамках глокалізаційного виміру, а це все більше «розмиває» територіальний дослідницький аспект. Дані тенденції зводяться до того, що концептуальний каркас «глокалізації» і «фрагментації» починає поступово збігатися.

Щодо «регкального» виміру, то він серед дослідників дещо «недооцінений», беручи до уваги «гасло» глокалізації «Мисли глобально, дій локально!», яке все частіше на практиці видозмінюється у: «Мисли глобально, дій локально, управляй регіонально!». Особливої актуальності це набуває для ринків Азії, які не вестернізувалися, а швидше модернізувалися. Тому виробники глобальних продуктів змушені будувати стратегічний менеджмент на принципах регіональної сепарації. Дослідники С. Тай та Й. Йонг навели матрицю корпоративного процесу прийняття рішень, відповідна модифікація котрої зображена на рис. 1. Відповідний квадрант, що відповідає за регкальну стратегію, передбачає централізовану форму встановлення зазначених таргетів, котрі підлягають під локальну тактичну адаптацію на регіональній (локальній) основі.

Рівень стандартизації продукту	<i>Високий</i>	Глокальний - Децентралізований процес - Стандартизований підхід	Глобальний (глобальний) - Централізований процес - Стандартизований підхід
	<i>Низький</i>	Локальний - Децентралізований процес - Диференційований підхід	Регкальний - Централізований процес - Регіональний підхід
		<i>Низький</i>	<i>Високий</i>

Рівень централізації процесу прийняття рішень

Рис. 1.2. Концептуальні варіанти стратегій прийняття рішень на глобальних ринках

Примітка: модифіковано за С. Тай та Й. Йонг.

Під дією мікро- та макро- факторів можуть проявлятися регіональні ознаки глобального світу. Ринково-індукованні процеси концентрування економічних потоків в окремому регіоні, диверсифікація продуктів чи соціумів відпо-

відно до регіонального є проявом «регіоналізації». Зусилля інститутів впливу в стратегічному плані, спрямовані на створення регіональної економічної реальності або певного регіонального світогляду втілюють «регіоналізм». Таке поєднання процесів регіоналізації, що відбувається одночасно з заходами у структурі регіоналізму являється «регіональною економічною інтеграцією».

Контрольні запитання

1. Розкрийте етимологію терміну «регіон».
2. Яка різниця між трактуваннями понять «регіоналізм», «регіоналізація», «регіональна інтеграція»?
3. Чому в середовищі теоретиків та практиків почав використовуватись термін «глокалізація»?
4. Які альтернативні неологізми почали використовуватись для характеристики просторової структури світової економіки (окрім «глокалізації»)?

Тести

1. Категорія «регіон» включає наступні трактування: A. географічний простір; B. економічна інтеграція; C. інституційна чи урядова структура; D. все вищезазначене є вірним. 2. Який із нижченаведених процесів типово ініціюється урядами? A. регіоналізм; B. регіоналізація; C. транснаціоналізація; D. сепаратизм. 3. Який із нижченаведених процесів типово не ініціюється урядами? A. регіоналізм; B. регіоналізація; C. створення регіональних торгових угруповань; D. створення валютних союзів. 4. Термін “кеорд” (‘chaord’) є гібридом двох слів: A. chameleon + ordinary; B. chance + order;	C. chaos + order; D. Chine + order 5. Трактування «глокалізації» включає: A. адаптацію глобального продукту до локальних ринків; B. диференціацію процесів глокалізації до умов різних локацій; C. гармонізацію локальної політики та глобальних трендів; D. все вищезазначене є вірним. 6. Стратегія глокалізації вперше була імплементована корпорацією: A. Apple; B. Samsung; C. Sony; D. LG. 7. Відома фраза про глокалізацію звучить як: ‘Думай глобально, дій ...!’ A. регіонально; B. інтернаціонально; C. локально; D. екологічно. 8. Ефект переплетення глобальних та локальних вимірів в економіці привів до появи

терміну:

- А. фрагментація;
- В. фрагмеграція;

- С. глокалізація;
- Д. глобалізація.

Практичні завдання

1. Сформуйте Ваше CV згідно шаблону Europass <https://www.my-resume-templates.com/europass-cv/>
2. **Завдання для дискусії:** Охарактеризуйте потенційні позитиви та негативи від процесів євроінтеграції для вашої рідної області. Подайте результати в форматі SWOT-аналізу.

Література до розділу

- Alexander, J. (2003). *The Meanings of Social Life: A Cultural Sociology*. Oxford: Oxford University Press.
- Bolaños Bonilla, A. (2016). *A Step Further in the Theory of Regional Integration: A Look at the Unasur's Integration Strategy*. Rochester, NY: Social Science Research Network, 2016. C.5. URL: <https://ssrn.com/abstract=2780799>
- Castells, M. (1996). *The Information Age: Economy, Society and Culture*. Oxford: Basil Blackwell, Vol 3.
- Hock, D. (1999). *Birth of the Chaordic Age*. Berrett-Koehler Publishers.
- Khondker H. H. Globalisation to Glocalisation: A Conceptual Exploration. *Intellect Discourse*, 2005. No. 13(2). URL: <http://journals.iium.edu.my/intdiscourse/index.php/islam/article/view/109>
- Nederveen Pieterse J. What is Global Studies? *Globalizations*. 2013. No. 10(4). P. 499-514. DOI:10.1080/14747731.2013.806746.
- Ritzer G. Rethinking Globalization: Glocalization / Grobalization and Something / No-thing. *Sociol Theory*. 2003. No. 21(3). P. 193-209
- Robertson, R. (1992). *Globalization: Social Theory and Global Culture*. Sage, Vol 16.
- Robertson, R. (2013). Situating glocalization: A relatively autobiographical intervention. *Global Themes and Local Variations in Organization and Management: Perspectives on Glocalization*. New York: Routledge. P. 41-52
- Rosenau, J. (2000). The governance of fragmentation: Neither a world republic nor a global interstate system. *Stud Dipl.* No. 53(5). P. 15-40.
- Roudometof V. The Glocal and Global Studies. *Globalizations*. 2015. No. 12(5). P. 774-787. DOI:10.1080/14747731.2015.1016293
- Roudometof V. Theorizing glocalization: Three interpretations. *Eur J Soc Theory*. 2016. No. 19(3). P. 391-408. DOI:10.1177/1368431015605443.
- Steger, M. B. (2013). It's About Globalization, After All: Four Framings of Global Studies. A Response to Jan Nederveen Pieterse's 'What is Global Studies?' *Globalizations*. No. 10(6). P. 771-777.
- Tai, S. H., Wong, Y. H. (1998) Advertising Decision Making in Asia: "Glocal" versus "Regcal" Approach. *J Manag Issues*. P. 318-339.
- Ліщинський І. О. Полюси та осі розвитку в контексті глокалізаційних процесів: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 364 с.

РОЗДІЛ 2

Стратегічний менеджмент розвитку територій

2.1. Сутність та етапи становлення стратегічного управління

В умовах ускладнення сьогоднішніх процесів виробництва і менеджменту, зростання інтернаціоналізації зовнішнього середовища та підвищення його нестабільності, особливого значення набуває стратегічне управління, що має на меті формування та обґрунтування стратегії, яка базується на глибокому переосмисленні соціальних, технологічних, економічних, а також ряду інших змін. Слід відмітити зростання важливості стратегічного управління як в корпоративному секторі, так і в сфері публічного територіального управління.

Сам термін «**стратегічне управління**» («**стратегічний менеджмент**») почав вперше використовуватись в корпоративному сегменті лише у 1960–70-х роках для того, для означення характерних відмінностей, котрі є поміж управлінням поточним, яке формується на рівні виробництва та управлінням, що реалізовується на більш вищому рівні. Необхідність введення такої диверсифікації була викликана насамперед змінами в умовах ведення бізнесу.

Становлення корпоративного стратегічного менеджменту як самостійної сфери практики управління відбувалося у чотири етапи, а саме бюджетування та контроль; довготермінове планування; стратегічне планування; стратегічний менеджмент.

Таким чином, стратегічне управління представляє собою достатньо складний процес, що передбачає врахування диверсифікованих факторів та використання специфічних методів, які перебувають у постійному розвитку.

У наукових та методичних джерелах представлена значна кількість варіантів дефініції, котрі означають стратегічне управління, відмінності між якими полягають у тому, що акцентується увага на різних аспектах процесу управління. Але все ж вони відповідають одному з трьох підходів (чи їхній можливій комбінації):

Таблиця 2.1

Характеристика етапів формування стратегічного менеджменту

Найменування етапу	Період	Характеристика етапу
Бюджетування і контроль	Перша чверть 20-го століття	Формування взаємозв'язаних бюджетів організації і контроль за їх виконанням. Основна послідовність бюджетування і контролю — уявлення про стабільність внутрішнього та зовнішнього середовища організації: технології, конкуренцію, міру доступності ресурсів, рівень кваліфікації персоналу, тощо.
Довгострокове планування	1950-і роки	Ґрунтується на виявленні поточних змін певних економічних показників діяльності організації і екстраполяції виявлених тенденцій в майбутнє
Стратегічне планування	Кінець 1960-х – початок 1970-х років	Ґрунтується на виявленні трендів не лише економічного розвитку організації, але і середовища її існування. Планування з врахуванням наявних тенденцій в зміні конкурентного оточення спирається на виявлені сильні і слабкі сторони організації, сприятливі можливості, що існують в зовнішньому середовищі
Стратегічне управління	Середина 1970-х	Ґрунтується на вивченні змін у зовнішньому середовищі організації. Не зводиться до сприйняття оточення як чинника, що обмежує процес організаційного планування, а передбачає встановлення певної мети і розробку шляхів її досягнення на основі використання сильних сторін організації і сприятливих можливостей середовища, а також компенсації слабких сторін і методів запобігання загроз

Джерело: Довбня С., Найдовська А., Хитько М. Стратегія підприємства. Ч. 1: Навч. посібник. – Дніпропетровськ: НМетаАУ, 2011.

- *проведення аналізу оточення*, де акцент падає на параметри організації оточення;
- *засоби та цілі*, в основі яких лежить визначення довготермінових цілей організації, а також шляхів та механізмів їх досягнення;
- *дієвий підхід*, основне завдання якого – реалізація стратегії.

Стратегічне управління – це управління організацією чи територією, яке спирається на людський потенціал, орієнтує продуктивну діяльність на запити місцевих жителів, при цьому проводиться гнучке регулювання та імплементуються своєчасні трансформації, що відповідають на виклик оточення та дають можливість досягнути конкурентних переваг, а це забезпечує стабільний розвиток та функціонування інституту, досягнення його цілей в довгостроковій перспективі.

2.2. Стратегічне планування як складова цілісної системи планування місцевого розвитку

Місцевий (локальний) розвиток детермінується широким набором соціальних, економічних, просторових, екологічних, культурно-духовних та інших чинників, які необхідно враховувати в процесі здійснення стратегічного управління, яке проявляється насамперед через систему територіального планування. Враховуючи зазначену комплексність, на території складається не один, а декілька документів планування, де кожен з них має відповідний об'єкт, відповідні принципи, своє призначення, при цьому вони разом формують повністю цілісну систему планування локального (місцевого) розвитку.

Основними видами документів планування, які обов'язкові для розробки на місцевому рівні є такі:

1. Стратегія локального (місцевого) розвитку.
2. Низка просторових програм (зокрема це генеральні плани відповідних населених пунктів).
3. Програми соціального, економічного та культурного розвитку територій, які розробляються щорічно.

Типові стратегії місцевого розвитку і річні програми локального (місцевого) розвитку націлені на створення сприятливішого середовища для підприємницького розвитку, інвестиційного залучення, забезпечення соціально-економічних потреб громадян, а також підвищення рівня життя населення.

Щодо просторових програм, то вони відносяться до розвитку території як до об'єкта реалізації політики містобудування. Ці види містобудівних документів досить тісно зв'язані поміж собою, допомагають вирішити питання підвищення ефективності розвитку території, хоча і різняться поміж собою.

Розробка довгострокових стратегічних документів потрібна для формування сучасних закономірностей і тенденцій місцевого розвитку, створення сценаріїв соціального, екологічного та економічного розвитку, означення етапів і фіксування термінів досягнення цих пріоритетів. Щоб забезпечити реалізацію певних пріоритетів стратегії формуються та імплементуються локальні цільові програми розвитку низки сфер економічної діяльності, що мають стати дієвим інструментом реалізації місцевої довгострокової політики.

Відмітимо, що у просторовому плануванні території у порівнянні з стратегічним виділяють більш конкретний та вузький, законодавчо закріплений зміст та визначають його як процес, який регулює використання територій. Адже саме територія виступає дуже важливим та відповідно обмеженим ресурсом, а ефективність її використання має значний вплив на розвиток суспільства.

Тому необхідним структурним елементом, а також основою імплементації стратегії локального розвитку повинні бути генеральний план та низка містобудівної документації, з якої випливає необхідність тісного зв'язку останніх з положеннями стратегічного плану.

Просторове планування територій здійснюється на загальнодержавному, регіональному та локальному (місцевому) рівнях. Відповідно об'єкти планування мають окремі види містобудівної документації. Це створює ситуацію, коли під просторове планування підпадає вся територія країни (національний рівень), територія областей чи районів (рівень регіональний), територія населених пунктів (рівень місцевий). При цьому на кожному з рівнів вирішуються відповідно специфічні завдання, притаманні саме цьому рівню (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Об'єкти планування

Рівень планування	Види містобудівної документації
Територія України	Генеральна схема планування території України
Території адміністративно-територіальних одиниць регіонального рівня та їх окремих частин	Схема планування території
Території населених пунктів (місто, сільське поселення)	Генеральний план населеного пункту
Території районів, мікрорайонів та кварталів у межах населеного пункту	Детальний план території
Території комплексів будинків і споруд	Проект забудови територій

2.3. Аналітична складова розробки стратегії місцевого розвитку

Щодо стратегічного планування локального (місцевого) розвитку, то воно націлене на розв'язання одного із головних завдань системи: визначення ключових позицій, на котрі повинні бути направлені доступні ресурси для забезпечення нормального відтворення та розвитку системи життєдіяльності усїєї території.

Досить поширеними методами аналітичної діяльності при стратегічному плануванні місцевого розвитку виступають:

1. Соціальний та економічний аналіз.
2. Соціологічний аналіз.
3. SWOT-аналіз.
4. Порівняльний аналіз.
5. PESTLE-аналіз.

Соціально-економічний аналіз

За результатами соціально-економічного аналізу формують окремий розділ Стратегії – Профіль громади.

Під профілем громади розуміють документ, де проведений аналіз фактичного стану розвитку територій у динаміці (оцінка здійснюється за п'ять останніх років).

Цей документ містить інформацію про:

- коротко викладену історію території;
- географічне розташування території;
- природний та ресурсний потенціал, кліматичні умови (тобто температуру, вологість повітря, опади, вітри та ін.);
- демографічну ситуацію;
- специфіку соціального та економічного розвитку у динаміці;
- ділову активність населення та рівень його життя;
- характеристику господарського комплексу територій (будівельний комплекс, промисловість, транспорт);
- приватизацію комунальну та власність;
- соціальну інфраструктуру міста (систему охорони здоров'я, спорту, освіти, культури та туризму, стан підприємств, що надають комунальні послуги);
- земельні відносини та відповідно ринок землі;
- охорону навколишнього середовища території та її екологічну ситуацію;
- фінансовий та бюджетний стан та інвестиційний клімат;
- систему управління локальним (місцевим) розвитком;
- ситуацію у політичній сфері;
- розвиток мережі громадських організацій та її дієвість, стан співробітництва влади із громадськими організаціями та різними приватними структурами;
- міра відкритості влади, ситуація з довірою населення до місцевої влади.

Порівняльний аналіз

При розробці стратегії важливо здійснити порівняльний аналіз, визначити розміщення території в конкурентному середовищі окремого регіону, цілої країни, світу (що залежить від значення і розміру території). Фахівці, що проводять стратегічне планування зазначають, що пріоритетним напрямком місцевого розвитку не потрібно обирати той, у якому дана територія не має переваг чи навіть має відставання від сусідів. При цьому доцільно виокремити власні переваги території, з метою їхнього розвитку.

В зв'язку з цим, як правило, статистику території порівнюють із середніми показниками в Україні, у регіоні, а також зі статистичними показниками територій, які можуть бути потенційними конкурентами, містами-аналогами у інших країнах. Крім того визначають відповідне місце території регіону у загальнодержавному розподілі праці.

Підвидом порівняльного аналізу є бенчмаркінг. **Бенчмаркінг** (еталонне оцінювання, англ. *benchmarking*) – порівняльний аналіз на основі оцінювання та адаптації еталонних прикладів управління територіями з метою покращення власної ефективності. Такий аналіз включає в себе два процеси: оцінювання і зіставлення. Зазвичай, за зразок приймають «кращі» результати і моделі менеджменту, використовувані прямими конкурентами і регіонами, що працюють у схожих умовах.

SWOT-аналіз

Щоб визначити якісні параметри місцевого розвитку здебільшого застосовують SWOT-аналіз. Такий підхід дає можливість детермінувати сильні і слабкі сторони певної території, зовнішні ризики та можливості її розвитку. Так отримують перше уявлення про економічні та соціально-політичні параметри розвитку окремої території, а для більш детального аналізу застосовують додаткові аналітичні методи (соціально-економічний і порівняльний аналіз).

Методологію SWOT-аналізу розробили у середині минулого століття для того, щоб отримати можливість знаходити та приймати обґрунтовані рішення на підприємствах, які розпочали свою роботу в динамічному конкурентному середовищі. Ця методологія надала можливість поєднувати внутрішні якісні ознаки організації (слабкі та сильні сторони) із результатами, які отримують в процесі дослідження зовнішніх умов (ризики та шанси) (рис. 2.1.). Оцінка сильних та слабких сторін відповідного об'єкта планування висвітлює глибше те, котрі якості варто розширювати та нарощувати, а котрі потребують корекції. Аналіз зовнішніх факторів має на меті визначити ризики та шанси, які будуть впливати на майбутній розвиток організації, а також спрогнозувати потенційну реакцію на ці виклики підприємства. Із 80-х рр. минулого століття даний інструмент у стратегічному плануванні підприємств частіше використовується в публічному секторі як засіб критичного мислення та здійснення оцінки місцевих та регіональних пріоритетів розвитку.

SWOT-аналіз дозволяє з'ясувати, котра із стратегій розвитку при відомих сильних та слабких сторонах є більш сприятливою для ефективнішої і дієвої реакції на трансформації у зовнішньому середовищі та використати сприятливі шанси при цьому мінімізувавши наявні ризики.

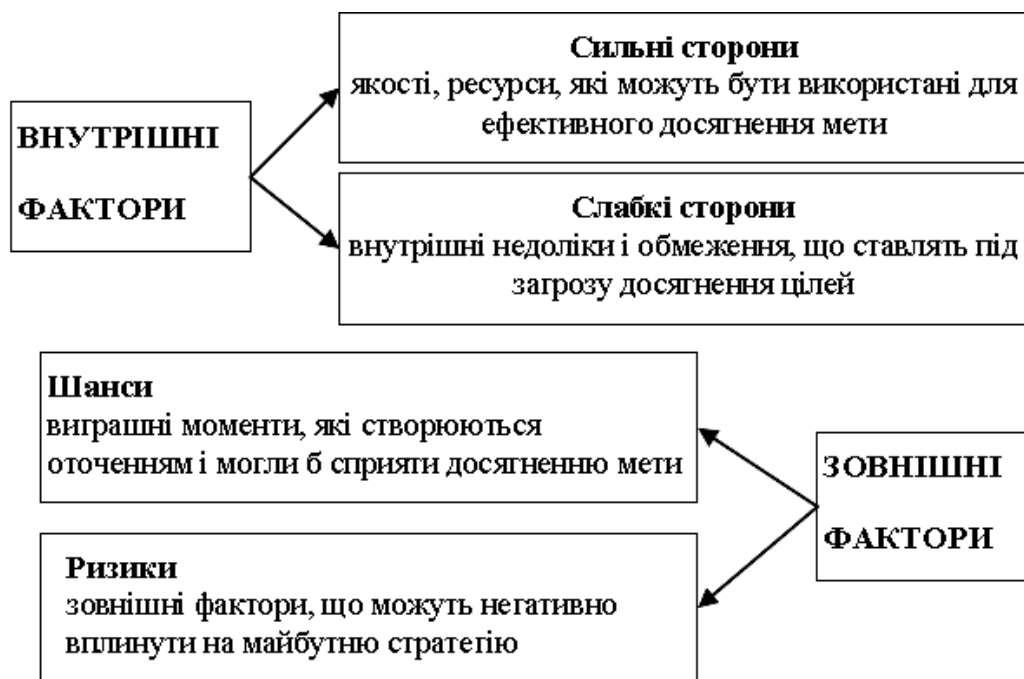

Рис. 2.1. Фундаментальні елементи SWOT-аналізу місцевого розвитку

Результати SWOT-аналізу демонструють різноманітні варіації стратегій, що подано у загальному вигляді у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Варіанти стратегій на основі SWOT-аналізу

Стратегія	Комбінація елементів SWOT-аналізу
Варіанти стратегій, що впливають з аналізу сильних сторін та шансів	
Стратегія зміцнення/ нарощування	Концентрація уваги на наявних сильних сторонах
Стратегія використання	Реалізація сприятливих шансів
Стратегія зв'язування/кореляції	Зв'язок між наявними сильними сторонами та виникаючими шансами
Варіанти стратегій, що впливають з аналізу слабких сторін і ризиків	
Стратегія елімінації	Усунення слабких сторін
Стратегія мінімізації	Мінімізація ризиків
Стратегія трансформації	Перетворення слабких сторін та ризиків у шанси

Виникнення різних варіантів стратегій пов'язано з використанням сильних сторін та відповідних шансів (зокрема, стратегія нарощування і використання) та в свою чергу більш перспективними з позицій успіху, ніж ті, що отримують за допомогою оцінки слабких сторін і ризиків. В першому варіанті в основі стратегій лежать відповідні сильні сторони, потенційні можливості яких хоч обмежені, однак при їх успішному поєднанні з новими перспективними шансами (зокрема, стратегії пов'язування/кореляції) можуть спричинити позитивні зрушення. Крім цього, варто зазначити, що імплементація таких стратегій відбувається з меншими затратами.

Ті стратегії, що направлені на елімінацію існуючих слабких сторін (стратегія елімінації), також оцінюються позитивно: ці стратегії управляються, як правило, органами місцевого самоврядування, в зв'язку з цим легше під час їх реалізації керувати процесами. При цьому стратегія мінімізації менше піддається плануванню, адже практично немає можливостей впливати на зовнішні ризики. Насправді досить ризикованою, крім того і витратною, є стратегія трансформації, але при її успішній реалізації виникає можливість формування нових напрямів локального (місцевого) розвитку.

А-В-С-аналіз

Деякі міста європейських країн використовують метод **А-В-С-аналізу** замість SWOT-аналізу. Ця абревіатура складається з перших букв слів: *Advantage* (перевага), *Barrier* (перешкода), *Controversial* (спірне). Усі відомі чинники місцевого розвитку групуються за 3-ма критеріями. Зайвою буде вважатися та інформація, яку не можна віднести до жодної із груп.

Група «А» включає характеристики території, а також її зовнішнього середовища, а це є перевагами для місцевого (локального) розвитку чи завдяки яким буде легшим розвиток, підвищиться ефективність, відкриється кращий шлях.

За умови існування деякого чинника, що гальмує місцевий розвиток або спрямовує його в небажаному напрямку, в такому випадку він відноситься до групи «В».

В ситуації, коли чинник не виступає ні перевагою, ні перешкодою для місцевого розвитку, однак однозначно буде мати вплив на майбутнє, то слід його віднести до групи «С», адже, можливо, цей чинник спірний та потребує додаткового аналізу.

Для підвищення точності А-В-С-аналізу усім факторам потрібно присвоїти рейтинг важливості. Пропонують застосовувати рейтингову шкалу з інтервалом від 1 до 5, при цьому:

1. **фактори низької важливості**, які мають невелике значення для розвитку відповідних сфер життєдіяльності чи окремих частин території чи регіону.
2. **фактори середньої важливості**, які мають середнє значення відповідно для розвитку окремих сфер життєдіяльності чи частин території, регіону або невеликий вплив на розвиток відповідної території.
3. **важливі фактори**, які мають досить важливе (однак не вирішальне) значення для майбутнього розвитку окремих сфер життєдіяльності чи частин

території, чи середньоважливе значення для потенційного розвитку усієї території.

4. **дуже важливі фактори**, які мають вирішальне значення для майбутнього розвитку сфер життєдіяльності чи певних частин території, чи важливе (однак не вирішальне) значення для потенційного розвитку усієї території.

5. **стержневі фактори**, які мають для розвитку всієї території вирішальне значення.

Наступним кроком є подальша оцінка переваг і бар'єрів в динаміці. Цьому можна знати наперед, що дана перевага середньоважлива сьогодні, а незабаром стане важливим чинником, тоді – дуже важливим, згодом можливо і стержневим чинником розвитку території. Також можна передбачити, що деякі суттєві бар'єри зникнуть з часом. Таким чином перешкоди та переваги поділяються додатково на 6 груп (табл. 2.4).

Тому коли окремих чинник розвитку позначений як А3, це означає, що цей фактор є досить важливою перевагою, при цьому її значення стрімко зростає. Але при виконанні А-В-С-аналізу у кінцевих результатах не розглядаються вже фактори із величинами важливості 1 та 2 (винятковий випадок становлять чинники, у яких вектор зростаючий щодо величини 2 чи зростаючий стрімко для величини 1).

Таблиця 2.4

Поділ факторів за змінюваністю в часі

Характеристика зміни важливості фактора в часі	Графічні символи
Фактор, значення якого стрімко зростає	↑
Фактор, значення якого зростає	↗
Фактор, значення якого стабільне	→
Фактор, значення якого повільно зменшується	↘
Фактор, значення якого різко зменшується	↓
Фактор, зміна значення якого невідома	?

Отже, результати А-В-С-аналізу дають можливість відкинути інформацію, що є зайвою, а для формування локальної стратегії застосовувати лише важливі чинники.

PESTLE-аналіз

Оцінка зовнішніх шансів та зовнішніх ризиків є більш комплексним завданням у порівнянні з оцінкою слабких та сильних сторін, адже на розвиток відповідної громади можуть впливати ще низка інших потенційних факторів. Моделі STEEP, PEST чи PESTLE допомагають систематизувати велику кількість різних зовнішніх факторів. Особливо популярною останнім часом стала

модель **PESTLE**. Букви P-E-S-T-L-E означають відповідні ключові чинники, що здатні чинити вплив на територію, регіон: P – «політичні», E – «економічні», S – «соціальні та культурні», T – «технологічні», L – «правові», E – «екологічні».

Ця модель містить лише сфери, де необхідно знайти тенденції та рамкові умови, які мають вплив на територію, та відповідно здійснити їх класифікацію у вигляді шансів чи ризиків. У таблиці 2.5 показані певні тенденції в деяких сферах, які мають потребу в аналізі.

Таблиця 2.5

Модель PESTLE

Сфери					
Р Політичні	Е Економічні	S Соціальні та культурні	T Технологічні	L Правові	E Екологічні
Цілі регіонального розвитку Адміністративна система	Темпи зростання Безробіття Динаміка доходів Вартість робочої сили	Рівень освіти Інтенсивність міграції Поведінка споживачів Організація дозвілля	Інвестиції в науку та розвиток Реєстрація патентів Розвиток інформаційних технологій Застарілість певних технологій	Конкурентне право Дотаційне право Трудове право Екологічні норми і стандарти	Витрати на енергію Енергоспоживання Обсяги перевезень Захист довкілля

Щодо політичних факторів, тут необхідно визначити сумісність територіальних цілей з відповідними цілями державного та регіонального розвитку. В ситуації коли загальнодержавні, регіональні та галузеві завдання не збігаються із місцевими інтересами відповідна Робоча група із стратегічного планування буде рекомендувати місцевій (локальній) раді, виконкому здійснити консультування із регіональними та центральними органами виконавчої влади, що стосуються обсягів та умов їхньої фінансової підтримки при реалізації на окремій території своїх завдань.

Економічними чинниками, що викликають особливий інтерес, є наявні дані про структуру та рівень безробіття, економічне зростання, вартість робочої сили, зміни в доходах приватного та публічного секторів. Для кращого розуміння культурних і соціальних умов велике значення може мати інформація, що стосується рівня освіти груп населення, демографічних змін, міграційних процесів, поведінки споживачів та організації дозвілля; оскільки завдяки такій інформації є можливість на ранньому етапі прослідкувати довготермінові транс-

формації у ціннісних фундаментальних стереотипах, відповідних орієнтирах суспільства. Аналіз технологічних тенденцій набуває особливого значення, враховуючи зміни комунікаційній та інформаційній у сферах. Крім того слід враховувати, що застарілі технології несуть загрози та ризики для розвитку території. Важливого значення набувають такі фактори як динаміка державного і приватного інвестування у сферу наукових досліджень, кількість нових патентів, що зареєстровані.

Зазначимо, що зміна суспільних настроїв відбувається також в екологічній сфері. Одними з найважливіших факторів тут виступають чинники енергоспоживання, формування нових правових норм зі захисту навколишнього середовища, потенційні обсяги перевезень.

Таким чином, коли аналіз шансів і ризиків дав можливість встановити найважливіші зовнішні тренди, слідуючим кроком буде їх оцінка з позицій можливих наслідків для відповідної місцевої ситуації, а також декларованих цілей місцевого (локального) розвитку. Адже вплив певних чинників може бути досить вагомим, а інші можуть не мати взагалі жодного значення. Тому йдеться про вибір потенційних факторів впливу на відповідний об'єкт планування, їхню систематизацію за ознаками значимості щодо досягнення цілей розвитку.

Соціологічний аналіз

Ще один вид аналізу – це соціологічний, який здійснюється через опитування громадян та підприємців в контексті потенційного стратегічного розвитку території. Відповідно формується опитувальний лист анкети, котрий складається із вступу, головної частини і особистих даних.

За відповідними результатами анкет формують підсумковий документ, котрий містить такі пункти:

1. Виклад проблемної ситуації (короткий), на вирішення котрої направлено анкетування.
2. Опис концепції, мети і завдань анкетування.
3. Опис соціальних та демографічних характеристик вибірки в порівнянні із структурою окремих соціальних груп відповідної територіальної громади.
4. Список питань анкети із відповідним описом можливого результату, індикаторів.
5. Розподіл відповідей на запитання анкет.
6. Нестандартні відповіді, вислови, коментарі.
7. Короткий висновок по кожному запитанню щодо відповідності розподілу відповідей до передбачуваного результату.

8. Загальний висновок у відповідності із початковою метою за результатами анкетування.

9. Рекомендації із застосування одержаної інформації для відповідного ухвалення рішень та подальшої діяльності у стратегічному плануванні розвитку території.

Контрольні запитання

1. Розкрийте основні віхи становлення стратегічного управління.
2. Назвіть базові види планувальних документів на місцевому рівні.
3. Які фактори найчастіше враховуються при розробці стратегії місцевого розвитку?
4. Яка відмінність між порівняльним аналізом і бенчмаркінгом?

Тести

1. Який стратегічний документ регламентує міське планування?
 - A. Стратегії місцевого розвитку.
 - B. Просторові програми.
 - C. Щорічні програми соціального, економічного, культурного розвитку території.
2. Яка роль фактору, що позначається як B4 ↗ в А-В-С-аналізі?
 - A. Дуже важливий бар'єр, важливість якого стрімко зростає;
 - B. Вирішальний бар'єр, важливість якого стрімко зростає;
 - C. Вирішальний бар'єр, важливість якого зростає;
 - D. Дуже важливий бар'єр, важливість якого зростає.
3. Який тип аналізу дозволяє оцінювати важливість фактору в динаміці?
 - A. SWOT;
 - B. А-В-С;
 - C. PESTLE;
 - D. Жоден з вищенаведених.

Література до розділу

- Savelyev, Y., Lishchynskyy, I., Lyzun, M., Borsekova, K., Sokołowicz, M., Vitališova, K., Kurylyak Y. Innovative Strategies of Territorial Development of V4: Experience for Ukraine . Ternopil: Terno-graf. 2016. 216 p.
- Довбня С., Найдовська А., Хитько М. Стратегія підприємства. Ч. 1: Навч. посібник. – Дніпропетровськ: НМетаАУ, 2011.
- Стратегічне планування муніципального розвитку: навчально-методичний посібник / ДП «Укртехінформ». Київ. 2013. 205 с.

РОЗДІЛ 3

Бенчмаркінг стратегій територіальних реформ в ЄС

3.1. Особливості формування стратегій територіальних реформ в країнах ЄС

Територіальні реформи є досить складною, радикальною та часом суперечливою реорганізацією місцевого самоврядування. Вони стали основною рисою трансформації державного управління в останні десятиліття в Європі. Спочатку у 1970-х роках територіальні реформи торкнулися переважно західноєвропейських країн, а після падіння недемократичних режимів подальші зміни були розпочаті в Центральній та Східній Європі. Після світової фінансово-економічної кризи початку ХХІ ст. почалася чергова хвиля реструктуризації.

Дослідження особливостей формування стратегій територіальних реформ в країнах ЄС є вкрай актуальним, беручи до уваги на ефективність їх системи місцевого управління та початок такого типу реформ в Україні. Враховуючи те, що кожна країна є унікальною, має свої історичні передумови проведення перетворень та соціальну організацію суспільства, інструменти та підходи до реалізації територіальних реформ будуть відрізнятися між собою.

За останні півстоліття у багатьох країнах Європи спостерігалася тенденція до консолідації місцевих органів влади. Такі зміни торкнулися як країн північноєвропейської групи (Данія, Швеція, Великобританія та деякі німецькі провінції), так і країн Південної та Східної Європи (Греція, Болгарія, Литва). Перша група країн зосередила свої зусилля на укрупненні територіальних одиниць, а друга група країн (південноєвропейський тип реформ), до якої віднесено Францію, Італію, кілька країн ЦСЄ, зберегли історичну, роздроблену комунальну структуру, оскільки ініціативи реформ були добровільними. Як наслідок ці країни також мають значні відмінності у середньому розмірі муніципалітетів (від 1720 жителів у Франції та до 7250 жителів в Італії).

В Європі починаючи з 1970-х років в основі територіальних реформ було укрупнення територіальних одиниць. У деяких випадках були зроблені спроби

об'єднати малі муніципалітети навколо більших агломерацій з метою створення великих мегаполісів та сформувати "центри" для надання послуг та економічного розвитку. Таким чином, за останні десятиліття кількість муніципалітетів у європейських країнах зменшилася, зокрема найбільше зниження цього показника спостерігалось у Греції (-94%) та Бельгії (-75%).

Щодо Бельгії, то у 1959 р. Центральна економічна рада дійшла висновку, що велика роздробленість країни породжує численні економічні та соціальні проблеми. Тому постало питання широкомасштабного об'єднання всіх бельгійських муніципалітетів з менше ніж 2500 мешканцями, а також посилення міжмуніципальної співпраці.

Об'єднання 1976 р. у Бельгії зменшило кількість муніципалітетів з 2379 до 589. Зокрема, у Фландрії кількість муніципалітетів зменшилась на 66% (з 906 до 308 муніципалітетів), у Валлонії падіння становило 82%. Лише у столичному регіоні Брюсселя не було здійснено муніципальних об'єднань.

В Ісландії, Данії та Нідерландах кількість муніципалітетів зменшилась більш ніж наполовину. Під час останньої територіальної реформи 2007 р. в Данії кількість муніципалітетів (комун) зменшилась з 271 до 98, а 14 округів були об'єднані в п'ять регіонів. Новостворені муніципалітети нараховують в середньому близько 55 400 жителів.

Подібні реформи можна спостерігати в Болгарії та Литві. Поряд з Великобританією та Данією, ці дві країни мають найбільш густонаселені муніципалітети Європи. За останнє десятиліття лише в Словенії, Польщі та Іспанії кількість муніципалітетів зросла. Однак муніципалітети європейських країн все ще демонструють суттєві відмінності у розмірі та чисельності населення. Слід зазначити, що середній розмір муніципалітету складає від 1640 до 139 000 км², тоді як кількість муніципалітетів з менш ніж 5000 жителями коливається від 96 до 2 %.

Органи місцевого самоврядування країн ЄС перебувають у періоді посиленої реформаторської активності, на інтенсивність якої вплинули глобальна фінансова криза та політика жорсткої економії в деяких країнах. Реформи передбачають різні траєкторії, починаючи від модернізації нового державного управління і закінчуючи реорганізацією надання послуг між місцевим державним, приватним та неприбутковими секторами, консолідацією територій та міжміським співробітництвом. Незважаючи на значення реформ нового державного управління, європейські органи місцевого самоврядування ніколи не концентрувались виключно на реформах такого роду, а дотримувались різноманітних (частково конфліктуючих) траєкторій змін. Ці різноманітні заходи з реформування

сприяли трансформації систем місцевого самоврядування та моделей місцевого управління в Європі.

Залежно від того, які елементи інституційного порядку покладені в основу реформ, адміністративні реформи можна класифікувати як зовнішні та внутрішні. Зовнішні реформи покликаний змінити форму інституційного порядку в цілому та встановити нові інституційні межі, функціональну та / або територіальну юрисдикцію, правила членства та відносини між організаціями на різних рівнях або секторах. Внутрішні адміністративні реформи, навпаки, стосуються змін у розподілі обов'язків та ресурсів в адміністративних установах, а також внутрішньої реорганізації правил прийняття рішень.

Різняться країни також і за масштабами реформ, які можуть бути всеосяжними або частковими. Комплексні територіальні реформи здійснюються на рівні держави в цілому, тоді як часткові територіальні реформи стосуються конкретних субрегіонів або муніципалітетів. Всеосяжні (комплексні) територіальні реформи успішно реалізовані в Бельгії, Данії, Ісландії, Швеції та в ряді земель Німеччини. Впровадженню часткових територіальних реформ надавали перевагу такі країни, як Норвегія, Австрія та Швейцарія.

Виділяють декілька стратегій впровадження територіальних реформ: «знизу вгору» та «зверху вниз». Реформи «знизу вгору» ґрунтуються на принципі добровільного об'єднання муніципалітетів. Стратегія "зверху вниз" передбачає в основному примусові об'єднання, що запроваджуються керівництвом держави та забезпечуються законом. Порівнюючи стратегії територіальних реформ країн Європи зазначимо, що стратегії «зверху вниз» дотримувалися у Данії, Фінляндії, Греції, Швеції, Бельгії, Нідерландах та ряді земель Німеччини (Північний Рейн-Вестфалія, Гессен, Бранденбург, Саксонія). Натомість стратегію «знизу вгору» застосовували у Норвегії, Швейцарії, і в частині земель Німеччини (Тюрінгія).

Крім того часто розробляють гібридні типи цих стратегій або впроваджують пом'якшену форму підходу «зверху вниз», яка реалізується поетапно. Після вичерпного обговорення цільових структур з усіма зацікавленими сторонами на концептуальному етапі місцевим органам влади пропонуються спеціальні стимули до реформ (так звана "премія за шлюб") під час добровільної стадії. Приймаючи ці пропозиції, органи місцевого самоврядування можуть обирати партнерів у межах певної цільової структури та уникати сильного об'єднання на остаточному, обов'язковому етапі реформ. Такі підходи активно застосовувалися в 1970-х роках, а згодом – у деяких землях Німеччини (Саксонія-Ангальт, Рейнланд-Пфальц) та Австрії (Штирія).

Варто зазначити, що досить важко встановити ефективність тих чи інших видів територіальних реформ в короткостроковому періоді, однак фінансові ефекти прослідковуються чітко. У 2016 р. Р. Штайнер, С. Кайзер та Ейторссон провели міжнародне порівняльне дослідження територіальних реформ в 15 європейських країнах. Вони дійшли висновку, що територіальні реформи призвели до покращення виконання завдань, підвищення якості надання послуг та посилення впливу адміністративних одиниць перед вищим адміністративним рівнем. Це було пов'язано з тим, що більші територіальні одиниці отримували більше функцій, але й відповідно автономії. У всіх досліджуваних країнах (окрім Італії) відмічено покращення якості послуг як центральний результат територіальних об'єднань, тоді як зменшення витрат спостерігалось лише в деяких країнах (Бельгії, Німеччині, Греції та Ісландії).

Ще одним результатом, досягнутим у більшості країн (Греція, Італія, Нідерланди, Швеція, Швейцарія), є поліпшення муніципальної автономії, що полягає у вищій фінансовій свободі, розширенні завдань, а також підвищенні попередніх зобов'язань щодо міжмуніципальної співпраці. Дослідження Р. Штайнера та С. Кайзера показали позитивний вплив муніципальних об'єднань у 28 сферах обслуговування. Покращення якості надання послуг муніципальними об'єднаннями відмічає Schimmelpenick у своїх працях та такі ж висновки містяться у звітах Організації економічного співробітництва і розвитку. Однак співвідношення між розміром муніципалітету та задоволеністю громадян результатами роботи уряду є неоднозначним. Дослідження про вплив територіальних реформ у Данії показало, що об'єднання, як правило, пов'язане із нижчим задоволенням громадян місцевими та муніципальними показниками, а також об'єктами інфраструктури. При цьому передумовою для таких висновків можуть бути проміжні фактори, пов'язані з розміром муніципалітетів.

Більшість дослідників територіальних реформ дійшли висновку, що територіальні об'єднання зміцнюють інституційну спроможність муніципалітетів. Це пояснюється формуванням більш надійних організаційних структур, покращенням здатності до стратегічної політики, вирішення проблем та підвищенні стандартів.

Таким чином політика щодо об'єднання в європейських країнах була пов'язана з децентралізацією місцевої влади, що дало змогу посилити підтримку масштабних реформ. Хоча об'єднання муніципалітетів було не єдиним способом посилення місцевих адміністрацій. Важливе значення мають фінансування, політичний склад та географічне розташування органів місцевого самоврядування. Усі ці аспекти так чи інакше визначають місцеву адміністративну владу.

Успіх чи невдача стратегій територіальних реформ повинні вимірюватися з точки зору бюджету: зменшення витрат на певні завдання, скорочення загального бюджету або зменшення податкового тягаря. Однак такого роду заощадження є лише другорядною метою територіальних реформ. В основі таких реформ лежить підвищення ефективності для забезпечення стійкості системи місцевого самоврядування, підтримка або покращення якості послуг місцевого самоврядування, спроможність оперативного вирішувати локальні проблеми.

3.2. Територіальні реформи в Греції

Перша спроба запровадити ефективні адміністративні реформи в Греції відбулася в середині 80-х рр. у зв'язку з членством Греції в Європейському Союзі. В цей час Європейський Союз запроваджував програму лібералізації та приватизації послуг і Греція була зобов'язана прийняти нову політику, щоб претендувати на європейські фонди. Метою реформування державного сектору країн ЄС під впливом нової теорії державного управління було зменшення державних витрат та впровадження нових практик управління на місцевому рівні.

Адміністративний поділ Греції від 1997 року налічував 13 периферій, 54 номи і 1033 муніципалітети та комуни (рис. 3.1). Він передбачав 4 рівні управління.

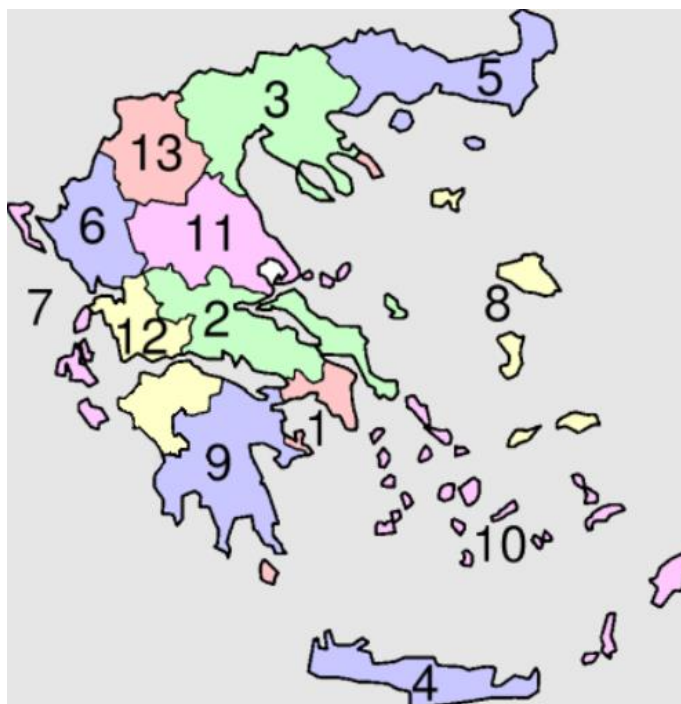

Рис. 3.1. Адміністративний поділ Греції від 1997 р.

Нова територіальна реформа складалася з двох етапів: перший здійснено у 1999 р., другий - у 2010-2011 рр. Перший етап стосувався лише муніципалітетів і не торкався верхнього рівня територіального управління. Другий етап вплинув на 2-й рівень: деякі з колишніх функцій 2-го рівня були перерозподілені розширеним муніципалітетам (табл.3.1).

Таблиця 3.1

Кількість територіальних одиниць у Греції

	Деконцентрована державна адміністрація (префектури)	Органи місцевого самоврядування 2 -го рівня	Муніципалітети
До 1999 р	13	50	5,825
1999-2010	13	50	1,033
Після 2010 р	7	13	325

Такого значного укрупнення в Греції вдалося досягти завдяки впровадженню двох реформ (реформа Каподістрія у 1998 р. та реформа Каллікратіса в 2010 р.), за яких кількість муніципалітетів була зменшена з 5800 до 325. При цьому після реформ в кожному муніципалітеті налічується до 33600 мешканців [4]. Ці реформи були вкрай необхідними, адже через значну роздробленість (понад 80 % із 5774 сільських муніципалітетів мали менше 1000 жителів) муніципалітети не могли взяти на себе велику частину державних обов'язків. Крім того відбувалося зменшення чисельності населення сільських районів та громад, пов'язане з демографічними змінами та міграцією.

Рис. 3.2. Сучасний адміністративний поділ Греції

Відповідно до Програми «Каллікратіс» (введена в дію з 1 січня 2011 р.) Греція поділяється на 7 децентралізованих адміністрацій, що включають від 1 до 3 периферій (рис. 3.2). Периферії і муніципалітети стали повністю самокерованими. Існують також консультативні ради, котрі включають регіональних керівників, що наділені виключно дорадчими функціями і самостійно не приймають рішень.

Реформа Каллікратеса запровадила всебічний процес децентралізації, змінивши розподіл влади у Греції на користь місцевого самоврядування. На основі чого відбувся стрімкий розвиток місцевих та регіональних органів влади та створення інституційних органів, включаючи муніципальні консультативні та виконавчі комітети. Вцілому реформи Каподістрія та Каллікратіса реорганізували не лише грецьку систему місцевого самоврядування. Відбулися зміни й у загальній адміністрації країною. В основі реформ лежала модернізація держави шляхом підвищення ролі місцевого самоврядування в процесі регіонального планування. Таким чином Греція наблизилася до так званого північноєвропейського типу реформ.

3.3. Територіальні реформи в Німеччині

Територіальні реформи в Німеччині проводилися по-різному в окремих землях, що пов'язують із федеральною структурою країни та її возз'єднанням 1990 року. Колишня Західна Німеччина вже стикалася з укрупненням земель у 1960 -х та 1970 -х роках, тоді як у Східній Німеччині ці процеси розпочалися після об'єднання країни. В Західній Німеччині спочатку був період добровільних об'єднань, однак у більшості земель це не привело до задовільного результату. Таким чином вони переходили до примусового укрупнення земель.

Східна Німеччина йшла по такому ж шляху з 1990 року. Кілька земель ухвалили законодавство з метою скорочення кількості муніципалітетів. Згодом протягом кількох років Німеччина стикається з третьою хвилею масштабних реформ як у східних, так і в західнонімецьких землях. Частково це пов'язано зі зменшенням кількості мешканців сільських громад, особливо гострою ця проблема була у східнонімецьких землях. Загалом кількість німецьких муніципалітетів було скорочено з 15978 у 1990 р. до 11040 у 2014 р. Таким чином кількість муніципалітетів скоротилася приблизно на 30%; кількість округів змінювалася в такій же мірі, тоді як кількість міст із особливим статусом змінювалася менш інтенсивно (їх кількість досягла 117 у 1998 р.).

Особливий інтерес представляють собою територіальні реформи, що реалізовувалися в окремих муніципалітетах Німеччини. Ряд експертних висновків та звітів ілюструє взаємозв'язок територіального збільшення масштабів з можливостями муніципалітетів на основі різних критеріїв та методів оцінки. В дослідженні Гессе представлені емпіричні висновки щодо впливу територіальних реформ на рівні графств у Мекленбурзі (Західна Померанія) на адміністративні показники, організацію та інноваційний потенціал округів. Результатами реформи є вигоди від професіоналізації та розширення послуг, що призводить до збільшення територіальної та політичної сили. Подальші синергетичні ефекти та скорочення витрат були спричинені злиттям муніципальних компаній (зокрема у сфері транспорту та відходів).

Для оцінки наслідків територіальної реформи в Саксонії особливо важливо врахувати їх прямий зв'язок із функціональною реформою. Відповідно до передачі функцій у 2008 р. до укрупнених округів було направлено 3416 державних службовців, у 2009 р. – додатково 759 працівників із колишніх міст, що не мають округу. Через таку зміну функцій та переміщення персоналу на рівні округу не можливо виділити прямий вплив реформи на ефективність. Однак на позитивні наслідки реформ вказували процеси організаційної консолідації на окружному рівні (об'єднання середніх шкіл, професійно-технічних шкіл, шкіл-інтернатів, медіа-центрів, вечірніх шкіл тощо).

Рис.3.3. Адміністративний поділ Німеччини

На сьогодні Німеччина поділяється на 16 земель, 3 з яких — міста: Берлін, Гамбург та Бремен (рис. 3.3).

Таким чином основною метою територіальних реформ в Німеччині було підвищення здатності органів місцевого управління надавати мешканцям якісні послуги. До характерних рис німецької моделі слід віднести еволюційність, консенсуальність, використання нових реформаторських ідей та методик, використання принципу децентралізації, перехід до меритократичної системи державної служби, горизонтального та вертикального розподілу повноважень.

3.4. Територіальні реформи у Польщі

Уряд Польщі здійснив комплексну та всебічну перебудову державного управління та державних фінансів. Це вимагало масштабних та тривалих законодавчих змін і було ефективно впроваджено у 1999 році.

Підґрунтям реформ стала реструктуризація країни на гміни, повіти та воєводства, поклавши на місцеву владу більшу відповідальність за надання послуг. При цьому децентралізація функціональних обов'язків зменшила зайнятість центрального уряду.

Міське самоврядування в Польщі функціонує з 1990 р. в 2489 гмінах. Територіальні реформи запровадили два нові рівні самоврядування та значно зменшили адміністративну присутність центрального уряду на субнаціональному рівні. Реформи також радикально скоротили кількість існуючих воєводств з 49 до 16, що дозволило більш ефективно проводити політику регіонального розвитку (рис. 3.4).

Рис. 3.4. Мапа адміністративного поділу Польщі

На гміни покладені обов'язки управління яслами, дитсадками, початковими школами, бібліотеками, культурними центрами та забезпечення функціонування місцевих доріг. Таким чином гміни несуть відповідальність за всі суспільні питання місцевого значення, які законом не закріплені за іншими суб'єктами та органами влади.

Гміни також виконують завдання, доручені їм центральним урядом та державною адміністрацією. Ці обов'язки можуть бути покладені на гміни за законом або за добровільними угодами з державними органами. Закон дає гарантію, що гміни будуть забезпечені коштами, необхідними для виконання цих делегованих завдань.

Повіти становлять другий рівень місцевого самоврядування. Існує 308 повітів (урядів на рівні повітів) та 65 міських гмін (великих міст), наділених повітовими правами (шляхом прийняття повітових функцій, повітової інфраструктури та повноважень районного бюджету). Повіти достатньо великі, щоб ефективно утримувати загальноосвітні школи, лікарні, а також повітові поліцейські та пожежні частини, санітарні інспекції та податкові органи. Проте вони досить малі (налічують в середньому 80-100 тисяч мешканців), щоб передати адміністрацію та контроль над цими установами в руки громадян, яких вони обслуговують.

На відміну від гміни, яка відповідає за всі питання, що прямо не були покладені на інші рівні влади, повіт реалізує лише ті завдання, які чітко визначені для цього у законі. Таким чином, немає ніякої залежності між повітом та гміною: кожен із них виконує окремо визначені державою завдання та обов'язки.

Після проведення територіальних реформ Польща поділена на шістнадцять нових воєводств, які є досить великими, з населенням від 1 до 5 мільйонів і середнім населенням приблизно 2,4 млн. мешканців. Воєводства мають юридичну незалежність, власний бюджет та широкі повноваження у сфері економічної політики. Ради, відомі як сейміки (регіональні парламенти), є органами прийняття рішень воєводського самоврядування. Вони обираються на загальних виборах. Сейміки, у свою чергу, обирають керівні ради для здійснення виконавчої влади у воєводствах. Ради очолюють обрані маршали.

Вцілому територіальні реформи, проведені у Польщі, вважаються досить ефективними та продемонстрували свою дієвість. В її основі покладено один з основних європейських принципів, що полягає у децентралізації влади, шляхом її зміцнення на рівні місцевого самоврядування.

3.5. Територіальні реформи у Словаччині

Територіальна реформа була проведена у Словаччині у 2002 р., тривала більше 10 років та проходила у три етапи.

Перший етап реформи тривав протягом 1990-1996 рр. та характеризувався наступним:

1) сформована однорівнева система управління в муніципалітетах і містах;

2) Національна рада Словаччини схвалила низку законів, згідно з якими місцеве самоврядування було відновлено та відображено в Конституції (1992 р.), муніципалітети отримали високий рівень незалежності для вирішення місцевих проблем;

3) відбулося скасування регіонів та здійснено перехід від 3-рівневої (провінції, райони, міста) до 2-рівної системи управління (38 округів, що залишилися від попередньої системи, та органи першого рівня, що включають 121 територіальну одиницю. Завдяки цим заходам уряд призупинив децентралізацію та звів реформи лише до деконцентрації.

Під час другого етапу, який тривав з 1996 по 1998 рр., відбулися структурні зміни в уряді за принципом розподілу відповідальності між адміністративними органами, зокрема:

1) сформовано 8 регіонів (країв) і 79 районів;

2) одночасно збільшилась кількість районних відділень з 38 до 79 та скоротилась кількість місцевих офісів, що спричинило своєрідну «горизонтальну» інтеграцію;

3) затверджена поправка до Закону №369/1990 «Про муніципалітети» (1998 р.) для визначення чіткості ролі муніципалітетів.

Практика показує, що зазначена деконцентрація не виправдала сподівань стосовно раціоналізації державного управління, і стала інструментом зміцнення позицій домінуючої політичної партії «Рух за демократичну Словаччину», яка використовувала її у своїх цілях напередодні парламентських виборів, що й призвело до збільшення кількості чиновників та формування «непотрібної» бюрократії на районному рівні.

Словаччина з 1996 р. поділяється на 8 країв (1-Братиславський, 2-Трнавський, 3-Тренчинський, 4-Нітранський, 5-Жилінський, 6-Банськобістрицький, 7-Пряшівський, 8-Кошицький), які носять назву свого адміністративного центру (рис. 3.5). Краї діляться на декілька округів (районів), загальна кількість яких становить 79. Кожен район налічує 2891 громад, із них 130 є міськими населеними пунктами, а решта – сільські громади.

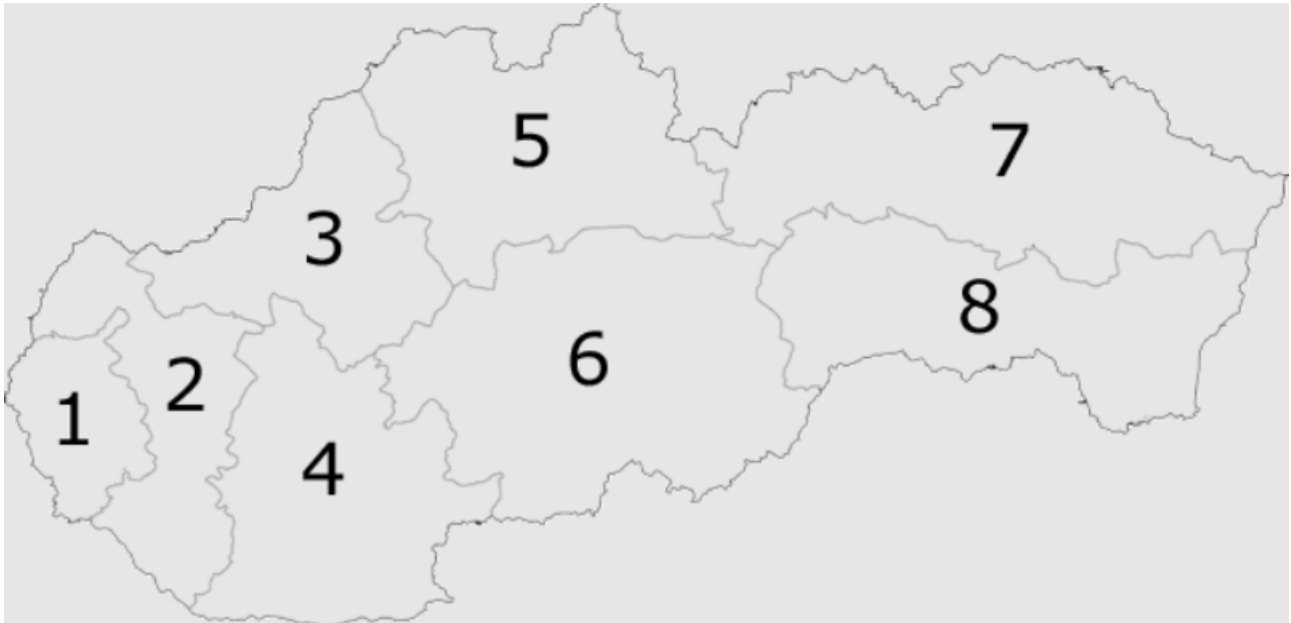

Рис. 3.5. Адміністративний поділ Словаччини

Третій етап реформи проводився з 1998 по 2002 рр. та ознаменувався зміною політичної ситуації в країні, появою нового уряду, що вплинуло на попередні плани реформування адміністративної системи та державного управління. Розпочалася масштабна територіальна реформа, яка була законодавчо відображена у прийнятій Стратегії реформ державної політики у Словаччині (грудень 1999 р.); Стратегії адміністративної реформи (2000 р.) та Концепції децентралізації і модернізації державного управління (2000 р.). Крайній документ став основним інструментом, за допомогою якого сьогодні відбувається передача повноважень і відповідальності між державою, територіальними одиницями вищого рівня та органами локального самоврядування.

Словаччина у 2001 р. прийняла Закон «Про децентралізацію», згідно з яким сформована виборна регіональна рада як компенсація за існування регіональних органів влади, при цьому не проводилася ліквідація «регіональних» органів державної влади на рівні районів.

Завершення реформ у Словаччині відбулося у 2002 р., в результаті чого було окреслено близько 3000 населених пунктів (міст і сіл) та 8 регіонів із власним урядом. Однак після прийняття парламентом низки законів про децентралізацію бюджету, посилення механізмів державного контролю Словаччина провела останній етап адміністративної реформи, який включав розробку повноважень щодо застосування фінансових інструментів, переданих від центрального уряду до місцевого та регіонального самоврядування децентралізація та посилення принципу субсидіарності.

3.6. Територіальні реформи у Чехії

Адміністративна та територіальна реформа в Чеській Республіці тривала близько 10 років з 1989–2000 рр. І проводилася у два етапи.

У 1990 р. Чехословаччина відмовилася від трирівневої структури адміністративного управління (муніципалітет, район, провінція), започаткованої в 1960 р., і повернулася до дворівневої структури. Незважаючи на те, що в 1997 році парламент Чехії ухвалив закон про дворівневу структуру адміністративного поділу країни, кордони якої та назви відтворювали територіальну структуру періоду 1948–1960 рр., фактичне впровадження нового адміністративно-територіального поділу країни відбулося лише у 2000 р., після прийняття законів про вибори до органів місцевого самоврядування, визначення їх статусу, повноважень та відносин між місцевою та центральною владою.

Згідно з адміністративною реформою з 2000 р. вищими територіальними структурами місцевого самоврядування є 14 країв (областей) (рис. 3.6.) Прага (столиця Чехії) є одночасно областю і населеним пунктом.

Рис. 3.6. Адміністративний поділ Чехії

Конституція Чеської Республіки гарантує незалежність одиниць територіального управління країни та визначає їх як організації локальних спільнот, що мають право здійснювати місцеве самоврядування. Основними одиницями територіального управління є муніципалітети, які і утворюють 14 областей. Муніципалітетами і містами управляють незалежні органи. Членів влади обирають шляхом таємного голосування на чотирирічну каденцію. Місцеві органи влади діють на правах публічно-юридичних корпорацій, можуть мати власне майно і розпоряджатися власним бюджетом.

3.7. Територіальні реформи в Угорщині

Підготовка до реформ місцевого самоврядування в Угорщині почалася ще в 1987-1988 рр. Ранній старт вплинув на структуру реформи, що була ратифікована парламентом країни у травні 1990 р. Фіскальна реформа, котра дозволила створити базовий податковий каркас держави, була вже затверджена до політичної трансформації 1989 р. Місцеве самоврядування як наслідок отримало власні локальні бази оподаткування і релевантну пропорцію національних податків.

Територіальні реформи в Угорщині крім того характеризувалися масштабістю, оскільки застосовувалися не тільки до комун, але й до районів. Зазначене відрізняло угорську модель від трансформацій у решти інших постсоціалістичних держав.

Адміністративно Угорщина складається із 19 округів (*megye, megyék*). Слід проте відмітити, що столиця Будапешт не належить до жодного округу (рис. 3.7).

Рис. 3.7. Адміністративний поділ Угорщини

Округи й столиця є 20 структурними одиницями Угорщини третього рівня NUTS. Округи в свою чергу поділяються на 175 районів (*járás*). Крім того існує 23 міста із правами медье (*megyei jogú város*), котрі іноді називають «мі-

ськими округами»). Локальні органи влади зазначених міст мають розширені повноваження, проте вони не є незалежними територіальними структурами.

Відповідно до вимог ЄС, відбувся адміністративно-територіальний поділ держави на 7 регіонів, що формують підрозділи другого рівня NUTS в Угорщині: Центральна Угорщина, Північна Велика рівнина, Південна Велика рівнина, Центральне Задунайя, Північна Угорщина, Південна Задунайя і Західне Задунайя.

Контрольні запитання

1. Розкрийте характерні риси стратегій територіального розвитку країн ЄС.
2. Які наслідки територіальних реформ у Німеччині?
3. Опишіть особливості реалізації реформи Каллікратеса.
4. Охарактеризуйте етапи проведення територіальних реформ у Словаччині.

Тести

1. В Європі починаючи з 1970-х років в основі територіальних реформ було ... територіальних одиниць:
 - A. роздріблення;
 - B. укрупнення;
 - C. розділення;
 - D. все вищезазначене є вірним.
2. Округи та столиця є 20 підрозділами Угорщини рівня NUTS
 - A. третього;
 - B. першого;
 - C. другого;
 - D. четвертого.
3. Перший етап територіальної реформи у Словаччині характеризувався
 - A. створенням регіонів та здійсненням переходу від 3-рівневої до 2-рівної системи управління
 - B. здійсненням переходу від 4-рівневої до 3-рівної системи управління
 - C. скасуванням регіонів та здійсненням переходу від 3-рівневої до 2-рівної системи управління
 - D. створенням регіонів.
4. Основною метою територіальних реформ в Німеччині було
 - A. посилення впливу центральної влади;
 - B. зменшення державних видатків;
 - C. укрупнення земель;
 - D. підвищення здатності органів місцевого управління надавати мешканцям якісні послуги
5. Воєводства Польщі мають:
 - A. юридичну незалежність,;

- В. власний бюджет;
- С. широкі повноваження у сфері економічної політики;
- Д. все вищезазначене

Практичні завдання

1. Сформууйте основні напрямки територіальної реформи України в контексті євроінтеграції
2. **Завдання для дискусії:** Охарактеризуйте позитивні та негативні наслідки територіальних реформ в обраній країні ЄС.

Література до розділу

- European spatial development perspective (esdp). URL: <https://www.eea.europa.eu/policy-documents/european-spatial-development-perspective-esdp>
- Hansen, S. W. 2015. "The Democratic Costs of Size: How Increasing Size Affects Citizen Satisfaction with Local Government." *Political Studies* 63: 373–389.
- Hesse, J. J. 2015. *Staatsreform in Deutschland und Europa*. Baden-Baden: Nomos.
- Hlepas, Getimis 2011 *Local Government Studies*
- Lishchynskyy I., Sokołowicz M. Are Poland and Ukraine Gravity Centres for Each Other? Study on the Labour Migration Patterns. *Comparative Economic Research*. 2018. Vol. 21. No 1. P. 45–65. DOI: 10.2478/cer-2018-0003
- OECD. 2014. *OECD Regional Outlook: Regions and Cities: Where Policies and People Meet*. Paris: OECD.
- Schaap, L., and N. Karsten. 2017. Assessing the Effects of Municipal Mergers. A Review of Dutch studies. Paper to PSA Conference, Brighton.
- Steiner, R., and C. Kaiser. 2017. "Effect of Amalgamations: Evidence from Swiss Municipalities." *Public Management Review* 19 (2): 232–252. doi:10.1080/14719037.2016.1153704.
- Steiner, R., C. Kaiser, and G. T. Eythórsson. 2016. "A Comparative Analysis of Amalgamation Reforms in Selected European Countries." In *Local Public Sector Reforms in Times of Crisis*, edited by S. Kuhlmann and G. Bouckaert, 23–43. London: Palgrave.
- Лизун М. В. Розвиток процесів регіональної економічної інтеграції: валютний аспект. *Галицький економічний вісник*. 2016. № 1 (50). С. 155–163
- Ліщинський І. О. Політика територіальної когезії в контексті регіональної безпеки ЄС. *Журнал європейської економіки*. 2019. Т.18. № 4. С. 387-403
- Ліщинський І. О. Полюси та осі розвитку в контексті глокалізаційних процесів: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 364 с.

РОЗДІЛ 4

Регіональні конкурентні переваги

4.1. Сутність регіональної конкурентоспроможності

У зв'язку із сучасними економічними тенденціями ХХІ ст. конкурентоспроможність регіонів почала розглядатися як самостійна теоретична й практична проблема регіонального розвитку. Надзвичайно важливою й складною структурною категорією ринкової економіки є ринкова інфраструктура. Проблема виникнення, становлення й розвитку ринкової інфраструктури критично важлива й для України. Крупні регіони відіграють ключову роль в житті країни. У зв'язку із цим становить інтерес детермінація основних тенденцій розвитку регіонів: із одного боку – децентралізація та зростання економічних можливостей, а з іншого – глобалізація економіки, підвищення ролі міждержавного рівня стосовно прийняття рішень відносно впливу певних факторів на конкурентні переваги регіонів.

Інфраструктура у кожній соціально-економічній системі це насамперед сукупність елементів, котрі забезпечують функціонування безперебійних стійких взаємозв'язків об'єктів і суб'єктів зазначеної системи. Саме через це інфраструктура як окрема підсистема іншої системи, що покликана:

– забезпечити формування взаємозв'язків між елементами системи, котрі включають об'єкти та суб'єкти (головна функція інфраструктури ринку, котра має пасивний характер);

– виконати регулюючу роль, певним чином впорядковуючи взаємодію елементів самої системи (ця функція є активною).

Варто відмітити, що аналіз ринкової інфраструктури здійснюється на глобальному та локальному рівнях. Глобальний ж, у свою чергу, наявний у двох вимірах – світовому та національному і включає в себе ряд локальних ринкових інфраструктур.

Регіональна інфраструктура – це основа, підґрунтя, фундамент розвитку регіону, її внутрішня будова, що створює передумови конкурентоспроможності регіону з урахуванням його конкурентних переваг. Вона являє собою комплекс інститутів, підприємств, служб, організацій, що забезпечують нормальний режим безперервного функціонування регіонального ринку, підтримання його конкурентних переваг.

Будова інфраструктури є складною, їй притаманні багатоканальність збуту продукції, широкий діапазон сервісного обслуговування, різноманіття форм регулювання товарно-грошових відносин. Інфраструктура має складний та різноманітний характер, а також вирізняється певними національними особливостями. Загалом у ній можна виділити наступні компоненти: організаційно-технічну; державно-регуляторну; фінансово-кредитну; інформаційну; науково-дослідну. Регіональна ринкова інфраструктура покликана забезпечувати цивілізовані відносини між суб'єктами через власні функції, до котрих відносять:

1. Правове та економічне консультування підприємств, захист їх інтересів в державних й інших структурах.
2. Зростання оперативності й ефективності роботи ринкових суб'єктів.
3. Забезпечення фінансової підтримки і кредитування підприємств.
4. Створення умов для ділових контактів підприємств.
5. Регулювання руху робочої сили.
6. Підтримка матеріально-технічного забезпечення та збуту товарів і послуг.
7. Здійснення маркетингового, рекламного та інформаційного обслуговування.
8. Страховий захист підприємницької діяльності.

Отже, поняття інфраструктури в реальності виходить далеко поза межі традиційного трактування (транспорт та комунікації). Воно натомість включає в себе такі ділянки, як соціальна інфраструктура, територіальна інфраструктура, інфраструктура знань тощо. Зазначене розуміння будується на європейській концепції конкурентоспроможності, що включає у себе такі цінності, як якість навколишнього середовища, ефективно спрямований соціальний захист, якість охорони здоров'я, якість життя, соціальне обслуговування тощо.

Конкурентоспроможність, як і конкурентний потенціал, володіє рядом ознак, зокрема базових та забезпечувальних. До базових властивостей конкурентоспроможності відносять наявність в регіоні розвиненої системи продуктивних сил, котра включає науковий потенціал, природні багатства, рівень застосування досягнень технічного прогресу на підприємствах регіону, що формує загальний рівень техніко-технологічного забезпечення господарювання в певному регіоні, ступінь розвиненості інтелекту жителів певної території та ін. До забезпечувальних ознак конкурентоспроможності відносять її інституційну складову. Власне повна забезпеченість регіону різноманітними об'єктами інфраструктури означає, що потенційні можливості можуть трансформуватись на його реальну конкурентоспроможність, а потім вже реалізуватися у конкурентних перевагах зазначеного регіону. Інституційна складову конкурентоспромож-

ності регіону необхідна для впорядкування взаємовідносин між господарюючими суб'єктами регіону та ефективним використанням базових.

Таблиця 4.1

Ключові показники, котрі використовують для оцінки чинників конкурентоспроможності регіонів

Група чинників конкурентоспроможності	Показники
Базова інфраструктура	1. Коефіцієнт щільності автомобільних доріг 2. Економіко-географічні переваги
Технологічна інфраструктура	1. Рівень проникнення Інтернету 2. Рівень проникнення мобільного зв'язку 3. Кількість особистих телефонних апаратів мережі загального користування на 1 000 родин
Інфраструктура обміну знань (освітні можливості)	1. Чисельність викладачів вищих навчальних закладів на 10 тис. мешканців 2. Чисельність студентів вищих та середніх спеціальних навчальних закладів
Умови життя	1. Кліматичні (середньомісячна температура січня, 0С) 2. Житлові (розмір жилого фонду у розрахунку на душу населення; співвідношення розміру житлової площі, оснащеної гарячою водою, до загальної площі житлових приміщень) 3. Безпека (кількість правопорушень на 1 000 ос.) 4. Екологічні (відношення викидів, що забруднюють довкілля, до площі території регіону)
Демографічні тренди	1. Очікувана тривалість життя населення 2. Природне зростання населення (на 1 000 ос.) 3. Міграційний приріст населення, тис. ос.
Висококваліфікована робоча сила	1. Частка робітників із вищою та середньо-спеціальною освітою в загальній чисельності зайнятих 2. Індекс розвитку людського потенціалу
Підприємницька культура	1. Внесок малого бізнесу в ВРП 2. Відношення чисельності робітників, зайнятих на малих підприємствах до чисельності зайнятих 3. Продуктивність праці малого бізнесу
Інтернаціоналізація	1. Частка іноземних інвестицій у ВРП 2. Питома вага регіонів в експорті країни 3. Темпи приросту зовнішньої торгівлі по регіонах
Інновації	1. Витрати НДДКР на один патент 2. Кількість виданих патентів на винаходи
Доступність фінансування	1. Обсяг активів кредитних установ 2. Обсяг наданих кредитів 3. Рейтинг інвестиційного потенціалу регіону та середньозважений індекс ризику

Джерело: Тимофієва С.Б. Конкурентні переваги регіону та вплив на них параметрів регіональної інфраструктури. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 9.

Варто зазначити, що результатом взаємодії зазначених груп детермінант є формування трьох ключових концепцій регіональної конкурентоспроможності,

у рамках яких дається різна економічна спрямованість регіонів, зокрема регіони як осередки експортної спеціалізації, зростання прибутку, акумуляції знань.

Тобто, конкурентоспроможність, аналогічно до конкурентного потенціалу, володіє низкою ознак, зокрема базових та забезпечувальних. Повна забезпеченість регіону об'єктами інфраструктури означає, що потенційні можливості регіону можуть трансформуватись на його реальну конкурентоспроможність і вже згодом реалізуватися у формі конкурентних переваг досліджуваного регіону.

4.2. Підходи та типи конкурентних переваг

Теоретично детермінують три основні підходи до конкурентної переваги регіону:

- ринково-орієнтований підхід;
- підхід на основі ресурсів;
- маркетингово-орієнтований підхід.

Між ринково-орієнтованим підходом та підходом конкурентної переваги на основі ресурсів існує потенційний конфлікт, оскільки перший базується на впливах, можливостях та ресурсах, що виникають у результаті чинників зовнішнього середовища. Тоді як другий підхід базується на внутрішньому середовищі регіону, а внутрішні ресурси вважаються важливими. Основні відмінності цих двох підходів наведені в таблиці 4.2.

Таблиця 4.2

Порівняння ринкового і ресурсного підходів

	Ринково орієнтований підхід	Ресурсний підхід
Основний принцип	Ресурси адаптуються до потреб конкурентного середовища відповідно до ключових факторів успіху	Проактивний пошук такого типу середовища, що дозволяє найкраще використовувати ресурси
Стратегічний аналіз	Зосередження уваги на галузевій структурі та ринкових атрибутах	Акцент на внутрішній аналіз, умови
Джерела конкурентної переваги	Ринкова позиція відносно місцевого конкурентного середовища	Специфічний унікальний набір ресурсів, потенціалу та компетенції

Джерело: Hollensen, 2010, p. 34

4.2.1. Ринково орієнтований підхід до конкурентної переваги

Ринкова модель (в основному представлена Kotler, 1992; Porter, 1994 тощо) фокусується на вартості та диференціації. Такий підхід до конкурентної

переваги декларує, що ринок та навколишнє середовище визначатимуть регіони, які або є неефективними або виробляють продукцію, за яку споживачі готові заплатити запитувану ціну. Ця ринкова теорія конкурентних переваг керується, головним чином, зовнішніми чинниками (можливостями та загрозами, галузевою конкуренцією), і, як стверджує Портер (1985), стійкість цієї конкурентної переваги полягає в постійному «обгоні» конкурентів шляхом «зміщення цілі» регіоном та його постійному вдосконаленню й інноваціям.

На конкурентну перевагу впливають декілька факторів із внутрішнього та зовнішнього середовища (рис. 4.1):

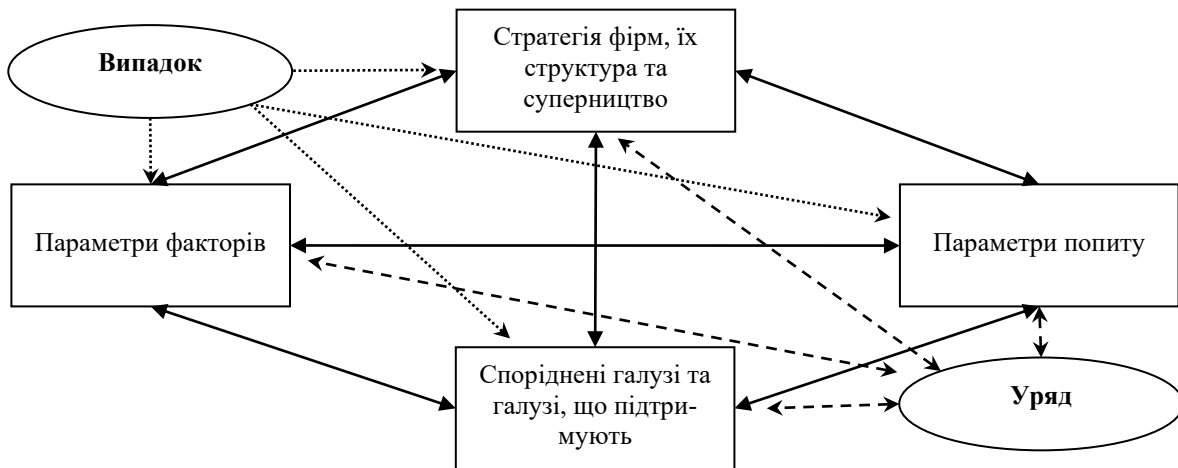

Рис. 4.1. Фактори ринково орієнтованої конкурентної переваги

Джерело: Porter M. 1998

Ми можемо виділити декілька типів ринково-орієнтованих конкурентних переваг залежно від частки ринку та сегментації (див. рис. 4.2).

Частка ринку	Конкурентні переваги низьких витрат	Конкурентні переваги диференціації
	Конкурентні переваги спеціалізації	
Певний сегмент		
Весь ринок	У витратах	У диференціації
	Тип конкурентної переваги	

Рис. 4.2. Типи ринково-орієнтованих конкурентної переваги

Конкурентна перевага низьких витрат

Конкурентна перевага низьких витрат досягається регіоном, що пропонує своїм клієнтам більшу або рівну вартість загального продукту або часткові продукти за нижчою ціною, у порівнянні із конкурентоспроможними регіонами.

Загальні витрати менші, ніж витрати на конкуренцію. Стратегічна цінність цієї переваги залежить від її стійкості.

Наступні фактори впливають на конкурентну перевагу низьких витрат:

- Вартість землі та майна;
- Вартість праці на території;
- Існуючі фіскальні та фінансові інструменти, які можуть виступати як інструмент підтримки;
- Ціна товарів та послуг, вироблених на території;
- Пільги, гранти, концесії, фінансові стимули для зменшення витрат клієнтів.

Конкурентна перевага низьких витрат може бути стійкою в довгостроковій перспективі лише у випадку унікальності, яка не може наслідувати конкурентів.

Конкурентна перевага диференціації

Під конкурентною перевагою диференціації регіону ми розуміємо специфічну або унікальну особливість, яка притаманна для загального чи часткового продукту, і ця унікальна особливість надає споживачам додаткову цінність у порівнянні із конкуруючими територіями.

Для визначення конкурентної переваги диференціації використовують наступні критерії:

Важливість – диференціація пропозиції значно підвищує корисність продукції для значної кількості клієнтів;

Рентабельність – диференціація підвищує інтерес до території та збільшує територіальні доходи;

Унікальність – пропозиція характеризується або фізичною унікальністю, або специфічним стилем у порівнянні із конкуруючими територіями;

Досконалість – диференціація, що дозволяє споживачам отримати додаткові вигоди;

Доступність – споживачі можуть дозволити собі оплатити диференціацію;

Неповторність – конкуренти не можуть легко імітувати диференціацію;

Чіткість – клієнти чітко сприймають диференціацію;

Значимість – диференціація важлива для покупців, вона представляє для них більшу цінність.

Стратегія диференціації в маркетингу територій базується на здатності регіону адаптуватися до потреб ринку. За допомогою цієї стратегії регіон може досягти конкурентної переваги за рахунок унікальної пропозиції загального чи

часткового продукту. Стратегія диференціації означає задоволення різних потреб клієнтів. Вважається, що стратегію диференціації доцільно застосовувати в тих випадках, коли конкуренція буде зосереджена на всіх сегментах ринку. У цій ситуації регіон може отримати вигоду від конкретної пропозиції, заснованої на одній або декількох конкурентних перевагах у декількох сегментах. Вибір цих сегментів повинен бути ретельно розглянутий, оскільки вони можуть мати довгострокові наслідки для розвитку в регіоні. Вартість впровадження диференційованої стратегії вища у порівнянні із недиференційованою (коли загальний або проміжні продукти пропонуються для всіх сегментів ринку), але часто є більш ефективною. Фактори конкурентної переваги диференціації можна визначити за типом стратегій, які обирає регіон. Якщо ця стратегія буде орієнтована на маркетингові інструменти, створення конкурентної переваги впливатиме на наступні фактори: високу якість товару, кращий імідж, інноваційність продукту тощо; використання передових форм комунікації, таких як зв'язки з громадськістю, організація заходів, пряма поставка; використання диференційованих цін для місцевого населення; коледж або університет на території, будь-яка інша науково-дослідна установа, яка покращує якість людського капіталу в даній місцевості тощо.

Перевага стратегії диференціації в маркетингу території полягає в тому, що назва регіону – це також його бренд, якщо регіон має гарний імідж, то замовники менш чутливі до ціни та його змін. Як позитив можна взяти той факт, що у випадку задоволення потреб клієнтів вони мають тенденцію до повторного замовлення продукту регіону. Лояльність клієнтів до регіону значно обмежує вхід нових конкурентів. Недоліком є (як і у випадку конкурентної переваги низької вартості) здатність інших регіонів наслідувати конкурентну перевагу диференціації.

Конкурентна перевага спеціалізації (у витратах чи диференціації)

Цей вид конкурентної переваги заснований на задоволенні обмеженої групи клієнтів або обраних сегментів. Саме конкурентна перевага створює можливості для заповнення ринкових ніш. Спеціалізація може бути базована або на вартості, або на диференціації: Спеціалізація на основі низьких витрат орієнтована на обраному цільовому сегменті, який чутливий до зміни цін. Спеціалізація на основі диференціації базується на унікальній пропозиції для обраного цільового сегмента.

4.2.2. Конку rentна перевага на основі ресурсів

Підхід до конкурентної переваги на основі ресурсів (в основному представлений у працях Барні, Хола, Ульріха та ін.) акцентує на тому, що конкурентна перевага створюється за рахунок внутрішніх ресурсів регіону. Унікальні ресурси допомагають зайняти унікальне місце на ринку. Як і у випадку з ринковою теорією, підхід до переваги на основі ресурсів наголошує на стійкості конкурентної переваги. Стійкість цієї конкурентної переваги залежить від нездатності конкуренції наслідувати або отримувати ті самі унікальні ресурси.

На конкурентну перевагу на основі ресурсів впливає кілька факторів, показаних на наступному рисунку 4.3.

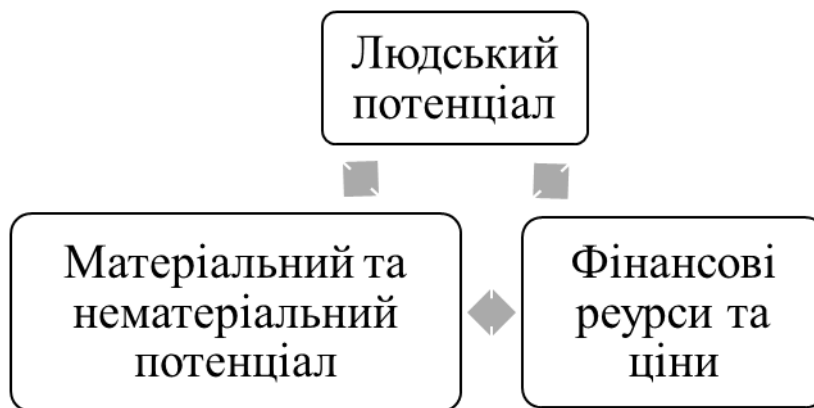

Рис. 4.3. Фактори конкурентної переваги на основі ресурсів

Джерело: Borseková, Vaňová, 2011

Людський потенціал є надзвичайно важливим фактором, оскільки він відіграє ключову роль у процесі виявлення та використання конкурентних переваг, впливає на конкурентоспроможність регіону, одним із пріоритетів для якої має бути висока якість людських ресурсів у регіоні.

Матеріальний та нематеріальний потенціал разом утворюють загальний потенціал регіону. Під матеріальним (*tangible*) потенціалом регіону ми розуміємо особливий природний та географічний потенціал, інфраструктуру та міський потенціал, певні елементи соціально-демографічного потенціалу та культурний потенціал. Під нематеріальним (*intangible*) потенціалом ми розуміємо особливий інноваційний потенціал, творчий потенціал, але також елементи культурного потенціалу, наприклад, звички та традиції.

Ціни в регіоні та капітальні ресурси регіону є необхідною умовою його подальшого розвитку та конкурентоспроможності (до цієї категорії відносять плату за користування ресурсами та обладнанням, ціни на нерухомість, товари

та послуги, перерахування платежів, управління фінансами, кількість та ціна наявного капіталу тощо).

Вважається, що для успішного застосування теорії конкурентної переваги на основі ресурсів необхідно виконання певних кроків:

1. Визначення та класифікація ресурсів у регіоні;
2. Визначення потенційних ключових ресурсів у регіоні, які здатні створити конкурентну перевагу;
3. Оцінка того, чи відповідають ці джерела чотирьом важливим критеріям - критерію можливості оцінювання цих ресурсів, критеріям унікальності, неповторності та незворотності.
4. Оцінка сильних і слабких сторін порівняно з конкурентами.
5. Визначення потенціалу та можливостей регіону для вирішення ключового питання: яку область можна зробити ефективнішою у порівнянні з конкурентами?
6. Оцінка потенційної рентабельності обраних секторів, в контексті досягнення стійкої конкурентної переваги та розумної віддачі від вкладеного капіталу чи ресурсів.
7. Вибір стратегії використання ресурсів із врахуванням можливостей та загроз зовнішнього середовища.
8. Виявлення прогалин у ресурсному забезпеченні. Інвестиції в оновлення, розширення та вдосконалення ресурсної бази регіону.
9. Збереження та захист тих цінностей, які сприяють зростанню регіону.

4.2.3. Маркетингово орієнтований підхід до конкурентної переваги

Синтез теоретичних поглядів (в основному представлених поглядами Барні, Котлера, Армстронга, Портера тощо), що стали основою третього підходу до конкурентної переваги, заснований насамперед на мережах цінностей.

Маркетинг місць (також використовуються термін територіальний маркетинг, маркетинг території, іноді підміняється поняттями брендинг місць, брендинг території) – відносно новий термін, який включає в себе поняття національного брендингу, регіонального маркетингу і міського маркетингу.

Поняття брендинг місць (*place branding*) вперше використав Саймон Анхольт в 2002 році. Раніше тематику маркетингу місць розробляли, серед інших, Філіп Котлер, Сеппо Райністо та інші.

Поняття маркетингу місць може використовуватись для міста, регіону, країни чи туристичного напрямку та їх конкуренції за туристів, інвесторів, жителів і т. п. Маркетинг місць ґрунтується на стратегічному підході до зв'язків з громадськістю, який передбачає, що зміна іміджу це безперервний, цілісний, системний, узгоджений і широкомасштабний процес, що вимагає набагато бі-

льшого, ніж швидка зміна або впровадження логотипу або слогана.

Маркетинг території значною мірою спрямований на формування іміджу території, асоціацій, пов'язаних з певним місцем і виступаючих як притягальна сила для потенційних споживачів. Маркетинговий підхід до території означає створення таких умов, які підвищували б привабливість території як об'єкту інвестування і як середовища життєдіяльності.

Таблиця 4.3

**Фактори конкурентної переваги відповідно до
маркетингово-орієнтованого підходу**

Фактори конкурентної переваги		Маркетинг-мікс регіону
Внутрішнє середовище / Просторовий потенціал	- природа, соціально-економічний, плановий, інноваційний потенціал; - пов'язані з ними допоміжні заходи; - структура діяльності в регіоні; - виробнича стратегія; - випадковість	Продукт
	- ціни на часткову продукцію, - капітальні ресурси регіону, - цінова стратегія	Ціна
	- місце розташування, - доступність регіону, - доступність інформації про регіон, - стратегія доступності	Розміщення
	- система промоції та канали, - імідж, - стратегія промоції	Промоція
	- людські ресурси, - менеджмент території, - співпраця та участь	Людський потенціал
Зовнішнє навколишнє середовище	- вплив уряду, - шанс, - іноземні інвестиції	
Попит на ринку	- характер попиту в / за межами території - стратегія попиту	
Конкуренція	- конкуренція в / за межами регіону - конкурентні стратегії	

Подібний підхід поєднується з формуванням стратегії розвитку міста і стратегічним плануванням. В реальності стратегічне планування та маркетинговий підхід – це два взаємодоповнюючих один одного інструмента, що дозволяють містам вижити і процвітати в умовах, що змінюються. Нестабільність економічних умов, галузева реструктуризація змушують шукати нові способи залучення капіталу на свої території.

Тести

Який стратегічний документ регламентує міське планування?

- A. Стратегії місцевого розвитку.
- B. Просторові програми.
- C. Щорічні програми соціально-економічного розвитку та культурного розвитку території.

Яка роль фактору, що позначається як B4 ↗ в А-В-С-аналізі?

- A. Дуже важливий бар'єр, важливість якого стрімко зростає;
- B. Вирішальний бар'єр, важливість якого стрімко зростає;
- C. Вирішальний бар'єр, важливість якого зростає;
- D. Дуже важливий бар'єр, важливість якого зростає.

Який тип аналізу дозволяє оцінювати важливість фактору в динаміці?

- A. SWOT;
- B. А-В-С;
- C. PESTLE;
- D. Жоден з вищенаведених.

Практичне завдання

1. Порівняйте конкурентні переваги Вашої рідної області із сусідніми областями. Визначте тип ключових конкурентних переваг для кожного регіону.

Нижче наведено варіант візуалізації виконання завдання на прикладі регіону Словаччини.

Регіональні конкурентні переваги Словаччини

Регіон	Регіональні конкурентні переваги	Тип конкурентної переваги
Банськобистрицький регіон	Недоторкана природа, сприятливе для життя навколишнє середовище, рельєф, висока концентрація природоохоронних територій, мінеральні та термальні води з потенціалом розвитку курортів, розташування в центрі Словаччини, висока концентрація історичних пам'яток, історичних шахтарських міст та технічних пам'яток, висока якість робочої сили (двомовність), високий рівень безробіття	Конкурентна перевага на основі ендогенних ресурсів
	Культурна спадщина ЮНЕСКО (2/7) – Банська Штявниця та церква зі дзвіницею у Гронсеку (2/9)	Конкурентна перевага на основі диференціації
	Дешева робоча сила	Конкурентна перевага низьких витрат

2. Проведіть А-В-С аналіз факторів розвитку Вашої рідної області. Для групування факторів використайте принцип PESTLE.

Логічна схема дослідження

Р Політичні		Е Економічні		S Соціальні та культурні		Т Технологічні		L Правові		Е Екологічні	
фактор 1	A5↑	ф-р 1	A5↑	ф-р 1	A5↑	ф-р 1	A5↑	ф-р 1	A5↑	ф-р 1	A5↑
фактор 2	A4↗	ф-р 2	A4↗	ф-р 2	A4↗	ф-р 2	A4↗	ф-р 2	A4↗	ф-р 2	A4↗
фактор 3	A3→	ф-р 3	A3→	ф-р 3	A3→	ф-р 3	A3→	ф-р 3	A3→	ф-р 3	A3→
фактор 4	B5↓	ф-р 4	B5↓	ф-р 4	B5↓	ф-р 4	B5↓	ф-р 4	B5↓	ф-р 4	B5↓
фактор 5	B4↖	ф-р 5	B4↖	ф-р 5	B4↖	ф-р 5	B4↖	ф-р 5	B4↖	ф-р 5	B4↖
фактор 6	C4↘	ф-р 6	C4↘	ф-р 6	C4↘	ф-р 6	C4↘	ф-р 6	C4↘	ф-р 6	C4↘

Література до розділу

- Borseková, K., Vaňová, A. (2011). Competitive Advantage of Slovak Republic. In: International Journal of Multidisciplinary Thought 1(4):237 – 257.
- Borseková, K., Vaňová, A. (2012). Identification and utilization of competitive advantage on the regional level In International Journal of Business and Management Studies: a peer-reviewed social science journal. - Rhode Island: The Social Sciences Research Society, 1(2):365-380 ISSN 1309-8047
- Hollands, R. G. (2008). Will the real smart city please stand up? Intelligent, progressive or entrepreneurial? City, 12(3), 303–320.
- Hollensen, S. (2010). Marketing Management: a Relationship Approach. Edinburgh: PEL.
- Innovative Strategies of Territorial Development of V4: Experience for Ukraine / Y. Savelyev, I. Lishchynsky, M. Lyzun, K. Borsekova, M. Sokołowicz, K. Vitališova, Y. Kurylyak. – Ternopil: Terno-graf, 2016. – 216 p.
- Kotler, P., Armstrong, G. (1992). Marketing. Bratislava: SPN
- Porter, M.E. (2001). Regions and the new economics of competition (In SCOTT, A.J. 2001. Global City regions. In: Blackwell Oxford. p. 139-152
- Тимофієва С.Б. Конкурентні переваги регіону та вплив на них параметрів регіональної інфраструктури. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. № 9.

РОЗДІЛ 5

Децентралізація і самоврядування як основа ефективних реформ державного сектору ЄС

5.1. Сутність самоврядування

Сьогодні у кожній демократичній державі основним принципом усіх урядових політик є забезпечення самоврядування адміністративно-територіальних одиниць. Самоврядування власне і є необхідною умовою демократії. Разом із тим, масштаби та виміри самоврядування відрізняються у кожній із держав Європи.

Самоврядування визначається як спосіб організації місцевої та/або регіональної громади та форма державного управління, згідно якої населення певної території має можливість відносно самостійно (від центральних урядових структур) приймати рішення про виконання державних функцій.

Згідно Закону «Про місцеве самоврядування в Україні», місцеве самоврядування є гарантованим державою правом та реальною здатністю територіальної громади – жителів села або добровільного об'єднання в громаду жителів декількох сіл, селища, міста – самостійно чи під відповідальність органів і посадових осіб місцевого самоврядування розв'язати питання місцевого рівня у межах Конституції й законів України.

Обсяг та тип державних функцій, що виконуються на рівні самоврядування, залежать від потреб громади та правової системи даної країни (конституційні та законодавчі положення).

Принципи функціонування територіального самоврядування:

1. Унітарність – кожна держава є інтегрованим утворенням. Закони, встановлені на регіональному та місцевому рівнях, повинні відповідати національному законодавству. Одиниці самоврядування контролюються центральною адміністрацією. Однак контроль повинен базуватися на прозорих та стабільних в часовому вимірі правилах.

2. Субсидіарність – державна влада повинна забезпечуватися установами, найближчими до громадян. Таким чином, компетенція та фінансові ресурси повинні розподілятися в першу чергу на муніципалітети як базові територіальні одиниці. Окремі завдання можуть бути передані на більш високий рівень, тобто державі, лише тоді, коли вони не можуть бути в достатній мірі досягнуті силами самоврядуванням.

3. Відносна незалежність – самоврядування виконує свої завдання, діючи на власну відповідальність, без розпоряджень інших державних органів. Нагляд за державною адміністрацією обмежується питаннями, що стосуються дотримання нормативних актів.

4. Демократія – органи місцевого самоврядування обираються на демократичних, загальних, прямих, рівних та таємних виборах.

Характерні риси територіального самоврядування:

1. Формується відповідно до положень національного законодавства та діє в межах, визначених національними нормативними актами.
2. Усі мешканці місцевих територіальних одиниць є його членами за законом.
3. Рішення приймаються від імені органів самоврядування та під їх відповідальність.
4. Демократична організація, встановлена законом.
5. Виконання завдань у сфері державного управління відповідно до своїх повноважень.
6. Власний річний бюджет, який не є частиною державного бюджету або бюджету інших місцевих органів влади.
7. Предмет як державного, так і приватного права (має свою правосуб'єктність та судові можливості).
8. Відносна автономія обмежена наглядом державних органів, який, як правило, стосується дотримання нормативних актів.
9. Контролюється та захищається незалежними судами.

5.2. Диференціація структур місцевого самоврядування в Європі

У вищенаведеному контексті варто вказати на важливі відмінності між поняттям децентралізації та деконцентрації влади. Перше стосується ідеї територіального самоврядування безпосередньо. Децентралізація передбачає право місцевих та/або регіональних громад (в рамках загальних норм національного законодавства) обирати органи влади на місцевому/регіональному рівнях незалежно від національних виборів. Більше того, для належного виконання своїх завдань ці органи влади повинні мати можливість приймати місцеві закони, володіти нерухомістю та збирати державні доходи, які не залежать від державної фіскальної системи.

З іншого боку, деконцентрація влади, як правило, обмежується створенням територіальних гілок центрального державного управління, які повністю залежать від політичних рішень, прийнятих на рівні центрального уряду. Деконцентрація може бути корисною для підвищення ефективності виконання місцевих громадських завдань, але не робить місцеві громади індивідуальними суб'єктами права. Іншими словами, кожна децентралізація влади – це також деконцентрація, але не кожна деконцентрація є децентралізацією влади.

Самоврядування у світлі європейського національного законодавства

Європейська хартія місцевого самоврядування – це міжнародна конвенція, прийнята під егідою Конгресу Ради Європи 15 жовтня 1985 р. Хартія зобов'язує ратифікуючі держави-члени гарантувати політичну, адміністративну та фінансову незалежність місцевих органів влади. Вона передбачає, що принцип місцевого самоврядування повинен бути визнаний у внутрішньому законодавстві та, де це можливо, у конституції. Місцеві органи влади повинні обиратися загальним виборчим правом, і це основний юридичний інструмент, який встановлює принцип субсидіарності.

Місцеві органи влади, діючи в межах закону, повинні мати можливість регулювати та керувати значною часткою державних справ на свою відповідальність в інтересах місцевого населення. Хартія вважає, що державні функції повинні переважно реалізовуватись органами, найближчими до громади, причому вищий рівень розглядається лише тоді, коли координація чи виконання обов'язків неможлива або менш ефективна на нижчому рівні. З цією метою Хартія встановлює принципи, що стосуються захисту кордонів місцевих органів влади, існування адекватних адміністративних структур та ресурсів для виконання їхніх завдань, фінансових ресурсів місцевих органів влади та правовий захист місцевого самоврядування. Це обмежує адміністративний нагляд за діяльністю місцевих органів влади лише перевіркою законності.

Європейська Хартія місцевого самоврядування була підписана та ратифікована Польщею в 1993 р., Україною в 1996/1997 рр., Словаччиною в 1999/2000 рр. та Росією в 1996/1998 рр. Самоврядування на базовому рівні (муніципалітет / комуна) існує в кожній державі-члені Ради Європи. Ситуація відрізняється, коли мова йде про регіональне самоврядування, яке можна знайти лише в декількох європейських країнах. Це пов'язано з різними типами системи державної організації (федеральна, унітарна, регіоналізована), різною історією, соціально-економічною системою, але також і розмірами країни. Європа не прагне запропонувати універсальну модель самоврядування.

В межах Європи країни суттєво відрізняються з точки зору статусу самоврядування. Спільним для них є існування базових одиниць самоврядування на місцевому рівні. Деякі з них також ввели самоврядування на регіональному рівні (табл. 5.1). Однак у випадку з регіонами їх статус та рівень автономії залежать від системи управління в країні. Як правило, у федеральних країнах регіональні уряди мають набагато більшу автономію, ніж в унітарних країнах. Най-

більша автономія надається автономним регіонам або провінціям у таких країнах, як: Іспанія, Італія, Великобританія чи Фінляндія. В Іспанії та Італії також існують великі відмінності між рівнем автономії регіонів (наприклад, Сицилія чи Корсика є більш незалежними від нормативних актів центрального уряду, ніж інші італійські чи французькі регіони). У таких країнах високий рівень автономії, пропонується деяким регіонам, є способом обмеження сепаратистських тенденцій.

Таблиця 5.1

Статус європейських регіонів

№.	Правовий статус регіонів	Країни
1.	Регіони мають право приймати закони, рівні національному законодавству, мають конституційні гарантії, які не можуть бути поставлені під сумнів проти їхньої волі	Austria, Belgium, Finland – Åland Islands, Germany, Italy – regions with special status. Russia, Slovakia, Spain, Switzerland
2.	Регіони, що мають право приймати закони, рівні національному законодавству, без конституційних гарантії	Great Britain – Scotland and Northern Ireland
3.	Регіони, що мають право приймати закони відповідно до норм національного законодавства, мають конституційні гарантії	Czech Republic, Hungary, Italy – regions with ordinary status, Netherlands
4.	Регіони, що мають право приймати закони відповідно до норм національного законодавства, без конституційних гарантії	Great Britain – Wales, Poland
5.	Регіони без законодавчих прав (лише права прийняття рішень), де органи влади обираються на прямих виборах	Croatia, Denmark, Finland – Kainuu region, France, Norway, Sweden, Turkey, Ukraine, Great Britain – Greater London
6.	Регіони без законодавчих прав (лише права прийняття рішень), де органи влади обираються опосередковано (наприклад, обираються місцевими органами влади)	Albania, Finland – except Åland Islands and Kainuu region, Latvia, Romania

Джерело: CDLR, Rapport sur les pratiques européennes et les développements récents en matière d'autonomie régionale, Conseil de l'Europe.

На місцевому рівні увага приділяється різній кількості одиниць місцевого самоврядування, а також різноманітності їх чисельності та чисельності населення. Як наслідок, деяким країнам доводиться стикатися з проблемою занадто малих одиниць, і, отже, їм доводиться розробляти інституційні рішення для міжкомунального співробітництва, тоді як інші стикаються з проблемою надто великих комун, щоб ефективно керувати ними. Нарешті, лише деякі європейські країни також мають самоврядування на проміжних рівні. Зазвичай це стосується найбільших країн континенту.

5.3. Самоврядування як шлях до лібералізації та реальної демократизації політичного життя

Розвиток самоврядування можна трактувати як спосіб посилення демократії в суспільстві та посилення ефективності публічної сфери. Серед найчастіше виділених переваг можна назвати:

1. Впровадження принципу субсидіарності;
2. Посилення участі громадян у громадському житті;
3. Зменшення монополії політичної влади та створення структур «політичних ринків»;
4. Підвищення ефективності публічної сфери;
5. Збільшення соціального та територіального капіталу;

Говорячи про принцип субсидіарності, створення виборних органів влади, що діють на місцевому та регіональному рівнях, скорочує відстань між центрами влади та громадянами. Це збільшує можливість кращого пристосування громадської діяльності до реальних потреб громадян.

Самоврядування також може позитивно сприяти більшій участі громадян у суспільному житті. Це є наслідком меншої відстані влади та громадян та більш структурованої системи контролю за державними органами. У відносно добре функціонуючому самоврядуванні механізм контролю походить знизу (громадяни), зверху (центральна адміністрація, судова система) та збоку (інші органи самоврядування). На місцевому рівні також простіше запровадити різні механізми прямої демократії та громадянської участі, такі як референдуми, публічні консультації з мешканцями, громадські обговорення, дорадчі опитування, бюджети участі тощо.

Вищезазначене політичне оточення сприяє зменшенню монополії влади. Простіше кажучи, наявність більшої кількості політичних утворень створює більшу конкуренцію між ними. Це дає громадянину більше можливостей вибрати серед різних політичних варіантів. Наявність такого вибору допомагає створити певний «політичний ринок» та сприяє більш ліберальній структурі суспільств.

Самоврядування також часто трактується як спосіб підвищення ефективності публічної сфери. Виконання державних завдань у меншому масштабі знижує постійні витрати та збільшує гнучкість. Більш висока ефективність також є наслідком кращого визнання потреб громадян та кращого забезпечення суспільних благ. Органи місцевого самоврядування також надають різноманітні суспільні блага, даючи громадянам можливість здійснювати так зване "голосування ногами". Воно також позначає ситуації, коли громадяни можуть вибрати,

під яким типом уряду вони хочуть жити або яку політику вони хочуть проводити, вирішуючи, де жити чи де користуватися освітніми або медичними послугами тощо.

Нарешті, самоврядування також корисне в тому аспекті, що люди починають пишатися місцем свого проживання. Це повинно зміцнювати територіальну ідентичність та підвищувати рівень об'єднаного соціального капіталу (*bridging social capital*) між людьми. Діяльність місцевих та регіональних органів влади, завдяки хорошим знанням про місцеві ресурси (матеріальні та нематеріальні) та можливостях розвитку, а також слабким сторонам або загрозам, може сприяти зміцненню так званої територіальної столиці даної комуни, міста чи регіону. Поводження з конкретними територіальними ресурсами (тобто тими, які неможливо відновити в іншому місці або вартість цього відновлення є непропорційним вигодам) як територіальної столиці означає, що для регіону вони представляють активи, які можуть бути використані в економічних цілях та приносять додану вартість або можуть бути вкладеними (накопиченими). Те, що характеризує територіальний капітал, – це його вбудованість (*embeddedness*) у певну територію, хоча наслідки використання територіального капіталу у вигляді товарів, послуг, технологічних рішень, місцевих та регіональних брендів за підтримки структур самоврядування можуть передаватися на надрегіональному та міжнародному рівнях.

5.4. Відновлення самоврядування на прикладі Польщі 1990-х років як «прихованої та недооціненої шокової терапії»

Польща відновила місцеве самоврядування в комунах 27 травня 1990 року, після 40 років неіснування. Система місцевого самоврядування базувалась на незалежних одиницях комунного самоврядування з правосуб'єктністю, окремим бюджетом, конкретними державними активами та чітко визначеними повноваженнями. Слід зазначити, що процес слід розглядати як не менш важливий для таких системних змін, як запровадження багатопартійної системи, свобода економічної діяльності, відкритий обмін валют або відкритість для міжнародних потоків людей та капіталу. Усі ці елементи зазвичай називають "шоковою терапією" і пов'язані лише з економічною сферою. Тим часом запровадження місцевого самоврядування, що розуміється як зміна мислення щодо того, як управляється країною, включаючи залучення громадян до процесу та

підвищення ефективності надання більшості державних послуг, було не менш шокуючим для поляків.

У наступні роки децентралізація державного управління продовжувалась і була остаточно сформована в 1999 р. Реституцією трирівневого територіального поділу держави на: комуни як основний елемент місцевого самоврядування, округи та провінції самоврядування (воєводства). Незалежні підрозділи самоврядування створюють незалежну від державного управління структуру без ієрархічного підпорядкування, яка виконує державні завдання.

В результаті реформ 1998–99 рр. на рівні регіону було запроваджено один з основних принципів демократичної держави, тобто дуалізм системи державного управління. Адміністрування як функція виконується як органами державного управління (воєвода та неконсолідована адміністрація), так і незалежними органами самоврядування регіону, які від свого імені та під свою відповідальність керують усіма публічними справами, пов'язаними з цим рівнем місцевого самоврядування (незалежність у виконанні завдань та підзвітність стосуються також районів та комун).

Таблиця 5.2

Органи державної влади в Польщі – структура

Державне управління	
Урядове управління	Адміністрація самоврядування
<p>ЦЕНТРАЛЬНЕ (центральний уряд та офіси)</p> <p>РЕГІОНАЛЬНЕ:</p> <ul style="list-style-type: none"> – неконсолідований – консолідоване (звітування перед воєводою) <p><i>Компетенції:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> Нагляд за самоврядуванням Нагляд за неконсолідованими органами центрального управління (наприклад, філіями міністерств, державними університетами) Нагляд за неконсолідованими органами центрального управління (наприклад, поліцією, армією, лісовим господарством) 	<p>–</p> <p>16 РЕГІОНІВ (województwa)</p> <p><i>Компетенції:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> економічний розвиток вища освіта середовище працевлаштування соціальна політика обласне управління дорогами <p>379 РАЙОНІВ (powiaty), в т.ч. 65 муніципалітетів зі спеціальним статусом</p> <p><i>Компетенції:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> будівництво та обслуговування доріг вища освіта цивільний захист середовище працевлаштування здоров'я <p>2479 муніципалітетів (gminy)</p> <p><i>Компетенції:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> громадський транспорт суспільні послуги житло середовище культури дошкільна та початкова освіта

Реформа самоврядування в Польщі вважається однією з найефективніших реформ, запроваджених під час соціально-політичних змін у 1990-х. Також суспільне сприйняття цих реформ загалом позитивне. Однак у польському самоврядуванні також є багато недоліків, і його функціонування слід сприймати як баланс переваг та недоліків.

Таблиця 5.3

Переваги та недоліки польського самоврядування

Переваги		Недоліки	
реалізація принципу субсидіарності	++	надмірна політизація місцевих та регіональних справ	--
зменшення монополії політичної влади	+++	посилення корупції	-
посилення громадянської участі	+	відсутність культури співпраці між територіальними одиницями	---
посилення ефективності державних послуг	++	слабка координація державних служб, особливо в мегаполісах	--
підвищення економічної привабливості територіальних одиниць	++	зловживання стратегією “ <i>one-size-fits-all</i> ” (єдиний підхід до всі регіонів)	---

Безумовно, здійснення самоврядування в Польщі допомогло реалізувати принцип субсидіарності та зменшити монополію на владу. Хоча у складі муніципальних та повітових рад, мерій та воєводських установ переважають провідні партії, автономія виборів уряду та самоврядування призвела до різних конфігурацій у цьому питанні. Крім того, протягом більш ніж 20-річної історії місцевого самоврядування розвивалася культура врядування з більшою мірою громадянської участі. Нарешті, децентралізація влади та певна конкуренція у публічній сфері також підвищили ефективність державних послуг та привабливість територіальних одиниць.

З іншого боку, серед найвизначніших недоліків польського самоврядування можна назвати надмірну політизацію місцевих та регіональних справ. Однак ні це, ні випадки корупції, здається, не є наслідками самоврядування і могли б виникнути і без нього. Сьогодні викликом для польського самоврядування видається відсутність культури співпраці між територіальними одиницями. Протягом останніх років були зроблені деякі спроби активізувати міжкомунальне співробітництво. Сьогодні вони проявляються насамперед шляхом просування інтегрованих проектів при фінансуванні різних підприємств за допомогою європейських структурних фондів. Нарешті, для досягнення більш

ефективної реалізації стратегій розвитку в територіальних одиницях слід застосовувати менш «універсальний» підхід. Іншими словами, сьогодні Польщі потрібно більше «самості» і менше «уряду», що означає насамперед затвердження більшої різноманітності правових та інституційних рамок, з метою їх адаптації до конкретних місцевих умов (наприклад, у місцевій податковій політиці або у прийнятті місцевих законів). Тут слід зазначити, що територіальну неоднорідність не слід розглядати як загрозу єдності унітарної держави (як це іноді буває), оскільки вона, як правило, відноситься до цих доменів публічної сфери, які не пов'язані з обов'язками центрального уряду (внутрішні справи, суди, міжнародні відносини, національна оборона тощо). Згідно з принципом субсидіарності, органи місцевого самоврядування доставляють такі суспільні блага, децентралізоване забезпечення яких, навіть за умов конкуренції між різними державними структурами, сприяє підвищенню ефективності державного сектору та вищому рівню управління за участю.

Контрольні запитання

1. Які основні ознаки самоврядування?
2. Перелічіть і поясніть чотири основні принципи функціонування територіального самоврядування
3. Що означає принцип субсидіарності?
4. Як самоврядування може сприяти підвищенню ефективності державного сектору?
5. Яким чином самоврядування може сприяти посиленню участі громадян у державних справах?
6. Що означає «голосування ногами»?
7. Чим відрізняється децентралізація від деконцентрації влади?
8. Чи існує одна стандартна модель самоврядування в Європейському Союзі?
9. Яка структура самоврядування в Польщі?

Практичні завдання

1. Після групового обговорення вкажіть 5 основних переваг та 5 основних недоліків запровадження високого рівня децентралізації влади у вашій країні

<i>Переваги</i>	<i>Недоліки</i>
1.	1.
2.	2.
3.	3.
4.	4.
5.	5.

Після групового обговорення визначіть три основні схожі та відмінні риси між структурами самоврядування в Україні та Польщі.

Подібності

1.
2.
3.

Відмінності

1.
2.
3.

Література до розділу

- CDLR, Rapport sur les pratiques européennes et les développements récents en matière d'autonomie régionale, Conseil de l'Europe, Démocratie locale et régionale, Strasbourg 2007
- Dolnicki, B., Samorząd terytorialny, Wolters Kluwer Business, Warsaw 2012
- Innovative Strategies of Territorial Development of V4: Experience for Ukraine / Y. Savelyev, I. Lishchynskyy, M. Lyzun, K. Borsekova, M. Sokołowicz, K. Vitališova, Y. Kurylyak. – Ternopil: Terno-graf, 2016. – 216 p.
- Kalisiak-Mędeńska, M., Self-government in Poland and Russian Federation – Introductory Remarks; [in:] Sokołowicz, M. E., (ed.), Functioning of the Local Production Systems in Central and Eastern European Countries and Siberia Case Studies and Comparative Studies, University of Łódź Press, Łódź 2015, p. 119-138
- Local and regional government in Europe. Structures and competences, The Council of European Municipalities and Regions, Paris-Brussels 2011
- Pietrzyk, I., Zróżnicowanie statusu regionów w UE a projekt Europejskiej Karty Demokracji Regionalnej, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu Nr 46, 2009, pp. 449-458
- Sokołowicz, M. E., Rozwój terytorialny w świetle dorobku ekonomii instytucjonalnej. Przestrzeń – bliskość – instytucje, University of Łódź Press, Łódź 2015, in progress
- Tiebout, C., A Pure Theory of Local Expenditures, "The Journal of Political Economy", 64(5), 1956, pp. 416-424

РОЗДІЛ 6

Регіональна політика в ЄС та Стратегія «Європа-2020»

6.1. Просторовий дисбаланс розвитку регіонів ЄС

Практична імплементація моделей регіонального розвитку в Європі знаходила своє відображення в рамках доволі численних програм та прототипів просторового районування: уявлення про «блакитний банан» (вісь Лондон-Амстердам-Брюссель-Франкфурт-Цюріх-Мілан) та «золотий банан» / «сонячний пояс» (вісь присередземноморських територій на відрізку Валенсія-Генуя), поступово доповнювалось ідеями про Європу як «будинок із сімома квартирами» (англ. *'House with seven apartments'*) чи як «зелене гроно винограду» (англ. *'Bunch of Grapes' / 'Green Grape'*). Візуальне уявлення про згадані полюси міжнародного рівня (мега-полюси) проілюстроване на рис. 6.1.

Рис. 6.1. Варіанти візуальної інтерпретації просторових мега-полюсів зростання в Європі на початку 1990-х рр.

Джерело: Metaxas T., Tsavdaridou M. From 'blue banana' to 'red octopus' and the development of Eastern and Southern European cities.

Пізніші уявлення про структуру та динаміку випереджаючих регіонів в Європі зображують у вигляді «функціональної броні» (іт. “*armatura funzionale*”) чи «червоного восьминога» (англ. ‘*Red Octopus*’) (рис. 6.2).

Динаміка поляризованого розвитку Європи не є однозначною. Так, спеціалісти Європейської мережі спостережень за плануванням територій (ESPON) розглядають три сценарії розвитку мега-полісів зростання в Європейському економічному просторі: трендовий (за незмінності основних поточних рушійних сил), конкурентно-орієнтований (посилення поляризації) та когезіє-орієнтований (підтримка співпраці та територіального балансу). На рис. 6.3 демонструється основні зміни територіального поширення пан-європейських регіонів інтенсивного розвитку.

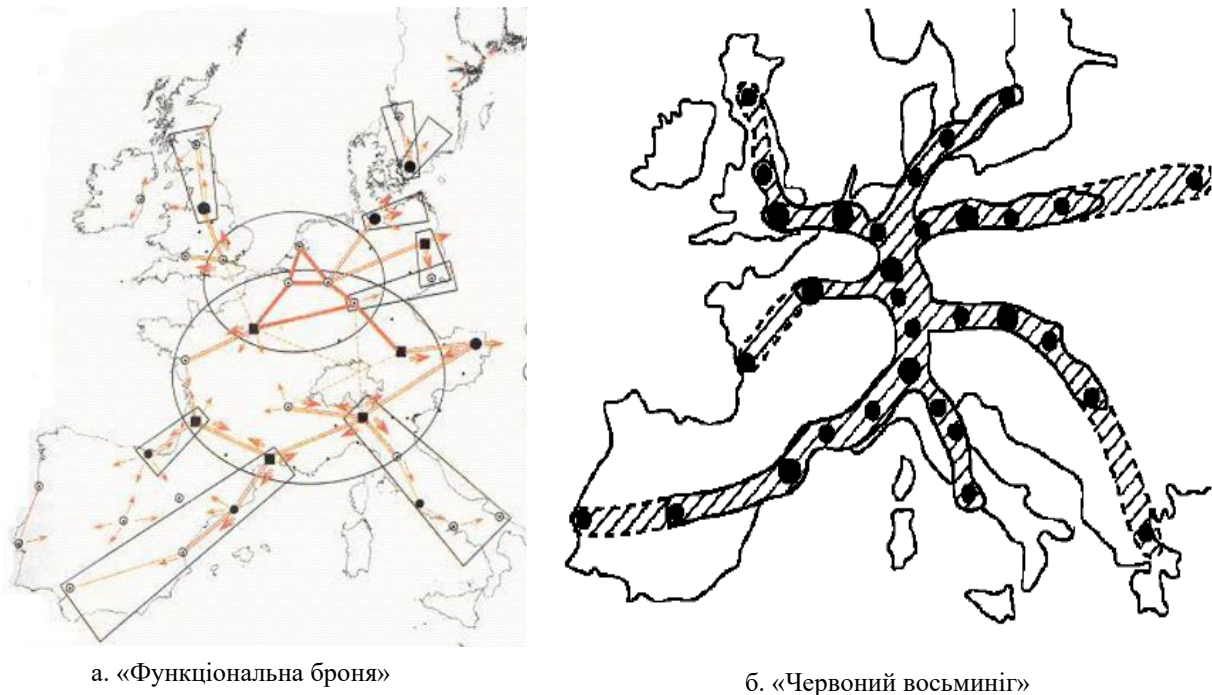

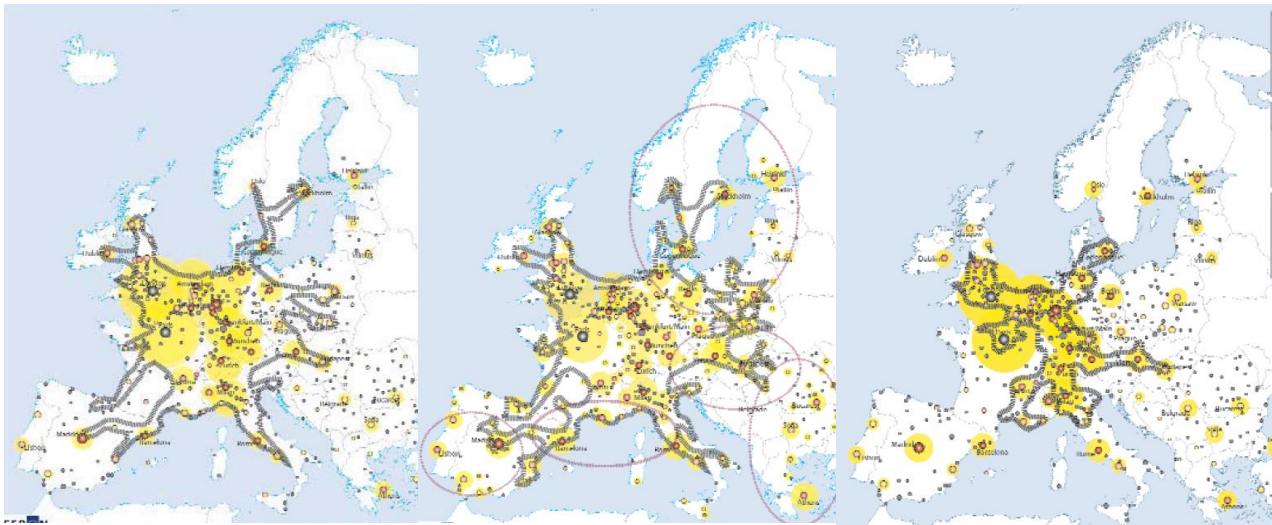
Рис. 6.2. Ілюстрації сучасних мега-полісів в Європі

Джерело: Джерело: Metaxas T., Tsavdaridou M. From ‘blue banana’ to ‘red octopus’ and the development of Eastern and Southern European cities.

Як бачимо, території держав Центральної та Східної Європи або вже знаходяться на «щупальцях» просторового розвитку (Польща, Словаччина) або мають передумови для цього (Болгарія – як продовження осі Відень-Братислава-Будапешт-Белград до Софії та Україна – як розвиток осі Берлін-Познань-Варшава-Київ чи розгалуження осі, що згадувалась для Болгарії, до Закарпаття).

6.2. Програми регіонального розвитку в ЄС

Сьогодні в ЄС функціонує низка комплексних програм та фондів ЄС, призначених для розбудови територіального устрою, у тому числі з урахуванням аспектів поляризації. Серед зазначених можна окремо виокремити: Стратегію «Європа–2020» (універсальна програма розвитку, що стосується також деяких територіальних аспектів); «Територіальний порядок денний Європейського Союзу до 2020 р.»; програми розвитку окремих держав, які розкривають місцевий підхід (*place-based approach*) (рис. 6.4).

а. Трендовий сценарій б. Когезіє-орієнтований сценарій в. Конкурентно-орієнтований сценарій

Рис. 6.3. Сценарії розвитку просторової структури Європи до 2030 р.

Джерело: ESPON Project 3.2. Scenarios on the territorial future of Europe

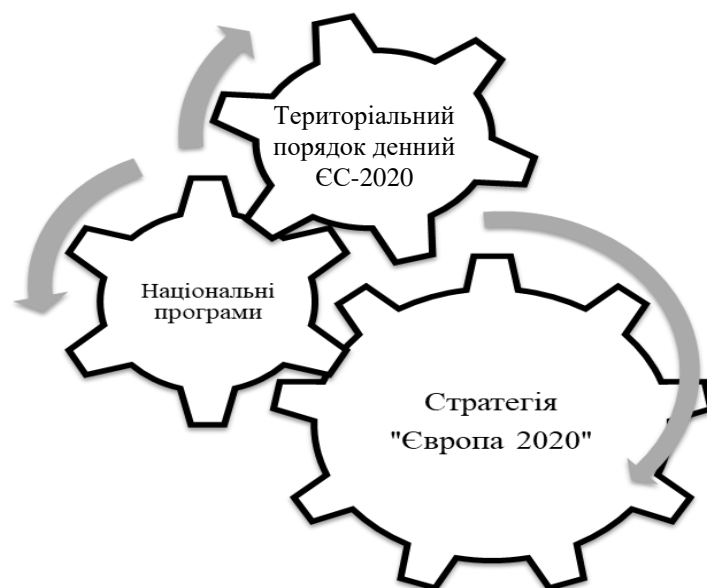

Рис. 6.4. Програми територіального розвитку в ЄС

Водночас держави Вишеградської четвірки (Польща, Словаччина, Чехія, Угорщина), а також Болгарія й Румунія (V4 + 2) виділяють в якості окремого пріоритету формування та підтримку полюсів й осей розвитку на своїх територіях, заклавши принцип поляризації в національні програми територіального будівництва. Для досягнення гармонізації національних ініціатив вони ухвалили сформована Спільну програму просторового розвитку країн Вишеградської четвірки, Болгарії й Румунії.

6.3. Територіальна політика в інструментарії Стратегії «Європа–2020»

«Європа–2020» – це 10-річна стратегія, яку розробила Європейська Комісія як продовження Лісабонської стратегії на 2000–2010 рр. Її мета полягає у «розумному, стійкому, інклюзивному зростанні», забезпеченому вищим рівнем координації як європейської, так і національної політики.

У межах Стратегії «Європа–2020» ЄС запровадив п'ять амбітних цілей: в сферах зайнятості, інновацій, освіти, клімату й енергетики і соціальної інтеграції, що, як очікується, будуть досягнуті до 2020 р. (табл. 6.1). Кожен член ЄС затвердив свої національні цілі у кожній із цих сфер.

Таблиця 6.1.

Завдання (таргети) Стратегії «Європа–2020» (рівень ЄС)

Сфера	Ціль
1. Зайнятість	Досягнення 75%-ої зайнятості серед 25–60-річного населення.
2. R&D / Інновації	3% ВВП ЄС будуть інвестовані в R&D/ Інновації
3. Зміна клімату / енергія	Викиди парникових газів на 20% нижчі, ніж у 1990 р. (або навіть на 30% за певних умов). 20% енергії від поновлюваних джерел енергії. 20% підвищення енергоефективності.
4. Освіта	Зменшення кількості випадків незавершення вивчення шкільної програми до 10%. Щонайменше 40% 30–34-річного населення отримало вищу освіту.
5. Зменшення бідності та соціальної ізоляції	Усунення ризику бідності й соціальної ізоляції як мінімум у 20 млн. осіб.

Джерело: Europe 2020 Strategy. European Commission

Очікується, що вищеназвані цілі будуть досягнуті за допомогою втілення семи взаємопов'язаних флагманських ініціатив (див. рис. 6.5). Влада ЄС і держави-члени мають координувати свої зусилля у рамках кожної ініціативи.

Відповідно до Стратегії «Європа–2020» усі держави-члени повинні підготувати Національну програму реформ (НПР), тісно пов'язану з Пактом про стабільність та зростання (ПСЗ). НПР регламентує структурну політику в галузі економіки і зайнятості, в той час як у ПСЗ аналізуються державні фінанси. Два документи базуються на тому ж макроекономічному середовищі.

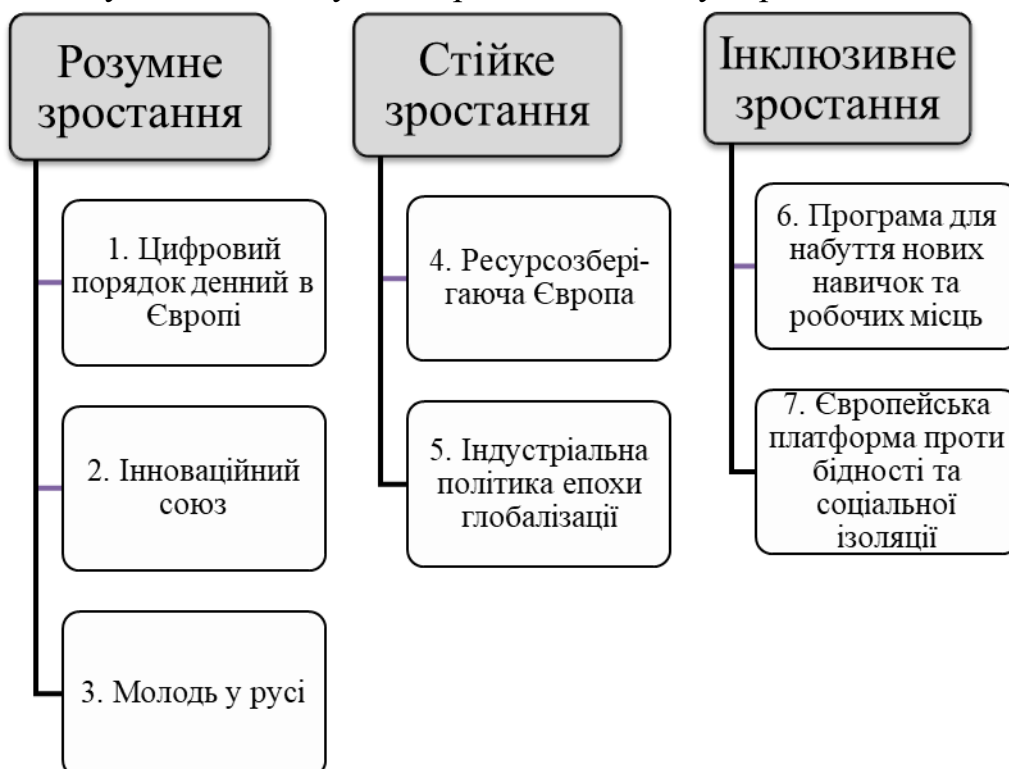

Рис. 6.5. Огляд флагманських ініціатив Стратегії «Європа–2020»

Джерело: Europe 2020 Strategy. European Commission

НПР виділяє вузькі місця й соціально-економічні реакції у таких сферах: макрофінансової стабільності; ринку праці; зовнішньої рівноваги і конкурентоспроможності; соціального захисту та інтеграції. Як зазначалося, кожна держава-член визначає свої національні цілі. Зокрема, цілі країн В4 розкрито у табл. 6.2.

Цілі Стратегії «Європа–2020» потребують достатніх обсягів інвестицій. Крім цього, якість витрат є не менш важливою, ніж їхня кількість. Із фінансової точки зору політика згуртування може суттєво субсидіювати орієнтири Стратегії «Європа–2020», однак на місцевому, регіональному й національному рівнях також доступні багато інших джерел фінансування, серед яких:

- власні ресурси місцевої влади;

- ресурси місцевих партнерів;
- державно-приватне партнерство;
- субсидії муніципальних і регіональних органів.

Таблиця 6.2.

Таргети Стратегії «Європа–2020» для країн В4

Держава	Рівень зайнятості, у %	R&D, у % від ВВП	Цілі скорочення викидів (порівняно з рівнями 2005 р.), у %	Відновлювана енергія, у% від загального кінцевого енергоспоживання	Енергоефективність, у %	Дочасне припинення шкільної освіти, у %	Вища освіта, % населення	Зниження кількості населення, яке перебуває під ризиком бідності і соціальної ізоляції, за кількістю осіб
CZ	75	1 (лише державний сектор)	9	13	39,6	5,5	32	Підтримка кількості осіб, які перебувають під ризиком бідності та соціальної ізоляції, на рівні 2008 р. (15,3% від загальної чисельності населення), з метою її зменшення до 30 000 осіб
HU	75	1,8	10	14,65	26,6	10	30,3	450000
PL	71	1,7	14	15	94,6	4,5	45	1500000
SK	72	1,2	13	14	16,2	6	40	170000

Джерело: Europe 2020 strategy. European Commission

Протягом останніх років бюджет ЄС фінансує Стратегію «Європа–2020» за допомогою трьох основних інструментів, серед яких:

- Європейський фонд регіонального розвитку (ERDF), який фінансує розвиток конкурентоспроможності й співпраці регіонів і подолання економічного спаду у промисловості і сільському господарстві (201 млрд. євро);
- Європейський соціальний фонд (ESF), який відповідає за зайнятість, соціальну інтеграцію і боротьбу з дискримінацією (76 млрд. євро);
- Фонд когезії (CF), який охоплює витрати на навколишнє середовище та транспорт (70 млрд. євро).

6.4. Територіальний порядок денний Європейського Союзу 2020

Концепція «територіальної когезії» досягла визнання на рівні ЄС, особливо після прийняття Лісабонського договору в 2007 р., де вона була однією з трьох основних цілей ЄС. Важливим кроком на шляху практичної імплементації територіальної когезії є прийняття у 2011 р. міжнародного Територіального порядку денного ЄС 2020 («*Territorial Agenda of the European Union 2020*», ТА–2020) міністрами країн ЄС, що відповідають за розвиток і планування територій.

Завдання ТА–2020 – формулювання стратегічних орієнтирів розвитку регіонів, сприяння імплементації політики на місцях і затвердження Стратегії «Європа–2020» згідно принципів територіальної когезії, що передбачають гармонійний, стійкий, ефективний, збалансований територіальний розвиток.

Насамперед, ТА–2020 детермінує шість просторових пріоритетів для ЄС, що сприятимуть успішному втіленню Стратегії ЄС–2020:

- заохочення поліцентричному й збалансованому територіальному розвитку як важливій передумові територіальної когезії та важливому чиннику територіальної конкурентоспроможності;
- сприяння інтегрованого розвитку сіл, міст та регіонів задля досягнення синергії й кращої експлуатації локальних територіальних активів;
- інтеграція територій у транскордонні й транснаціональні функціональні райони як ключовий фактор глобальної конкуренції, котрий сприяє ефективнішому використанню потенціалів розвитку та захисту навколишнього середовища;
- створення умов для досягнення глобальної конкурентоспроможності регіонів на базі потужної місцевої економіки як ключового фактора глобальної конкуренції, котрий перешкоджає злиттю людського капіталу і зменшенню чутливості до зовнішніх турбуленцій;
- зростання територіального зв'язку окремих індивідів, громад і підприємств як важлива передумова територіальної когезії (наприклад, послуг загальної потреби); сильний фактор територіальної конкурентоспроможності й важлива умова сталого розвитку;
- управління та поєднання екологічних, ландшафтних і культурних цінностей районів, в тому числі спільне управління ризиками як важливу умову довгострокового сталого розвитку.

«Європа–2020» – це фундаментальна ключова стратегія ЄС для наступних 10 років. Програма спрямована на створення «нових робочих місць і кра-

щого життя» через стимулювання «розумного, сталого і всеохоплюючого зростання» протягом найближчого десятиліття. ТА–2020 також ставить амбітну мету, однак вона конкретно адресована питанням територіального розвитку ЄС. Незважаючи на те, що цей документ також стосується широкої аудиторії, проте він отримав нижчий рівень національного визнання, порівняно із «Стратегією Європа–2020». Це, мабуть, впливає з процесу розробки, який був за суттю міжурядовим, тобто стосувалась співпраці між суспільними органами, відповідальними за просторове планування і територіальний розвиток в ЄС. Отже, ТА–2020 не був офіційно прийнятий жодним органом ЄС.

Таким чином, «Європа–2020» і ТА–2020 беруть початок від різних політичних процесів та характеризуються протилежним політичним статусом. Проте існує цілковите переконання, що їх варто використовувати для взаємного підсилення. Зростання вимагає проведення відповідних заходів політики регіонального розвитку, включаючи територіальну справедливість, охорону природи і культури, і також розумне використання територіальних ресурсів, чимало із яких є (фактично) невідновними. Саме тому в низці країн ЄС стратегії розвитку включають як просторові, так і соціально-економічні завдання.

Навіть беручи до уваги те, що поняття територіальної когезії неодноразово вживається у Стратегії «Європа–2020», зазначений документ не пропонує чітких керівних принципів задля надання територіального характеру своїм пріоритетам і не розглядає просторові наслідки запропонованих заходів. Як наголошують Генеральні директори міністерських відомств, відповідальні за політику територіального розвитку у Європейському Союзі, окремі питання, які розглядаються в Стратегії «Європа–2020», характеризуються значним впливом на європейський просторовий розвиток, але посилення на територіальну єдність у документі могло бути більш очевидне.

ТА–2020 націлений на забезпечення стратегічних орієнтирів задля розвитку територій, посилення інтеграції територіального виміру у межах різних політик для всіх рівнів державного управління й контролю над імплементацією Стратегії "Європа–2020" згідно принципів територіальної цілісності.

У нижче наведеній матриці проведено аналіз зв'язку між пріоритетами ТА-2020 і "Європою 2020" (табл. 6.3). Проте слід вказати, що це лиш ілюстрація того, як цілі двох політик можуть зіставлятись, а зміна інтерпретації цілей аналогічно приведе до зміни таблиці. Завдяки «просторово сліпому» характеру цілей Стратегії «Європа–2020» для великої кількості клітинок не було знайдено відповідників.

Однак навіть в полях, позначених (+), які виражають існування кореспонденції, загалом важко знайти конкретні територіальні виміри для детермінації

їхнього характеру. Відносна недостатня синергія між «Європа–2020» та ТА–2020 також може частково пояснюватися психологічними та інституційними бар'єрами, котрі розділяють ареали територіального розвитку і соціально-економічного зростання. У «Європі–2020» недооцінюється вплив територіальних структур відносно інтелектуального, сталого та інклюзивного зростання. Такі категорії, як доступність, територіальний капітал, функціональні зони і послуги із спільним економічним інтересом, навіть не використовуються в документі, в той час як мережі обмежуються транспортними й інфраструктурними факторами. І, навпаки, ТА–2020 часто вживає такі терміни, як розумне, стійке та всеохоплююче зростання, але не дає конкретних прогнозів щодо того, як зазначене зростання може трансформувати територію ЄС в довгостроковій перспективі.

Таблиця 6.3.

Кореспонденція між пріоритетами Стратегії «Європа–2020» і ТА–2020

		Стратегія «Європа–2020»: пріоритети / головні цілі		
		Розумне зростання: 3% ВВП у R&D	Стійке зростання: 20 / 20 / 20 кліматичні / енергетичні цілі	Інклюзивне зростання
ТА 2020 пріоритети	1. Поліцентричний та збалансований територіальний розвиток	+	Відсутня пряма відповідність	+
	2. Комплексний розвиток у містах, сільських і окремих регіонах	+	+	+
	3. Територіальна інтеграція у транскордонні, транснаціональні й функціональні регіони	+	Відсутня пряма відповідність	Відсутня пряма відповідність
	4. Глобальна конкурентоспроможність регіонів на основі сильної місцевої економіки	+	+	+
	5. Покращення територіального зв'язку окремих осіб, громад та підприємств	+	+	+
	6. Управління і поєднання екологічних, ландшафтних та культурних цінностей регіонів	+	Відсутня пряма відповідність	Відсутня пряма відповідність

Джерело: Territorial Agenda 2020 put in practice.

6.5. Спільна стратегія просторового розвитку країн Вишеградської четвірки, Болгарії та Румунії (V4+2)

Іншим ключовим документом для стимулювання регіонів V4 є Спільна стратегія просторового розвитку країн Вишеградської четвірки, Болгарії та Румунії, т. зв. V4 + 2 (англ. *Common Spatial Development Strategy of the V4 + 2 Countries*). У цій програмі окреслюються «полюси розвитку», що є собою осередками міських агломерацій, котрі впливають на прилеглі території, а також «осі розвитку», під якими розуміють території, що з'єднують окремі полюси при наявності транспортної та іншої інфраструктури.

Ціллю Спільної стратегії є:

- підтримка узгодження та оновлення національних документів стосовно просторового розвитку і розвитку транспортних мереж і мереж технічної інфраструктури;
- стимулювання просторової когезії у ЄС (згідно ГА–2020);
- сприяння взаємодії при втіленні різних секторальних політик, що впливають на просторовий розвиток;
- підтримка держав V4 + 2 протягом дискусій на рівні ЄС стосовно питань політики територіального розвитку, політики когезії, транспортної й енергетичної політик.

На рис. 6.6 продемонстровано основні полюси розвитку країн V4, і також осі розвитку, які їх сполучають. Окремо виділено потенційні міжкордонні осі, що зараз перебувають на початковому етапі становлення.

6.6. Національні програми розвитку територій в ЄС (приклад Німеччини)

Окрім пан'європейських та суб-регіональних програм просторової організації, кожна із держав ЄС розробила свої національні стратегії, які регламентують довгострокові цілі та інструменти локального і регіонального розвитку. Функціонування полюсів у таких документах здебільшого розглядається в розділах присвячених урбанізаційній політиці. Однак окремо варто виділити територіальну стратегію Німеччини, оскільки саме у ній вперше серед європейських країн почали застосовуватись принципи розвитку міст-регіонів, котрі до того розглядались лиш у теоретичній площині. Окремо також розглядаються «зони зростання» за межами міст-регіонів.

Рис. 6.6. Полюси та осі розвитку в країнах V4

Джерело: Common Spatial Development Strategy of the V4+2 Countries

Так, протягом більш як половини ХХ ст. просторову економіку Німеччини пов'язували з регіональною політикою федеральних земель. Однак останні роки ХХ ст. ознаменувалися появою міст-регіонів з новою дискурсивною структурою. Вперше інформація про це з'явилася у документі за назвою «Керівні принципи просторового планування»⁷, датований 1993 р., в якому федеральний уряд визначив райони, що належать до вищої міри стратегічної важливості для національної та міжнародної конкурентоспроможності.

Практичним втіленням теоретичних ортодоксальних постулатів стосовно того, що міста-регіони асоціюються з глобальним накопиченням капіталу, є надання пріоритету 11-ти федеральним землям на період до 2005 р. та формування бренду «Європейського метропольного регіону» (англ. – «*European Metropolitan Region*» (EMR)). Під час формування нової міської ієрархії важли-

⁷ Цей документ вийшов у світ багатьма мовами, зокрема англомовному варіанті носив назву «Guidelines for Spatial Planning», німецькомовному – «Raumordnungspolitische Orientierungsrahmen» (ORA).

вого значення для європейських метропольних регіонів набувають ці 11 федеральних земель⁸, які за означений період значно розширили свою функціональну роль у національних та міжнародних схемах накопичення капіталу.

Подальший розвиток цих ідей знайшов своє відображення у публікації «Концепції та стратегії просторового розвитку в Німеччині» (нім. – «*Leitbilder und Handlungsstrategien für die Raumentwicklung in Deutschland*», 2006 р.), в якій представлено новий національний просторовий план Німеччини для розвитку міст та регіонів. Він базувався на таких чотирьох концепціях стратегічного розвитку:

- а) «Підвищення конкурентоспроможності»,
- б) «Забезпечення надання державних послуг»,
- в) «Контроль та стабільний розвиток використання земель»,
- г) «Формування змін клімату та трансформація енергетичної системи».

В цьому документі містилася нова карта німецької просторової економіки (рис. 6.7), яка демонструвала всі тенденції розвитку відповідно до концептуальних уявлень про міста-регіони, що представляють новий масштаб урбанізації і міський регіоналізм як новий етап у капіталістичному територіальному розвитку.

На рис. 6.8 наведено основні аспекти національного просторового плану Німеччини, котрий ґрунтувався в першу чергу на необхідності формування більш гнучких і мережевих регіональних просторів (насамперед т. зв. «*inter alia*-міст» і міських регіонів). Лінії на карті відображають найважливіші економічні потоки; метрополії показуються як територіально інклюзивні⁹; регіони концептуалізуються як «реляційні та незв'язані» – всі ці ознаки можуть вважатись прикладом стратегічного втілення ідей теоретичної моделі нового регіонального світу.

Підтвердженням розвитку «Концепції та стратегії просторового розвитку в Німеччині», що представляла концептуалізацію просторової економіки як альтернативного бачення раніше домінуючої моделі державної скалярної організації, стало зникнення з цієї карти територіальних форм регіонального простору (земель). Таким чином німецька просторова економіка перейшла на новий «регіональний світ».

⁸ Хоча вони не отримували формальних повноважень, а лише більший лобістський голос.

⁹ Варто зауважити, що у цьому випадку дискурс стосовно метропольних регіонів враховував просторовий аспект. Починаючи з 1993 року як нова територія отримала статус європейського метропольного регіону населення збільшувалося і досягло свого максимуму в 2005 р., коли у 11 федеральних землях EMR проживало дві третини усіх жителів Німеччини.

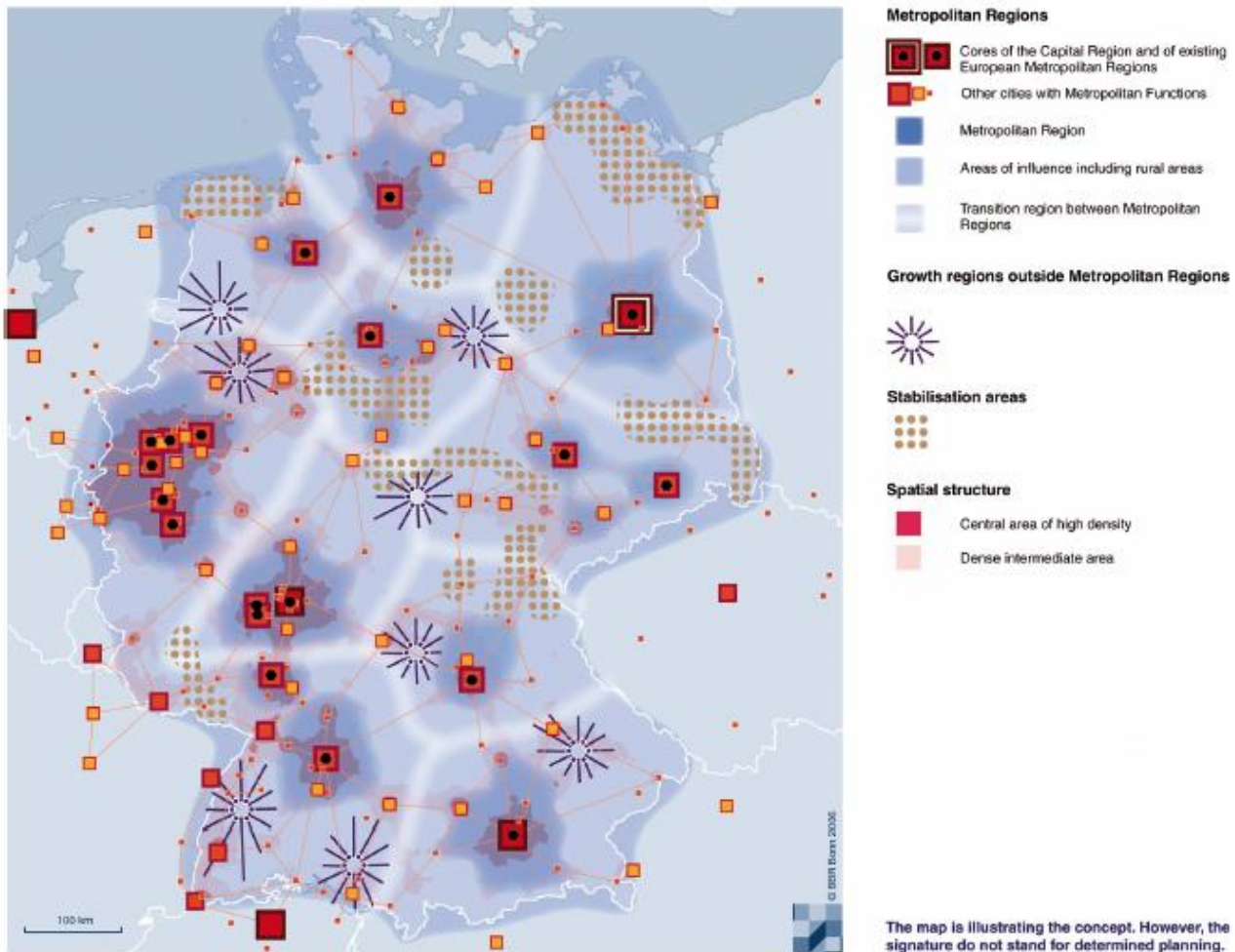

Рис. 6.7. Національний просторовий план Німеччини для розвитку міст та регіонів до 2016 р.

Джерело: BMVBS (Bundesministerium für Verkehr, Bau und Stadtentwicklung).

Дана концепція лежить в основі сучасної регіональної політики Німеччини та відповідає цілям європейської політики просторового розвитку відповідно до Територіального порядку денного Європейського Союзу до 2020 р. На рис. 4.10 представлено сучасну карту орієнтирів просторового розвитку Німеччини, яка побудована на основі поєднання розвитку постулатів «Концепції та стратегії просторового розвитку в Німеччині» (2006 р.) та досліджень про метропольні території в Європі (2011 р.).

Підсумовуючи можна зробити висновок, що інституційний розвиток полюсів в сучасній Європі здебільшого регламентується численними стратегіями територіальної організації, які покликані поєднати в одну структуру національні, регіональні та пан'європейські програми локального і регіонального розвитку, а також узгодити їх із функціональними стратегіями досягнення конкурентоспроможності і сталого розвитку.

Проте, незважаючи на успіх територіальних реформ, який спостерігається в Європі протягом останніх десятиліть, слід виділити низку проблемних аспектів, що особливо притаманні імплементації принципів місцевого підходу.

По-перше, для багатьох держав притаманна розмитість формулювання політичних цілей. При здійсненні концептуалізації політичних програм та об'єктів інтервенцій часто відбувається змішування цілей ефективності (в плані економічного зростання і вищої дохідності) та рівності (зменшення регіональних дисбалансів), що має наслідком проблематичність оцінки остаточних результатів. А отже, такі популярні терміни як конкурентоспроможність, продуктивність праці, інновації та підприємництво, не завжди є належним чином кількісно визначені або прив'язані до конкретних політичних цілей.

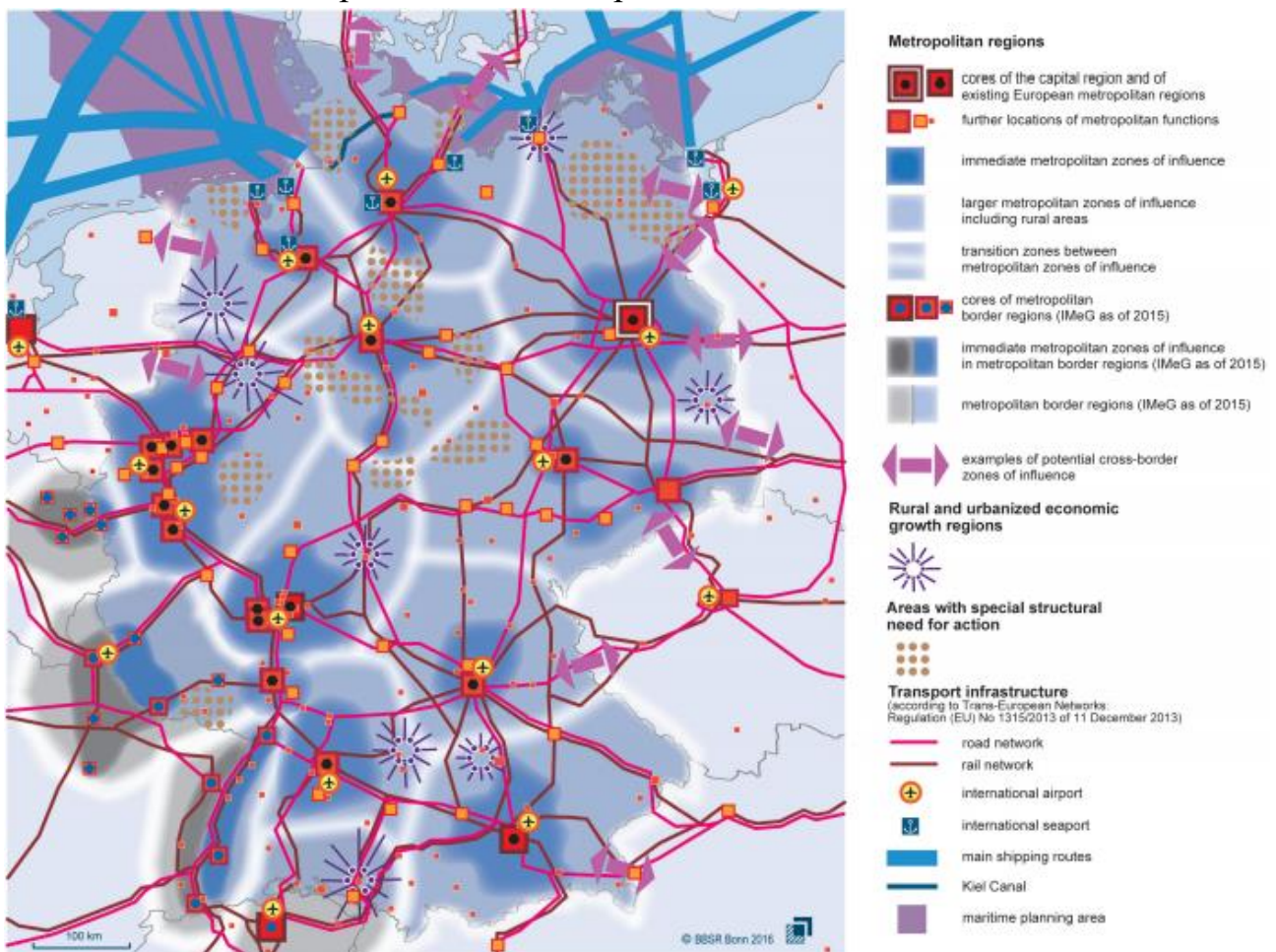

Рис. 6.8. Карта орієнтирів просторового розвитку Німеччини після 2016 р.

Джерело: Concepts and strategies for spatial development in Germany.

По-друге, беручи до уваги значний прогрес у досягненні інтегрованого стратегічного підходу до розвитку (насамперед на регіональному рівні), слід, проте, відмітити, що акцент робиться в основному лише на економічних аспектах. Часто соціальний вимір і особливо вимір навколишнього середовища

управляються через окремий політичний канал чи розглядаються в «підпорядкуванні» до економічних цілей. Більш когерентний підхід починає впроваджуватись відносно недавно (із прийняттям Стратегії сталого розвитку Європи), однак навіть у цьому випадку мова частіше йде виключно про сталість навколишнього середовища. Приклади дійсно інтегрованих стратегій сталого розвитку зустрічаються доволі рідко.

По-третє, багаторівневність врядування є новою характеристикою європейського регіонального розвитку. Разом із тим рівень делегації повноважень регіонам і локаціям продовжує сильно варіювати в залежності від держави. У деяких випадках регіоналізація економічного розвитку не є повністю укоріненою (наприклад, агенції регіонального розвитку у Великій Британії можуть бути ліквідованими при зміні уряду); існують також приклади рецентралізації політики розвитку (як у Нідерландах). Із перспективи політики місцевого підходу ключовим викликом вважається промоція інституційної спроможності на локальному і регіональному рівнях, а також розвиток соціального капіталу. Проте не досягнуто консенсусу щодо найбільш ефективних механізмів мобілізації локальної свідомості та залученості, задоволення різноманітних інтересів, розвитку мереж і охоплення локальних знань як основи для спрямування інтервенцій.

По-четверте, за умов політики місцевого підходу географія інтервенцій детермінується потребами розвитку. На практиці виявилось доволі важко повноцінно замінити традиційні адміністративні кордони через запровадження нових просторових одиниць, наприклад, функціональних районів. Заради справедливості слід зазначити, що процес створення нових інноваційних просторових структур триває, причому здійснюється він як завдяки централізованим рішенням (наприклад, створення міст-регіонів), так і висхідним ініціативам (міжмуниципальна співпраця), проте такі спроби є радше маржинальними відносно мейнстрімного розвитку.

Завершуючи слід відмітити, що в Європі починають закладатись важливі засади покращення обліку та перманентного навчання при впровадженні місцевого підходу. Не без впливу тиску з боку адміністрації ЄС суттєво зростає застосування практик оцінювання, свідченням чого є створення структурних підрозділів з оцінки при міністерствах, введення оціночних досліджень до стандартів політики розвитку та формування оціночних спільнот. Варто відмітити також значне зростання кількості консалтингових процедур при розробці регіональних та локальних стратегій розвитку. З іншого боку міра використання оціночних заходів в Європі значно поступається аналогічному індикатору у Північній Америці. Значний акцент робиться на самому оціночному процесі, а не на виявленні механізму впливів; самі результати оціночних експертиз не достат-

ньо враховуються в майбутніх стратегіях розвитку. Тобто культура політики навчання в Європі ще не досягла високого рівня.

Контрольні запитання

1. Які основні візуальні моделі використовувались для характеристики дисбалансів просторового розвитку в ЄС?
2. Які основні цілі Стратегії «Європа-2020»?
3. Які джерела фінансування Стратегії «Європа-2020»?
4. Які основні пріоритети територіального розвитку ЄС?
5. Чи розробляють держави ЄС власні програми територіального розвитку поза рамками пан'європейських інструментів?

Чи вірними є наступні твердження?

1. ЄБРР є основним «спонсором» Стратегії «Європа-2020».
2. Розумний, сталий та інклюзивний розвиток є основними пріоритетами Стратегії «Європа-2020».
3. Розроблено шість пріоритетів Територіального порядку денного ЄС.
4. Територіальний порядок денний ЄС до 2020 року є складовою Стратегії «Європа-2020».

Практичне завдання

Оберіть одну із держав ЄС в залежності від Вашого порядкового номера у журналі студента.

Охарактеризуйте:

1. Прогрес виконання таргетів Стратегії «Європа-2020» в обраній державі;
2. Наведіть «кейси» імплементації в державі Територіального порядку денного ЄС;
3. Особливості національної програми територіального розвитку.

Література до розділу

- BMBAu (Bundesministerium für Raumordnung, Bauwesen und Städtebau): Raumordnungspolitischer Orientierungsrahmen. Leitbilder für die räumliche Entwicklung der Bundesrepublik Deutschland. Bonn, 1993.
- Common Spatial Development Strategy of the V4+2 Countries. URL: <http://www.v4plus2.eu/en/>. Published 2014. (Last accessed: 15.09.2018).
- Concepts and strategies for spatial development in Germany. URL: https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/DE/veroeffentlichungen/themen/heimat-integration/raumordnung/leitbilder-und-handlungsstrategien-raumordnung-en.pdf?__blob=publicationFile&v=5
- Delivering on the Europe 2020 Strategy. Handbook for local and regional authorities. URL: https://www.cor.europa.eu/en/documentation/brochures/Documents/delivering-on-the-europe/delivering-on-the-europe_English.pdf&usg=AOvVaw1KY7XLrttv-i_x3BfJkwJ

-
- ESPON Project 3.2. Scenarios on the territorial future of Europe, 2013. URL: <https://www.espon.eu/programme/projects/espon-2013/applied-research/et2050-territorial-scenarios-and-visions-europe>.
- Europe 2020 strategy. *European Commission*. URL: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/european-semester/framework/europe-2020-strategy_en
- Metaxas T., Tsavdaridou M. From 'blue banana' to 'red octopus' and the development of Eastern and Southern European cities: Warsaw and Lisbon. *Reg Sect Econ Stud*. 2013. No. 13(1). P. 15-31.
- Territorial Agenda 2020 put in practice – Enhancing the efficiency and effectiveness of Cohesion Policy by a place-based approach.

РОЗДІЛ 7

Місцевий підхід у територіальній політиці ЄС

7.1. Трансформація традиційної політики розвитку територій

Варто відмітити, що протягом останніх десятиліть відбувається кардинальне переосмислення характеру, ролі та завдань територіальної економічної політики. Така зміна уявлень суб'єктів регіональної і місцевої політик відбулась насамперед через суттєві структурні зрушення світової економічної системи викликані процесами глобалізації, що привело до переоцінки постулатів традиційної територіальної політики.

Економічна політика втілена на регіональному, та на місцевому рівнях доволі часто ставить перед собою ключову мету – покращення привабливості окремих територій в якості локацій для інвестиційних процесів, зокрема зазначене стосується менш розвинутих регіонів/районів. Проте ключовою відмінністю між політикою регіонального розвитку і політикою регенерації міст є те, що сектори промисловості, на які орієнтується політика регіонального розвитку суттєво відрізняються від тих, на які націлена міська політика. Ті сектори, які найбільш чутливі до ефекту масштабу та впливу цінових коливань, переважно не критично пов'язані із типовими ринками нерухомості і сектором землеустрою, а радше належать до сфер виробництва і розподілу, або ж відносяться до сфери комерційних послуг, основою яких є здійснення багаточисельних стандартизованих рутинних операцій.

Традиційна політика територіального розвитку для досягнення вищезазначеної мети ініціює пом'якшення або зміну інституційного і законодавчого середовища у цільовій локації. Однак вплив такої політики буде неоднозначним як на функціонування різнотипних секторів, так і на ефективність регіонів із різним рівнем розвитку. Слід враховувати, що локально-орієнтована політика частково або повністю імплементується за рахунок коштів державних фондів і зазвичай спрямовується на допомогу відстаючим регіонам. При цьому особливо важливим є аспект соціальних граничних витрат і вигод, тобто критичним є

врахування позицій тих локацій, котрі не отримають зазначене державне фінансування.

Найбільш звичним типом регіональної політики є політика регулювання пропозиції (англ. «*supply-side policy*»), в рамках котрої здійснюється вдосконалення середовища для локальних інвестицій за рахунок підвищення якості залучених факторів виробництва. У контексті глокалізаційного фокусу нашого дослідження варто відмітити, що особливий акцент у політиці регулювання пропозиції робиться на локаційно специфічних факторах виробництва. В умовах глобалізації міжрегіональних потоків, при якій лєвова частка капіталу та робочої сили є мобільними, по справжньому специфічними локальними факторами можуть вважатись лише природні ресурси, земля, інфраструктура на місцях і вузький немобільний сегмент ринку праці. Враховуючи, що за допомогою інтервенцій уряду зазвичай неможливо вплинути на розміщення природних ресурсів, прерогативою регіональної політики переважно є покращення якості і різноманіття локальної інфраструктури та субсидування ринку праці з метою підвищення кваліфікації чи перекваліфікація місцевих робітників. Розглянуті фактори загалом непрямо впливають на зменшення витрат на залучення локальних ресурсів. Існують також альтернативні варіанти прямого зменшення витрат на залучення ресурсів. Наприклад, поєднання прямих та непрямих підходів стимулювання імпорту інвестицій часто здійснюється при створенні різного роду «підприємницьких зон», у межах яких імплементуються рентні субсидії, локальні податкові знижки, субсидування земельних зборів, меліорації і конверсії земельних ділянок або інфраструктурне забезпечення території. Сьогодні такі інструменти територіальної політики часто комбінуються із різними фінансовими інструментами, які дозволяють регіональним та місцевим владним структурам отримати доступ до джерел капіталу для компенсації недоотриманого податкового доходу із «підприємницьких зон» – т. зв. податкові інкрементальні фінансові схеми (англ. «*TIF*»). Хороший огляд світового досвіду застосування систем та підходів до регіонального планування наводиться в дослідженнях А. Фалуді, Е. Зельцера і А. Карбонелла, Ж.–Ж. Кнаапа та ін.

Концептуальна схема макроекономічного ефекту традиційної регіональної політики наведена на рис. 7.1, на якому моделюється ситуація у регіонах A і B , перший з яких є успішним та характеризується повною зайнятістю, тоді як другий – депресивний із високим рівнем недобровільного безробіття. Верхні чотири графіки на рисунку візуалізують ситуацію для прогресивного регіону A : при регіональному доході Y_{A1} формується такий рівень сукупного попиту, що повна зайнятість в регіоні досягається за умов залучення робочої сили L_{AF} .

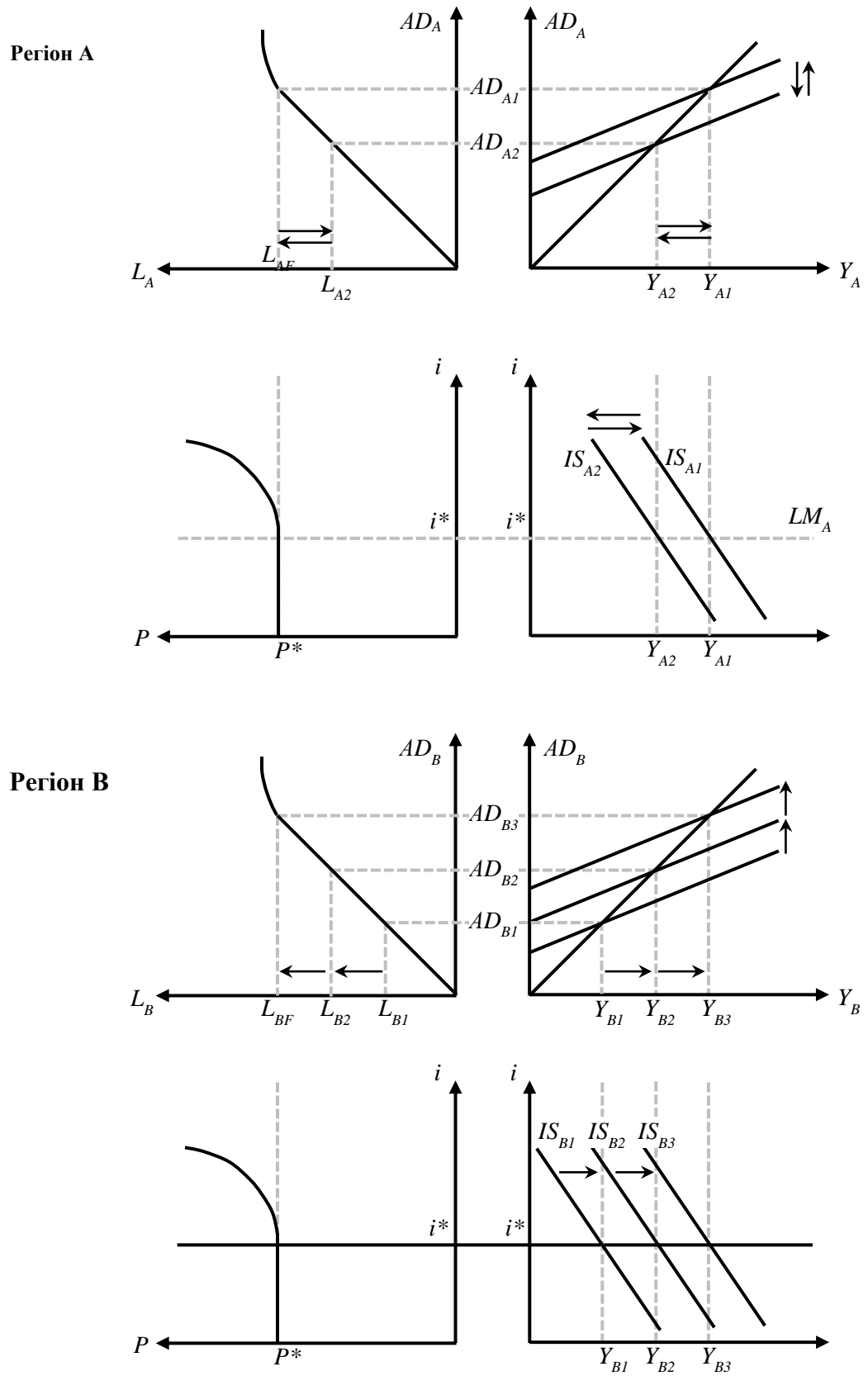

Рис. 7.1. Макроекономічні ефекти традиційної регіональної політики

Джерело: McCann P. Modern Urban and Regional Economics.

При певному рівні процента i^* (який просто гарантує, що рівень цін залишатиметься на постійному рівні P^*) для забезпечення повної зайнятості і формування сукупного попиту Y_{A1} необхідно виконати інвестиційну програму IS_{A1} . Іншими словами, в успішному регіоні повна зайнятість досягається без стимулювання локальної інфляції. Разом із тим у депресивному регіоні B за рівня процента i^* інвестиційна програма IS_{B1} є недостатньою для підтримки сукупного попиту Y_{B3} (підтримується лише на рівні Y_{B1}) та повної зайнятості L_{BF} (підтримується лише L_{B1}). При умові, що міжрегіональні міграційні потоки є не настільки інтенсивними, щоб оперативно врівноважити регіональні ринки робочої сили, а рівень процента не може бути меншим i^* , ситуація залишатиметься невизначеною.

У контексті вищезазначеного варто пояснити чому процент підтримується на рівні i^* . Однією із особливостей взаємопов'язаних міжрегіональних економік є те, що зростання цін в одному (типово більш динамічному) регіоні може дуже швидко транслюватись на інші регіони. А отже, національний монетарний суб'єкт не допускати зниження облікової ставки заради недопущення надмірної інфляції в сфері нерухомості та на ринку праці в успішному регіоні (хоча депресивний регіон значно виграв би від такого зниження). Тобто успішний регіон стає обмежувачем розвитку (т. зв. «*bottleneck region*») для депресивного.

Однак регіональна політика може виправити зазначену ситуацію переспрямувавши частину попиту із успішного району у депресивний шляхом застосування вищезгаданих субсидій в останньому або певних обмежень в першому (наприклад, через планування використання земельних ділянок). Переспрямування попиту проявляється у більш інтенсивних інвестиційних потоках та міграції фірм із регіону A у регіон B – графічно цей процес візуалізується через зміщення кривих IS_{A1} до IS_{A2} для регіону A та IS_{B1} до IS_{B2} для регіону B . Зменшення інвестиційних потоків приводить до скорочення доходу (Y_{A2}) і сукупного попиту (AD_{A2}), а також до появи безробіття (L_{A2}) у регіоні A . Відповідно у регіоні B завдяки зміщенню кривих IS_{B1} до IS_{B2} спостерігатиметься зростання доходу (Y_{B2}), сукупного попиту (AD_{B2}) і рівня зайнятості (L_{B2}). Скорочення кількості зайнятих в регіоні A ($L_{AF}-L_{A2}$) ідентичне приросту зайнятої робочої сили в регіоні B ($L_{BF}-L_{B2}$), через що рівень локальних цін в регіоні A не підпадає під вплив процесів зміни інвестицій в обох регіонах. Більш того сукупний попит в обох регіонах тепер може розширяться (до AD_{A1} та AD_{B3} відповідно) не провокуючи інфляцію в регіоні A . Тобто переспрямування інвестицій з одного регіону в інший дозволило досягнути рівня сукупного попиту, який відповідав би повній зайнятості, не стимулюючи інфляцію в домінуючому регіоні-обмежувачі. А от-

же, завданням регіональної політики повинно бути уникнення проблем численних регіонів-обмежувачів викликаних різними рівнями притоку інвестицій у ситуаціях, в яких спільна міжрегіональна ставка процента задана наперед відповідно до умов попиту у прогресивному регіоні. Тому, якщо регіональна політика впроваджується успішно, її чистим результатом повинен бути прояв ефекту переспрямування у супроводі із ефектом макроекономічної експансії в усіх регіонах при збереженні стабільного монетарного режиму. При забезпеченні цих трьох результатів регіональна політика не приводить до ефекту витіснення (англ. «*crowding out*»).

7.2. Порівняння альтернативних опцій сучасної територіальної політики: просторово сліпий та місцевий підходи

У попередніх розділах ми розглядали наскільки динамічним та різновекторним став розвиток теорії територіального розвитку протягом останніх десятиліть. Однак практика територіальної (і особливо регіональної) політики залишається доволі консервативною. Особливо це стосується менш розвинутих держав, в яких політика уряду на національному й регіональному рівнях зводяться здебільшого до інтенсифікації класичних полюсів зростання в стилістиці уявлень економічних шкіл 1950–60-х рр. Відповідно практика політики територіального розвитку у менш розвинутих державах здійснюється переважно в рамках традиційної школи і направлена майже виключно на будівництво доріг та забезпечення інших типів інфраструктури. При цьому практично не беруться до уваги соціальні та середовищні наслідки впровадження таких інструментів, ігнорується площина комплексної взаємозв'язку між економічною географією та переливом знань, включаючи проблеми інституційного втілення зазначених аспектів.

Заради справедливості варто відмітити, що в розвинутих державах до 2008 р. регіональна політика також не вирізнялась особливою різноманітністю. Типово така політика організовувалась за низхідним ієрархічним принципом та розроблялась на національному рівні. Основною метою політики було стимулювання фірм до розташування в більш відсталих регіонах завдяки механізмам субсидування і податкових канікул. Причому політика розвитку територій здебільшого вирізнялась секторальним характером, тобто здійснювалось стимулювання релокації у тих галузях, які вважались найбільш придатними для ініціації розвитку в окремих регіонах. Що стосується політики міського розвитку, то в

розвинутих державах акцент здебільшого робився на процесах соціального облагородження (т. зв. «джентрифікації»), районного зонування і заборон експлуатації землі. Однак аспект дистрибуції при цьому практично повністю ігнорувалася, незначна увага приділялася лише питанням ефекту зміни локальних інститутів чи владних структур на соціальну когезію / сегрегацію під час проведення політики міської ревіталізації.

Такий стан речей у реальній політиці залишався незмінним протягом трьох десятиліть, незважаючи на суттєвий прогрес теоретичної та аналітичної складової в царині територіальної економіки. Однак протягом останніх років почали спостерігатись суттєві зрушення, які викликані насамперед двома групами чинників:

1. Глобальна фінансова криза 2008-го р. та викликані нею економічні турбуленції, котрі стали проявом слабкості економічного регулювання, координації і управління численних тогочасних економічних систем, а також свідченням того, що переваги політики в стилі «Вашингтоського консенсусу» (насамперед ринкова дерегуляція та чітка детермінація прав власності) можуть бути нівельовані для окремої держави через трансмісію шоків у глобалізованій економіці;

2. Публікація протягом 2009–2010-х рр. п'яти фундаментальних звітів, які аналізували роль, характер і доцільність різних типів регіональної політики розвитку:

- «Звіт по світовому розвитку» Світового банку;
- Звіт комісара ЄС Ф. Барки «Порядок денний реформованої політики когезії»;
- Звіт ОЕСР «Як зростають регіони»;
- Звіт ОЕСР «Регіони мають значення»;
- Звіт локального розвитку Андської корпорації розвитку.

Усі зазначені п'ять звітів аналізують приблизно однакові аспекти, однак приходять до кардинально відмінних практичних рекомендацій. Після публікації звітів практики регіональної економіки розділились на два табори відповідно до своїх поглядів:

1. Прихильники т. зв. «просторово сліпого» підходу (англ. «*space-blind approach*»), який був рекомендований у звіті Світового банку¹⁰;

2. Прихильники «місцевого підходу» (англ. «*place-based approach*»), за який ратували решта чотири звіти.

¹⁰ Схожі рекомендації зустрічаємо також у більш ранньому «Порядку денному щодо зростаючої Європи» за 2004 р, який проте був більш секторально орієнтованим .

Основна ідея сучасного просторово сліпого підходу полягає у тому, що агломерація призводить до збільшення продуктивності, тобто лейтмотивом оптимальної політики розвитку має бути стимулювання міграції чинників виробництва до більших та густо заселених регіонів. Разом із цим фахівці Світового банку відмічають існування конфлікту між «процвітанням місць» та «процвітанням людей». Відповідно, політика із акцентом на всебічний розвиток окремих регіонів автоматично приводить до стримування процесів міграції факторів, працюючи цим самим проти інтересів суспільства в цілому.

За своєю суттю просторово сліпий (або просторово нейтральний) підхід є продовженням неокласичного підходу до регіональної політики, за якого урядові інтервенції повинні мінімалізуватись. На думку прихильників підходу політичні суб'єкти не мають найменшого уявлення про те, якою повинна бути ефективна структура розміщення факторів виробництва. Натомість розмір заплат та віддачі від капіталу повинні детермінуватись невидимою рукою ринку. Урбанізаційні процеси у менш розвинутих державах відбуваються за тим же сценарієм, котрий пройшли розвинуті держави у попередніх цивілізаційних епохах (модель В. Ростоу), а отже, питання регіональної конвергенції не може розглядатись до того часу, поки не будуть максимізованими економічне зростання та національний добробут (які апріорі приводять до регіональної незбалансованості та формування полюсів). Ключовим посилом звіту Світового банку є твердження про те, що будь-які спроби політиків стимулювати розвиток економічно слабших регіонів всупереч процесам концентрації та поляризації, неминуче приведе до підриву засад національного зростання і благополуччя та пролонгації бідності.

На противагу традиційній регіональній політиці Світовий банк пропонує імплементацію т. зв. «3-D розвитку» на основі трьох «опорних стовпів»: щільності, відстані та розриву (англ. «*density, distance, division*»). Причому кожному «*D*» відповідає окрема «*I*»-площина основних цільових політичних акцентів: інститутів, інфраструктури й інтервенцій. Загальна логіка рекомендацій виглядає наступним чином:

- відносно напряму щільності населення, Світовий банк рекомендує організувати розподіл інститутів таким чином, щоб досягти підвищення інтенсивності агломераційних процесів у регіонах із недостатньою концентрацією;
- щодо аспекту відстані – пропонується розвивати інфраструктуру транспорту та зв'язку;
- стосовно подолання інституційних чи управлінських «розривів» – основною рекомендацією є застосування цільових інтервенцій за просторовою ознакою.

Варто відмітити, що згідно просторово сліпого підходу, агломерацію доцільно інтенсифікувати навіть із врахуванням негативних моментів пов'язаних із формуванням різного роду депресивних околиць, деградації навколишнього середовища і т. п., котрі вважаються неминучим і тимчасовим явищем моделі розвитку за В. Ростоу.

Прихильники ж місцевого підходу стверджують, що механізм розвитку територій (як міст, так і регіонів) – це не просто функція просторової міграції виробничих факторів. Натомість акцент здійснюється на характері коеволюційної співдії інститутів у процесі трансферу факторів. Основним посилом чотирьох вищевказаних звітів присвячених місцевому підходу є важливість локального контексту для розвитку, а також те, що саме взаємовідносини між інститутами, суб'єктами влади і власне географією формують т. зв. «відчуття місця» та визначають потенціал розвитку як окремо взятого регіону, так і навколишніх територій. У сучасній термінології «відчуття місця» включає в себе всі аспекти соціального, культурного, креативного, підприємницького та інституційного капіталу, які є специфічними для окремого місця. Всі вказані елементи у поєднанні із людським капіталом формують характер та життєздатність локації, а також добробут її жителів. Завданням регіональної політики при цьому повинно бути налагодження ефективної мобілізації локальних особливостей для максимізації місцевого економічного потенціалу регіону. Тобто, в контексті мети нашого дослідження, варто відмітити, що за своєю суттю місцевий підхід являється втіленням ідеї глокалізації у політичному вимірі. Слід відмітити, однак, що вузьким місцем підходу є недостатня увага аспектам міжрегіональної конвергенції.

Місцевий підхід сьогодні домінує серед принципів політики територіального розвитку розвинутих держав (особливо на ньому акцентують держави-члени ЄС). Порівняння традиційної і сучасної інтерпретації регіональної політики наведено в табл. 7.1.

Як бачимо традиційний підхід до регіональної політики втілюється в рамках національної архітектури, при якій уряд приймає рішення про надання субсидій, а також він визначає які сектори чи фірми отримуватимуть субсидії. Регіональні та місцеві органи влади при цьому не виконують особливих функцій, окрім представлення інтересів та захисту прав місцевих об'єктів субсидування. І навпаки, сучасна політика територіального розвитку за принципами місцевого підходу націлена на створення сприятливої інституційної системи взаємодії між центральними і локальними органами влади, а також між державними, приватними і громадськими акторами. Основною метою при цьому є формування політики на основі експлуатації локальних вмінь, досвіду і можливостей задля

стимулювання процесів ендогенного локального розвитку територій. Більш важливим є те, що в процесі імплементації політики генерується сукупність суспільних товарів, які відповідають особливим потребам території, залучаючи при цьому якомога більше локальних учасників. При цьому посилюється транспарентність політичних намірів і цілей, покращується якість моніторингу та оцінки результатів.

Таблиця 7.1

Порівняння традиційного та сучасного підходів до регіональної політики

	Традиційна регіональна політика	Сучасна регіональна політика (місцевий підхід)
Ціль	Компенсація тимчасових локаційних недоліків відстаючим регіонам	Акцент на незадіяному потенціалі усіх регіонів для стимуляції розвитку усіх регіонів
Об'єкт інтервенцій	Адміністративні одиниці	Функціональні економічні зони
Стратегія	Секторальний підхід	Інтегровані проекти розвитку
Інструменти	Субсидії та державна допомога	Суміш <i>hard</i> -капіталу (інфраструктура) та <i>soft</i> -капіталу (ділова підтримка, доступність кредитів, системи нетворкінгу)
Суб'єкти	Центральний уряд	Багаторівневість урядування включаючи різні сектори та рівні місцевого, регіонального та національного врядування у співпраці із приватними та громадськими структурами

Джерело: ОЕСР.

Локальні інтервенції є найбільшою перевагою місцевого підходу, оскільки вважається, що тільки місцеві актори володіють специфічними знаннями для досягнення бажаних і планових політичних цілей. Однак пошук локальних політичних рішень не вважається монопольним правом місцевих суб'єктів влади. Пріоритетом місцевого підходу повинно бути пошук найбільш адекватних комбінацій локально-центрального інструментів та створення спільно координованих систем територіального розвитку. Р. Зоелік стверджує, що такий тип інтервенцій може розглядатись як «*crowding in*» інвестиції (із ефектом привнесення)

на протипагу до просторово сліпого підходу, прихильників котрого часто звинувачують у стимулюванні «*crowding out*» інвестицій (із ефектом витіснення).

Прихильники місцевого підходу попереджають про недопустимість застосування стилізованих агломераційних теорій економічної географії в якості орієнтирів для практичної імплементації. Ми уже відзначали, що звіти ОЕСР вказують на значну і зростаючу роль регіонів, які не є полюсами, в економічному розвитку багатьох держав. Загалом статистичні дані по міських, сільських та проміжних регіонах держав ОЕСР не демонструють суттєвих відмінностей у схильності до випереджуючого чи відстаючого зростання, а швидше знаходяться в паритеті із національними індикаторами поступу. Економічне зростання держав ОЕСР не залежить лише від успішності міст, а самі переваги агломерацій у багатьох розвинутих державах стають розмитими. Навіть у випадку Китаю динамічне регіональне зростання радше спричинене децентралізованою системою урядування, а не просто розміром міст (особливо при цьому варто звернути увагу на розуміння локально-центрального взаємін урядування).

Із перспектив місцевого підходу, просторово сліпий підхід видається не-реалістичним, оскільки при ігноруванні взаємін між географією та інституціями неможливо виокремити фактичний вплив просторово нейтральної політики. Однак очевидним є те, що просторово сліпий підхід таки проявляється у численних просторових ефектах, частина із яких буде небажаними і не планованими, що підриває цілі самої політики. Тоді як місцевий підхід направлений на своєчасне усунення негативних ефектів відповідно до локальних потреб регіону. При цьому ініційовані коротко- та середньострокові трансформації можуть суттєво скорегувати довгострокові результати.

7.3. Практика впровадження місцевого підходу в державах ЄС

Сучасна регіональна політика ЄС є прикладом імплементації місцевого підходу на практиці. Однак еволюція центральної ідеї стратегії відбувалась доволі поступово і здійснювалась відповідно до двох ключових аспектів: поточних політичних викликів пов'язаних із поглибленням і розширенням інтеграційних процесів; розвитком теоретичних концепцій регіонального поступу і їх емпіричної перевірки (рис. 7.2).

Сутність європейського місцевого підходу можна розкрити через чотири основні критерії:

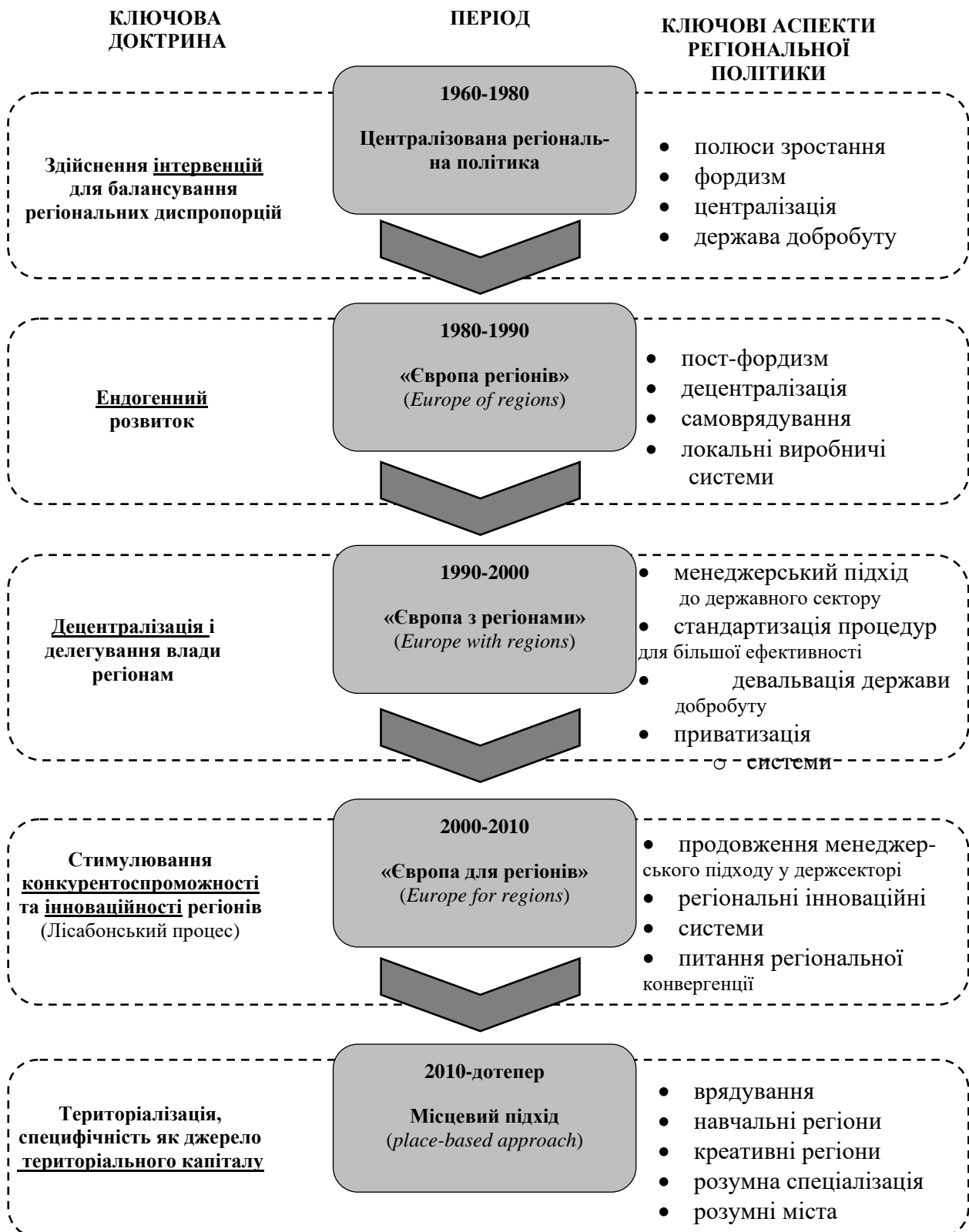

Рис. 7.2. Зміщення територіальної політики ЄС до місцевого підходу

1. Експлуатація ендогенності та специфічності у процесах регіонального розвитку.
2. Позичування регіонального різноманіття як переваги.

3. Наголос на зв'язках та нетворкінгу, а також на взаємовідносинах акторів і території.

4. Диференціювання територіальної політики розвитку – адаптація її до специфічних територіальних умов і делегування влади органам самоврядування.

Для оцінки наявності та способу застосування місцевого підходу у територіальній політиці ЄС варто виділити декілька більш емпіричних параметрів:

- наявність стратегічних інтегрованих рамок;
- завдання політики;
- просторовий акцент інтервенцій;
- стан багаторівневого врядування;
- підхід до обліку та навчання.

Так, наявність стратегічних рамок повинно гарантувати інкорпорацію політик окремих регіонів із власним територіальним впливом до національної стратегії, що повинно забезпечувати послідовність та узгодженість політики, включення різнорівневих активностей, диверсифікованих акторів та територій. Особливістю європейської політики останніх 15 років є практично повна відмова від індивідуальних регіональної допомоги та інфраструктурних інструментів на користь ширшого набору інтервенцій, які неминуче включають спроби впливу на територіальний вимір секторальної політики. Характерними прикладами є політика скандинавських держав – Фінляндія та Швеція поставила вимогу врахування регіональних аспектів суб'єктам секторальної політики. Аналогічна ситуація спостерігається у Франції (за координаційного посередництва міжміністерської національної агенції розвитку конкурентоспроможності територій *DIACT*) та Італії (в структурі нової унітарної регіональної політики).

Однак національні стратегічні рамки до останнього часу були відсутні у більшості європейських держав. Серед винятків можна вказати лише Німеччину, що публікує щорічний рамковий план із 1969 р., та Нідерланди, які кожні чотири роки публікують «білі книги» пріоритетів просторового розвитку. На початку 2000-х рр. Данія і Фінляндія також розробили власні національні стратегічні положення відносно орієнтирів регіонального розвитку. Серйозні зрушення у даному напрямку були викликані необхідністю держав-членів ЄС розробляти національні стратегічні реферальні рамки як елемент процесу ініціювання системи алокації фінансування відповідно до політики когезії ЄС. Будучи запровадженою у 2006 р. політика когезії заклала нормативну основу процесу розробки національних стратегій регіонального розвитку (для більшості держав такі стратегії формувались вперше), а також посилення стратегічної координації. Такий підхід до регіональної політики продемонстрував змішані результати.

З одного боку, безумовно відбувалось стимулювання стратегічного планування та ініціювалось обговорення ключових пріоритетів, однак, в той же час, практична імплементація стратегій часто була проблемною. Зокрема складно давалось подолання бар'єрів із секторальними інститутами, особливо на національному рівні.

Наступною важливою зміною в підході було зміщення політичних завдань, які поступово перерозподілились із блоку традиційної політики, що полягала у зменшенні міжрегіональних дисбалансів через інструменти перерозподілу. Натомість акцент починає робитись на промоції економічного зростання та підвищенні регіональної конкурентоспроможності через такі фактори як інновації, продуктивність, підприємництво та вміння. Тенденція була посилена на пан'європейському рівні через політичні пріоритети в рамках т. зв. Лісабонського порядку денного, що об'єднував широкий спектр активностей спрямованих на розвиток знань і інновацій, ділового середовища і ринку праці, для яких політика когезії ЄС стала ключовим інструментом. Цікаво, що чимало регіональних політик націлені на збереженні окремих аспектів традиційної політики, пов'язаних із конвергенцією та принципами вирівнювання. Зокрема в Німеччині та Іспанії на конституційному рівні закладено зменшення диспропорцій, а в Франції, Великій Британії, Скандинавських країнах бюджетна алокація та спеціалізовані заходи для окремих регіонів обґрунтовуються їх тривалим історичним відставанням.

Теоретичні доробки присвячені місцевому підходу також підкреслюють зміну просторового фокусу політики місцевого підходу. Так, наголос здійснюється на тому, що основними полюсами, на котрих базується регіональний потенціал є: міські центри та міста-регіони (Велика Британія), просторові економічні мережі між містами та сукупність зв'язків місто-село (Швеція). Прикладами об'єктів застосування політики на стику різних просторових вимірів є субрегіони (Німеччина), мульти-регіональні ініціативи («Північний шлях» у Великій Британії, угода між кантонами Швейцарії) чи міжмуніципальна співпраця (Нідерланди, концепція сільських країв *raus* у Франції). Однак у багатьох випадках географія національної регіональної політики суттєво не трансформувалась; нові простори регіонального розвитку часто є дрібними за масштабами та експериментальними, а історичні адміністративні райони продовжують забезпечувати географічні параметри здійснення інтервенцій. Більш важливими є ініціативи впровадження територіальної співпраці в ЄС на пан'європейському рівні, завдяки яким протягом останніх 15 років вдалось сформувати загальноєвропейський простір сприяння транскордонним, міжрегіональним та міжнаціональним взаємовідносинам.

Невід'ємною частиною розвитку місцевого підходу є перехід до багаторівневого врядування. Традиційну модель політики регіонального врядування, яка здійснюється переважно або виключно через центральний уряд, частково витіснила система врядування на основі як суб-національних, так і пан'європейських органів влади. Такі зміни включають більш комплексний набір вертикальних та горизонтальних відносин різного територіального рівня, включаючи урядових та неурядових акторів. «Європеїзація» регіональної політики є особливо очевидною при аналізі впливу інструментів, що модифікують масштаб державного впровадження субсидій підприємствам чи залучення іноземних інвестицій. Зазначені процеси також проявляються у зростаючому (із 1988 р.) впливі політики когезії, яка суттєво вплинула як на зміст, так і на стиль управління національною регіональною політикою.

Сучасний тренд в регіоналізації вирізняється поєднанням деволюції і децентрації процесу прийняття рішень та передачею відповідальності на рівень регіонів і локацій – особливо це яскраво виражено у Фінляндії, Франції, Італії, Польщі, Швеції і Великій Британії. Безперечно, ключовою особливістю місцевого підходу є мобілізація локальної свідомості і преференцій через відповідні інститути з метою децентралізованого реагування локально специфічним викликам економічного розвитку з допомогою спеціалізованих, інтегрованих та стратегічно обумовлених інструментів на регіональному чи місцевому рівнях. Деволюція привела до створення нових регіональних правлінь і рад; створені також нові агенції та інші структури, які дозволяють регіонам розвивати чи адмініструвати власні стратегії.

Слід однак врахувати, що багаторівневе врядування детермінується доволі відмінними конституційними і законодавчими регулятивними середовищами, а також диверсифікованою інституційною структурою європейських держав. У Бельгії, наприклад, практично вся відповідальність за економічний розвиток делегована регіонам. Високий рівень регіональної автономії притаманний також іншим федеративним державам: Австрії, Німеччині, Швейцарії. Більшість ж представників «нової Європи», навпаки, характеризуються порівняно низьким рівнем суб-національного залучення до політики регіонального розвитку. У деяких державах регіоналізація передбачає, що центральний уряд зберігає сильний вплив через регіональні офіси чи відомства (Франція, Фінляндія, Великобританія). Існують також випадки згортання тенденції до децентралізації в останні роки (Ірландія, Нідерланди).

Зростаюча широта (охоплення політичних секторів) та глибина (між рівнями політики) регіональної політики передбачає зростання кількості залучених суб'єктів, що потребує посиленої координації між ними та різнорівневими

адміністративними сторонами. Здійснювати горизонтальну координацію на регіональному рівні стало легше з часом, оскільки регіональні програми (розроблені колективно регіональними акторами) стали більш звичними насамперед завдяки принципу партнерства, що впроваджувався в рамках Європейської політики когезії. І навпаки, координація на національному рівні суттєво ускладнилась, оскільки національні секторальні інститути часто не бажають залучатись до регіональних пріоритетів розвитку. Механізм національно-регіональної координації в Європі здійснюється за декількома сценаріями:

- через неформальний діалог (Австрія, Німеччина, Швеція);
- за посередництвом програм та проектів із національним співфінансуванням (Данія, Франція);
- вимогою включати національні пріоритети до переліку об'єктів регіональних фінансових інтервенцій (Фінляндія, Нідерланди);
- шляхом контрактних угод (Велика Британія).

Знову ж таки, одним із найбільш продуманих принципів міжрівневої координації застосовується при впровадженні європейської політики когезії, що передбачає розробку узгоджених програмних угод (включаючи умови та стимули) між Європейською Комісією та окремими національними чи регіональними урядами.

Завершуючи, слід відмітити, що місцевий політичний підхід вимагає перманентних підзвітності та навчання. Зазначене стосується як обговорення предмету розробки та очікуваних результатів, так і етапу реалізації та контролю. Такий підхід дозволить забезпечити транспарентність прийняття рішень щодо пріоритетів та алокації ресурсів. Враховуючи невизначеність складних пакетів заходів, в яких беруть участь різні партнери, місцевий підхід також вимагає схильності акторів до ефективного вивчення політики. Починаючи із ранніх ініціатив у декількох державах, місцевий підхід за останні 15 років став пан'європейським мейнстримом регіональної політики, а основним рушієм змін стало проведення політики згуртованості в ЄС.

Контрольні запитання

1. Які основні риси традиційної політики територіального розвитку?
2. Які чинники обумовили перегляд постулатів традиційної територіальної політики?
3. Які відмінності між двома сучасними альтернативними підходами до політики розвитку територій?
4. Які чотири ключові критерії європейського місцевого підходу?
5. Які сценарії механізму національно-регіональної координації застосовуються в Європі?

Творче завдання

Охарактеризуйте потенційні засади імплементації місцевого підходу в Вашому рідному регіоні.

Література до розділу

- Swales K. A. Cost-Benefit Approach to Regional Policy. *Technological Change and Mature Industrial Regions: Firms, Knowledge, and Policy* / Ed. Farshchi M., Janne O. E. M., McCann P. Cheltenham, Edward Elgar, 2009.
- Faludi A. European Spatial Research and Planning. Lincoln Institute of Land Policy Cambridge, MA. 2008.
- Seltzer E., Carbonell A. Regional Planning in America: Practice and Prospect. Lincoln Institute of Land Policy, 2011.
- Knaap G.-J., Nedovic-Budic Z., Carbonell A. Planning for States and Nation States. Lincoln Institute of Land Policy, 2015.
- The World Bank World development report 2009: Reshaping Economic Geography.
- Barca F. Agenda for a reformed cohesion policy, European Communities, 2009.
- OECD How regions grow: trends and analysis. 2009. URL: <https://www.oecd.org/cfe/regional-policy/howregionsgrowtrendsandanalysis.htm>
- OECD Regions matter: economic recovery, innovation and sustainable growth. 2009.
- CAF. Desarrollo Local: Hacia un Nuevo Protagonismo de las Ciudades y Regiones. URL: <https://www.caf.com/es/actualidad/noticias/2010/06/desarrollo-local-hacia-un-nuevo-protagonismo-de-las-ciudades-y-regiones/>
- Sapir A., Aghion P., Bertola G., et al. An Agenda for a Growing Europe: The Sapir Report. *Oxford University Press*, 2004. URL: <https://www.oxfordscholarship.com/view/10.1093/0199271488.001.0001/acprof-9780199271481>.

РОЗДІЛ 8

Міські агломерації в ЄС

8.1. Типологія традиційних агломерацій

Термін «агломерація» еволюціонував із латинського «*agglomeratio*» (на-громаджувати, приєднувати) та використовуються в економічних, біологічних та технічних науках.

Слід відмітити, що незважаючи на різноманітність типів, агломерація поєднує два процеси: *урбанізацію* (розміщення поруч із іншими виробниками диверсифікованих товарів і послуг) та *локалізацію* (розміщення поруч із іншими виробниками однорідних товарів і послуг). Класичними формами агломерації вважають *міста* (виникають завдяки експлуатації загальних переваг просторової концентрації: скорочення транспортних витрат та ефекту масштабу) і *промислові райони* (формується завдяки використанню переваг близького розміщення фірм, котрі здійснюють схожу або взаємопов'язану діяльність). Відповідно, в економічній літературі (особливо національній) агломерацію здебільшого розглядають у двох окремих проявах:

*Міська
агломерація*

Компактне територіальне розміщення міських населених пунктів, об'єднаних інтенсивними господарськими, трудовими і культурно-побутовими зв'язками.

Міська агломерація може бути моноцентричною (формуватися навколо одного міста-ядра), інколи набуваючи гіпертрофованої форми мегаполісу (суперагломерації, надагломерації); а може бути поліцентричною (на основі кількох взаємопов'язаних рівнозначних міст). Такий тип агломерації без домінуючого центру називають ще «конурбацією» (від лат. *con* – з, разом і лат. *Urbus* – місто).

Необхідно відмітити також той момент, що міста (особливо столиці), виступають платформою для політичних сил і різноманітних публічних проектів, а отже є сприятливим ґрунтом для розміщення штаб-квартир великих корпорацій.

*Промислова
агломерація*

Територіальне зосередження галузевих і багатогалузевих промислових центрів, промислових вузлів на порівняно невеликій території. Як і попередня форма, промислова агломерація може концентруватися навколо одного промислового об'єкту (особливо характерно для моносекторних міст колишнього Радянського Союзу та скандинавських «бруків») чи зосереджувати в собі низку взаємопов'язаних рівноправних ланок.

У таблиці 8.1. продемонстровано взаємозв'язок промислової агломерації із іншими типами територіальних структур індустріального комплексу країни.

Таблиця 8.1.

Елементи промислової територіальної структури

Елемент	Визначення
Промисловий район	поєднання вузлів та агломерацій, що мають взаємозв'язки, на певній території
Промислова агломерація	територіальне зосередження галузевих і багатогалузевих промислових центрів, промислових вузлів на порівняно невеликій території; промисловий вузол, що характеризується яскраво вираженим центром.
Промисловий вузол	один або декілька близько розташованих промислових центрів, в яких розміщені підприємства, що мають між собою тісні виробничі та економічні зв'язки.
Промисловий центр	населений пункт, в якому розміщено декілька промислових підприємств, не поєднаних між собою виробничими зв'язками.
Промисловий пункт	населений пункт, в якому є тільки одне промислове підприємство

Загалом, в Україні історично сформувалося чотири мультигалузеві індустріальні райони: Донецький (вугільний, металургійний, електроенергетичний, машинобудівний та хімічний сектори), Придніпровський (хімічний, електроенергетичний, машинобудівний та металургійний сектори), Прикарпатський (нафтовий і газовий, машинобудівний, лісовий і хімічний сектори) та Прибузький (вугільний, хімічний і електроенергетичний сектори).

Як уже відмічалось, поява агломерацій першого типу пов'язана із використанням загальних переваг від просторової концентрації, зокрема менших транспортних витрат і позитивного ефекту масштабу виробництва. Взаємодія гравітаційних процесів породжує тенденції до формування метрополій, для котрих характерним є широкий спектр економічної діяльності.

Виникнення ж другого типу агломерацій більшою мірою пояснюється використанням переваг високої щільності розміщення фірм, які здійснюють схожу чи взаємопов'язану діяльність, що веде до виникнення промислового району. Аналогічно до попереднього типу, тісні міжфірмові та міжінституційні зв'язки в рамках певної географічної території ґрунтуються на ефективному використанні ефекту масштабу (не лише *economies of scale*, але й *economies of scope*), спільного ринку праці, акумулювання спеціалізованих навичок, загальній інфраструктурі та інших екстерналіях. Згідно А. Скотта, формування агломерацій особливо інтенсифікується, коли зв'язки та торговельні потоки між фірмами будуть нестабільними, незначними і непередбачуваними, іншими словами матимуть місце значні трансакційні витрати. Оскільки масштабні і стандартизовані потоки (в т. ч. сировинних матеріалів, продуктів, напівфабрикатів, документації) ідеально вписуються до умов глобальних ринків (має місце дисперсія виробництва).

Однак у реальній економіці відмінні форми агломерації переважно тісно переплетені та взаємно доповнюють одна одну, віддзеркалюючи лиш різні аспекти процесу концентрації економічних, наукових, соціальних, культурно-побутових ресурсів. Крім того фактори, котрі приводять до формування такого роду альянсів характеризуються комплексним характером, тому при створенні, приміром, теоретичних концепцій урбанізації, нереально цілком абстрагуватися від промислової концентрації і навпаки. Враховуючи вищесказане, ми трактуватимемо агломерацію у ширшому значенні, розглядаючи її як форму територіальної концентрації виробництва й різноманітних ресурсів (трудових, наукових, інформаційних та інвестиційних).

8.2. Інноваційні форми агломерацій

Варто відмітити, що наведені вище традиційні агломерації із плином часу втрачають власну порівняльну перевагу. Будучи за своєю суттю дещо «неповороткими» об'єднаннями, вони не завжди здатні оперативно відреагувати на стрімкі трансформації у глобальному середовищі, що особливо очевидно в світлі останніх кризових подій. Так, несприятлива кон'юнктура енергетичного ринку спричинила призупинення діяльності значної кількості промислових компаній – центрів великих агломераційних альянсів, що у свою чергу поставило за межу бідності популяцію багаточисленних моногалузевих металургійних та шахтарських міст.

Враховуючи зазначене, протягом останніх десятиліть паралельно із традиційними типами агломерацій виникають новітні альянси, особливістю яких є виражена інноваційна направленість. Зазначені центри генерування знань характеризуються різноманітною структурою та найменуваннями: креативні регіони (А. Андерсон), підприємницькі регіони (Б. Йоганіссон), навчальні регіони (А. Саксеніан), інноваційні середовища (П. Айдалот, Д. Майлат).

В якості *інноваційних форм агломерації* ми розглядатимемо такий спосіб географічної концентрації виробництва та ресурсів, при якому досягається найбільш ефективний процес обміну знань між суб'єктами та постійне впровадження інновацій у процес виробництва, у тому числі й генерування інновацій учасниками агломерації.

У національному законодавстві також застосовується споріднена за змістом категорія – «*інноваційна структура*», під якою розуміють юридичну особу довільної організаційно-правової форми, котра створена згідно законодавства (вид А), чи групу юридичних осіб, що діє відповідно до угоди про спільну діяльність без формування юридичної особи і без об'єднання вкладів її учасників (вид Б), із детермінованим сектором діяльності і типом функціонування, що орієнтуються на створення конкурентоспроможної наукоємної продукції.

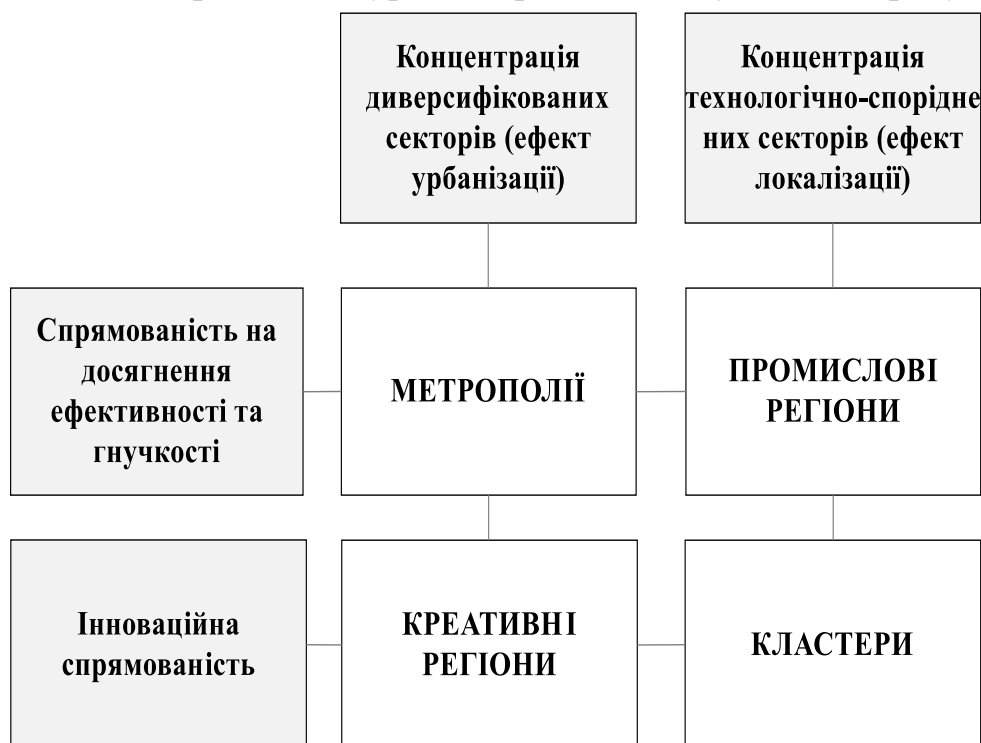

Рис. 8.1. Типи агломераційних форм

Джерело: Sölvell Ö. Clusters. Balancing Evolutionary and Constructive Forces.

Попри значну різноманітність, ключовими вважаються дві форми інноваційних агломерацій: кластери (експлуатація ефекту локалізації) і креативні регіони (експлуатація ефекту урбанізації) (див. рис. 8.1).

Сучасні агломераційні форми об'єднують не тільки виробничі структури, але й широкий спектр суспільних, фінансових, науково-дослідних організацій, об'єктів інфраструктури і т. п. (див. рис. 8.2), що обумовлюють суттєве значення комплексу для соціально-економічного прогресу регіону.

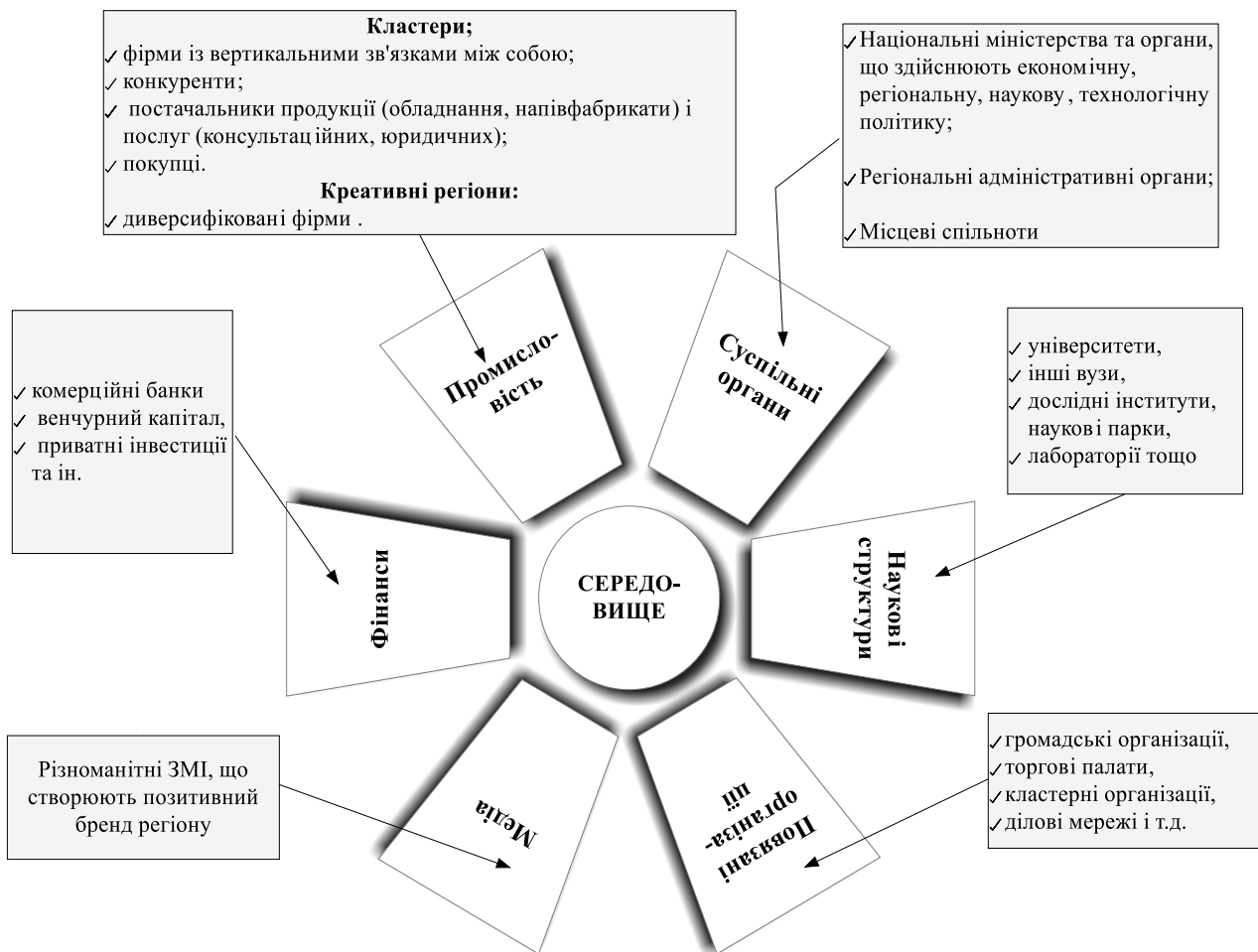

Рис 8.2. Середовище агломерацій

Джерело: Sölvell Ö. Clusters. Balancing Evolutionary and Constructive Forces.

Окрім вказаних на рисунку суб'єктів, часто додатково формуються різноманітні інститути сприяння, ключовим завданням котрих є сприяння формування нових агломераційних альянсів (особливо типово для промислових кластерів) і налагодження співпраці у рамках вже існуючих (такі інститути називають фасилітаторами).

Загалом прототип інноваційної форми агломерації має багато схожого із моделлю сучасної інноваційної теорії (рис. 8.3). Згаданий принцип організації

процесу виробництва дозволяє охопити практично весь цикл розвитку інновацій, враховуючи як етап фундаментальних та прикладних наук (відповідь на потреби ринку або суспільства, зародження ідеї, опрацювання технології), як і сам етап виробництва і збуту нового продукту.

Рис. 8.3. Основні компоненти національної інноваційної системи

Джерело: Ліщинський І. О. Агломераційні форми просторової організації виробництва в країнах Європи: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.02 / Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль, 2011. 247 с. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/897>

Плюси організації виробництва у структурі інноваційних агломерацій крізь призму цілей, що можуть переслідуватись наведені у таблиці 8.2.

Навівши фундаментальні характеристики інноваційних форм агломерації, здійснимо аналіз двох головних типів агломераційних структур – кластерів і креативних регіонів. Раніше згадувалось, що кластери об'єднують інститути, котрі належать до технологічно-споріднених галузей економіки, в той час як креативним регіонам характерна широка диверсифікація типів діяльності.

Таблиця 8.2

Цілі та переваги інноваційних форм агломерації

№	Цілі	Переваги
1	Доступ до знань та інших ресурсів	- передача і асигнування знань між фірмами
		- удосконалення управління системою
		- ефективніше практичне використання знань
		- специфічні ноу-хау про нові ринки та прийоми менеджменту
2	Оперативність, гнучкість	- коротший виробничий цикл продукту
		- швидше проникнення на ринок
		- прискорена амортизація інвестицій
		- оперативніша реакція на зміни зовнішнього середовища
3	Зменшення витрат	- позитивний ефект масштабу та пов'язані з ним екстерналії
		- спільне фінансування частки витрат фірм-партнерів
		- менші трансакційні витрати
4	Розподіл ризиків	- диверсифікація ризиків
		- краще управління ризиками
		- менший моральний ризик (<i>moralhazard</i>)
5	Доступ до нових ринків	- подолання торгових бар'єрів
		- локальна присутність та квазі-інсайдерський імідж
6	Посилення ринкової потужності	- потужний вплив як в якості продавця, так і покупця
		- вплив на структуру сектора
		- можливість лобіювати власні інтереси в органах влади

8.3. Роль міст в політиці територіального згуртування

Загалом роль міст (особливо великих) у просуванні процесів територіальної когезії є досить значною і різноплановою на високоурбанізованих територіях, таких як ЄС. Крупні міста є традиційними хабами інновацій і осередками глобальних викликів. Наприклад, міста володіють потенціалом для розширення використання відновлювальної та чистої енергетики, зростання енергозаоща-

дження і скорочення емісії CO², оскільки урбанізовані території дозволяють використовувати більш енергоефективні форми житла і транспорту. Міста є тими функціональними зонами, у яких концентрується населення та економічна діяльність і навколо яких організуються потоки товарів і людей. Вони є вузлами міських мереж різного масштабу – як глобальних, так і регіональних – і в обох випадках міські агломерації є драйверами територіального розвитку і когезії. У цілому можна виокремити принаймні вісім проявів ролі міст для імплементації територіальної когезії із явними взаємозв'язками між собою (табл. 8.3).

Таблиця 8.3

Прояви міст в стратегіях територіальної когезії

Компонент	Основна ціль	Важливість для територіальної когезії
1. Поліцентричний і збалансований міський розвиток	Сприяння більш збалансованому поширенню населення на території	– Зростання здатності використовувати територіальний потенціал регіонів; – Зменшення негативного впливу надмірної концентрації населення (забруднення, злочинність, надмірний трафік, стрес тощо).
2. Функціональні міські зони	Сприяння територіальній комплементарності	– Зростання територіальної ефективності
3. Інтегрований міський розвиток	Сприяння територіальній ефективності і сталості розвитку	– Підвищення сталості навколишнього середовища – Зростання територіальної ефективності; – Покращення процесів територіального врядування;
4. Соціально згуртований міський розвиток	Сприяння соціально-економічній когезії	– Зменшення рівня бідності; – Скорочення соціальних дисбалансів
5. Міське сполучення	Сприяння територіальній доступності	– Зростання міської мобільності; – Підвищення сталості навколишнього середовища
6. Міська морфологія – компактне місто проти міського розширення	Сприяння міській компактності чи міському розширенню	– Зростання територіальної ефективності; – Зростання територіального сполучення; – Зростання територіальної сталості
7. Міська життєстійкість	Сприяння міській здатності до подолання труднощів	– Зростання територіальної життєздатності; – Зростання територіальної сталості
8. Міське планування	Сприяння прогнозованості майбутніх сценаріїв	– Зростання територіальної модернізації; – Зростання територіальної організації

Джерело: Medeiros E. Territorial cohesion: the urban dimension. Springer, 2019].

Порівнюючи із іншими регіонами світу (насамперед США і Південно-Східною Азією), Європа характеризується менш концентрованою і більш поліцентричною міською структурою (рис. 8.4), а також густою мережею малих та середніх міст. Проте території із значно вищою від середньої концентрацією

економічної діяльності такі присутні в ЄС (так звані «банани», «поєси» і «пентаграми») і типово характеризуються вищими рівнями соціально-економічного розвитку. А отже, політика міського розвитку повинна стимулювати територіальну конкурентоздатність територій за межами цих зон, оскільки, як зазначено в Територіальному порядку денному ЄС «... поліцентричний і збалансований територіальний розвиток ЄС є ключовим елементом досягнення територіальної когезії» .

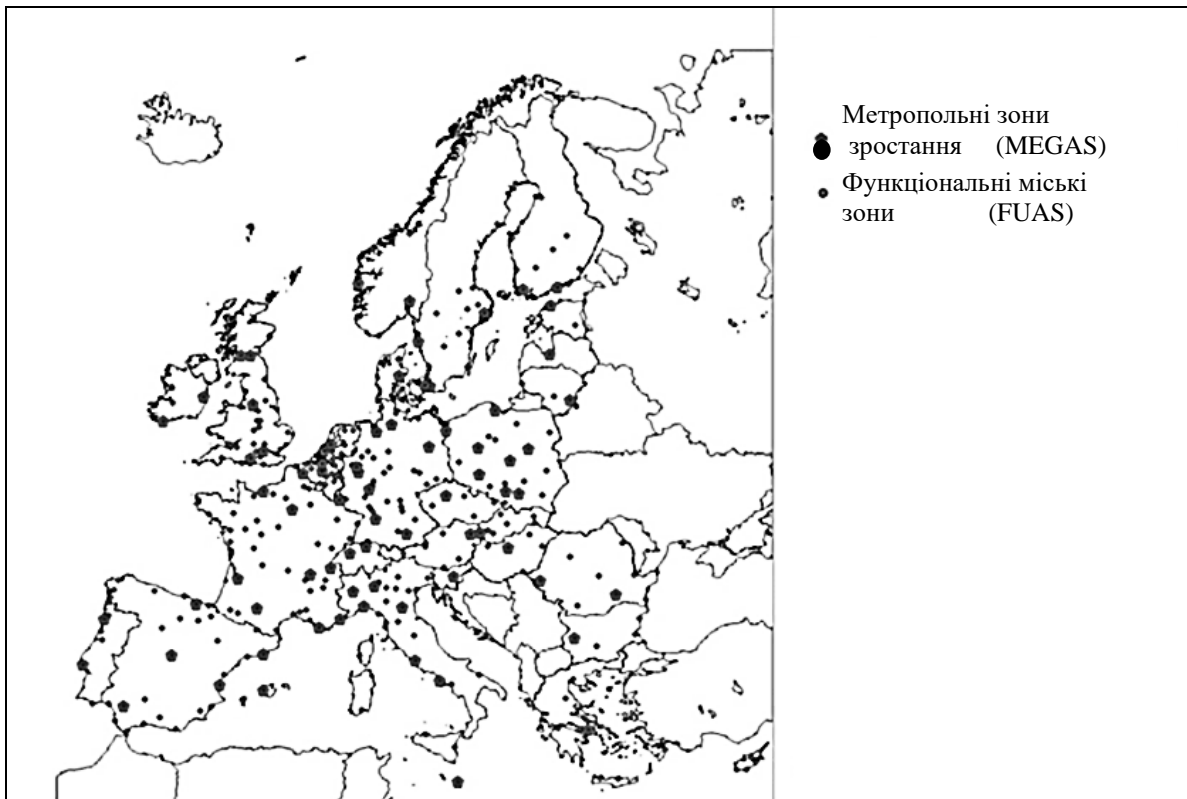

Рис. 8.4. Міська система ЄС

Джерело: за *ESPON*.

До певної міри інтенсифікація подальшої поліцентричності в Європі характеризується значним потенціалом до розквіту регіональної диверсифікації і ендогенного розвитку (а також і територіальної співпраці) як засобів оптимізації розміщення інвестицій і зменшення регіональних диспропорцій, підтримки збалансованих і поліцентричних урбанізаційних структур, сприяння моделям компактних міст і розумному відновленню агломерацій, включаючи запровадження принципів сталого менеджменту природних і культурних ресурсів. Ця стратегічна ціль досягається на рівні всього ЄС через насамперед через інтенсифікацію стимулів розвитку для міст другого рівня («*second-tier cities*» у системі ранжування міст) і посилення мереж між містами усіх територіальних рівнів паралельно із підвищенням взаємозалежності міських і сільських зон.

Варто відмітити, що імплементація політики територіальної когезії, як інструменту поширення ролі великих агломерацій, резонує із практичним втіленням концепції «функціональних міських зон» (англ. «*Functional Urban Areas*»). Самі функціональні міські зони можуть розглядатись як своєрідний басейн ринку робочої сили чи приміська структура мобільності, що включає урбанізаційну систему сусідніх міст і сіл, які економічно і соціально залежать від міського центру». Сьогодні такі функціональні міські зони часто переростають національні кордони, що породжує необхідність втілення транскордонного адміністрування. Як бачимо із карт наведених на рисунках 8.4 і 8.5, емпірична детермінація меж існуючих функціональних міських зон відрізняється залежно від методології проведення дослідження, однак їх спільним критерієм є асоціація із крупними міськими агломераціями.

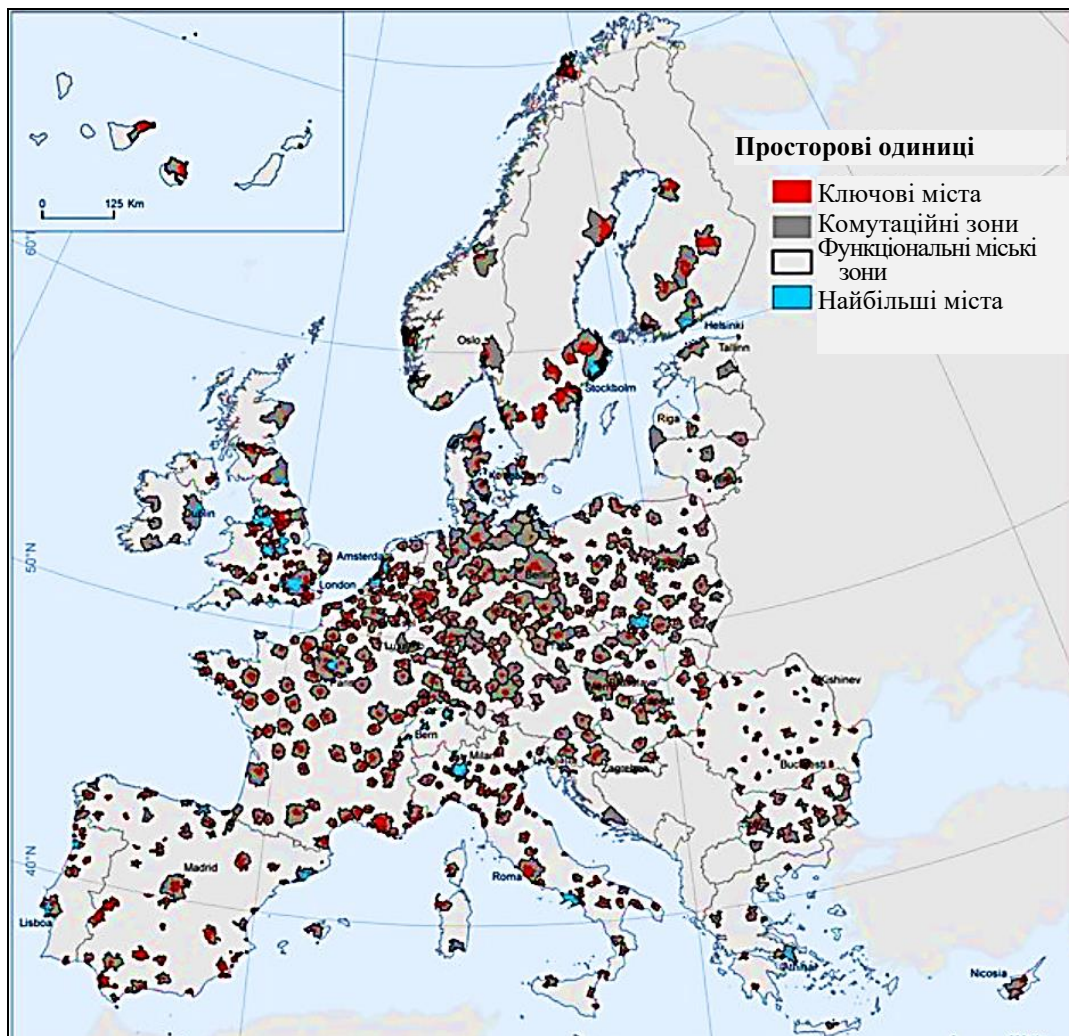

Рис. 8.5. Поширення функціональних міських зон в ЄС

Джерело: Luukkonen J., Moilanen H. Territoriality in the strategies and practices of the territorial cohesion policy of the European Union: territorial challenges in implementing “soft planning”. *European Planning Studies*. 2012. Vol. 20, No. 3. P. 481–500.

Повертаючись до питання про транскордонні функціональні зони, відмітимо, що при їх розгляді на передній план, окрім комутаційної відстані, виходять аспекти функціональної відстані. Концепція функціональної відстані насамперед стосується відмінностей між регіонами щодо інноваційної діяльності і пов'язана із створенням транскордонних регіональних інноваційних систем. Загалом виділяють три типи транскордонних регіональних інноваційних систем, які є еволюційними етапами розвитку один одного (рис. 8.6). На найвищому третьому етапі формується симетрична інноваціє-керована система, що типово характеризується відносним різноманіттям і функціональною близькістю у широкому спектрі ділових секторів (окрім функціональних зон із домінуючим сільським профілем). На другому етапі економічна структура характеризується появою синергії і функціональної близькості у декількох ділових секторах (чого не спостерігається на першому етапі); також на цьому етапі зароджується механізм координації інноваційної політики, формується інфраструктура обміну і доступу до знань, інституційне забезпечення інноваційного процесу. Перший і другий етапи можуть спостерігатись і для функціональних зон із сільським профілем.

Емпіричні кейси застосування інструментарію транскордонних функціональних міських зон вдало описані Б. Сетером і співавторами на прикладі внутрішньоскандинавських об'єднань різного рівня інноваційності (туристичний муніципальний альянс, екосистема музичної промисловості, високотехнологічна мережа відновлювальної енергетики і циркулярної економіки). Приклад формування транскордонних функціональних міських зон Норвегії і Швеції може бути корисним для України із врахуванням того факту, що Норвегія не будучи членом ЄС таки зуміла використовувати спільні фінансові інструменти для територіального розвитку.

При імплементації стратегії територіального розвитку важливо виокремити також певні інструменти промоції територіальної когезії саме на рівні великих міст. Серед таких інструментів можна назвати засоби корекції процесів просторового розширення міст, яке сьогодні часто розглядається як важливий чинник надмірного і нераціонального використання енергії. Цей аспект тісно пов'язаний із ширшими стратегіями регіонального планування відповідно до рекомендацій Міського порядку денного ЄС від 2016 р. Знову ж таки політика розвитку агломерацій повинна бути націлена також на соціально-економічну когезію, сталість навколишнього середовища, здорове врядування, включати заходи міського відновлення тощо.

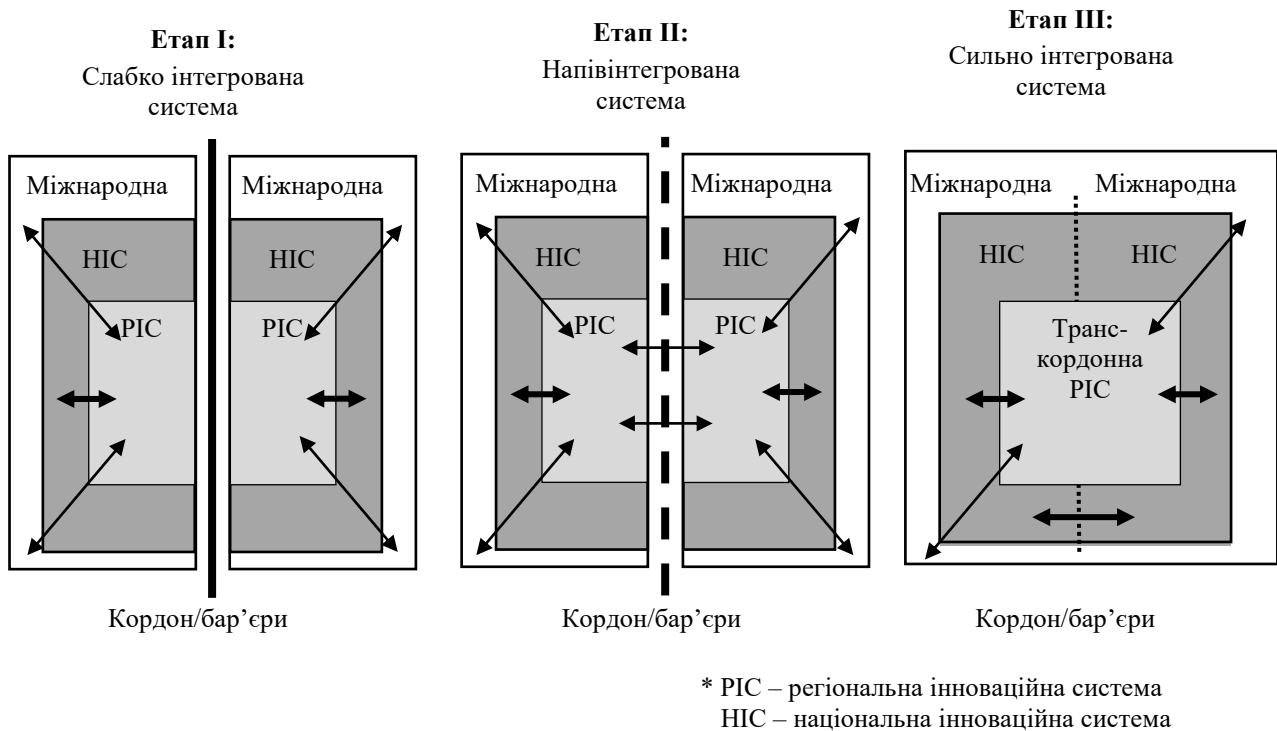

Рис. 8.6. Рівні транскордонної інтеграції функціональних міських зон

Джерело: Lundquist K.-J., Trippel M. (2013). Distance, Proximity and Types of Cross-Border Innovation Systems: a Conceptual Analysis. *Regional Studies*. Vol. 47, No. 3. P. 450–460.

Окрім вже згаданих заходів слід вказати також на важливість т. зв. Інтегрованих стратегій сталого розвитку міст (англ. «*Integrated Sustainable Urban Development Strategies*») в процесі імплементації політики територіальної когезії в ЄС. З одного боку, такі стратегії підвищують потенціал досягнення сталості навколишнього середовища; а з іншого боку, за даними обґрунтування програм Інтегрованих територіальних інвестицій ЄС, такі стратегії сприяють оздоровленню процесів територіального врядування, оскільки дозволяють локальним органам влади ініціювати ширші партнерства з іншими локальними суб'єктами економіки і політики. У даному контексті можна навести приклад Польщі, де програма Інтегрованих територіальних інвестицій зарезервована виключно для регіональних адміністративних центрів та їх функціональних зон.

Загалом Інтегровані стратегії сталого розвитку були впроваджені на пан'європейському рівні в рамках Політики когезії на 2014-2020 рр. як складова загальної трансформації політичної ідеології і практики на користь застосування місцевого підходу (англ. «*place-based approach*»). Існує три підходи до імплементації Інтегрованих стратегій сталого розвитку міст. Два більш традиційні з них схожі за своєю суттю до інших програм Європейських структурних та інвестиційних фондів та включають розробку Операційних програм (англ.

«Operational Programme, OP») і окремих змішаних Пріоритетних осей (англ. «Priority Axis, PrAxis»). Третій більш сучасний підхід отримав назву стратегії Інтегрованих територіальних інвестицій (англ. «Integrated Territorial Investment, ITI») і служить платформою для інтегрованих тематичних / секторальних проєктів із комбінованими джерелами фінансування (найчастіше із Європейського фонду регіонального розвитку і Європейського соціального фонду). Стратегії ІТІ можуть імплементуватися для підтримки функціональних міських зон (сільських, сільсько-міських, транскордонних) і територій із специфічними географічними особливостями. Ресурси вже згадуваної раніше програми Місцевий розвиток керований громадою (CLLD) також можуть бути залучені для фінансування Інтегрованих стратегій сталого розвитку міст.

У рамках нещодавнього дослідження Європейської комісії було виявлено 853 випадки запровадження Інтегрованих стратегій сталого розвитку міст, а також 153 стратегії, які впроваджувались за схемою Інтегрованих територіальних інвестицій і не були віднесені керівництвом держав-членів ЄС до першої групи.

Міський порядок денний ЄС був запущений у 2016 р. з метою досягнення містами «кращого регулювання», «кращого фінансування» і «кращих знань» (табл. 8.4), а також для досягнення відповідності Цілям сталого розвитку ООН до 2030 р., зокрема в напрямку інклюзивності, безпеки, відновлення і сталого розвитку міст.

Таблиця 8.4

Засади Міського порядку денного ЄС

Опорні принципи	Завдання
Краще регулювання	– більш ефективне і когерентне втілення існуючих політичних програм, законодавства та інструментарію ЄС; – не ініціювання нових регулятивних заходів, а радше здійснення неформального впливу на майбутню та поточну регулятивну практику
Краще фінансування	– ідентифікація, підтримка, інтеграція, та вдосконалення традиційних, інноваційних та зрозумілих для кінцевого користувача джерел фінансування міських зон; – не створення нових чи збільшення бюджету існуючих фондів ЄС, а використання досвіду з більш ефективного використання фінансових можливостей
Кращі знання	– розвиток бази знань щодо розвитку міських зон та обмін найкращими практичними рекомендаціями та знаннями

Джерело: European Commission (2016). State of European Cities Report.

Тоді як пріоритети, теми і міждисциплінарні аспекти Міського порядку денного ЄС розроблялись із врахуванням пріоритетів Стратегії ЄС 2020 заради розумного, сталого та інклюзивного зростання (табл. 8.5).

Таблиця 8.5

**Пріоритети Міського порядку денного ЄС та їх вплив на досягнення
розумного, зеленого та інклюзивного зростання**

Пріоритети Міського порядку денного ЄС	Тип зростання		
	розумне	зелене	інклюзивне
Інноваційні та відповідальні державні трати	X		
Циркулярна економіка	X	X	
Міська мобільність	X	X	X
Робочі місця та розвиток вмінь у локальній економіці	X		X
Цифровий перехід	X		X
Якість атмосфери		X	
Енергетичний перехід		X	
Стале використання земельних ресурсів та природоохоронні рішення		X	
Кліматична адаптація		X	
Доступне житло			X
Інклюзія мігрантів і біженців			X
Міська бідність			X

Джерело: на основі Nabielek K., Hamers D. A. F., Evers D. V. H. (2016). *Cities in Europe*.

Нещодавно було оголошено, що сталий та інтегрований розвиток міських зон залишиться одним із пріоритетів на наступний довготерміновий період Політики когезії ЄС 2021–27 рр. При цьому під «сталістю» розумітимуть зусилля покликані вирішувати проблематику зміни клімату та збереження навколишнього середовища (у випадку міст такими аспектами є розвиток зеленої інфраструктури, зменшення викидів в атмосферу і т. п. «Інтегрованість» проявлятиметься у продовженні застосування інструментів, які підтвердили свою ефективність протягом 2014–2020 рр. – стратегій Інтегрованого територіального інвестування та Місцевого розвитку керованого громадою. В якості майбутнього тренду була вказана також необхідність зменшення адміністративного навантаження, а саме спрощення процесу імплементації фондів програм ЄС, що відбуватиметься в рамках цільового орієнтуру «краще регулювання».

Отже, протягом останніх двох десятиліть ЄС зумів розробити власний «*Acquis Urbain*» для моделі імплементації політики міського розвитку, котрий ґрунтується на комбінації інструментів й областей дій із високою мірою взаємодоповнюваності і системних ефектів. Запропонована модель розвитку системи основана на таких напрямках впливу:

- створення та доступність фінансових інструментів підтримки інтервенцій в контексті міського розвитку;
- підтримка експериментальних, інноваційних і демонстративних проєктів;
- промоція створення мереж співпраці між містами;
- створення систем визнання та оцінки належних практик;
- сприяння науковому дослідженню актуальних питань міського розвитку;
- підтримка створення, обміну та забезпечення доступності інформації і знань, необхідних для прийняття рішень у сфері урбанізації;
- прогресивне включення міських питань у різні політики ЄС;
- прогресивне включення галузевих, технологічних, економічних та суспільностратегічних питань ЄС у міську політику.

Манера, на основі якої ЄС прийшов до розуміння та проектування своїх політичних норм щодо міського життя, стає все більш багатогалузевою, трансполітичною і націленою на узгодження втручання в таких різноманітних сферах, як інфраструктура, мобільність, культура, спадщина, економіка, зайнятість, енергетика, старіння, технології, бідність та соціальне включення і багато інших. Таким чином, зусилля щодо сприяння територіальній згуртованості в ЄС, разом з фінансовими та іншими інструментами, які її підтримки, повинні продовжувати робити акцент на виконанні Міського порядку денного ЄС і переважно бути орієнтованим на функціонування міст та міських систем з метою побудови на їх основі засад регіонального розвитку територій.

Контрольні запитання

1. Чим відрізняються традиційні форми агломерацій від інноваційних?
2. Яким чином проявляється роль міст в політиці європейської когезії?
3. У чому відмінність підходу до розвитку територій на основі функціональних міських зон від класичного розвитку міських агломерацій?
4. Як проявляється транскордонний аспект в урбанізаційній політиці ЄС?
5. У чому полягає основна ідея інтегрованих стратегій сталого розвитку міст в ЄС?

Література до розділу

- Chatterjee S. Agglomeration Economies: The Spark That Ignites a City? – Business Review, 2003 // www.phil.frb.org/files/br/brq403sc.pdf.
- ESPON. Polycentric territorial structures and territorial cooperation. 2016. URL: <https://www.espon.eu/topics-policy/publications/policy-briefs/polycentric-territorial-structures-and-territorial>.

- European Commission. Proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council laying down common provisions on the European regional development fund. 2018.
- European Commission. State of European Cities Report: Cities leading the way to a better future. 2016.
- Glinka K. Integrated Territorial Investment as Instrument for Managing Transport Security in Lower Silesia's Largest Cities. *Zeszyty Naukowe. Transport/Politechnika Śląska*, 2017.
- Günther S., Maes J., Raynal J., Thijssen M., Zulian G., European Commission, Joint Research Centre. Enhancing Resilience of Urban Ecosystems through Green Infrastructure (EnRoute): final report. 2019.
- Jacobs J. The economy of cities. – Random House, New York, 1969.
- Kamrowska-Zaluska D., Obracht-Prondzynska H. Implementation of the Integrated Territorial Investments. Uncovering the Territorial Dimension of European Union Cohesion Policy. Routledge, 2017. P. 114–126.
- Lindqvist G., Protsiv S., Sölvell Ö. Regions, innovation and economic prosperity: evidence from Europe. – Stockholm: Center for Strategy and Competitiveness.– CSC Working Paper, 2008
- Lundquist K.-J., Trippel M. Distance, Proximity and Types of Cross-Border Innovation Systems: a Conceptual Analysis. *Regional Studies*. 2013. Vol. 47, No. 3. P. 450–460.
- Medeiros E. Territorial Cohesion: the Urban Dimension. 2019.
- Nabielek K., Hamers D. A. F., Evers D. V. H. Cities in Europe: Facts and Figures on Cities and Urban Areas. PBL, 2016.
- Sæther B., Andersen B. T., Hagen E. Cross-Border Functional Regions and Innovation: Cases from inner Scandinavian Regions. *Territorial Cohesion*. Springer, 2019. P. 91–109.
- Sölvell Ö. Clusters. Balancing Evolutionary and Constructive Forces. – Ödeshög: Danagårds Graiska, 2009. – 140 P.
- Territorial Agenda of the European Union 2020.
- The Urban Agenda for the EU. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/themes/urban-development/agenda/.
- The Urban Dimension of EU Policies – Key Features of an EU Urban Agenda. 2014. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/publications/communications/2014/the-urban-dimension-of-eu-policies-key-features-of-an-eu-urban-agenda
- van der Zwet A., Bachtler J. New Implementation Mechanisms for Integrated Development Strategies in ESIF. *Eur. Struct. Invest. Funds J.* 2018. No 6 (1).
- van der Zwet A., Bachtler J., Ferry M., [et al.] Integrated Territorial and Urban Strategies-how are ESIF Adding Value in 2014-2020? 2017.
- World Development Report 2009: Reshaping Economic Geography // web.worldbank.org.
- Голиков А., Казакова Н., Прав Ю. Региональная политика и экономическое развитие: Европейский контекст. – Харьков: Экограф, 2009 –240с.
- Економічна енциклопедія. Том 1. – К. : Академія, 2002.
- Ліщинський І. О. Полюси та осі розвитку в контексті глокалізаційних процесів: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 364 с.

РОЗДІЛ 9

Бізнес-кластери: історія успіху в ЄС та досвід впровадження в Україні

9.1. Традиційні кластерні структури

Категорія «кластер» (з англ. *cluster* – група, куц, рій, концентрація й ін.) вживається не лише в економіці, але й у фізиці, біології, інформатиці, математиці. В економічних дослідженнях термін найчастіше використовується в словосполученнях «промисловий кластер», «діловий кластер», «економічний кластер», «конкурентний кластер» тощо.

Найбільш класичним вважається дефініція запропонована М. Портером – основним ідеологом і популяризатором кластерної теорії, згідно якої «кластери» є «...сконцентрованими за географічною ознакою групами взаємозалежних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у споріднених галузях, а також пов'язаних з їх діяльністю організацій (наприклад, університетів, агентств по стандартизації, торговельних об'єднань) у певних областях, що конкурують, але при цьому ведуть спільну роботу». Однак дане трактування хоч і бере до уваги територіальну структуру кластерного альянсу і його вузьку секторальну орієнтованість, але не фокусує увагу на його інноваційній компоненті, котра власне виділяє кластер серед традиційних форм агломерації.

У таблиця 9.1 представлені альтернативні дефініції категорії кластер, що запропонували вітчизняні й зарубіжні дослідники.

Окремі вітчизняні й російські теоретики ототожнюють «кластер» з терміном «територіально-виробничий комплекс» (ТВК), концептуальне підґрунтя котрого сформував М. Колосковський ще у 1930-х рр. Згідно його трактування територіально-виробничий комплекс є «економічно цілісним, взаємопов'язаним та взаємообумовленим об'єднанням виробництва різних галузей господарства, що виникли і розвиваються на певній території».

Справді, політика раднаргоспів притаманна Радянському Союзу у середині 60-х років ХХ століття, що передбачала політику планування розміщення продуктивних сил на основі територіального принципу, має багато спільних

рис із сучасним кластерним підходом. Приміром, до складу Управління тракторного і сільськогосподарського машинобудування у Харківському раднаргоспі входили технікуми і спеціалізований проектний інститут окрім традиційних виробничих заводів вертикального ланцюга інтеграції. Ідентичні об'єднання були притаманні також для легкої, хімічної, виробництва будматеріалів, паперової й деревообробної промисловості тощо. Однак кластери і ТВК не варто вважати синонімами, адже ТВК є значною мірою ширшою категорією, що іключає як кластери, так і промислові райони.

Таблиця 9.1

Трактування терміну «кластер»

Автор	Визначення
С. Розенфілд (1997р.)	« – це концентрація фірм, що здатні забезпечувати синергетичний ефект завдяки географічній близькості та взаємозалежності».
Т. Роеланд і П. Хертог (1998р.)	« – мережі виробників суттєво взаємозалежних фірм (включаючи спеціалізованих постачальників), які пов'язані між собою у створенні доданої вартості ланцюга виробництва».
Л. ван ден Берг, Е. Браун і В. ван Вінден (1999р.)	« – локалізовані мережі спеціалізованих організацій, в яких процеси виробництва щільно пов'язані внаслідок обміну товарами, послугами та/або знаннями».
С. Соколенко (2003р.)	« – це територіальне об'єднання взаємозалежних підприємств та установ у межах відповідного промислового регіону, що направляють свою діяльність на виробництво продукції світового рівня.
М. Войнаренко (2001р.)	« – це територіально-галузеве добровільне об'єднання підприємств, які тісно співробітничать із науковими установами та органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоздатності власної продукції та економічного зростання регіону.

Отже, трактування категорії кластер доволі різноманітне. Згаданий неоднозначний підхід можна пояснити високою популярністю, що отримали кластери серед дослідників та політиків. Як результат, до кластерів починають включити три досить відмінні типи агломерації (рис. 9.1).

На нашу думку, до кластерів слід відносити агломерації, які належать насамперед до першої і, меншою мірою, до другої груп, адже саме в таких виробничих альянсах створюються оптимальні умови для розробки інноваційного продукту.

Схожої позиції притримуються також представники Європейської кластерної обсерваторії – організації, створеної для збору та обробки статистичного матеріалу, пов'язаного із діяльністю кластерів у Європі.

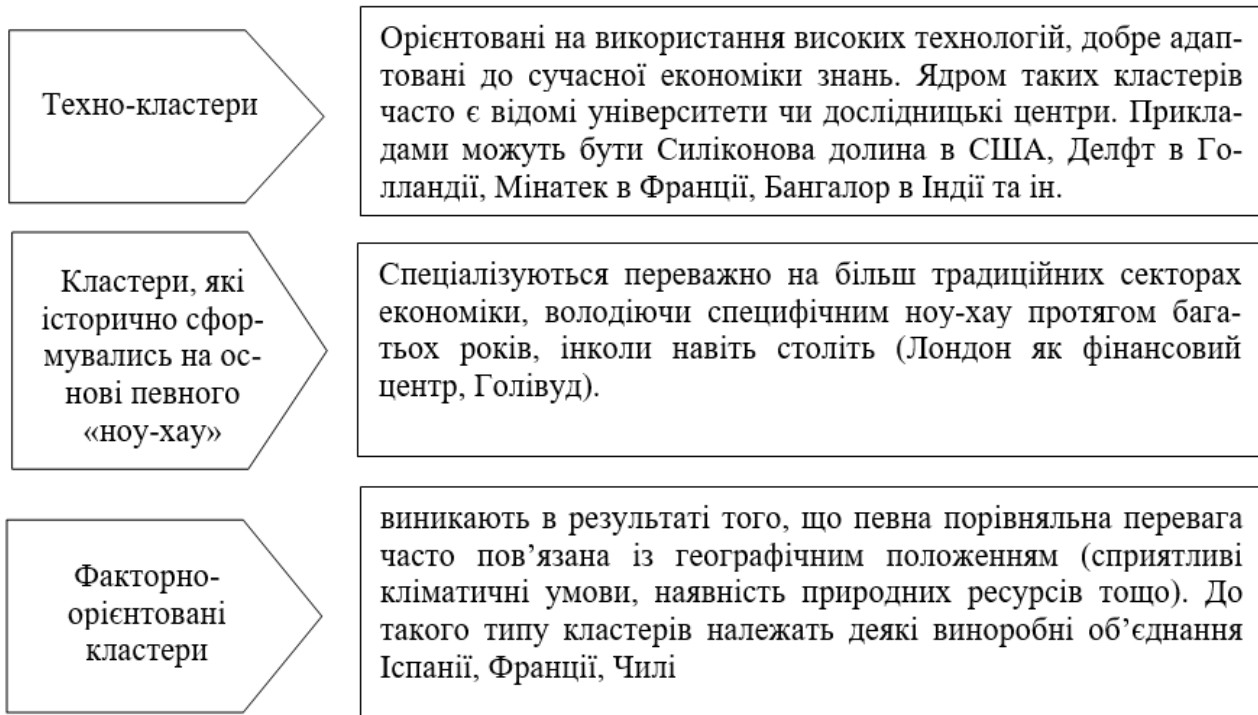

Рис. 9.1. Типи кластерних агломерацій

Наголошуючи на тому, що далеко не всі сектори економіки зможуть отримати переваги від концентрації в певних агломераційних альянсах, виділяють три основні типи секторів, згідно особливостей їх територіального розміщення (рис. 9.2).

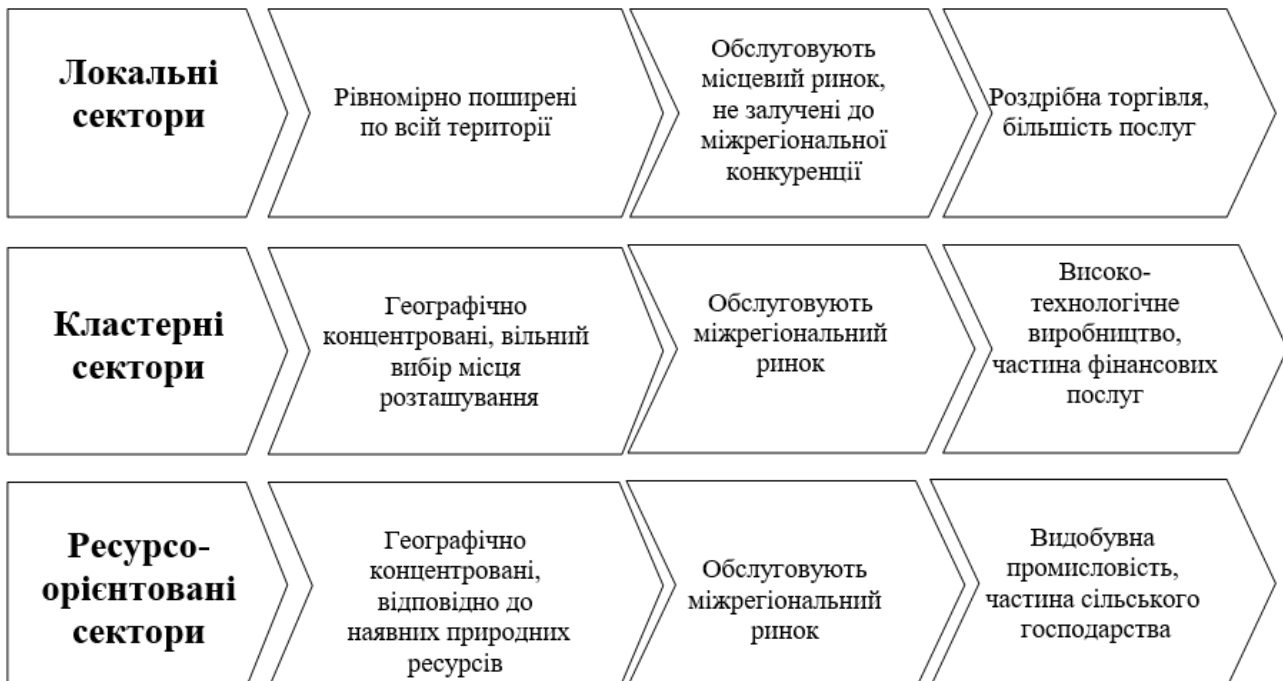

Рис. 9.2. Типи економічних секторів відповідно до географії розташування

Джерело: www.clusterobservatory.eu

Згідно даних Європейської кластерної обсерваторії серед підприємств першої групи секторів працевлаштовано понад 57% популяції Європейського союзу, другої – 37%, третьої – більше 5%.

Представлена типологія кластерів є далеко не єдиною. У таблиці 9.2 оглядово наведені ознаки, згідно яких проводиться класифікація кластерів у економічних дослідженнях, що ще раз підкреслює наскільки різноманітними можуть бути агломераційні альянси вузької спеціалізації.

Таблиця 9.2

Класифікація кластерів

Класифікаційна ознака	Типи кластерів
Стадія розвитку	ембріональні, розвинені, зрілі, такий що трансформується
Стадія розвитку за Енрайтом	працюючі, приховані, потенційні, політичні чи уявно-бажані
Динаміка	зростаючі, зменшувані, стабільні
Кількість членів	малі (до 20 членів), великі (більше 20 членів)
Ступінь участі держави	кластери за участю центральних органів влади, регіональних, муніципальних, міжнародних (федеральні, регіональні, муніципальні, міжнародні)
Природа походження	стихійні (спонтанні) та штучні
Ступінь відкритості	закриті (використання тільки власних ресурсів), відкриті (залучення в регіон додаткових ресурсів)
Галузева приналежність	суднобудівні, фармацевтичні, туристичні, автомобільні, телекомунікаційні та інші
Структура	кластери, які складаються з малих та середніх підприємств; кластери, у яких великі компанії формують ядро, навколо якого групуються малі фірми.
Рівень взаємодії між учасниками кластера	з вільними відносинами в асоціації; з регламентованими відносинами; з несистемними відносинами
Характер зв'язків	виробничі, науково-технічні, змішані
Місія	Інфраструктурно-інноваційні, квазіінноваційні, ультраструктурні мегапромислові, кластери запозичення
Методика Міністерства економічного розвитку Російської федерації	дискретні, процесні, інноваційні, туристичні, транспортно-логістичні

Джерело: Ліщинський І. О. Агломераційні форми просторової організації виробництва в країнах Європи: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.02 / Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль, 2011. 247 с. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/>

Здійснюючи класифікацію кластерів, А. Маркусен робила висновок, що економічні дослідження того часу так і не зуміли пояснити причину, чому одні регіони приваблюють та акумулюють інвестиції, розвивають промисловість, а інші ні. Дослідниця виявила, що важливість державних органів як національно-

го, так і регіонального рівнів, а також крупних транснаціональних корпорацій, великою мірою переоцінена при створенні індустріальних регіонів. Враховуючи зазначене, в якості доповнення до моделі «нових індустріальних регіонів» (англ. *New industrial districts*), котра не могла пояснити багаточисленні успіхи і провали корпорацій в усьому світі, А. Маркусен виокремлює «зореподібні регіони» (англ. *Hub and spoke districts*), «сателітарні промислові платформи» (англ. *Satellite industrial platforms*) та «державоорієнтовані регіони» (англ. *State-centred districts*).

У «зореподібному регіоні» (інша назва «центр-мережа») агломерація формується навколо однієї або декількох великих корпорацій здебільшого в межах одного сектору. «Сателітарні промислові платформи» виконують роль форпостів для розташування дочірніх компаній крупними ТНК, при умові одержання певних пільг від держави-реципієнта. «Державоорієнтовані регіони» функціонують завдяки привабливості масштабних державних інвестицій. У реальній економіці зазначені різновиди кластерів часто співіснують та навіть змінюють свій тип з плином часу.

9.2. Інноваційні кластери

Беручи до уваги зазначену різноманітність кластерних утворень, доцільно, мабуть, виокремити особливу категорію – інноваційні кластери. Вони несуть у собі потенціал тих гнучких альянсів, котрі можуть забезпечити циркуляцію новітніх науково-технічних досягнень і ноу-хау, збагачуючи цим конкурентів-партнерів і посилюючи конкурентоспроможність регіону.

Інноваційним кластером є об'єднання різнопланових суб'єктів суспільного життя (в т.ч. промислових компаній, органів державного управління, дослідницьких центрів, громадських організацій), що дає можливість використати переваги обох методів координації економічної системи – як внутрішньофірмової ієрархії, так і ринкового механізму, котрі дозволяють швидше і ефективніше застосовувати нові знання, наукові винаходи і відкриття.

У червні 2000 р. в межах Міжнародної конференції з інноваційної політики та технологій у Бразилії була сформована наступна класифікація інноваційних кластерів (табл. 9.3)

Основою креативного регіону, на відміну від кластерів, є диференціація виробництва (вже згадуваний раніше ефект урбанізації).

Таблиця 9.3

Типологія інноваційних кластерів

Тип інноваційного кластера	Характеристика
Залежний або урізаний	Складається із ланок технологічно взаємопов'язаних підприємств, іноді досить територіально розрізнених. Їх діяльність обмежується набором типових функцій (добування ресурсів, обробка, збагачення, транспортування). Залучені технології є досить сучасними, але не передовими. Нові технології поступають у виробничий процес в виді готового продукту.
Індустріальний	Група компаній, які спільно здійснюють свою діяльність, що включає в себе виробництво типових товарів та послуг. Використання новітніх технологій обмежується сферою контролю за якістю та управління персоналом.
Інноваційно-індустріальний	Група компаній, які спільно здійснюють свою діяльність, що включає в себе виробництво товарів і послуг, що вимагають постійного оновлення, покращення якості, залучення нових функціональних можливостей. Постійні та стійкі взаємозв'язки із науково-дослідними центрами, освітніми установами.
Про-інноваційний	Інноваційний кластер компаній, що націлені на передові світові стандарти. Діяльність зазвичай спрямована на якомога швидше отримання необхідних знань і технологій з метою покращення позицій в конкурентній боротьбі.
Інноваційно-орієнтований	Кластер компаній, що обумовлюють промислову, інвестиційну, соціальну структуру регіону. Охоплює динамічні групи компаній, які використовують передові знання і технології, приваблюють талановиті трудові ресурси з усього світу, являються споживачами та генераторами венчурного капіталу, визначають внутрішні напрямки дослідження університетів та освітніх установ.

Джерело: Ліщинський І. О. Агломераційні форми просторової організації виробництва в країнах Єв-ропи: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.02 / Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль, 2011. 247 с.

9.3. Практика впровадження кластерів в Європі

Розповсюдження кластерних систем у провідних державах певною мірою можна відобразити через порівняння їх концентрації у Європейському Союзі і США. Дослідження, здійснене Європейською кластерною обсерваторією відповідно до методології кластерної картографії, демонструє, що в середньому кластерні об'єднання Європи характеризуються меншою концентрацією, порівняно із США. Із 38-ми проаналізованих кластерних категорій у 32-х в США спостерігається більша територіальна концентрація, ніж у Європі. Із цього можна

зробити висновок, що рівень спеціалізації у американських кластерах є вищим порівняно із європейськими.

Лідерство США стосовно кластеризації виявляється крім того у присутності потужних кластерів (табл. 9.4). Індустріальні райони Європи мають переважно меншу частку працевлаштованих у сильних кластерах, причому їх спеціалізація співпадає із регіональною. В середньому по європейських регіонах зайнятість в потужних кластерах значно нижча у порівнянні із США.

Таблиця 9.4

Частка зайнятих у сильних кластерах у розрізі регіонів

Рівні спеціалізації регіонів	Регіони Європи	Регіони США
Високий рівень	74%	70%
Перший середній (average) рівень	21%	28%
Другий середній (media) рівень	18%	27%
Низький рівень	0%	0%

Підбір опцій для нових кластерних ініціатив базується на ґрунтовному аналізі наявних активів, сильних сторін і потенціалу регіону. Зазначений аналіз проводить Європейська кластерна обсерваторією. Застосування кластерних систем задля синергетичного зростання відбувається згідно «Стратегічних принципів спільноти щодо забезпечення згуртованості» (*Community Strategic Guidelines on Cohesion (CSGs)*). Такі принципи стимулюють держави-члени ЄС до промоції потужних кластерів як інструменту співпраці між бізнесом, індустрією і державними вищими навчальними закладами / науково-дослідними інституціями. Таке поєднання забезпечує формування трикутника знань.

Протягом останніх десятиліть Європейський Союз нагромадив значний досвід застосування кластерних систем функціонування та організації виробництва. Причому характерним є те, що такій практиці передував активний розвиток теоретичних засад, що постійно поглиблювалися на основі отриманого досвіду. В Європі була створена мережа як державних, так і приватних організацій, котрі досліджують процеси кластеризації та сприяють їх поступу. Водночас на державному й міжнаціональному рівнях було розроблено систему фінансового і методичного сприяння розвитку кластерів.

Системи організації виробництва на основі кластерів набули широкої популярності у Європейському Союзі насамперед для досягнення цілей регіонального розвитку. Причому їх ініціація відбувалась переважно за підтримки локальних та регіональних стейкхолдерів. Вони характеризуються висококваліфі-

кованим та досвідченим персоналом залученим для оцінки масштабності використання конкурентних переваг в бізнес-проектах кластерів та передбачення їх соціально-економічних наслідків. Зрештою, вибір нових кластерних ініціатив задля фінансової чи інших форм підтримки базується на детальному аналізі існуючих сильних та слабких сторін регіону і його потенціалу.

Формування кластерів не є механічним процесом, а натомість потребує врахування зміни учасників партнерських стосунків, надання пріоритету регіональним або місцевим фірмам при розміщенні замовлень і т. п. Кластерна організація передбачає часту потребу в більшій чи меншій зміні внутрішньої організації підприємств-учасників альянсу, їх цілей і завдань. У першу чергу підприємства-лідери роблять спроби (далеко не завжди успішно) перебрати собі додаткові замовлення. Водночас вони формують для себе та певною мірою підпорядковують суміжників. Доволі новим у таких процесах є створення бізнес-груп придбаних чи новостворених єдиним власником підприємств, незважаючи на секторальні то кількісні відмінності між усіма.

При формуванні кластерної політики місцевого рівня беруться до уваги насамперед розміри країни, секторальна диверсифікація економіки і регіональна спеціалізація. Зазначене обумовлює необхідність у детермінації кількості кластерів та їх орієнтації. Для тих випадків, коли на окремих територіях держави концентрується лівова частка підприємств галузі, попередній стан речей вже сам по собі визначає основні віхи кластерної політики. Вказана умова особливо актуальна для кластерів загальновідомих та конкурентоспроможних на глобальному рівні. Ця методика, наприклад, успішно застосовувалася у Бразилії але не лише для крупних кластерів, але й для локальних виробничих систем відносно невеликого авіаційного кластеру EMBRAER, альянсу виробників телекомунікаційного обладнання у Кампінасі та низці інших кластерів у вже традиційних секторах (виробництво одягу та взуття, меблів, кераміки). У випадку України зазначена політика може бути адаптована для кластерів металургійної, авіаційної та деяких обробних галузей. У цілому, створення організаційних кластерних альянсів актуально насамперед для науково-орієнтованих секторів та секторів, що характеризуються реальними перспективами зростання завдяки застосуванню «ефекту масштабу». Стосовно традиційних секторів, то для них зазначена організаційно-правова форма не є принциповою.

Стійкість та ефективність інноваційних кластерів великою мірою залежать від гуманітарної інфраструктури. Чи не ключову роль у функціонуванні кластерів відіграють освітні і наукові заклади, котрі мають унікальне значення для місцевого розвитку. За ідеальних умов, у тих сферах, які охоплює кластер, науково-освітні установи повинні утвердитися у ролі глобальних локомотивів

прогресу. Крім того, підживлюючи новими ідеями фірми-учасники кластеру, наукові установи отримують від бізнесу замовлення, додаткове фінансування, експериментальну базу для продовження дослідної та навчальної діяльності.

Зазначений методологічний підхід може виявитися ефективним і для України, зокрема для інноваційного розвитку держави. Наприклад, Київський національний технічний університет є учасником консорціуму QB50, що об'єднує в один проєкт десятки наукових закладів світу. В межах проєкту колективом університету створено перший відправлений на орбіту український наносупутник PolyITAN-1. Підхід направлений на ті інновації, на основі яких створюються кластерні альянси задля тиражування продукту з метою задоволення вимог національної економіки і населення. Водночас у межах кластеру повинні здійснюватися подальше вдосконалення розвитку новітнього наукового напрямку і розробка технологічних процесів виготовлення продукту, проведення маркетингових досліджень з промоції товару на вітчизняному і глобальному ринках.

Вказана якість кластерної організації може відігравати особливу роль для відродження України. За умов скорочення фінансування освіти і науки, з одного боку, та підвищення відповідальності локальних органів влади за скорочення безробіття та генерацію нових робочих місць, в першу чергу для молоді, має сенс орієнтуватися на віднайдення резервів формування місцевих виробничих структур регіонального типу. Найперспективнішими у цьому напрямі є стимулювання розвитку науки в університетах, зокрема в аспектах нових інноваційних продуктів та формування на основі їх результатів нових виробничих процесів. Відповідно кластерна політика повинна враховувати іноземний досвід стимулювання регіональних центрів навколо нової генерації фахівців університетів та науково-дослідних фірм. Ключовим фактором для них може стати залучення до міждисциплінарних дослідних мереж, котрі характеризуються достатнім забезпеченням ресурсів для розвитку як суттєвої компоненти власної регіональної політики у сфері науки.

У теоретичній літературі «білою» плямою все ще залишається проблематика кластерної політики відносно периферійних регіонів. Домінуюча більшість науковців акцентує увагу на віднайденні форм та механізмів формування та функціонування кластерів у більш розвинутих регіонах, котрі арактеризуються потужними науково-технічними і виробничими ресурсами. Що стосується депресивних регіонів та регіонів, котрі через певні причини пережили кризу і вимагають відновлення принаймні у традиційних векторах діяльності, то застосування кластерних форм організації до завдань їх розвитку проявляється надто слабо. Проводяться також дослідження із відродження старопромислових районів, для яких проблемним є насамперед не відсутність потрібної інституційної

густини (*institutional thickness*), а пережиток колективного мислення з оглядом на застарілі технології і «виробничі практики» («*ways of doing*»). Потрапляння до такого стану отримало за Г. Грабхером назву «когнітивне блокування». Вихід із такого стану є очевидним: кластер повинен прийняти інноваційне рішення вищого рівня, що забезпечить вихід його із традиційного творчого поля. Такий процес потребує відходу від старих звичок, тобто своєрідного звільнення від минулого, що отримало назву «інституційної забудькуватості» (*institutional forgetfulness*) згідно Б. Джонсона.

Аналіз поточних реалій у економіці дозволяє зробити висновки про необхідність трансформації до нової моделі розвитку. Ключовою метою реформ, що проводяться протягом останніх десятиліть, є досягнення ефекту «безперервної модернізації». Однією із форм врегулювання актуальних проблем економічного розвитку є запровадження новітніх систем територіального менеджменту, і в першу чергу локальних продуктивних систем за типом кластерів. Однак при цьому пріоритет має надаватися створенню таких альянсів, котрі орієнтовані на генерування інновацій, як в середовищі технологічних процесів, але й у виробництві фінального продукту чи послуги.

Інституційне забезпечення функціонування кластерів в Україні здійснюється в умовах імплементації національної стратегії, котра орієнтована на розбудову місцевого самоврядування, поетапного розширення повноважень територіальних громад, трансферу повноважень від центру до регіонів. В Україні відбувається впровадження європейського інструментарію інституціонального будівництва. Найперспективнішою для становлення нової національної економіки є акцент на структурно-технологічних перетвореннях індустрії, в основі котрих знаходиться середньо- та високотехнологічне виробництво. Крім того частка національних розробок має отримати зростаючий вектор у процесі інтеграції інноваційної і промислової політик. Серед вирішальних факторів успіху зазначеної стратегії формування науково-інноваційно-виробничих локальних виробничих систем у високотехнологічних галузях. На цій основі нові кластери стануть спроможними зосередити власні зусилля на комерціалізації продуктивних потужностей державних підприємств та секторальних наукових інститутів. У процесі можуть бути застосовані опції державно-приватного партнерства і бюджетні, кредитні та інвестиційні інструменти.

Проводячи аналіз кластерних систем, слід брати до уваги наявність також таких структур як технопарки й індустріальні парки. Їх функції є дещо вузькими і проявляються насамперед у комерціалізації наукових результатів і формуванні відповідної інфраструктури території. Однак, зазначені структури володіють

потенціалом, що великою мірою пов'язує їх із кластерними системами чи здатний у перспективі стати ядром кластерної організації.

Сучасною формою становлення високотехнологічних виробництв вважаються також наукові парки. Науковий парк – юридична особа, котра формується за ініціативи вищого навчального закладу чи наукової установи методом об'єднання внесків засновників з метою організації, координації та контролю процесу розробки і реалізації проектів наукового парку. Партнерами наукового парку стають суб'єкти господарювання, котрі повинні укласти відповідну угоду. Пріоритетними орієнтирами наукового парку мають бути економічно й соціально обумовлені наукові та інноваційні напрями діяльності, які відповідають цілі його створення, секторальному профілю засновника, беруть до уваги потреби регіону.

Першим науковим парком стала «Київська політехніка» на базі Національного технічного університету «Київський політехнічний інститут». Наслідок його діяльності проявляється через залучення 55 іноземних і вітчизняних високотехнологічних компаній, біля сотні наукових груп та лабораторій КПП, котрі формують для них потік конкурентоздатних ноу-хау, більше 20 інженерних факультетів, що готують високоякісний персонал для компаній, декілька венчурних й інвестиційних фондів, котрі при необхідності стають інвесторами окремих стартап-проектів. До діяльності наукового парку приваблюються все більше студентів, що не лише працюють у його компаніях, але і формують у складі бізнес-інкубатора парку власні дрібні компанії для виходу на ринок із своїми винаходами і проектами.

Серед економістів існує уявлення, що до наукових парків слід відносити окремі технопарки задля того, щоб останні могли ефективніше використовувати пільги, що надаються суб'єктам такого статусу. Серед таких технопарків вказують «Текстиль», основою якого є Херсонський національний технічний університет; «Агротехнопарк» при Національному університеті харчових технологій та «Яворів» при Національному університеті «Львівська політехніка». Враховуючи наявність в Україні доволі розвинутої мережі вищих навчальних закладів, науково-дослідних і проектно-конструкторських інститутів, а також модернізованого бізнес-середовища, можна стверджувати, що у найближчому майбутньому будуть сформовані нові сучасні наукові парки.

Література до розділу

- Borrás S., Tsagdis D. Cluster policies in Europe: firms, institutions and governance. – 2008. – MPG Books Ltd. Bodmin
- Furre H. Cluster policy in Europe. A brief summary of cluster policies in 31 European countries, - Stockholm, 2008. - http://www.europe-innova.eu/c/document_library/get_file?folderId=148901&name=DLFE-9311.pdf
- Sölvell Ö. Clusters. Balancing Evolutionary and Constructive Forces. – Ödeshög: Danagårds Graiska. – 2009. – 140 p.
- Ліщинський І. О. Агломераційні форми просторової організації виробництва в країнах Європи: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.02 / Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль, 2011. 247 с. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/897>
- Портер М.Е. «Конкуренція» – Москва: Видавничий дім «Вільямс». – 2005. – 608 с.
- Прайс В. Людська поведінка: фактор у прикладній економіці // Кластерна модель регіонального розвитку. Перспективні дослідження. – 1999.
- Саух І. Малий бізнес в аспекті регіонального розвитку: нові концептуальні підходи http://www.nbu.gov.ua/e-journals/PSPE/2008-1/Sauh_108.htm
- Соколенко С. Інноваційні кластери – механізм підвищення конкурентоспроможності регіону // <http://www.sokolenko.com/clusters/11>

РОЗДІЛ 10

Розвиток креативного класу в ЄС

10.1. Генеза ідеї креативного класу

Альтернативною формою агломерації з яскравим інноваційним ухилом є креативні регіони. Проте, на відміну від кластерів, їх основою є не спеціалізація, а диференціація виробництва (прояв ефекту урбанізації).

На думку дослідників (наприклад, Дж. Якобз) диверсифікація розширює діапазон можливих комбінацій елементів системи. У свою чергу, новостворені комбінації надають стимул генеруванню соціальних змін. Зазначений процес є кумулятивним за своєю природою, тобто диверсифікація породжує ще більше різноманіття. Немет і Браун відмічають також, що диверсифікація запобігає колективному шаблонному мисленню, що дозволяє скоротити ризики пов'язані із різкими змінами середовища. Відмітимо також існування зворотного зв'язку між креативністю і диверсифікацією. Формування інноваційного продукту або навіть нового сектора приводить до зростання рівня спеціалізації в рамках існуючих галузей (рис. 10.1).

У свою чергу креативність впливає на агломерацію, враховуючи те, що інновації дають стимули економічному і соціальному зростанню. Варто також відмітити, що фірми і робітники мають тенденцію до міграції у осередки створення знань.

Формування агломерацій створює фундамент для подальшої диверсифікації завдяки ефекту масштабу. Крупні метрополії часто відіграють роль своєрідних буферних зон, котрі запобігають асиміляції (Фішер). Для менш густо заселених територій притаманний тісніший взаємозв'язок між економічними й соціальними елементами, що в кінцевому результаті приводить до більшої гомогенності системи.

Розвиваючи теорію людського капіталу, Р. Флорида розробив теорію креативного капіталу, основною ідеєю якої є те, що лише окремий тип людського капіталу можуть стати локомотивами прогресу регіону – а саме творчі індивіди. Р. Флорида запропонував термін «креативний клас» (*“creative class”*), котрий

включає два сегменти:

- Креативне ядро (“*super-creative core*”): інженери, науковці, дослідники, дизайнери, архітектори, митці та інші так звані «опініон-мейкери»;
- Креативні професіонали (“*creative professionals*”): працівники сфер освіти й охорони здоров’я, економісти, бізнесмени, юристи та представники інших професій, котрі вимагають тривалої професійної підготовки.

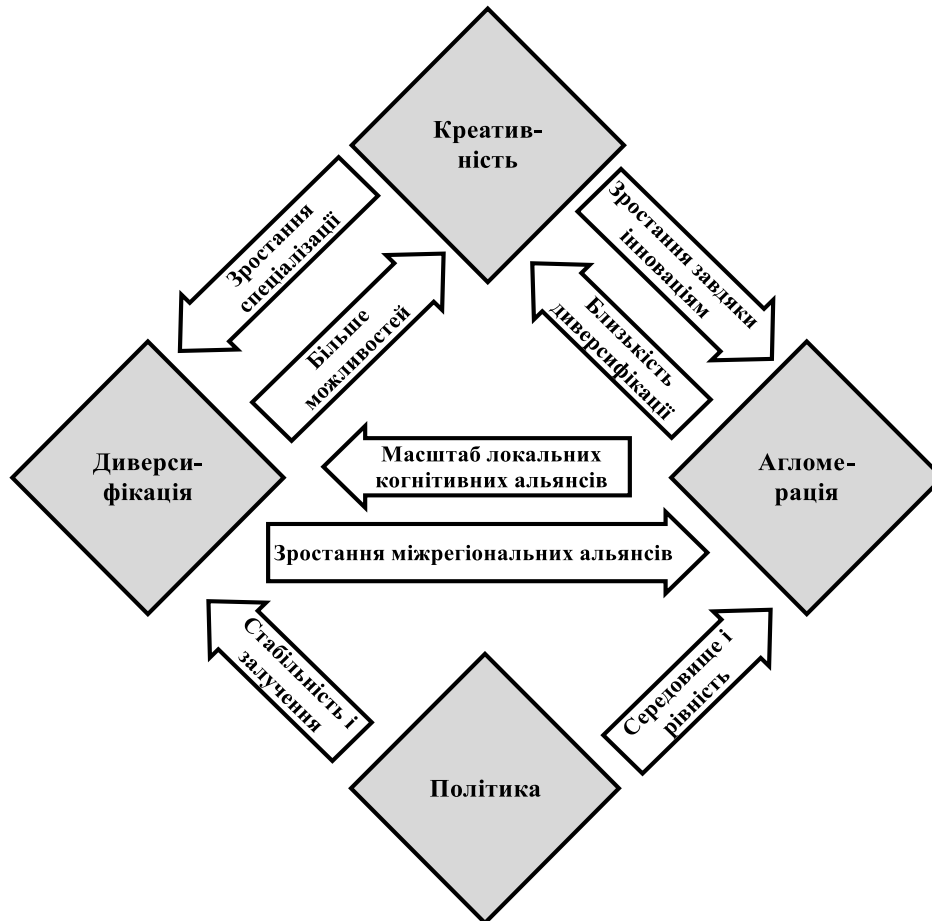

Рис. 10.1. Модель диверсифікації, агломерації та креативності

Загалом виділяють наступну специфіку креативних регіонів:

- ❖ креативний клас намагається уникати традиційних агломерацій корпоративного капіталу, концентрацій робочого класу, а натомість формує власні осередки (креативні регіони);
- ❖ креативні регіони часто стають найефективнішими просторовими структурами в економіці, так як результатом їх діяльності стають інновації й високотехнологічний продукт;
- ❖ гравітаційні сили приводять до формування нових фірм на території креативних центрів, створюючи таким чином інтегровану культурну, технологічну й економічну екосистему.

На думку Р. Флориди креативні центри стають потенційними форпостами процвітання агломерацій. Основним моментом нової економічної географії креативності є уявлення про «3 Т» економічного розвитку: технології, талант і толерантність (рис. 10.2). Технології при цьому розглядаються крізь призму параметрів генерування інновацій і концентрації високотехнологічного виробництва у регіоні; талант – число осіб, що отримали науковий ступінь бакалавра і вище; толерантність – прийняття широкого спектру способів життя, національностей, рас, тощо. Кожен із зазначених факторів є важливим проте не самодостатнім для створення креативного регіону.

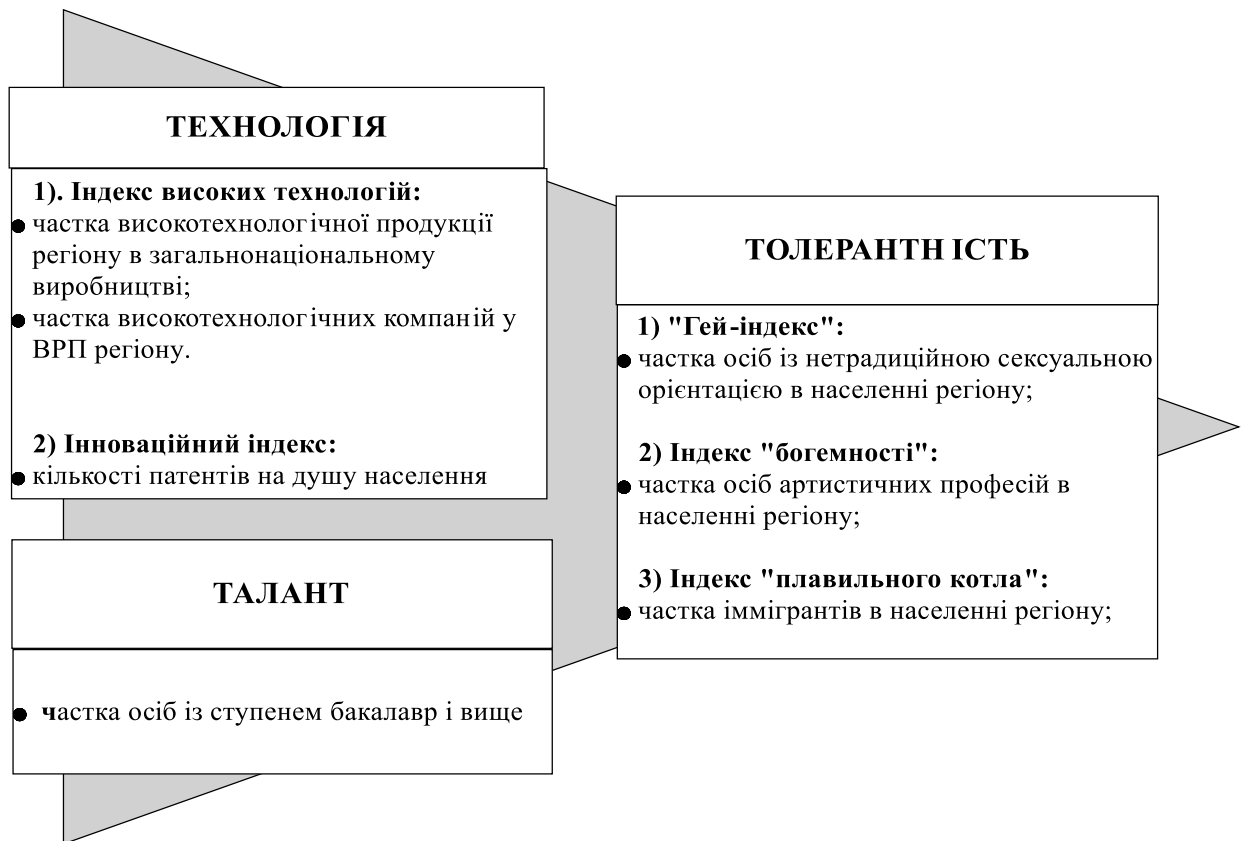

Рис. 10.2 «Три Т» економічного розвитку

Дж. Коткін піддає критиці індикатори успішного розвитку, сформовані Р. Флоридою, та стверджує, що сталий розвиток території насамперед забезпечують сімейні пари з дітьми, адже саме «справжні» нуклеарні сім'ї відповідають за максимальний обсяг споживання та позитивно впливають на демографічний потенціал регіону. Для забезпечення благополуччя та достатку таких сімей необхідно створити зовсім інші умови, ніж для одинаків, бездітних пар, осіб із нетрадиційною сексуальною орієнтацією і богеми, котрих Р. Флорида вказує в

якості головних локомотивів високого потенціалу території і розвитку креативної економіки.

10.2. Концепція креативних міст

Концепція креативних міст вперше з'явилася у 1980-х роках, і з цього часу вона добре розвинена багатьма експертами (наприклад, Landry, Hall, Bradford та ін.). Творчі здібності та знання, сконцентровані в містах та регіонах, призводять до нового підходу до розвитку економічних центрів. Термін креативне місто часто асоціюється з процесом креативного та інноваційного мислення, але частина авторів включає до визначення також ключові передумови розвитку креативного міста такі як креативні індивіди, культурні організації, творча та культурна діяльність.

Згідно з Kloudová (2010), креативне місто – це місце, де людина любить жити, де є творче середовище, а культурні та спортивні можливості підтримуються місцевою адміністрацією. Креативне місто можна розглядати як територіальну одиницю, де розвиваються економічні, соціальні, культурні та політичні мережі через сприятливі умови, що стимулюють різні форми творчості. Це місце характеризується відкритістю, толерантністю, культурним підґрунтям, некорумпованим середовищем та вищою концентрацією творчих особистостей. До творчих територій належать місця, які будують свій розвиток на основі наукового потенціалу (наприклад, Кремнієва долина), або місця, успіх яких ґрунтується на культурних чи інших творчих припущеннях. Креативне місто – це міський комплекс, де культурні заходи різного роду є невід'ємною частиною функціонування економічного та соціального життя міста, включаючи інтелектуальний капітал, що застосовується до продуктів, процесів та послуг.

Як правило, ми розглядаємо креативне місто як креативну місцеву економіку, представлену креативним класом, державними, приватними та громадськими організаціями та діяльністю, що зміцнює креативні галузі та інновації. Творче місто повинно відповідати деяким специфічним рисам, які були узагальнені Ваусан (2011) – унікальність та автентичність міста; гнучкі та динамічні структури (перехід до нових моделей організацій; перетворення в соціальних відносинах та цінностях). Творчі міста та регіони – це сфери, де обмін знаннями та досвідом відбувається відносно вільно. Вони забезпечують та сприяють взаємодії та відкритості на всіх рівнях, вони сприяють інноваційній кластерній взаємодії, що може призвести до несподіваного синергізму та результатів, а та-

кож стимулюють розвиток творчих університетів та їх партнерство з іншими інноваційними кластерами.

Можна виділити декілька типів креативних міст. Технологічно інноваційні міста – характеризуються як місця генерування нових технологічних розробок або технологічних революцій (наприклад, Силіконова долина, Детройт). Культурно-інтелектуальні міста належать до «м'яких» міст, що розвивають на-самперед культуру та науку (наприклад, Париж, Берлін, Тулуза, Амстердам). Культурно-технологічні міста представлені розвитком технологій та культури одночасно, що призводить до розвитку культурних секторів (наприклад, Мілан, Роттердам, Манчестер). Технологічні організаційні міста є творчими настільки, що місцеві актори знайшли оригінальні рішення проблем, що впливають із масштабного міського життя (водопостачання, інфраструктура та житло). В основному уряд переходить до творчої активності у співпраці з місцевою діловою спільнотою (наприклад, Тілбург, Лондон).

10.3. Креативні міста Європи

Сьогодні існує низка успішних прикладів міст та регіонів, яким вдалося, використовуючи відповідні інноваційні стратегії, розвинути конкурентоспроможну креативну індустрію. Найкращими прикладами в Європі є: Óbidos (Португалія), Barnsley (Великобританія), Catanzaro (Італія), Enguera and Sevilla (Іспанія), Hodmezóvásárhely (Угорщина), Mizil (Румунія) та Malmö (Швеція). В інших частинах світу хорошими прикладами є: Чикаго, Новий Орлеан, Нью-Йорк і Сіетл (США), Торонто і Ванкувер (Канада), а також Тайбей, Пекін, Сінгапур, Гонконг (Азія).

Розвиток креативних міст та кластерів у Європі став новим викликом для територіального розвитку. Також кілька міст у Центральній та Східній Європі займаються програмами розвитку креативного сектору та економіки. Для багатьох міст конкурс Європейська столиця культури допомагає стати справжнім творчим містом (наприклад, Болонья, 2000, Італія; Прага, 2000, Чехія; Корк, 2005, Ірландія; Краків, 2000, Польща; Вільнюс, 2009, Литва; Печ, 2010, Угорщина; Кошице, 2013, Словацька Республіка).

Так, із 1985 р. Європейський Союз щороку обирає місто (а з 2000 р. – два міста), яке носить звання європейської столиці культури. Роль культурного капіталу полягає у виділенні багатства культурного різноманіття в Європі та висуненні загальних аспектів європейських культур на перший план. Діяльність

міста сприятиме участі громадян, що проживають у місті та його околицях, і підвищуватиме їх інтерес, а також інтерес громадян, підприємців та туристів з-за кордону. Проект Європейської столиці культури повинен стати невід'ємною частиною довгострокового культурного та соціального розвитку міста (Рішення № 1622/2006 / ЄС Європейського Парламенту та Ради від 24 жовтня 2006 року про Діяльність громади щодо заходу Європейської столиці культури на 2007-2019 роки, 2006). Європейська столиця культури – це можливість створити міжнародний імідж, залучити більше туристів та переосмислити розвиток через культуру та слідувати новим тенденціям розвитку (наприклад, креативні міста, сталі міста чи розумні міста).

Усі обрані європейські столиці культури представили своєю діяльністю добре підготовлений потенціал та умови для створення творчих міст на основі розвитку культури. Результати, викладені в остаточних звітах окремих країн-членів ЄС, показали, що міста розвинули культурну інфраструктуру, включаючи спектр креативних індустрій та інші служби підтримки. Участь у конкурсі Європейська столиця культури стала найважливішою ініціативою для сучасного економічного та соціального розвитку в містах посттранзитивних країн. У цих містах завдяки будівництву та ремонту культурної інфраструктури зростає концентрація творчих та освічених людей у місцевих університетах, мережах, партнерствах.

Інвестиції протягом 5 років підготовки та року управління створюють належні умови (нові громадські простори, нові традиції культурних заходів, інфраструктура дозвілля) заздалегідь для наступного місцевого та регіонального розвитку відповідно до нових тенденцій. У всіх містах були створені креативні кластери, які зосереджують творчий бізнес, а творчі люди і міста належать до добре розвинених районів країн.

Контрольні запитання

1. Які передумови становлення креативних агломерацій?
2. Запропонуйте своє бачення трактування креативного міста.
3. Чи можете Ви навести приклади креативних міст в Україні.
4. Яку роль відіграє культура у розвитку креативного місця?
5. Назвіть приклади креативного сектору у Вашому рідному місті.

Література до розділу

- Baycan, T. 2011. *Creative Cities: Context and Perspectives in Sustainable City and Creativity Promoting Creative Urban Initiatives*. Edited by Luigi Fusco Girard, Tüzin Baycan and Peter Nijkamp, Ashgate, 15-53p.
- Borseková, K., Petříková, K., Vaňová, A. 2012. The role of creative economy in Slovak Republic. *A & I Society: Journal of Knowledge, Culture & Communication*, Springer.
- Deisbury, E. S., Basu S. R. 2010. The creative economy leading trade and innovation. United Nations Conference on trade and development. Available at <http://www.unecce.org/ceci/ppt_presentations/2010/ic/basu.pdf>
- Florida R. *The Rise of the Creative Class. And How It's transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life* / R. Florida. – New York : Basic Books, 2002.
- Hall, P. 2009. The Age of the City: The Challenge for Creative Cities. In: *WORLD CITIES, Achieving Liveability and Vibrancy*. Vibrancy. World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd. Information from <http://www.kosice2013.sk/>, accessed 5.7.2014
- Kloudová, J. et al. 2010. *Kreativní ekonomika – Trendy, výzvy, příležitosti*, p. 218.
- Krakow 2000 Bureau. 2001. *The Krakow 2000 European City of Culture Programme, Final Report Kraków 2000*.
- Landry, C. 2000. *The creative city*. Earthscan, London.
- Navrátilová, P. 2011 Prague: European City of Culture wraps up as a success. Available at <<http://www.radio.cz/en/section/curraffrs/prague-european-city-of-culture-wraps-up-as-a-success> , accessed 5.7.2014
- Özsoy, A., Aksoy, M., Dursun, P., Paker, N., Erkök, F., Uz Sönmez, F. and Uzer, E. 2006, *Creativity in Higher Education: Sub Project Creative Universities and Their Creative City: Regions, ITU Institutional Report on the EUA Creativity Project 2006-2007*.
- PALMER/RAE ASSOCIATES. 2004. *European Cities and Capitals of Culture - City Reports. Study Prepared for the European Commission PART II. International Cultural Advisors*.
- Pécs 2010 Application Centre. 2005. *European Capital of Culture—Pécs, 2010. Borderless City*. 127 p.
- Pécs 2010 European Capital of Culture Monitoring Report, 2009.
- Pécs Management Centre. 2008. *Marketing strategy of the Pécs 2010, European Capital of Culture program*.
- Romein, A. and Trip, J. J. 2008. Theory and practice of the creative city thesis: the cases of Amsterdam and Rotterdam. Paper presented at the ACSP-Aesop 4th Joint Congress 'Bridging the divide: celebrating the city', 6-11 July 2008, Chicago.
- Scott, A. J. 2010. 'Cultural economy and the creative field of the city', *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography* 92 (2): 115–130.
- Spencer G. *The Creative Advantage of Diverse City-Regions: Local Context And Social Networks* / Gregory M. Spencer URL: <https://tspace.library.utoronto.ca/bitstream/1807/17834/1/Spencer%20Gregory%20M%20200906%20PhD%20thesis.pdf>
- UNCTAD. 2008. *Creative economy report 2008*. 357 p. URL: http://unctad.org/en/Docs/ditc20082cer_en.pdf
- UNCTAD. 2010. *Creative economy report 2010*. 423 p. URL: http://www.unctad.org/en/docs/ditc20082cer_en.pdf
- Wu, W. 2005. *Dynamic Cities and Creative Clusters*. World Bank Policy Research Working Paper No: 3509.

РОЗДІЛ 11

Розміщення виробничої діяльності в країнах ЄС

11.1. Секторальна структура регіонів Європейського Союзу

У структурному розрізі економіка регіонів Європейського Союзу характеризується різноманітністю. З огляду на питому вагу валової доданої вартості, яка зафіксована у регіональних рахунках на рівні NUTS-3, Євростат представляє територіальну спеціалізацію у розрізі шести секторів. На їх розвиток у короткостроковому періоді може вплинути нинішня пандемія коронавірусу. При цьому, на регіони, що спеціалізуються на державному управлінні та охороні здоров'я, впливатимуть інакше, ніж на регіони, що спеціалізуються на торгівлі та туризмі.

У галузі сільського, лісового і рибного господарства деякі регіони мають виключну спеціалізацію на рівні NUTS-3. Насамперед варто відзначити регіон західного узбережжя Греції (*Ileia*) У 2017 році у ньому 24,3% валової доданої вартості було отримано від вирощування кукурудзи, помідорів та інших фруктів та овочів, від худоби та риболовлі (зокрема, кальмарів).

Для порівняння придунайська область Силістра на північному сході Болгарії завдяки родючим ґрунтам спеціалізується на аграрному бізнесі і забезпечує отримання 22,8% доданої вартості. Аналогічні результати має і придунайський регіон Румунії Калараші, який має подібні із своїм болгарським сусідом природні умови. Його внесок у додану вартість області становить 20,4%.

Усього в Європейському Союзі у 2017 році мали ще кілька регіонів, регіональний внесок яких у додану вартість близько 20,0 були такі: Пелла (19,6%) в Греції, Біловарсько-Білогорська жупанія (Беловарсько-Білогорська жупанія) (19,5%) у Хорватії та Альмерія (19,2%) у Іспанія з її теплицями та великим виробництвом овочів (Economic specialisation, 2020).

Важливе місце у структурі регіональної економіки посідає промисловість. Поряд з обробною промисловістю до цієї категорії належить також видобуток

корисних копалин та постачання електроенергії, газу та води. Частка виробництва у доданій вартості Європейського Союзу протягом декількох років постійно зменшується. Зараз виробництво становить близько 15 відсотків загальної доданої вартості ЄС та 15 відсотків загальної зайнятості. Це падіння виробничої діяльності пов'язане з постійним зниженням попиту на вироблені товари з 1970-х років в ЄС. Замість того, щоб орієнтуватися на обсяг виробництва Європи, для економіки ЄС важливим є те, яка виробнича діяльність запропонує суспільству ЄС високу додану вартість, підтримуючи його стійке зростання.

Хоча частка виробництва у доданій вартості не перевищує 15 відсотків, воно становить 64 відсотки всіх досліджень та розробок бізнесу в ЄС. Окрім того, що виробництво є надзвичайно інтенсивним НДДКР, виробництво непропорційно сприяє торгівлі та конкурентоспроможності ЄС, оскільки його додана вартість та експорт / імпорт мають співвідношення приблизно один до чотирьох. Незважаючи на те, що його розміри постійно зменшуються, виробничий сектор все ж залишається важливим фактором загального зростання ЄС, саме через перехід до діяльності з вищою доданою вартістю.

Станом на 2017 рік Євростат виділив 10 найкращих регіонів за розвитком промисловості за критерієм питомої ваги цієї галузі у доданій вартості регіону. До них увійшли такі NUTS-3: Wolfsburg, Ingolstadt, Dingolfing-Landau, Salzgitter, Ludwigshafen, Stara Zagora, Schweinfurt, Sofia, Voioția, Tuttlingen.

Серед 10-ти регіонів-промислових лідерів орієнтовані переважно на промисловість NUTS-3 Німеччини, які розвивають виробництвом автомобілів, сталі та хімічних речовин. З автомобільною промисловістю з першою десяткою пов'язані більшість регіонів і всі вони мають достатню високу питому вагу доданої вартості в місцевій економіці. До них відносяться Вольфсбург (75,5% валової доданої вартості в 2017 році), Інгольштадт (72,4%) та Дінгольфінг-Ландау (68,2%) тісно пов'язані з основними виробниками автомобілів. Четвертий регіон у списку, Зальцгіттер (66,4%), має досить диверсифіковану промислову секцію, тоді як в економіці Людвігсхафена (65,6%) переважає хімічне виробництво.

У контексті питомої ваги доданої вартості в економіці регіонів третій рейтинг належить будівництву. Воно охоплює розробку будівельних проектів та будівництво житлових та нежитлових будівель, а також цивільне будівництво доріг, залізниць, комунальних проектів тощо, а також спеціалізовану будівельну діяльність. Ієрархія регіонів-лідерів за показником питомої ваги доданої вартості в економіці NUTS-3 виглядає за статистикою 2017 року таким чином: Neumarkt in der Oberpfalz, Німеччина наближена до Мюнхена та Нюрнберга (15,3%), Arr. Neufchâteau, Бельгія (15,0%), Mittelburgenland, Австрія (14,7%), Deggenhofen, Німеччина (14,5%), Nowosądecki (13,4%), Prešovský kraj, Словаччина

(13,2), Neuburg-Schrobenhausen, Німеччина (13,1), Zilinskiy kraj, Словаччина (13,1).Rhein-Neckar-Kreis, Німеччина (12,67%) та Rotta-Inn, Німеччина (12,2%).

Торгівля, туризм, транспорт та зв'язок як складова економічної діяльності в системі Євростату охоплює оптову та роздрібну торгівлю, ремонт автомобілів та побутових товарів; готелі та ресторани; транспорт та зв'язок. На цих видах діяльності спеціалізуються найбільшою мірою NUTS-3, які розташовані у екваторії Середземного моря. Цей переважно туристичний напрямок має найбільше значення для п'яти грецьких та три іспанські регіони. Список 10 найкращих у цьому рейтингу за даними 2017 року має таку послідовність із зазначенням питомої ваги у регіональній доданій вартості:

- Andros, Thira, Milos, Mykonos, Naxos, Paros, Syros, Tinos – Греція, група островів Кіклад (53,9%);
- Fuerteventura – Іспанія, у складі автономного співтовариства Канарські острови (51,6%);
- Tiroler Oberland – Австрія, гірськолижного регіон (51,5%);
- Zakintos– Греція, Іонічне море (51,2%);
- Eivissa y Formentera – Іспанія (48,9%);
- Kalymnos, Karpathos, Kos, Rodos – Греція (47,6%);
- Lefkada – Угтвсз (47,5%);
- Lanzarote – Іспанія (47,0%);
- Dubrovacka-neretvanska zupanija – Хорватія (46,2%);
- Chalkidiki – Греція (45,1%).

Для багатьох регіонів в умовах глобалізації важливим напрямом створення доданої вартості є фінанси і страхові послуги. Поряд з фінансовим посередництвом вони включають нерухомість, оренду та підприємницьку діяльність.

Хоча виробничий сектор є важливим джерелом для діяльності з вищою доданою вартістю в економіці ЄС, він не є єдиним джерелом. Послуги, особливо сектори послуг з інтенсивним використанням цифрових технологій, можуть і будуть мати важливий внесок у зайнятість, додану вартість та продуктивність, через їх зростаючу частку доданої вартості та через їх можливості для створення все більш високої доданої вартості. Перехід до видів діяльності з вищою доданою вартістю не слід розглядати як перехід від невиробничої галузі до виробничої, але це стосуватиметься усіх видів економічної діяльності та продовжуватиме розмивати межі між виробництвом та послугами. Виробничі фірми, найімовірніше, створять і вловлять більше доданої вартості в до- та післявиробничих послугах у своїх ланцюгах доданої вартості.

Лідерами в ЄС у цій категорії ділової активності є такі NUTS-3 (з наведення відсотків питомої ваги доданої вартості у валовій доданій вартості регіону):

- Coburg, Kreiskreie Stadt, Німеччина (49,6%);
- Hauts-de-Seine, складова частина Великого Парижу (48,64%);
- Luxemburg (46,9%);
- Groot-Amsterdam, Нідерланди (44,1%);
- Main-Taunus-Kreis, Німеччина (43,8%);
- Frankfurt am Main, Німеччина (42,8%);
- München, Landkreis, Німеччина (42,0);
- Bruxelles Capitale / Bruxelles Hoofstad, Бельгія (41,7%);
- Voreios Tomeas Athinon, Греція (41,3%);
- Kentricos Tomeas Athinon, Греція (39,7).

На становленні лідерів у сфері фінансової і страхової діяльності впливають історичні і політико-економічні чинники. Для невеликого баварського регіону Coburg, Kreiskreie Stadt успішному розвитку сприяла та обставина, що він є місцем проживання відомого німецького страховика. Інші регіони NUTS-3 у списку 10 кращих у своєму складі мають великі європейські і ділові центри. Особливо такими можна вважати Hauts-de-Seine та Luxemburg. Нідерландському регіону Groot-Amsterdam сприяло розташування численних штаб-квартир ТНК. Німецькі регіони Main-Taunus-Kreis і Frankfurt am Main спонукали до спеціалізації на фінансово-страхових операціях завдяки їх наближеність у географічному розташуванню до Франкфурту як головного міжнародного фінансового центру.

До важливих джерел отримання доданої вартості в регіонах відноситься також державне управління. Як свідчить європейська практика, воно спроможне забезпечити формування до 50% валової доданої вартості. Спектр послуг державного управління охоплює соціальне забезпечення, освіту, охорону здоров'я. Список 10 кращих регіонів ЄС у 2017 році очолили такі NUTS-3:

- Mayotte, заморський департамент Франції у Мозамбігській протоці Індійського океану (55,7%);
- Melilla, іспанське автономне місто і порт в Північній Африці (51,3%);
- Ceuta, іспанське автономне місто на північному узбережжі Африки (51,3%);
- Frankfurt (Oder), Німеччина (46,9%);

- Wilhelmshaven, місто та база військово-морського флоту на північному заході Німеччини (45,5%);
- Evros, Греція (45,5%);
- Schwerin, Німеччина (44,5%);
- Halie (Saale), Німеччина (43,6%);
- Gotlandes län, Швеція (42,7%);
- Lozere, вільний регіон Франції (41,4%).

11.2. Тенденції розвитку виробничої структури ЄС

Розміщення виробництва – це ресурс, який в умовах європейської інтеграції стає чинником формування доданої вартості. Поглиблення інтеграційних процесів спонукає пошуку нових моделей просторової організації виробничої архітектури Європейського Союзу, які орієнтуються на використання просторових чинників. Інтеграція впливає на зміни ролі центральних і периферійних районів, якщо навіть різниця між ними незначна, та їх привабливість для бізнесу межує з великими ризиками. Особливо це торкається розвитку кластерних форм регіоналізації. Переміщення виробництва дає можливість отримувати кращий доступ до постачальників та інших активів і на цій основі формувати довгострокові конкурентні переваги.

Управління процесами розміщення виробництва включає регулювання територіальної спеціалізації на міждержавному і регіональному рівнях. Спеціалізації має забезпечити не лише зростання виробництва, а й недопущення вразливості населення та економіки, що може статися як наслідок шоків галузевого розвитку.

Промислова архітектура Європейського Союзу досить різноманітна. Більшість європейських країн продемонстрували значну конвергенцію своєї промислової структури в 1970-х, але ця тенденція була змінена на початку 1980-х. В Європі відбулися суттєві галузеві зміни через збільшилося число країн, які стали дедалі більше відрізнятися від своїх партнерів по ЄС.

Зміни географії розміщення промислових галузей і підприємств посилилися в кінці 1990-х років і продовжуються у процесі розвитку глобалізації. Вони адаптуються до трансформації порівняльних конкурентних переваг регіонального характеру та отримання вигід кращого доступу до постачальників та інших додаткових видів діяльності.

Проте переїзд, як правило, передбачає короткострокові витрати на коригування до досягнення довгострокових вигід. Спеціалізація також може зробити країни більш вразливими до наслідків шоків, зокрема, якщо механізми міждержавного регулювання будуть недостатніми.

Протягом останніх десятиліть багато галузей зазнали значних змін у своєму розташуванні. Ряд галузей, які спочатку були просторово розподіленими, стали більш сконцентрованими. В основному це повільно зростаючі та працемісткі галузі, відносно скорочення яких супроводжується просторовою концентрацією, як правило, в периферійних країнах із низькою заробітною платою. Серед галузей, які спочатку були просторово сконцентрованими, близько половини залишилися розосередженими. Значна дисперсія відбулась у низці високотехнологічних галузей та в галузях, у яких пришвидшується технологічний розвиток.

Варто зауважити на відсутність прямого зв'язку між умовами для розвитку певних галузей та їх розташуванням в країні. Це означає, що виробнича структура кожної з країн ЄС є певною мірою упередженою щодо набору галузевих характеристик, включаючи інтенсивність капіталу, інтенсивність кваліфікації та інтенсивність технологій. Подібним чином простежується, як різні види галузей переміщуються до країн з різними характеристиками, включаючи добробут, достаток НДДКР та географічне положення.

Певну тенденцію можна виділити щодо відносного розташування кластерів галузей. Використовуючи існуючі заходи концентрації, дві галузі можуть виглядати однаково географічно зосередженими, тоді як одна переважно розташована в двох сусідніх країнах, а інша розділена між Фінляндією та Португалією. Така закономірність притаманна переважно ЄС і не характерна для США.

У дослідженнях кількісних змін поведінки відносних промислових структур країн ЄС виділяється тенденція, згідно якої зростання схожості повільно змінився зростаючою несхожістю та промисловою спеціалізацією відносно решти країн ЄС в цілому та відносно інших країн окремо.

Порівняння галузевих характеристик вказує на суттєві відмінності між країнами загалом у тому напрямку, який можна було б очікувати. Деякі кардинальні зміни виділяються (особливо в Ірландії та Фінляндії), тоді як в інших країнах, насамперед у Франції та Німеччині зміни є набагато менш значними.

Актуальною тенденцією в сучасних умовах є зниження обсягів виробництва. Проте, це не нове явище, а продовження тенденції, яка розпочалася в 1970-х роках у всіх основних передових країнах, що ілюструє її структурний та загальний характер. Частка доданої вартості виробництва зменшилася в ЄС з 27 відсотків у 1975 році до 15 відсотків у 2015 році, тоді як у США за той самий пері-

од вона поступово знизилася з 21 відсотка до 12 відсотків. Після помітного спаду під час кризи тенденція до зниження тривала; воно дещо скоротилося, але ніде не відродилося. Ситуація в азіатських країнах є більш мінливою: події в Японії нагадують події в ЄС та США, тоді як падіння в Китаї не було таким стрімким, і частка виробництва китайської доданої вартості залишається більш високою, ніж в інших країнах. У Кореї додана вартість у виробництві помітно зросла після 2000 року.

Зниження частки обробної промисловості в загальній зайнятості в економіці - це поєднання падіння абсолютної кількості зайнятих у виробництві разом із збільшенням зайнятості у сферах послуг у ЄС, США та Японії. Зростання зайнятості в послугах ЄС насправді перевищив показники США та Японії. Падіння зайнятості у виробництві також було більш загальмованим в ЄС. Зниження частки виробництва у загальній економічній доданій вартості не є наслідком падіння доданої вартості у виробництві, а тому, що збільшення доданої вартості послуг випередило зростання доданої вартості у виробництві в ЄС, США та Японії. Що стосується зростання доданої вартості, ЄС відстає від США у виробництві та, зокрема, у сфері послуг, причому зростання доданої вартості послуг у США дедалі перевищує показники в ЄС.

Щодо внеску виробництва у зростання зайнятості, то у порівнянні ЄС, США і Японії, то він для ЄС негативний. До кризи внесок виробництва до зростання зайнятості був набагато меншим у ЄС порівняно із США та Японією, а загальний ріст зайнятості був більш позитивним. Але після кризи виробництво становило більшу частку скорочення зайнятості в ЄС, подібно до США та Японії. Більше того, в ЄС неринкові послуги, такі як освіта, соціальна робота та державне управління, зробили менший внесок у зростання зайнятості порівняно з США та Японією.

Виокремлення міжсекторних тенденцій свідчить про те, що виробництво сприяло більшому зростанню загальної доданої вартості в США, ніж зростанню доданої вартості в ЄС, особливо у пізніший період з 2008 по 2015 рр. Усі сектори послуг також більше сприяють зростанню доданої вартості в США, ніж сектори послуг в ЄС. Отже, ЄС все ще має можливості збільшити внесок як виробництва, так і послуг до його доданої вартості. Професійні (ділові) послуги та наукова діяльність є важливими джерелами зростання доданої вартості в ЄС, США та Японії. Фінансові послуги втратили потенціал зростання доданої вартості після кризи. Неринкові послуги залишаються важливим фактором зростання доданої вартості, але після кризи ЄС відставав від США у цьому секторі.

Оскільки промислові товари є більш торгуваними, ніж послуги, виробництво залишається важливим фактором, що сприяє торговому балансу та зовні-

шній конкурентоспроможності економік. Частка переробної промисловості в експорті з ЄС була і залишається значно вищою, ніж частка її доданої вартості та зайнятості. Експорт обробної промисловості все ще становить понад дві третини всього експорту ЄС. Слід зазначити, що внесок обробної промисловості в експорт був постійно меншим у США, ніж у ЄС, причому США були більш інтенсивними у сфері послуг. Це на відміну від Азії, де експорт Японії, Китаю та Кореї дедалі більше базується на виробництві. Як наслідок посиленої інтеграції глобальних ланцюжків створення вартості, фірми в передових країнах перевели частину своєї продукції на ринки, що розвиваються, в результаті чого збільшилися обсяги торгівлі і зросла частка торгівлі, яку займають проміжні товари (те, що називали «гіпер»-глобалізація). Найбільш вражаючою є висока частка вироблених товарів в імпорті США, що значно перевищує частку експорту.

Відмінності між країнами ЄС з точки зору тенденцій щодо частки виробництва у доданій вартості та зайнятості з 2000 по 2015 рік сформувалися таким чином, що для ЄС у цілому виробничий сектор у цей період виявив падіння частки доданої вартості та зайнятості, причому остання була більш вираженою, що вказує на виробничий сектор, який має більш високий рівень продуктивності в 2015 році порівняно з 2000 роком. Більшість країн ЄС відповідають цій сукупній тенденції в ЄС. Жодна країна ЄС не спостерігала збільшення зайнятості у виробництві, тоді як частка доданої вартості у виробництві зросла лише в Литві, Польщі, Румунії, Угорщині та Чехії. Ця група країн також спостерігала найменше скорочення зайнятості у виробництві, за винятком Угорщини.

Найбільше скорочення зайнятості у виробництві було зафіксовано на Мальті, Ірландії, Словенії, Іспанії, Великобританії та Фінляндії. В Угорщині, Словенії, Німеччині, Естонії, Данії, Ірландії та Іспанії падіння зайнятості було більшим, ніж падіння доданої вартості, що вказує на реструктуризацію у бік більш високої продуктивності виробничої діяльності.

У країнах Центральної та Східної Європи, Німеччині та Ірландії, додана вартість виробництва перевищує 20 відсотків від загальної доданої вартості, тоді як у Люксембурзі, Кіпрі, Греції та Великобританії додана вартість нижче 10 відсотків. Зайнятість на виробництві найвища в країнах Центральної та Східної Європи, особливо в Естонії та Хорватії. В Ірландії та меншою мірою у скандинавських країнах різниця між часткою зайнятості та доданою вартістю у виробництві є значною, що свідчить про більшу концентрацію виробництва у більш високопродуктивній діяльності в цих країнах.

Перехід до видів діяльності з вищою доданою вартістю у виробництві, що відбувається через перехід від низькотехнологічних до високотехнологічних виробничих секторів. В ЄС як сукупності та у всіх країнах ЄС падіння зайнято-

сті було найбільшим у низько- та середньо-низькотехнологічних виробничих секторах, набагато більше, ніж падіння у високо- та середньо-високотехнологічних виробничих секторах. У Словаччині, Чехії, Угорщині та Словенії сектори високих та середніх технологій значно розширились.

Детальніший розгляд відмінності у внеску виробництва у загальне зростання продуктивності праці в країнах-членах ЄС-15 до 2004 р. та тих країнах, які приєдналися до ЄС у 2004 р. та пізніше засвідчує про розкол між країнами, що набули членство ЄС до 2004 та після 2004 р. Він зумовлений тим фактом, що ці групи країн демонструють різний рівень зростання галузевої продуктивності та внесок різних секторів у зростання продуктивності. На початку періоду (1996-2007 рр.) внесок виробництва у зростання продуктивності праці все ще був позитивним в обох групах, хоча і в меншій мірі в ЄС-15. У пізніший період (2007-14 рр.) Внесок виробництва у зростання продуктивності став негативним для країн ЄС-15, але залишався позитивним у країнах, які приєдналися до ЄС у 2004 р. та пізніше. Для обох груп країн послуги - особливо неринкові послуги, ІКТ та професійні послуги - мають важливий внесок у загальний ріст продуктивності

11.3. Регіональні і глобальні виробничі мережі як форма інтеграції

Розширення ЄС привело до зміцнення системи виробничих відносин у альянсі в цілому та у кожній державі зокрема. Найбільшою мірою згадане проявилось у відносинах держав Центрально-Східної Європи (ЦСЄ) із т. зв. «старими» членами ЄС. Порівняння стану економіки держав ЦСЄ до вступу та після набуття членства у ЄС демонструє, що вони стали більш інтегрованими у регіональні європейські виробничі мережі, що привело до розширення обсягів та різновидів торгівлі завдяки поглибленню поділу праці і розвитку торгівлі як шляхом спеціалізації на окремих складових, так і на кінцевих товарах між двома складовими блоками європейського континенту. Однак при цьому відбувається скорочення торгівлі кінцевими товарами. Це свідчить про те, що ефект європейської інтеграції насамперед проявляється у зростанні інтегрованої виробничої мережі, що виникла внаслідок скорочення транспортних витрат.

Інтенсифікація змін, пов'язаних із постачанням і розміщення виробництва детермінувала фрагментацію виробництва. Торгівля деталями і комплектуючими значно зросла в кількісному вираженні і відбувається зазвичай у рамках багатонаціональних підприємств. Така нова торгівля привела до розвитку вироб-

ничих мереж. У свою чергу, вертикальна фрагментація виробництва та розподілу приводить до скорочення виробничих витрат через різницю цін факторів у різних місцях (насамперед мова йде про витрати на робочу силу) та зменшення витрат на послуги. Зазначені обставини стали реальними завдяки недавнім світовим зусиллям направленим на зменшення торгових перешкод, досягнення прогресу інформаційних та телекомунікаційних технологій і скороченню транспортних витрат. Враховуючи вартість та непередбачувані затримки, пов'язані з міжконтинентальним судноплавством, ланцюги поставок здебільшого розвивались на регіональному, а не на глобальному рівні (Baldwin and Venables, 2010).

Першою широкомасштабною фрагментацією виробництва, розробленою у 1980-х роках, була програма Макіладора в Мексиці, яка створила "заводи-близнюки" в мексикансько-американському прикордонному регіоні, щоб скористатися географічною близькістю та великими різницями в зарплатах. У той же час і з тих самих причин у Східній Азії відбулося розділення виробництва. Подібним чином, в Європі процес відокремлення розпочався з приєднанням Іспанії та Португалії до ЄС у 1986 році та посилювався в 1990-х. після падіння залізної завіси в Центрально-Східній Європі наприкінці 1989 р. Ці країни вступили в процес кардинальних змін своїх економік від центрального планування до економіки ринкового типу та тіснішої інтеграції із Західною Європою. Торгівля переорієнтувалась зі сходу на захід, відіграючи і продовжує відігравати важливу роль для розвитку ЦСЄ переважно на основі розширення торгівлі запасними частинами та компонентами.

Теоретичною основою міжнародної фрагментації виробництва є розуміння економічної доцільності експлуатації відмінностей у порівняльних перевагах в різних місцях, що вперше було висвітлено у працях Джонс та Кержковські (1990). Відповідно до теорії факторів виробництва, також відомої як теорія міжнародної торгівлі Хекшера-Оліна, більш трудомісткі етапи виробництва відбуваються у країнах, що мають великий обсяг робочої сили, тоді як більш капіталомісткі етапи виробництва розміщують у країнах з великим обсягом капіталу. Однак, судячи з теорії Рікарда, відмінності у трудових навичках серед трудомістких країн приводять до того, що трудові навички робочої сили однієї країни можуть бути більш придатними для однієї стадії виробничого процесу, тоді як трудові навички робочої сили іншої країни – для іншої стадії виробничого процесу. Тобто держава не повинна характеризуватись порівняльними перевагами на кожному етапі виробництва, і фірма може скористатися різницею у забезпеченості ресурсами для впровадження вертикальної спеціалізації.

Відповідно до емпіричної точки зору та враховуючи різноманітність форм, у яких може реалізовуватись міжнародна фрагментація виробництва, аналітична оцінка цього явища може відбуватись з використанням різних індикаторів. По-перше, роздрібненість виробництва міжнаціональних підприємств може бути оцінена через статистику торгівлі товарів пасивної обробки. Це ситуація, за якої фази виробництва основної діяльності фірми переносяться за кордон, тоді як продукція тимчасово експортується для переробки, а згодом реімпортується.

Друга форма міри міжнародної фрагментації виробництва включає незалежні фірми, що діють як мережа. Це приклад вертикальної спеціалізації, яка може бути реалізована ринковими відносинами без участі основної компанії в господарській діяльності субпідрядника. У цьому контексті вертикальна спеціалізація включає ті імпорتنі товари, які є вкладеними у виробництво експортних товарів країни. Для того, щоб оцінити таку вертикальну спеціалізацію міжнародної торгівлі, Хаммелс, Ішії (2001) використовують таблиці вхідних / вихідних даних, які надають дані галузевого рівня щодо імпортованих входів, валової продукції та експорту.

Використовуючи статистику торгівлі, Navaretti, Haaland and Venables (2002) оцінили ступінь участі ЄС у глобальних виробничих мережах. Вони виявили, що частка деталей та компонентів у загальному обсязі виробництва ЄС (як імпорту, так і експорту) зросла для торгівлі з усіма географічними районами. Найвищі частки були у торгівлі з Північною Америкою та в межах ЄС. Однак в межах ЄС спостерігається значне зростання мережних зв'язків із країнами Центральної Східної Європи після їх поступової економічної інтеграції із Західною Європою з 1989 року. Згідно з дослідженням, частка деталей та компонентів у загальному обсязі виробництва ЄС країнами Східної Європи зросла від 4,5% до 15,3% для експорту та від 5,8% до 12,3% для імпорту між 1990 і 1997 рр. Автори дійшли висновку, що, хоча країни з високим рівнем доходу демонструють більшу частку торгівлі частинами та комплектуючими з ЄС, ніж країни з низьким рівнем доходу, деякі з менш розвинених територій, які є географічно близькими та інтегрованими до ЄС, збільшують свою участь у глобальних виробничих мережах.

За останнє десятиліття з'явилося багато концепцій пояснити, наскільки глобально організовані та керовані галузі промисловості, і як, у свою чергу, це впливає на розвиток і покращення можливостей різних фірм та регіонів, що беруть участь (Coe N. N., Yeung H., 2019). Минуле десятиліття було бурхливим для реальної світової економіки, що спонукало поглиблення вивчення проблематики GPN (та GVC) у контексті профілювання та пояснення ключових тенденцій від суттєвої реконфігурації глобальних виробничих мереж у багатьох сек-

торах та галузях. Журнал Економіст (2019) нещодавно ввів термін «уповільнення» (*slowbalisation*), щоб описати період, коли кілька ключових метрик економічної глобалізації - транскордонне інвестування, торгівля, банківські позики, розвиток ланцюга поставок та прямі іноземні інвестиції – сповільнилися, усунулись або навіть пішли в зворотному напрямку. Поточні «торгові війни» та зростання протекціонізму відображають дискурсивний «великий перехід» у політиці глобалізації, в якому спостерігалася північна реакція проти порядку денного про вільну торгівлю в час зростання південного оптимізму щодо потенціалу залучення зі світовою економікою (Horner et al., 2018).

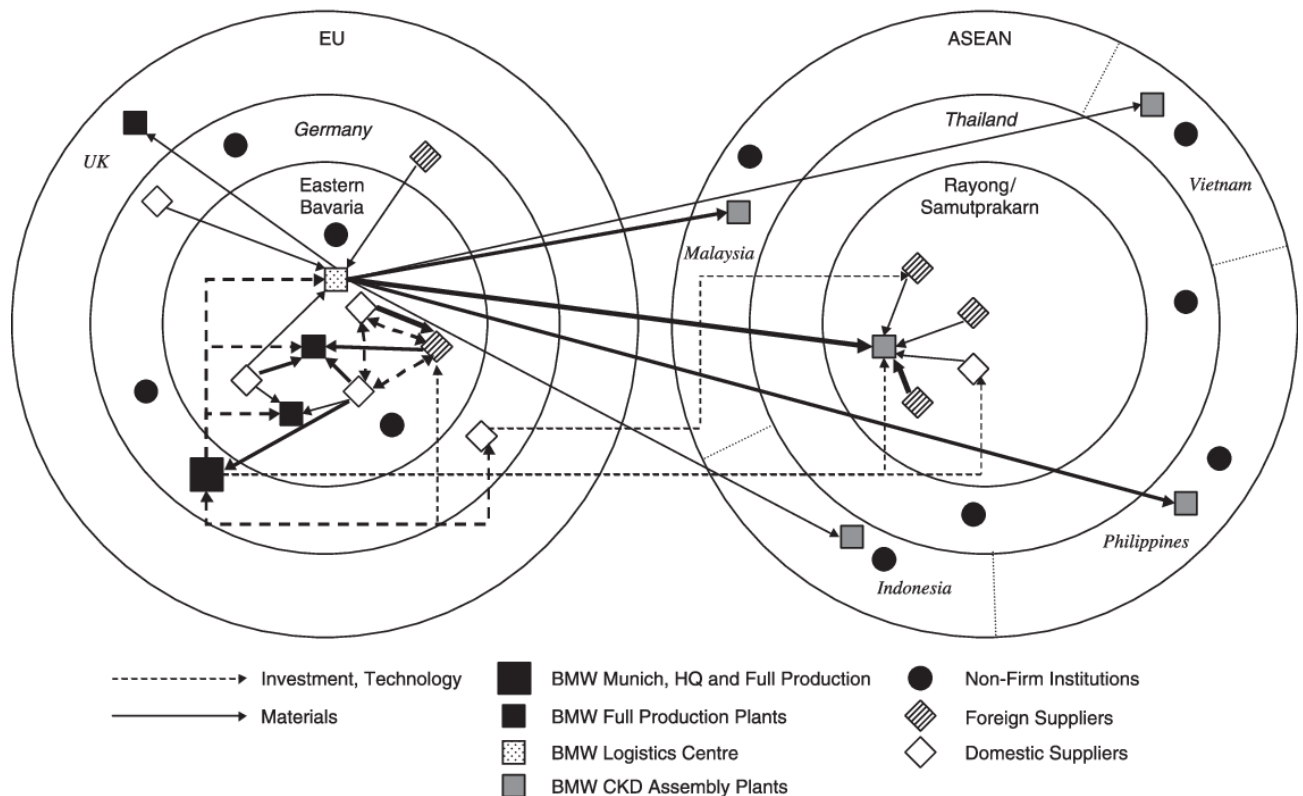

Рис 11.1. Конфігурація виокремлення та інтеграції регіональних і світових виробничих мереж корпорації BMW.

Загальна картина розвитку світової економіки проявляється у великих структурних територіальних зрушеннях, що відбуваються не лише у піднесенні Китаю (Henderson and Nadvi, 2011; Fuller, 2016) та азіатських економік тигрів (Н. Yeung, 2016), а також інших «держав, що ростуть», таких як Бразилія та Індія (Nadvi, 2014), і пов'язаних з новими формами участі держави, особливо з ініціативою Китаю щодо щупальних поясів та шляхів (Flint та Чжу, 2019). Підйом Азії, зокрема, відображався не лише на виробничих потужностях, але і на рівні споживання, тобто глобальна система торгівлі стала більш поліцентричною, оскільки так звана «Південь-Південь» і внутрішньоазіатська торгівля

швидко розширювалися (Хорнер та Надві, 2018; Хорнер і Мерфі, 2018). У той же час перепрофілювання виробничої діяльності Північної Америки та Західної Європи залишається обмеженим (Bailey and De Propis, 2014 ; Vanchan et al., 2018). Подальше формування цих територіальних зрушень спирається на нові технологічні траєкторії, які можуть значно змінити глобальні виробничі мережі. Серед них виділяються тривимірний друк (Gress and Kalafsky, 2015; Rehnberg and Ponte, 2018) сили накладення цифрових технологій (Foster and Graham, 2017), електронна комерція (Li et al., 2019) та технологічні платформи (Langley and Leyshon, 2017; Humphrey et al., 2018).

Новітні досягнення науково-технічного характеру призвели до формування відповідно нових економічних тенденцій глобалізаційного масштабу (Martin et al., 2018). Це відбувається у формі переходу до нових форм міжнародного розподілу праці та створені територіального розмаїття реальних доходів та ставок робочої сили, зокрема: між державами та регіонами; в межах регіонів; між основними областями та периферійними зонами; між процвітаючими столичними регіонами та менш процвітаючими (Martin et al., 2018, 10).

В системі регіональних і глобальних виробничих мереж проблематично виокремлення відмінностей між ними. Глобальні виробничі мережі можна краще розуміти як окремі конфігурації, засновані на провідних фірмах. Хоча вони обов'язково мають в собі риси галузі, існують значні розбіжності між глобальними виробничими мережами навіть у одній і тій же галузі чи категорії товарів, залежно від режиму власності провідної фірми, національності, корпоративної культури та стратегічного розташування (ідеї, у понятті GPN 1.0 про вбудованість у суспільство / країну проживання). Глибше розуміння GPN, таким чином, повинно в ідеалі висвітлювати причинно-наслідкові зв'язки між цією динамікою мережі та територіальними результатами (наприклад, модернізація промисловості та умови праці), а не залишати цю динаміку мережі фоновим контекстом на рівні галузі (Yeung 2020).

В системі управління регіональними і глобальними виробничими мережами важливою складовою є оцінка з'єднання глобальних виробничих мереж із кінцевими споживачами та ринками. Багато методик, як правило, визначають провідну фірму, а потім працюють «назад» або «вгору», щоб дослідити міжфірмові відносини з постачальниками. Однак оновлений розгляд прямих або подальших зв'язків може виявити мережі дистриб'юторів, торгових посередників, роздрібних торговців тощо, які пов'язують провідні фірми зі своїми ринками, а також дозволить врахувати питання переробки та «післяжиттєвого використання» продуктів та послуги, як це спостерігається у зростаючому обсязі високо генеративних робіт у глобальних мережах переробки (наприклад, Crang et al.,

2013; Inverardi-Ferri, 2018; Lepawsky, 2018) та глобальних мережах знищення (наприклад, Selwyn B., 2015)).

Глобальні виробничі мережі – це свого роду конструкція, яка знаходиться у безперервному розвитку. Їх реконструкція згідно теорії GPN2.0 передбачає вирішення трьох проблем сфери конкуренції. По-перше, для підтримання або подальшого розвитку своїх конкурентних позицій провідні фірми та їхні мережеві партнери повинні оптимізувати співвідношення витрат і можливостей таким чином, щоб зменшити витрати з часом та / або посилити специфічні можливості фірми. По-друге, світові провідні фірми та їхні партнери з мережі повинні постійно розвивати нові ринки на свої товари та послуги, будь то в країнах з розвинутою економікою чи в країнах, що знову формуються. По-третє, тиск фінансової дисципліни породжує великий акцент на короткостроковій віддачі акціонерам та корпоративній реструктуризації / зменшенні, щоб збільшити вартість акціонерів. Цей процес фінансування провідних фірм у виробничих та (нефінансових) сферах послуг сильно впливає на корпоративну організацію та управління глобальними виробничими мережами. Хоча об'єднання цієї динаміки може покращити розуміння того, чому виникають та розвиваються глобальні виробничі мережі, такий аналіз також слід доповнювати з урахуванням різноманітних та суттєвих ризиків пов'язаних з діяльністю в непередбачуваному транснаціональному середовищі (що стосується, наприклад, економічних, товарних, регуляторних, трудових та екологічних проблем).

На мікро рівні реалізуються переважно чотири стратегії: внутрішньофірмова координація, міжфірмовий контроль, міжфірмове партнерство та позафірмові переговори (Yeung and Coe, 2015). Внутрішньо фірмову координацію, як правило, розгортають фірми, що мають сильні ринкові імперативи та високий рівень ризику. Конфігурації їхніх мереж, швидше за все, можуть бути інтегровані через внутрішню експансію, прямі іноземні інвестиції та злиття і поглинання. Навпаки, фірми, що перебувають під тиском високих коефіцієнтів економічної спроможності та фінансової дисципліни, швидше за все, братимуть участь у між фірмовому контролі через аутсорсинг виробництва та залежну інтеграцію постачальників у свої глобальні виробничі мережі. У свою чергу, міжфірмові відносини партнерства можуть розвиватися, якщо фірми матимуть значне доповнення в контексті висококонкурентної динаміки ринку та ризикованого середовища.

GPN 2.0 передбачає потребу кращого розуміння результатів розвитку та залежності регіональних економік, які пов'язані у глобальні виробничі мережі. На відміну від лінійних і досить детермінованих шляхів модернізації, типових для деяких підходів GVC (наприклад, (Gereffi et al., 2005), він натомість перед-

бачає безліч різних траєкторій захоплення значень. Це може виникнути, коли фірма в певному населеному пункті підключається до глобальної виробничої мережі. Такий підхід дозволяє врахувати різні можливі результати - як позитивні, так і негативні - в динамічному плані таких перехресть, і відображає безліч ролей, які одна фірма може виконувати в більш широкій мережі. Цей крок збігається зі спробами у широкій літературі розвинути поняття модернізації більш тонкими способами. (Сміт та ін. (2014), наприклад, намітьте безліч різних моделей підвищення / зниження рівня виробництва одягу у Східній Європі. Використовуючи випадок фотографії та методів блочного моделювання, визначають ізольовані, периферійні, супутникові, інтегровані та основні позиції у світових виробничих мережах.

11.4. Центральнo-східний регіон Європи в системі європейського партнерства

Країни Центральнo-Східної Європи є природними сусідами, які століття співпрацювали в економічній сфері. З кінця ХХ століття Чехія, Угорщина, Польща і Словаччина здійснюють свою співпрацю в рамках угруповання Вишеградська четвірка. Це дозволило їм у 2004 році отримати статус члена Європейського Союзу і продовжувати успішно розвиватися в рамках ЄС. Для України значення В4 полягає значною мірою в тому, що в умовах війни з РФ вона мусить переорієнтуватися на західний напрям партнерства. Відносини України і країн В4 переформовуються з огляду на європейську політику «Східного партнерства», яка відділена від «Європейської політики сусідства» для шести країн – Азербайджана, Білорусії, Вірменії, Грузії, України і Молдови. Для України Угодою про Асоціацію з Європейським Союзом задекларована доцільність «сприяти поступовому зближенню Сторін, ґрунтуючись на спільних цінностях і тісних привілейованих зв'язках, а також поглиблюючи зв'язок України з політикою ЄС та її участь у програмах та агентствах» (Association Agreement).

Співпраця України та ЄС у рамках Східного партнерства здійснювалася відповідно «Стратегічної доповіді 2007-2013 років», яку доповнює «Регіональна стратегічна доповідь країн східного регіону 2007—2013 років» попри те, що його урочисте відкриття відбулося 7 травня 2009 року у Празі, а перша зустріч міністрів закордонних справ – 8 грудня 2009 року у Брюсселі. Документи, прийняті для реалізації проекту, орієнтувалися на допомогу у проведенні реформ інтеграційного спрямування.

Особливістю України у проєкті Східного партнерства є те, що вона з об'єктивних міркувань найбільший інтерес має у співпраці з Вишеградською четвіркою. По-перше, для України вона є географічно найбільш потужною сусідкою сусідкою-членом ЄС. По-друге, з країнами Вишеградської четвірки Україну пов'язує тисячолітня історія спільної взаємодії та розвитку добросусідських відносин у політичній, економічній, культурній і військовій сферах. По-третє, в умовах імперської політики та агресії РФ Україні самими цими чинниками визначено розвивати стратегічні партнерські відносини із західними сусідами. По-четверте, країни Вишеградської четвірки накопичили великий позитивний досвід проведення реформ в умовах трансформації і виконання умов набуття членства в ЄС як спланованої конвергенції.

Водночас варто констатувати наявність факторів, які гальмують розвиток партнерства між Україною і V4. Серед них найбільш суттєвими є, по-перше, вимоги Угорщини щодо надання статусу національно-політичної автономії угорській меншині (Danaj A., Lazányi K., & Bilan S., 2018). По-друге, наявність різних підходів в оцінці агресії Росії на Донбасі і анексії Криму. Зокрема, польське керівництво розглядає ці події як агресію, Чехія – як громадянську війну. Проте, розбіжності у політичних позиціях не є такими, щоб не знайти їм розв'язання. Важливим є те, що Європейський Союз і Вишеградська четвірка, як і раніше, має зацікавленість у збереженні Східного партнерства як загалом, так і з Україною. У спільній заяві міністрів закордонних справ Вишеградської групи з нагоди 10-тиріччя Східного партнерства підтверджена підтримка «Східного партнерства як стратегічного виміру Європейської політики сусідства, заснованого на спільних цінностях, взаємних інтересах та зобов'язаннях. Вони визнали суверенне право східних партнерів вибирати рівень амбіцій у своїх відносинах з Європейським Союзом та готовність продовжувати формування двосторонні відносини індивідуально. Вони підкреслили необхідність диференціювати підтримку Європейського Союзу щодо східних партнерів відповідно з рівнем зобов'язань та прагнень, взятих на себе партнерами» (The Visegrad Group, 2020)

Будь-яке дослідження проблеми європейської інтеграції має виходити з того, що перезавантаження відносин з європейської політики сусідства на Східне партнерство – це якісно новий етап співіснування. З сусідом у побуті достатньо вітатися і не заважати жити, з партнером ведуть спільно певні справи. Такий підхід має бути перенесений і на міждержавне партнерство. Партнери повинні усвідомити спільні інтереси і збалансувати їх, аби кожна сторона отримала зрештою свою «додану вартість».

Партнерство з ЄС – це співпраця у різних сферах з угрупованням у цілому і з кожною країною-членом зокрема. Зважаючи на таку багатовекторність, Україна має визначити спільні і білатеральні інтереси у європейському просторі. Якщо відносини з угрупованням формуються відповідно із загальноєвропейськими інтересами, то з окремими членами ЄС та їх групами беруться до уваги національні інтереси. Для України такими країнами є члени угруповання Вишеградська четвірка, яка є предметом дослідження.

Попри фундаментальність Східного партнерства для розвитку відносин України і V4, йому відносно мало уваги приділяється науковцями. Автори більшості публікацій зосереджують свою увагу на проблематиці зв'язку партнерства з отриманням статусу члена ЄС; пріоритетах у відношеннях між країнами V4 і Східного партнерства (Dangerfield M., 2014, Racz A., 2011), енергозабезпеченні (Getmanchuk A., Solodkyu S., 2014, Duleba A., Benč V., Bilčík V., 2012).; визначені зовнішньополітичних пріоритетів України в рамках Східного партнерства (Клімкін П., 2020, Vošta M., Musiyenko S., Abrahám J., 2016); розвитку громадянського суспільства (Solonenko, I., 2011).

Аналіз публікацій свідчить про те, що найменш дослідженою є економічна складова Східного партнерства. Практичні працівники і науковці висвітлюють його переважно в контексті сприяння у проведенні економічних реформ і не торкаються партнерства у сфері реальної економіки і співпраці у галузях виробництва з високою доданою вартістю.

Співпраця України та V4 на разі обмежується переважно трансформаційними акціями у сфері імплементації досвіду вступу в ЄС для процесів розробки політики реформ, орієнтованих на євроінтеграцію. Водночас реальної інтеграції з сусідніми економіками практично не відбувається. Про це свідчить географічна структура зовнішньої торгівлі України товарами на світовому ринку, і зокрема з країнами V4. Так, її питома вага до країн v4 у загальному експорті товарів у 2018 році склала 14,04%. Проте, майже половина обсягу експорту товарів V4 припадає на Польщу. Що торкається Угорщини (3,48%), Чехії (1,85%) і Словаччини (1,83%), то він незначний. Питома вага імпорту України з країн V4 ще менша (табл. 11.1).

Відсутність тісних економічних зв'язків України з країнами Вишеградської групи стає фактором, який призводить до обмеження інтеграційних процесів сферою технічного консультуванням у проведенні політики реформ. Хоча це і сприяє зростанню геополітичному і гео економічному розвитку країни, проте не стає чинником безпосереднього розвитку міждержавних економічних відносин.

Таблиця 11.1

**Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами України
з ЄС та країнами V4 у 2018 році**

	Експорт		Імпорт		Сальдо, тис. дол. США
	тис. дол. США	% у зовнішній торгівлі України	тис. дол. США	% у зовнішній торгівлі України	
Усього Україна	47334987,0	-	57187578,0	-	-9852591,
З них з країнами Вишеградської четвірки					
Польща	3257248,5	6,89	3641921,5	6,37	-384673,0
Словаччина	863926,4	1,83	525879,4	0,92	338047,0
Угорщина	1646045,9	3,48	1260239,9	2,20	385806,1
Чехія	878035,7	1,85	1034786,6	1,81	-384673,0
Усього V4	6645256,5	14,04	6462827,4	11,30	-45492,9

Джерело: Сформована авторами за (Держкомстат України, 2018).

Отже, політика Східного партнерства повинна мати два зрізи: загальноєвропейський і національний. На загальноєвропейському рівні визначатимуться спільні для всіх країн-сусідів умови: форми співпраці, інституційні системи, фінансування і т. і. Водночас для кожної східноєвропейської країни у відносинах партнерства має розроблятися конкретизована стратегія співпраці, яка в економічній сфері буде зорієнтована на включення її в центрально-східну систему промислової кооперації і спільного підприємництва, а через неї також в загальноєвропейську та світову систему виробництва і обміну. Певні запозичення для цього можна здійснити з таких об'єднань, як Енергетична хартія, Єдине європейське небо. Переваги такої організації розподілу і кооперації праці полягають у створенні сприятливих умов ефективнішого використання людських і природних ресурсів у територіальному просторі Центрально-Східної Європи. Міждержавна координація цих процесів буде мати головною метою зростання добробуту населення кожної країни за умов надання пріоритетності політиці дивергенції.

Включення України в систему інтеграційних економічних процесів Центрально-Східної Європи найбільш ефективно відбувається в енергетичній сфері. Близько третини газових потреб України задовольняється завдяки збільшенню його реверсу із Словаччини (Лендзел М. Л.) Водночас обговорюється ідея створення газового хабу у Центральній Європі, яка підтримується Словаччиною, Польщею, Чехією та Україною. Хоча її втілення гальмується через відсутність єдності у позиціях партнерів у гуманітарних питаннях, зокрема угор-

ської сторони щодо етнічної політики. Попри це, прагматичні інтереси мають зумовити рішення на користь економічним і загальнополітичним викликам, адже домінує спільне розуміння ризиків, які несе «Північний потік-2» (Зеленський, 2020).

У відношеннях країн Східного партнерства та ЄС в цілому і V4 зокрема розвивається підхід, який визначають як всеохоплюючий (inclusive). Він особливо важливий в питаннях євроінтеграції України як великої європейської держави за територією, населенням і природними ресурсами. Для України особливо важливо реалізувати «глибоке галузеве партнерство з підготовленими та зацікавленими партнерами – deeper sectoral partnership with prepared and interested Partners» (The Visegrad Group, April 8, 2020).

Визначення структури інтеграційних процесів при галузевому підході потребує певного ранжування пріоритетів, які спроможні сформувати збалансовану стратегічну концепцію розвитку економіки України, ув'язану з цілями і завданнями щодо європейської інтеграції та акумуляцією матеріальних і фінансових ресурсів. При цьому варто повною мірою скористатися позицією V4 в питаннях Східного Партнерства. У цьому контексті важливого значення набуває Спільна заява Вишеградської групи щодо Східного партнерства (The Visegrad Group Joint Statement on the Future of the Eastern Partnership), у якій зазначається, що «ЄС та східні партнери повинні зробити сміливі кроки для збільшення та вдосконалення своїх зв'язків, транспорту та інфраструктурних основ заради майбутнього економічного успіху (The Visegrad Group, April 8, 2020).

Завдання, пов'язані з євроінтеграційним проектом України, вирішуються в умовах наявності застарілої інфраструктури. Вона є найбільшим гальмом для їх виконання, через що розбудова якісної інфраструктури набуває першочергового значення. Певною мірою вона створюється Україною у рамках національного проєкту 2020 року «Велике будівництво». У ньому передбачені на 2020 рік будівництво чи реконструкція 6,5 тис. км доріг, 142 шкіл, 117 дитсадків, 212 відділень екстреної медичної допомоги, 570 медичних амбулаторій, 122 спорткомплексів по всій країні (Велике будівництво, 2020).

Започаткування національного інфраструктурного проєкту на разі спрямовано на усунення, так званих, найвужчих місць. При його продовженні варто виокремити такі цілі, досягнення яких прискорює європейськість країни. З огляду на те, що Україна рішенням Європейської комісії включена до Транс'європейської опорної транспортної мережі (TEN-T), їй належить проявити себе ефективним учасником розбудови стратегічного транспортного коридору у сполученні Європа – Азія. У рамках таких інвестицій доцільно, по-перше, у пріоритетному порядку розвивати транспортно-логістичну систему ЄС, тому

що карта опорної мережі TEN-T у країнах Східного партнерства вже схвалена Європейською Комісією. По-друге, для цього транспортного коридору варто акумулювати зусилля на розробці високошвидкісної залізничної лінії як для пасажирських, так і в кінцевому підсумку вантажних послуг, повністю сумісних із звичайною залізничною мережею. Такий підхід програмується країнами V4 і відповідно він має забезпечити цілковиту інтеграцію українських залізничних шляхів як в Європу, так і в Азію (Joint Declaration). Ефективність такого проекту проявиться у тому, що він має потенціал забезпечення майбутнього економічного успіху через поступове розширення доступу до Єдиного ринку ЄС і ринку азійських країн.

Таблиця 11.2

Прямі інвестиції в Україну у 2019 році (млн. дол. США)

	Прямі інвестиції (усього) (2+5)	Інструменти участі в капіталі (3+4)	Інструменти участі в капіталі, крім реінвестування доходів	Реінвестування доходів	Боргові інструменти
	1	2	3	4	5
Усього	5860,4	4909,1	1658,8	3250,3	951,4
з них V4	451,6	425,8	171,3	237,4	35,2
у тому числі в розрізі країн V4					
Чехія	4,7	9,4	1,6	10,8	4,7
Угорщина	190,6	189,1	91,6	97,6	1,5
Польща	210,3	193,7	77,1	116,6	16,6
Словаччина	46,0	33,6	1,0	32,6	12,4

Джерело: Авторська розробка (Національний банк).

Осмислюючи інвестиційну активність країн V4 на українському ринку, треба зазначити, що її обсяги не відповідають наявному потенціалу сторін. Водночас причиною такого стану не можна назвати відсутність зацікавленості бізнесу вишеградських країн в українському ринку, адже в Україні відбуваються систематичні форуми за участі підприємців Польщі, Чехії, Словаччини та Угорщини. Активна підтримка інвесторам з цих країн надається їхніми посольствами в Україні. Є приклади успішно реалізованих інвестиційних проектів компаніями Kraft Foods, Coca-Cola, Hewlett Packard, Cargill, Knauf, Ядзакі-Україна, Raiffeisen Bank тощо.

На нашу думку, зростання притока інвестицій країн-сусідів України можна очікувати за умови успішної і системної реалізації Угоди про асоціацію між Україною і ЄС та функціонування зони вільної торгівлі, а також здійснення реформи судової системи. Водночас Україна має виробити стратегію економічного розвитку, орієнтовану на конвергенцію з країнами Європейського Союзу і насамперед із своїми сусідами. Важливість такого спрямування розвитку обу-

мовлена тим, що за останні десятиліття Україна припустилася надзвичайно великого відставання від країн-членів ЄС. У порівнянні з країнами V4 Україна за обсягом ВВП суттєво відстає при суттєвому переважанні за територією і чисельністю населення (табл. 11.3)

Таблиця 11.3

Співвідношення ВВП, виміряного у поточних цінах в доларах США, країн V4 і України у 2019 році

Країни V4	ВВП країн V4 до ВВП України	Населення, тис. осіб
Чехія	1,62	10650
Угорщина	1,04	9773
Польща	3,83	37973
Словаччина	0,68	5450
Україна		41733

Джерело: розрахунки авторів за статистикою МВФ.

Процеси європейської і світової економічної інтеграції України не набувають тих темпів, які мали нові члени ЄС значною мірою через те, що країна не створила відповідного бізнес клімату для залучення прямих інвестицій. Особливо це стосується відносин з Чехією, Угорщиною, Польщею і Словаччиною (табл. 11.3), які об'єктивно повинні мати до цього інтерес через наявність в Україні порівняно з ними великого просторового, людського і природного потенціалу, що є суттєвим для прийняття інвесторами рішень на користь здійснення прямих інвестицій. З огляду на це, законодавчими органами України мають бути розроблені фінансово-економічні та організаційні інструменти, які зроблять вигідним використання конкурентних переваг України. Вищий обсяг ВВП порівняно із Словаччиною пояснюється лише перевищенням Україною за чисельністю населення майже у 8 разів.

Ретроспективний погляд на акції щодо розвитку економіки України за роки незалежності дозволяє стверджувати, що українська влада у минулому концентрувала зусилля переважно на переході до ринкової економіки у рамках структури, що дісталася від радянських часів. У цих умовах глобальні тенденції становлення нової економіки майже не стали фактором зростання в Україні. Наслідком такого характеру розвитку стало переростання централізовано керованої економіки в олігархічну і суттєвого відставання від сусідніх постсоціалістичних країн.

На протилежність Україні країни V4 пішли шляхом трансформації реальної економіки. Загалом угруповання є п'ятою економікою в Європі і двадцять п'ятою у світі (Visegrad Group, 2019). Кожна з країн-членів V4 відкрила ринок для транснаціональних інвестицій. Їхні економіки характеризуються сталим ро-

звітком при випереджальному зростанні наукоємних галузей. Високої питомої ваги у промисловості країн V4 набули такі галузі, як машинобудування, особливо виробництво транспортних засобів, виробництво електричних, електронних і оптичних приладів, хімічна промисловість, харчова галузь і енергетика.

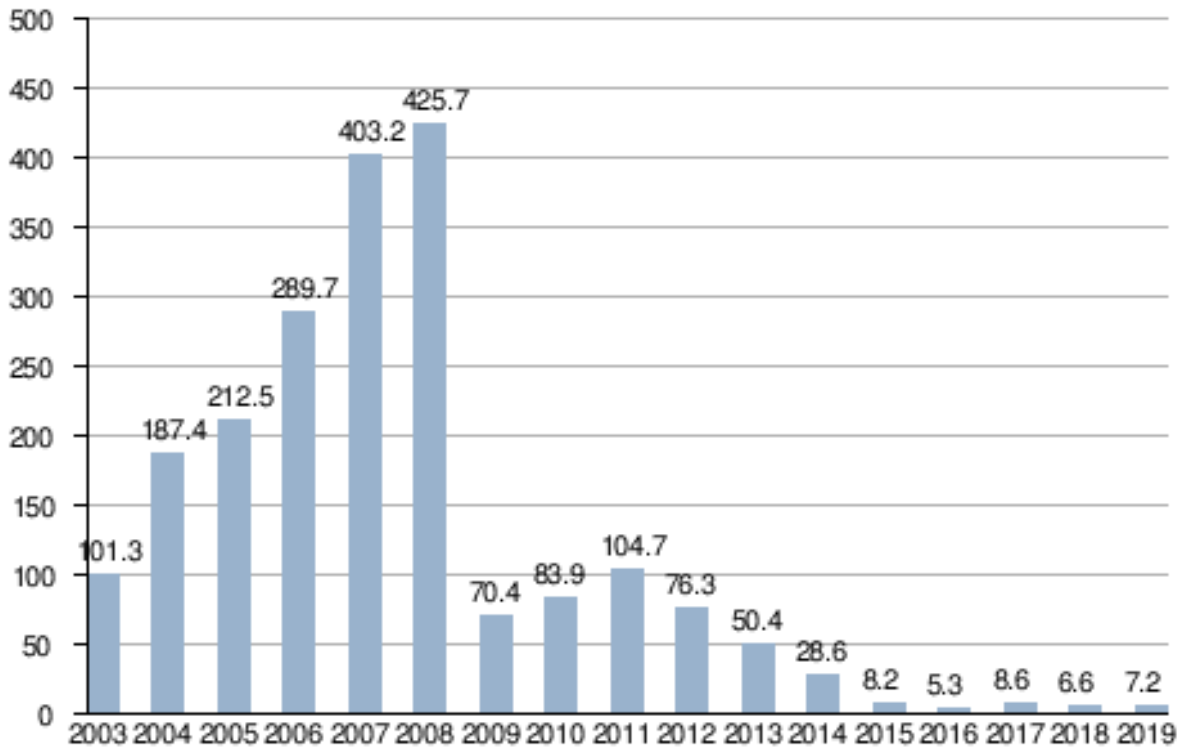

Рис. 11.2. Виробництво в Україні легкових автомобілі в 2003-2019рр., в тис. одиниць (Автомобільна промисловість).

Важливе економічне, соціальне і політичне значення набула автомобільна галузь. За обсягом виробництва країни V4 займають лідируючі позиції. У ЄС Чехія посідає 5 місце, Словаччина 7-е, Польща – 8-е і Угорщина – 9-е, у світовій економіці відповідно 17, 21, 22 і 23 місця (Tulder and R. Ruigrok W, 1998). Вишеградські країни пройшли шлях розвитку в автомобільній промисловості від виробництва комплектуючих у першій половині 1990 років до створення місцевих і регіональних мереж та включення до глобальних мереж з 2000-х років. Наслідком цих процесів стало виникнення міжнародних виробничих мереж (International Production Networks – IPN), які охоплюють як безпосереднє виробництво, так і дистрибуції. Ширше значення їх полягало в тому, що завдяки IPN Західна Європа пов'язувала себе з країнами Центральної і Східної Європи, надавала динамічного характеру інтернаціоналізації суспільного розвитку. Розширення IPN визначило перспективи інтеграції до Європейського Союзу та формування автономних національних промислових структур Автомобільна промисловість.

Осмишуючи досвід країн V4, варто відзначити, що вихід України з економічної кризи має бути підпорядкований завдання економічної конвергенції, тобто зближенню за рівнем економічного розвитку щонайменше до середньоєвропейських позицій. Для цього має бути сформована нова стратегія економічного розвитку, основою якого повинні стати наукоємні галузі виробництва з великою часткою доданої вартості. Насамперед ця стратегія мусить включати відродження автомобілебудування, яке після щорічного зростання у 2009 році практично зникла. Проте, залишився людський потенціал, готуються кадри у закладах вищої освіти, зберіглася історична пам'ять про виробництво і готовність до повернення автомобільних підприємств.

Отже, для розвитку процесів європейської економічної інтеграції пріоритетне значення має співпраця з країнами Вишеградської четвірки. Успішний розвиток її є підґрунтям для розширення зв'язків із країнами-членами ЄС загалом. Водночас поглиблення інтеграційних процесів в сфері економіки полегшує вирішення криз європейського проєкту, які часто поєднуються з агресивною ревізійністською політикою Росії в Центральній-Східній Європі.

Співпраця України і Вишеградської четвірки має переважно технічний характер, орієнтований на надання консультацій у підготовці і проведенні реформ і фінансування цих послуг. Проте ресурс економічної інтеграції у сфері реальної економіки використовується недостатньо. Насамперед Україні слід підвищити активність у розбудові дорожньо-транспортного проєкту TEN-T, аби покращити зв'язки з Європою і створити передумови для продовження магістралей у азійському напрямі. Натомість доцільно реалізувати політику залучення інвестицій у формування сучасних виробничих мереж на принципах Східного партнерства.

Найбільш реально їх розвивати, якщо за основу взяти автомобільну промисловість, а не обмежуватися лише будівництвом нових автомобільних доріг, яке здійснюється за програмою «Великого будівництва». За прикладом V4 варто розгорнути формування мережі малих і середніх підприємств з виробництва деталей, які потрібні для сервісу автомобілів, що перебувають в особистій власності громадян. Водночас уряд має залучити транснаціональні компанії, автомобілі яких користуються пріоритетним попитом на внутрішньому ринку України, аби провести політику імпортозаміщення. Втілення її у реальній економіці спроможне дати імпульси створення також виробничих мереж у суміжних галузях. Головне, що формування міжнародних виробничих мереж (IPN) в економіці має реальну перспективу органічно пов'язати національну економіку з європейською і прискорити процеси європейської інтеграції України.

Література до розділу

- Amiti M. (1999): “Specialization patterns in Europe”, *Weltwirtschaftliches Archiv*, 135, 1-2
- Bailey D., De Propris L. (2014) Manufacturing reshoring and its limits: the UK automotive case. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 7: 379–395
- Baldwin, R. and Venables, A. (2010). ‘Relocating the value chain: off-shoring and agglomeration in the global economy’, Working Paper, London: CEPR.
- Brühlhart, Marius and Johan Torstensson (1996): “Regional integration, scale economies and industry. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4338
- Coe N. N., Yeung H. (2019). Global production networks: mapping recent conceptual developments. *Journal of Economic Geography*, Volume 19, Issue 4, July 2019, Pages 775–801, <https://doi.org/10.1093/jeg/lbz018>
- Crang M., Hughes A., Gregson N., Norris L., Ahamed F. (2013) Rethinking governance and value in commodity chains through global recycling networks. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 38: 12–24.
- Danaj, A., Lazányi, K., & Bilan, S. (2018). Flint C., Zhu C. (2019) The geopolitics of connectivity, cooperation, and hegemonic competition: the belt and road initiative. *Geoforum*, 99: 95–101
- Economic specialisation in EU regions. 06.02.2020. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20200406-1>
- The Economist. (2019). Slowbalisation: the global list *The Economist* 26 January: 17-20
- Foster C., Graham M. (2017) Reconsidering the role of the digital in global production networks. *Global Networks*, 17: 68–88.
- Fuller D. B. (2016) Paper Tigers, Hidden Dragons: Firms and the Political Economy of China’s Technological Development. Oxford: Oxford University Press.
- Gereffi G. (2019) Global Value Chains and Development: Redefining the Contour of 21st Century Capitalism. New Delhi: Cambridge University Press
- Gress D. R., Kalafsky R. V. (2015) Geographies of production in 3D: theoretical and research implications stemming from additive manufacturing. *Geoforum*, 60: 43–52
- Henderson J., Dicken P., Hess M, Coe N. M., Yeung H. W. C. (2002). Global production networks and the analysis of economic development. *Review of International Political Economy*, 9: 436–464
- Horner R. (2017). Beyond facilitator? State roles in global value chains and global production networks. *Geography Compass*. 11: 10.1111/gec3.12307.
- Horner R., Murphy J. (2018) South-North and South-South production networks: diverging socio-spatial practices of Indian pharmaceutical firms. *Global Networks*, 18: 326–351
- Horner R., Nadvi K. (2018) Global value chains and the rise of the Global South: unpacking twenty-first century polycentric trade. *Global Networks*, 18: 207–237
- Humphrey J., Ding K., Fujita M., Hioki S., Kimura K. (2018) Platforms, innovation and capability development in the Chinese domestic market. *European Journal of Development Research*, 30, 408–423.
- Hummels, D., Ishii, J. and Yi, K-M. (2001). The nature and growth of vertical specialization in world trade. *Journal of International Economics*, 54(1), pp. 75- 96
- Jones, R. and Kierzkowski, H. (1990). ‘The role of services in production and international trade: a theoretical framework,’ in Jones, R. and Krueger, A. (eds.), *The political economy of international trade: Essays in honor of Robert E. Baldwin*, Oxford: Basil Blackwell
- Langley P., Leyshon A. (2017) Platform capitalism: the intermediation and capitalisation of digital economic circulation. *Finance and Society*, 3: 11–31
- Lepawsky J. (2018) *Reassembling Rubbish: Worlding Electronic Waste*. Cambridge, MA: MIT Press.

- Li F., Frederick S., Gereffi G. (2019) E-commerce and industrial upgrading in the Chinese apparel value chain. *Journal of Contemporary Asia*, 49: 24–53
- Martin R., Tyler P., Storper M., Evenhuis E., Glasmeier A. (2018) Globalization at a critical juncture? *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 11: 3–16.
- Midelfart-Knarvik R.H., Jverman H.G., Redding S.J., Venables A.J. The Location of European Industry. URL: https://www.researchgate.net/publication/5063191_The_Location_of_European_Industry
- Nadvi K. (2014) ‘Rising powers’ and labour and environmental standards. *Oxford Development Studies*, 42: 137–150
- Navaretti, G. B., Haaland, J.I. and Venables, A. (2002). ‘Multinational corporations and global production networks: the implications for trade policy’, Report prepared for the European Commission Directorate General for Trade, London: CEPR
- Rehnberg M., Ponte S. (2018) From smiling to smirking? 3D printing, upgrading and the restructuring of global value chains. *Global Networks*, 18: 57–80
- Selwyn B. (2015) Commodity chains, creative destruction and global inequality: a class analysis. *Journal of Economic Geography*, 15: 253–274
- Smith A., Pickles J., Buček M., Pástor R., Begg B. (2014) The political economy of global production networks: regional industrial change and differential upgrading in the East European clothing industry, *Journal of Economic Geography*, 14: 1023–1051.
- Vanchan V., Mulhall R., Bryson J. (2018) Repatriation or reshoring of manufacturing to the US and UK: dynamics and global production networks or from here to there and back again. *Growth and Change*, 49: 97–121
- Yeung H. W. C. (2020) Rethinking mechanism and process in the geographical analysis of uneven development, *Dialogues in Human Geography*, 10, in Press.
- Yeung H. W. C. (2016). *Strategic Coupling: East Asian Industrial Transformation in the New Global Economy*. Ithaca, NY: Cornell University Press
- Yeung H. W. C., Coe N. M. (2015) Toward a dynamic theory of global production networks. *Economic Geography*, 91: 29–58
- Zarzoso I.-M., Voicu A.M., Vidovic M. (2010). CEECs Integration into Regional and Global Production Networks. Georg-August University of Göttingen and University Jaume I. CEGE: Georg-August University of Göttingen and University Jaume I № 125 – Mai 2011. URL: https://www.researchgate.net/publication/45638048_CEECs_Integration_into_Regional_and_Global_Production_Networks

РОЗДІЛ 12

Транскордонна співпраця країн ЄС та України

12.1. Транскордонне співробітництво в контексті регіональної економічної інтеграції

Сучасна світова економіка розвивається під впливом глобалізації, процесів регіоналізації та зростання взаємозалежності економік країн світу. Це пояснюється тим, що інтеграція є одним із найважливіших чинників, які окреслюють контури сучасної мапи світу в гео економічному та геополітичному плані.

Збільшення конкуренції, а також з ними пов'язана невизначеність міжнародних політичних та економічних відносин спричиняють створення нових імперативів взаємопов'язаної організації країн світу. Таким чином інтеграційні процеси визначають загальні тенденції розвитку світового господарства. Основним завданням будь-якої форми регіональної інтеграції є розширення різних напрямків взаємної торгівлі, зменшення перешкод до вільного руху робочої сили, капіталу, посилення виробничої та наукової кооперації, яка приводить до зростання економічного зростання, досягнення збалансованості, а також стійкого економічного розвитку. При цьому ефективна регіональна інтеграція дозволяє сформувати стабільне, сприятливе і передбачуване політичне середовище, більш справедливий у рамках світової економіки розподіл сил і рівність у можливостях для розвитку. Окрім цього відбувається поглиблення спеціалізації країн, що спричиняє активізацію двосторонніх відносин, котрі проявляються в розвитку транскордонного співробітництва.

Останнє десятиліття характеризується посиленням інтеграційних процесів, що супроводжується збільшенням ролі транскордонного співробітництва між регіонами.

Вперше термін «транскордонне співробітництво» з'явився у документі

Мадридської Конвенції (106) про загальні засади транскордонного співробітництва, у якій він трактується як «... будь-які спільні дії, що спрямовані на поглиблення та посилення добросусідських відносин між територіальними гро-

мадами або владою, які знаходяться під юрисдикцією двох чи декількох договірних сторін, а також укладення з цією метою необхідних угод для досягнення домовленостей» [Європейська конвенція, 1980].

У Законі України транскордонне співробітництво трактується як «...спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, наукових, технологічних, екологічних, культурних і інших відносин між суб'єктами і учасниками таких відносин в Україні і відповідними суб'єктами і учасниками таких відносин із сусідніх держав у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством» [Закон України «Про транскордонне співробітництво», 2004]. Транскордонне співробітництво передбачає розробку та впровадження регіонами сусідніх країн спільних програм у галузі економіки, довкілля, освіти, соціальної системи, культури та інших напрямків. В умовах глобалізації, інтенсифікації інтеграційних процесів, збільшення кількості країн Європейського Союзу зростає й значення нових учасників міжнародних відносин, чільне місце серед яких займають регіональні об'єднання.

12.1. Форми транскордонного співробітництва України та країн ЄС

Починаючи з 2014 р. Україна остаточно визначилася з напрямом свого зовнішньополітичного курсу і виявила намір доєднатися до Європейського Союзу. Для досягнення цієї мети важливим є підписання та імплементація Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Окрім того пріоритетним напрямком залишається співпраця з країнами Вишеградської групи щодо участі у цьому об'єднанні. Враховуючи євроінтеграційні наміри України, загострення російсько-українських відносин, пов'язаних з анексією Криму Російською федерацією, повну підтримку нею сепаратистських дій на Сході України та терористичних угруповань, виникла потреба побудови міжнародних відносин нової архітектури, переосмислення та посилення важливих напрямків співробітництва із країнами Вишеградської групи. А саме - підписання Угоди про асоціацію між Європейським Союзом та Україною, що дозволяє перейти від партнерства та співпраці до політичної асоціації та економічної інтеграції.

Варто відмітити, що сьогодні Вишеградська четвірка є досить впливовим регіональним утворенням, яке функціонує у рамках ЄС і має структурний вплив на процеси євроінтеграції. Співробітництво між членами В4 перш за все передбачає узгодження спільних позицій з різних питань, які згодом представляються на форумах ЄС.

Відносини України та країн Вишеградської четвірки активно розвиваються в напрямку посилення регіональної та транскордонної співпраці. Крім того транскордонне співробітництво є одним з основних пріоритетних напрямків співпраці в рамках Європейського інструменту сусідства та партнерства. В даному випадку важливого значення набувають питання щодо формування прикордонної інфраструктури, розвиток вигідного економічного співробітництва між прикордонними регіонами нашої країни і країн Вишеградської четвірки, відповідного регулювання переміщення робочої сили.

Зазначимо, що транскордонна співпраця України та країн Вишеградської групи здійснюється в таких формах, як: дія спільних програм сусідства; діяльність єврорегіонів; співпраця в рамках міжнародних регіональних асоціацій і організацій; міжрегіональне співробітництво (до якого відносять угоди та договори про транскордонне співробітництво).

Доцільно відмітити, що найбільш дієвою формою транскордонного співробітництва адміністративно-територіальних одиниць є співробітництво в рамках єврорегіонів, що реалізовується згідно дво- та багатосторонніх угод. Головною метою єврорегіонів виступає формування та погодження механізмів вирішення однакових чи спільних проблем відповідних територій. Сьогодні в Україні існує кілька єврорегіонів, два з яких – це з країнами Вишеградської чгрупи, а саме: Карпатський єврорегіон (Словаччина, Угорщина, Україна, Польща, Румунія) та Буг (Польща, Україна, Білорусь).

Основним завданням транскордонної співпраці є усунення негативних наслідків та проблем периферійності прикордонних регіонів, що розміщені на досить великій відстані від центральної частини країни, а також мають низький рівень розвитку інфраструктури, що в загальному негативно впливає на соціально-економічний розвиток цих регіонів. Крім цього транскордонне співпраця нівелює адміністративні та політичні перешкоди поміж сусідніх країн, формує спільну економічну, соціальну та культурну інфраструктуру та сприяє економічному розвитку цих територій. До інвестиційних переваг прикордонних територій слід віднести:

- досить низькі всередині країни транспортні витрати, що пов'язано із експортом вітчизняних товарів та послуг на ринки країн-сусідів;
- привабливі ціни на імпортні товари із-за кордону;
- пришвидшення процесів, які допомагають імплементувати закордонний досвід у економічний, соціальний та екологічний розвиток територій та регіону в цілому;
- активне співробітництво з суб'єктами господарювання іноземних держав, особливо держав-членів ЄС.

Отже, співпраця Вишеградської групи з Україною є перспективною та взаємовигідною. Зокрема, для країн Вишеградської четвірки це дозволить розширити ринок, збільшити кількість споживачів продукції та послуг; посилити і створити ряд нових ділових зв'язків; забезпечить приплив дешевшої робочої сили, і разом з тим кваліфікованих робітників. Щодо України, то розвиток співпраці з країнами Вишеградської четвірки також буде мати позитивний вплив. Таке співробітництво забезпечує приплив інвестицій та збільшує фінансові потоки у різних сферах, сприяє розвитку туризму, посилює розвиток підприємств регіонів.

Однак, не зважаючи на позитивні ефекти від співпраці України та країн Вишеградського об'єднання, є ряд труднощів на практиці, зокрема у сферах торгівлі, присутні офіційні перешкоди для співробітництва. Таким чином, співробітництво Вишеградського альянсу та України дасть можливість отримати значну користь обом сторонам – країнам Вишеградської групи і Україні.

12.2. Транскордонна торгівля України та країн Вишеградської четвірки

Розвиток транскордонного співробітництва відкриває нові можливості для активізації економічної діяльності на прикордонних територіях, що дозволяє підвищити їх конкурентоспроможність, зокрема забезпечуючи інтенсифікацію торговельних відносин. Транскордонна торгівля характеризується направленістю на забезпечення локальних потреб щодо виробництва товарів, а також послуг на прикордонних територіях. Дохід від транскордонної торгівлі здебільшого залишається в прикордонних регіонах і використовується для збільшення асортименту різних груп споживчих товарів, купівлі обладнання, матеріалів, технологій, сировини для забезпечення ефективного економічного розвитку даних регіонів.

На рис. 12.1 представлено динаміку двосторонньої торгівлі України та країн V4 (фактичні дані та прогноз), що загалом відображає позитивна тенденцію у всіх випадках.

Найбільші розриви в динаміці спостерігались в 2008 році, спричинені економічною кризою в Україні, а також глобальною фінансовою кризою, і у 2013-2014 роках, в цих роках торгівля відбувалася за нестабільної економічної та політичної ситуації України, анексії Криму та окремої частини Донбасу, початку антитерористичної операції.

Таким чином, в 2018 р. експорт України до Польщі становив 3,2 млрд. дол. США. Протягом останніх 23 років експорт України до Польщі в середньо-

му збільшувався на 11,7% щорічно. Головною продукцією, яка експортувалася із України до Польщі, була в цих роках залізна руда (вартість експорту становила 381 млн. дол. США), металопродукат (вартість експорту – 210 млн. дол. США) та ізолюваний дрiт (вартість експорту – 343 млн. дол. США).

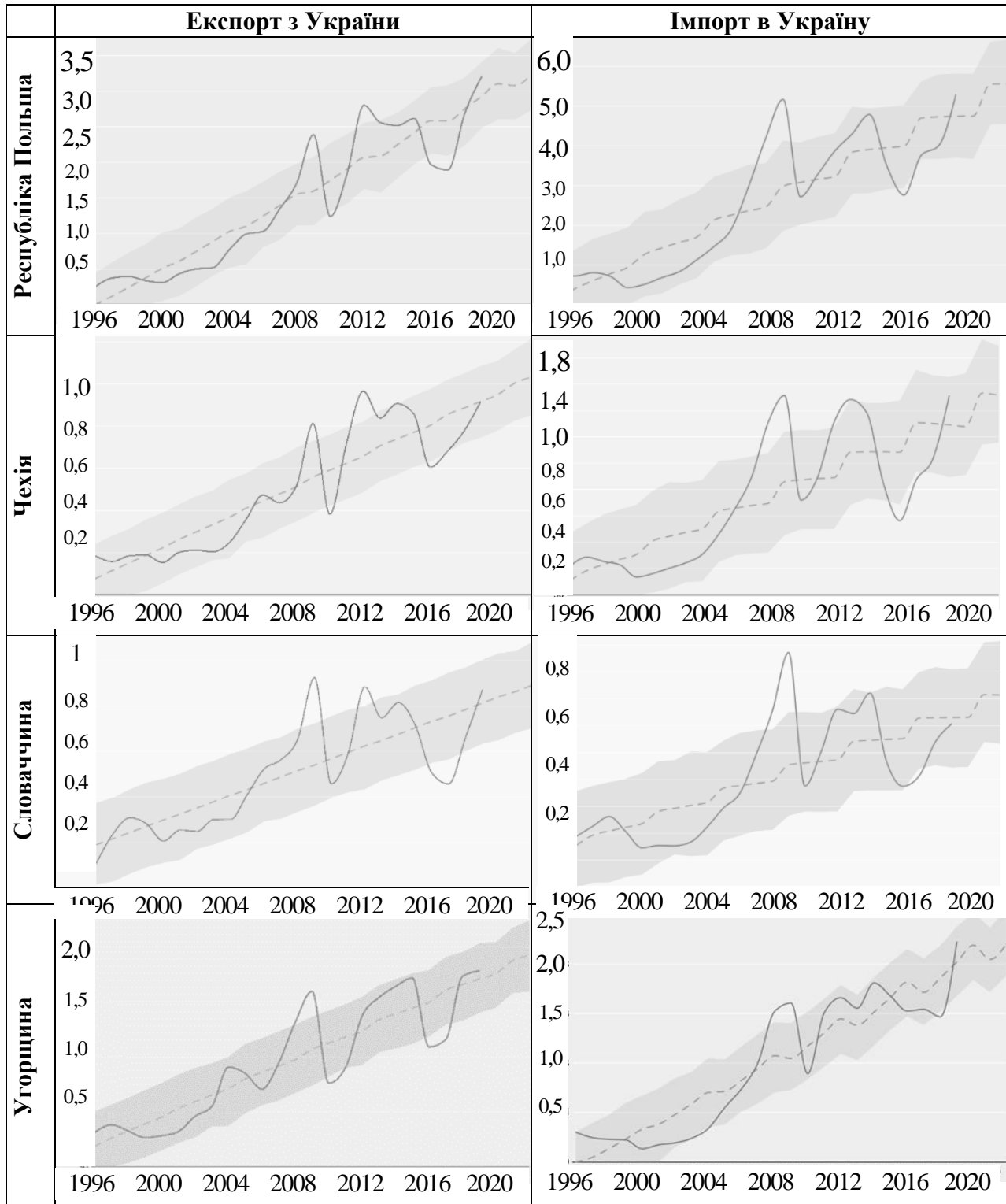

Рис. 12.1. Головні торгівельні потоки України і країн Вишеградської групи, у млрд. дол. США

Джерело: The Observatory of Economic Complexity, 2020

У 2018 році імпорт України з Польщі склав 5,28 млрд. дол. США. Відповідно до тенденції останніх 23 років, слід відмітити, що імпорт з Польщі в Україну збільшувався щорічно на 9,1%. Основною продукцією, яка експортувалася в Україну з Польщі, були ізолюваний дрот (вартість – 212 млн. дол. США), зріджений газ (вартість – 215 млн. дол. США), також автомобілі (вартість – 119 млн. дол. США) (див. табл. 12.1). Польща посідає четверте місце серед торговельних партнерів України за статтями експорту та імпорту. Зокрема, за останні роки в Польщу напрямлені основні потоки робочої сили з України.

Таблиця 1

Головні товарні групи торгівлі між Україною та країнами Вишеградської групи

	Експорт з України	Імпорт в Україну
Республіка Польща	Загалом: 3.2 млрд. дол. США: <ul style="list-style-type: none"> • Залізна руда (381 млн. дол. США); • Ізолюваний дрот (343 млн. дол. США); • Металопрокат (210 млн. дол. США) 	Загалом: 5.28 млрд. дол. США: <ul style="list-style-type: none"> • Скраплений газ (215 млн. дол. США), • Ізолюваний дрот (212 млн. дол. США), • Автомобілі (119 млн. дол. США).
Чехія	Загалом: 914 млн. дол. США: <ul style="list-style-type: none"> • Залізна руда (310 млн. дол. США); • Ізолюваний дрот (183 млн. дол. США); • Металопрокат (36.6 млн. дол. США). 	Загалом: 1.51 млрд. дол. США: <ul style="list-style-type: none"> • Трансляційне обладнання (225 млн. дол. США); • Ізолюваний дрот (108 млн. дол. США); • Скраплений газ (86.2 млн. дол. США).
Словаччина	Загалом: 870 млн. дол. США: <ul style="list-style-type: none"> • Залізна руда (333 млн. дол. США); • Ізолюваний дрот (147 млн. дол. США); • Ациклічні вуглеводні (70.1 млн. дол. США). 	Загалом: 607 млн. дол. США: <ul style="list-style-type: none"> • Скраплений газ (79.4 млн. дол. США); • Автомобілі (64.6 млн. дол. США); • Залізний прокат (41.1 млн. дол. США).
Угорщина	Загалом: \$1.79 млрд. дол. США: <ul style="list-style-type: none"> • Електричні обігрівачі (261 млн. дол. США); • Телефони (251 млн. дол. США); • Скраплений газ (195 млн. дол. США). 	Загалом: \$2.22 млрд. дол. США: <ul style="list-style-type: none"> • Скраплений газ (309 млн. дол. США); • Ізолюваний дрот (261 млн. дол. США); • Упаковані ліки (168 млн. дол. США).

Джерело: The Observatory of Economic Complexity, 2020

Крім того, у 2018 році Україна здійснювала експорт товарів до Чехії вартістю 914 млн. дол. США. Відмітимо, що протягом останніх 23 років експорт нашої країни до Чехії збільшувався на 7,22% щорічно. Головною продукцією,

яка експортувалася до Чехії з України, була така: ізолюваний дрiт (вартiсть – 183 млн. дол. США), залiзна руда (вартiсть – 310 млн. дол. США), а також металопрокат (вартiсть – 36,6 млн. дол. США). При цьому в 2018 році Україна здiйснювала iмпорт з Чехії товарiв та послуг загальною вартiстю 1,51 млрд. дол. США. А протягом останнiх 23-х рокiв iмпорт в Україну з Чехії збiльшувався на 8,72% щороку. Основною продукцiєю, яка експортувалася з Чехії в Україну, були ізолюваний провiд (вартiсть – 108 млн. дол. США), обладнання для радiомовлення (225 млн. дол. США), скраплений газ (вартiсть – 86,2 млн. дол. США).

Здiйснювався також у 2018 році експорт до Словаччини, вартiсть якого становила 870 млн. дол. США. Вiдмiтимо тенденцiю, що протягом останнiх 23 рокiв експорт до Словаччини з України збiльшувався на 9,49% щороку. При цьому головною продукцiєю експорту до Словаччини з України, були ізолюваний дрiт (вартiсть – 147 млн. дол. США), залiзна руда (вартiсть – 333 млн. дол. США), ациклiчні вуглеводнi (вартiсть – 70,1 млн. дол. США). Iмпорт товарiв України у 2018 р. iз Словаччини склав 607 млн. дол. США. Протягом останнiх 23-х рокiв щороку вiдбувалося збiльшення iмпорту в Україну зi Словаччини на 5,19%. Головною продукцiєю, яка експортувалася в Україну iз Словаччини, були автомобiлi (вартiсть – 64,6 млн. дол. США), скраплений газ (вартiсть – 79,4 млн. дол. США), а також залiзний прокат (вартiсть – 41,1 млн. дол. США).

До Угорщини в 2018 р. Україна здiйснювала експорт товарiв вартiстю 1,79 млрд. дол. США. Протягом останнiх 23 рокiв експорт України до Угорщини збiльшився щорiчно на 7,84%. Основною продукцiєю, яка експортувалася до Угорщини з України, були телефони (вартiсть – 251 млн. дол. США), електронагрiвачi (вартiсть – 261 млн. дол. США), скраплений газ (вартiсть – 195 млн. дол. США). У 2018 р. вартiсть iмпорту з Угорщини до України становила 2,22 млрд. дол. США. Протягом останнiх 23-х рокiв iмпорт в Україну з Угорщини збiльшувався на 9,06% щорiчно. Головною продукцiєю, яка експортувалася в Україну з Угорщини, були ізолюваний дрiт (вартiсть – 261 млн. дол. США), скраплений газ (вартiсть – 309 млн. дол. США), лiки (вартiсть – 168 млн. дол. США).

Попри значнi успiхи в розвитку транскордонної спiвпрацi України з країнami Вишеградської групи, ця сфера є досить перспективною та вимагає зусиль в поглибленнi iснуючих та формуваннi нових транскордонних зв'язкiв. В зв'язку з тим, що в 2007 році програма Європейської полiтики добросусiдства поповнилася програмами транскордонної спiвпрацi, посилення транскордонного спiвробiтництва України та країн Вишеградської четвiрки, має можливiсть

стати ще одним інструментом для пришвидшення інтеграції України до Європейського союзу.

Контрольні запитання

1. Розкрийте сутність транскордонного співробітництва.
2. Назвіть позитивні наслідки транскордонного співробітництва.
3. Опишіть форми транскордонного співробітництва України та країн ЄС.
4. Охарактеризуйте основні торгові потоки України та країн Вишеградської четвірки.

Тести

1. Вперше термін «транскордонне співробітництво» з'являється в документі
 - A. Конституції України;
 - B. Женевській Конвенції;
 - C. Мадридської Конвенції;
 - D. Закону України транскордонне співробітництво.
2. Основним завданням єврорегіонів є
 - A. формування і погодження різних механізмів для вирішення однакових чи спільних проблем певних територій;
 - B. запровадження єдиної валюти на території регіону;
 - C. укрупнення земель;
 - D. посилення впливу центральної влади.
3. Карпатський єврорегіон включає такі країни:
 - A. Україна, Німеччина, Угорщина, Румунія
 - B. Україна, Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія
 - C. Україна, Польща, Франція, Словаччина, Угорщина
 - D. Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія, Італія.
4. Єврорегіон Буг включає такі країни:
 - A. Україна, Польща, Італія;
 - B. Україна, Польща, Румунія;
 - C. Словаччина, Польща, Білорусь;
 - D. Україна, Польща, Білорусь
5. Транскордонна співпраця України з країнами Вишеградської групи здійснюється у таких формах:
 - A. діяльність єврорегіонів;
 - B. дія програм сусідства;
 - C. діяльність міжнародних регіональних організацій та асоціацій;
 - D. все вищезазначене.

Практичні завдання

1. Опишіть основні інвестиційні переваги прикордонних територій.
2. **Завдання для дискусії:** Оцініть галузеві напрямки розвитку економічного співробітництва України з країнами ЄС.

Література до розділу

- Kang, Y.-D. (2016). Development of Regionalism: New Criteria and Typology. *Journal of Economic Integration*, 237
- Lishchynskyy, I., Lyzun, M., Kuryliak, V., & Yevhen, S. (2019). The Dynamics of European Periphery. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 41(4), 527-536. DOI: 10.15544/mts.2019.43
- Pađourek, J., Mareš, M. (2020). The Threats of Russian Influence and Terrorism within National Security Strategies of the Visegrad Four. *The Journal of Slavic Military Studies*, 33(2), 173-197.
- Rostetska, S., Naumkina, S. (2019). Paradigms of European integration processes in the EU, Visegrad group, and Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*, 5(3), 184-192.
- Sokołowicz, M., Lishchynskyy, I. (2018). Are Poland and Ukraine Gravity Centres for Each Other? Study on the Labour Migration Patterns. *Comparative Economic Research*, 21(1), 45–65. DOI: 10.2478/cer-2018-0003
- The Observatory of Economic Complexity (2020). URL: <https://oec.world/en/profile/bilateral-country/ukr/partner/>
- Артьомов, І. В. (2009). Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: [монографія]. Ужгород: Ліра, 520 .
- Державна статистична служба України. URL: <http://ukrstat.gov.ua/>
- Закон України «Про транскордонне співробітництво» (2004). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1861-15/print1352146709979730>.
- Європейська конвенція про основні принципи транскордонного співробітництва між територіальними общинами або органами влади (1980). К., 13 .
- Маслов, Ю. К. (2014). Країни ЦСЄ як субрегіональна геополітична спільність та орієнтир політичної інтеграції України в європейський простір. *Грані*, 10, 111-115.
- Мироненко, М. Ю., Смагло, О. В. (2017). Роль Вишеградської четвірки у забезпеченні ефективної євроінтеграції України. *Причорноморські економічні студії*, 22, 16-19.
- Савельєв, Є. В., Куриляк, В. Є., Куриляк, М. Ю. (2019). Вишеградська четвірка та Україна в контексті розвитку євроінтеграційних процесів. *Економічний вісник Донбасу*, 3 (57). DOI: 10.12958/1817-3772-2019-3(57)-21-29.
- Савельєв, Є. В., Куриляк, В. Є., Лизун, М. В., Ліщинський, І. О. (2019). Концепція «Вишеградська четвірка + Україна»: реальність і перспективи. *Вісник економічної науки України*, 1 (36).

РОЗДІЛ 13

Моделі стимулювання депресивних регіонів в ЄС

13.1. Онтологія периферійних територій в Європі

Аспекти концентрації економічної активності та випереджувального регіонального зростання не можна розглядати відірвано від депресивних територій, які формують т. зв. «внутрішню периферію» (прикордонні периферійні регіони із власними специфічними рисами розглядатимуться нижче). Зони внутрішньої периферії характеризуються наступними можливими вираженнями (або їх поєднаннями):

- анклави із низьким економічним потенціалом, проявом якого є значна транспортна віддаленість від центрів економічної активності та потребує насамперед розвитку транспортної інфраструктури та системи логістики;

- території із низьким доступом до загальних суспільних послуг, які радше потребують застосування новітніх ІКТ-рішень, тоді як реструктуризація адміністративної структури з метою стимулювання ефекту масштабу може спричинити погіршення ситуації;

- території, що відчують дефіцит реляційної близькості, у яких основну увагу варто приділити розвитку взаємодії між локальними акторами.

Ключовим моментом при аналізі внутрішньої периферії є здатність території «поєднуватись» із своїм навколишнім середовищем, що детермінується не стільки «географією», як реляційними непросторовими факторами та процесами. Території із високим рівнем пов'язаності створюють кращі можливості для розвитку, кращі умови доступу до суспільних послуг та більш динамічний ринок робочої сили, здатний утримувати кваліфіковану робочу силу. Зазначені переваги, в свою чергу, генерують можливості встановлення нових зв'язків та ініціації нових спіральних витків «кіл благополуччя».

На рис. 13.1 наведено карту внутрішньої периферії в Європі згідно ESPON із виділенням основних чинників периферизації:

1. Території, для яких основним чинником є незадовільна економічна і демографічна ситуація (46% від усієї внутрішньої периферії);
2. Території із недостатнім доступом до послуг і/або регіональних центрів (45%);
3. Території, для яких одночасно проявляються обидва вищенаведені чинники (9%).

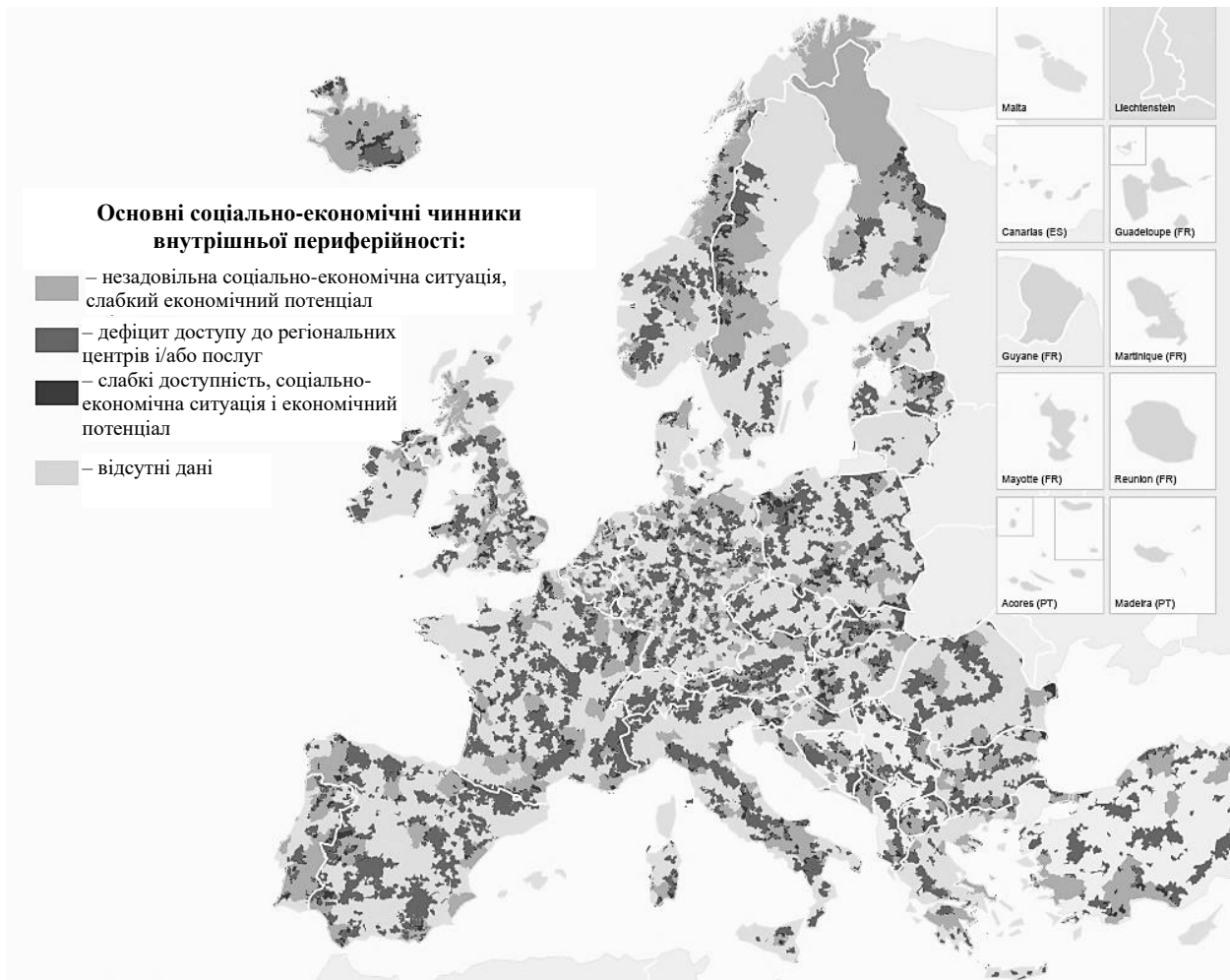

Рис. 13.1. Географічне поширення чинників внутрішньої периферії

Джерело: ESPON Inner peripheries in Europe – possible development strategies to overcome their marginalising effects

Карта демонструє, що периферійні регіони за географічною ознакою часто є внутрішньою периферією. Крім того внутрішньопериферійними ймовірноше будуть не лише прикордонні території у національному розрізі, але й у між-регіональному.

80% внутрішньої периферії із низьким економічним потенціалом або слабким доступом розміщується у неурбанізованих регіонах, відносно рівномірно поширюючись по сільських та проміжних територіях. Також можна відмітити

той факт, що близько половини площі внутрішньої периферії, що характеризується слабким доступом, припадає на гірську територію.

Зони, для яких відмічається брак реляційної близькості, знаходяться на урбанізованих (32,2%) та метропольних (43%) територіях частіше у порівнянні із двома іншими типами внутрішньої периферії. Процеси периферизації, пов'язані із слабким рівнем соціально-економічних показників, також більш ймовірно стосуються «анклавів» вказаних територій.

Отже, проведене нами дослідження показало доволі значну неоднорідність регіонів ЄС за параметрами економічної ефективності та секторальної концентрації. Проте помітною тенденцією останнього десятиліття в ЄС є процеси міжрегіональної конвергенції та посилення ролі раніше депресивних регіонів.

13.2. Збалансований розвиток регіонів ЄС в рамках політики згуртування

Регіональна політика ЄС розвивається в рамках концепції «політики згуртування» (*Cohesion Policy*). Її метою є збалансований розвиток міжрегіональних відносин, який забезпечує кожному з них досягнення високого рівня добробуту. На реалізацію політики згуртованості виділяється понад третину бюджету ЄС задля подолання розбіжностей у розвитку територіальних утворень, реструктуризації занепалих індустріальних зон і розвиток аграрного сектора. Протягом 2014-2020 рр. загальний обсяг витрат на політику згуртування склали 352 млрд. євро. Особлива увага в цей період приділялася просуванню міського порядку денного. У напрямі розвитку сільських територій здійснювалася допомога по широкому спектру проблем, які включали насамперед економічні і екологічні.

Досвід реалізації політики згуртування дозволяє отримати позитивні результати у розвитку периферійних, особливо депресивних регіонів. Проте, це може призводити до проблем для механізмів управління витратами, суперечностями у взаємодії національних і та загальноєвропейських політичних ініціатив, комунікаційними викликами взаємодії зацікавлених сторін в експериментальному управлінні, що обмежує потенційні можливості до вирівнювання розвитку країн-членів ЄС. За оцінками науковців і політиків сучасний формат політики згуртування не забезпечує достатнього рівня солідарності у європейському суспільстві, що особливо гостро виявилось в умовах пандемічних викликів, які викликані необхідністю переорієнтації на протидію COVID-19.

Вироблення європейської політики за своєю суттю є багатовимірним процесом. З одного боку, вона повинна охоплювати загальні рамки, що забезпечують цілі для континенту в цілому. З іншого боку, неможливо не враховувати специфічні потреби національних та субнаціональних територій. Такі виклики як глобальна фінансово-економічна криза, посилений потік мігрантів в Європу, або проблеми безпеки від терористичних дій спонукають до необхідності приймати як глобальні, так і локальні рішення узгоджено.

Один з головних політичних викликів для Європейського Союзу є врахування значного географічного різноманіття в його межах. Значення територіального виміру у політиці ЄС має тенденцію до зростання, оскільки створення робочих місць залежать від комплексного використання всіх активів у скоординований та стійкий спосіб.

Політика згуртованості ЄС нині розроблена на період 2021-2027 роки. Прийнятий набір законодавчих актів забезпечує фінансову базу для відновлення Європи справедливим і територіально збалансованим способом, а також спільне бачення відновлення економіки в перспективі. Політика згуртованості залишається серцем європейської солідарності. Зараз здійснюються акції щодо наповнити його змістом та визначення пріоритетів інвестицій, які перетворять усі ці досягнення на реальні зміни для держав-членів, регіональних та місцевих органів влади, громадян та компаній.

В умовах пандемії розроблена програма REACT-EU, метою якої є сприяння відновленню та згуртованості на територій Європи. Вона продовжує та розширює заходи реагування на кризи, реалізовані в рамках Ініціативи реагування на коронавірус (CRII) та Ініціативи інвестиційного реагування на коронавірус Plus (CRII+). Це сприятиме екологічному, цифровому та стійкому відновленню економіки. Пакет REACT-EU передбачає додаткові кошти на 47,5 млрд. євро в 2021-2022 рр. REACT-EU забезпечить додаткове фінансування найважливіших секторів для надійного та стійкого відновлення.

Для подолання наслідків пандемії коронавірусу державам-членам необхідний терміновий доступ до фінансової підтримки. 11% ресурсів REACT-EU на 2021 рік будуть виплачені державам-членам як попереднє фінансування після схвалення відповідної програми. Державам-членам та регіонам рекомендується використовувати це попереднє фінансування для надання авансових платежів бенефіціарам з метою посилення їх фінансової ліквідності. Щорічне попереднє фінансування в наступні роки виплачується за додаткові ресурси, виділені на програми.

Політика згуртованості здійснюється за допомогою трьох основних фондів: Європейський фонд регіонального розвитку (ЄФРР), Європейський соціа-

льний фонд (ESF) та фонд згуртованості. Перший з них концентрує свої дії на інноваціях та дослідженнях, цифрових програмах, підтримці малих і середніх підприємств та низьковуглецевої економіці.

Європейський соціальний фонд націлений на поліпшення зайнятості та розвитку освіти в ЄС, а також використовується в ситуаціях з найбільш вразливими людьми, наприклад, тими, хто проживає в злиднях. Понад 80 млрд. євро було передбачено на капітальні інвестиції в країнах-членах ЄС протягом періоду 2014-2020.

Європейський соціальний фонд зосереджується на підтримці чотирьох тематичних цілей:

- сприяння зайнятості та підтримка робочої сили;
- мобільність; соціальна інтеграція та боротьбі з бідністю;
- інвестиції в освіту, навички й навчання впродовж життя;
- підвищення інституційного потенціалу та ефективне державне управління.

Фонд згуртованості підтримує держави-члени ЄС, чий валовий національний дохід (ВНД) на одного жителя становить менше 90% від середнього по ЄС. Протягом 2014-2020 рр. з нього виділена загальна сума у розмірі 63,4 млрд. євро на ряд інвестиційних проектів, в першу чергу стосовно розбудову транс'європейських мереж (TEN) та охорони навколишнього середовища.

Фонд згуртованості підпорядковується тим самим правилам програмування, управління та моніторингу як європейський регіональний фонд розвитку та європейський соціальний фонд.

Пріоритет для фінансування політики згуртованості надається регіонам, розвиток яких відстає від середніх показників для ЄС. Таких регіонів більше половини. Їм виділялося 181 млрд. євро загальної суми асигнувань, відведених на менш розвинені регіони. Регіони рівня NUTS 2 були класифікували і розділили на три групи:

- менш розвинені регіони, де ВВП на одного жителя становила менше 75% від середнього показника по ЄС-27;
- перехідні регіони, де ВВП на одного жителя становив від 75% до 90% середнього показника по ЄС-27; і
- більш розвинені регіони, де ВВП на одного жителя становила більше 90% від середнього показника по ЄС-27.

Як показано на рис. 13.2 регіони рівня NUTS-2, які отримують найбільшу частку коштів Фонду згуртованості, розміщені переважно на сході та півдні ЄС, а також включають країни Балтії та кілька найвіддаленіших регіонів.

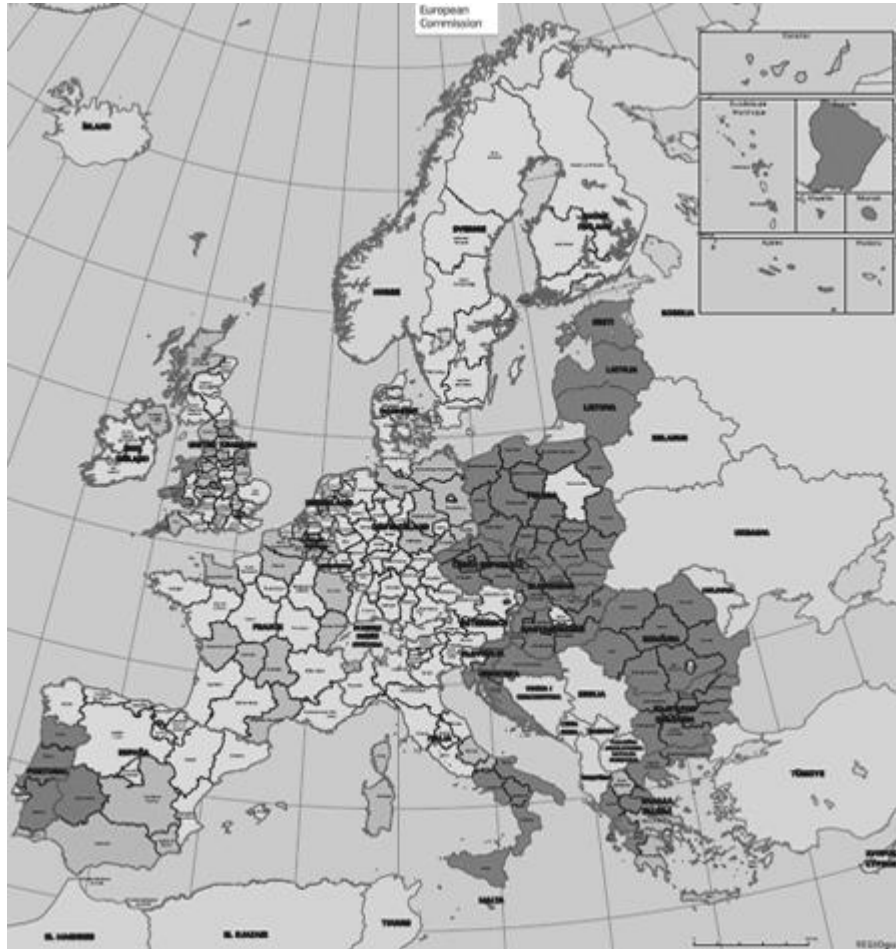

Рис. 13.2. Розподіл регіонів ЄС відповідно до критеріїв Фонду згуртування

Структурні та інвестиційні фонди розподіляються через процес, який включає європейські, національні, регіональні та місцеві органи влади, а також соціальних партнерів. До них відносяться, наприклад, організації, що представляють роботодавців або працівників чи інститути громадянського суспільства. Кожна держава-член розробляє проект угоди про партнерство та проект оперативної програми, який передбачає інформацію про їх регіональну стратегію та перелік пропозиції щодо різних програм. Узгодивши їх зміст в Європейській комісії, національні / регіональні органи управління в кожній державі-члені ЄС обирають, контролюють та оцінюють тисячі потенційних проектів. Європейська Комісія бере на себе розподіл коштів, щоб дозволити цим органам влади почати витратити кошти на свої програми. Кожна програма контролюється Європейською Комісією та відповідною державою-членом; виплати здійснюються на підставі сертифікованих витрати та серії звітів. На період 2014-2020 рр. правила фінансування політики згуртованості було суттєво спрощено.

Регіональна політика та фінансування допомагають забезпечити досягнення загальних цілей політики ЄС. Так, політика згуртованості тісно інтегро-

вана з програмою Європа–2020 і є фактично стратегією та інвестиційним планом ЄС для Європи. Важливою складовою політики згуртованості, яка була введена у 2014-2020 рр. є європейська міська політика. Міський вимір регіональної політики призначений для допомоги у боротьбі проти бідності та соціального відчуження. Справді, ЄС поставив міський вимір в основі політики згуртованості, щонайменше з половиною ресурсів, передбачених в рамках Європейського фонду регіонального розвитку, через який інвестуються міські райони. Європейська комісія вважає, що протягом цього шестирічного періоду близько 10 млрд. євро було виділено до Європейського фонду регіонального розвитку для сталого розвитку міст, що охоплює близько 750 різних європейських міст.

Враховуючи рівність умов взаємодії регіонів із центром, несуперечливість систем згуртованості, регіоналізація отримує імпульси розвитку з боку суспільства, в якому є потреба щодо вирівнювання соціально-економічного стану у розумінні недопущення значного відставання окремих регіонів. Кінцевим проявом регіоналізації є те, що різні верстви населення та їх делегати у політичних та громадських організаціях конкурують за вирівнювання соціально-економічних умов існування. Природним шляхом до цього стану є надання достатніх прав та ресурсів задля успішного економічного і гуманітарного розвитку. В альтернативному випадку центр повинен вирівнювати розвиток регіонів-лідерів і депресивних регіонів за рахунок перших, що є найкоротшим шляхом до сепаратизму. Однак нерівномірності регіонального розвитку повинні долатися через розробку механізмів, що забезпечують найбільш повне використання конкурентних переваг кожного регіону.

Європейську політику вирівнювання регіонів можна віднести до числа найбільш успішних в системі євроінтеграції. Вона не є односторонньою і змінюється відповідно умовам розвитку, що оновлюються. Зокрема, на 2021-2027 рр. фінансування на ці цілі зменшуються приблизно на 5% задля сприяння розвитку нових пріоритетів – дослідження й інновації, цифрова економіка, молодь, управління кордонами, безпека й оборона. При цьому вводиться система залежності бюджетного фінансування ЄС від дотримання принципу верховенства права.

13.3. Територіалізація як основа збалансованості регіональної політики Європейського Союзу

В умовах глобалізації відбувається певний зсув від наднаціональних та національних до субнаціональних інституційних перетворень. Це віддзеркалює зростання ролі таких категорій як регіон та міські простори, в яких трансформується державне управління, що характерно передусім для розвинутих країн. Йдеться про реалізацію соціально-економічної політики на регіональних рівнях включно з громадою на основі використання принципу децентралізації. Відповідна тенденція набуває актуальності останнім часом і в Україні, що потребує дискусійного аналізу зарубіжних теоретичних і прикладних досліджень з огляду на українські умови.

Теоретичні основи концепції територіалізації вперше почали розроблятися французькими науковцями у 80-х роках минулого століття, на що спонукало їх проведення так званої протидіючої політики у формі деконцентрації економічної діяльності, яка почалася з регіону Іль-де-Франс (Великий Париж) та метрополій другого порядку, зокрема Марселя, Ліону і Нанту. Нині вона реалізується Європейським Союзом в рамках концепції Європи регіонів, яка з 2010 року презентується як місцева політика (*Place-based policy*). Однак дослідження проблематики територіалізації поряд з суттєвими доробками залишаються одними із найменше теоретично висвітлених і практично вирішених, особливо в аспектах з'ясування джерел розвитку громади за рахунок територіального фактору.

Термін «територіалізація» (англ. *territorialization*) з'явився відносно нещодавно в економічній науці – його використання розпочалося на рубежі 1980-1990-х років. Незважаючи на спільний у лінгвістичному сенсі корінь із термінами «територія» і «територіальний», його зміст еволюціонував до нового значення в економіці, що відмінне від традиційного вживання в якості простору, в межах якого реалізовується національний суверенітет. Застосування з 1980-х років у науковому обігу терміну «територіалізація» все більшою мірою пов'язується із необхідністю нарощування місцевого потенціалу завдяки територіальному фактору як такому та можливостям територіальних громад. Нові тенденції стали наслідком кризи адміністративної моделі у тому сенсі, що вони відповідають новим політичним проблемам «територіальності», пов'язаним із загальними процесами децентралізації в усіх національних політичних системах.

Вивчаючи проблематику територіалізації, треба вважати, що вона визначає, насамперед, державну політику. Значення фактору території виявляється у

наявності наданих центральними органами прав територіальним суб'єктам (місцевим, територіальним виборним особам тощо) у формуванні і реалізації державної політики. Поряд з цим, територіалізація має й друге значення в аспектах територіальної політики. Воно полягає у виділенні в окремий напрямок регіональної політики, яка визначається виключно територіальними акторами. Для нього на відміну від англійського терміну *territorialization* іноді вживається термін *territorialized*.

Територіалізація в умовах глобалізації має подвійний процес. Діалектика його виражається, з одного боку, у необхідності забезпечення розширення і прискорення руху товарів, капіталу, людей та інформації через географічний простір. З іншого боку, у територіальних просторах повинна бути створена і відтворюватися нерухома інфраструктура, функціонування якої має забезпечити цей рух.

Діалектичний підхід дозволяє виділити процеси детериторіалізації у рамках еволюції глобального капіталізму. Вони пов'язані із зменшенням територіальних форм регулювання (кейнсіанська держава загального благоденствуювання) задля більшої плинності в глобальній торгівлі. Цій тенденції протидіє поширення глобального капіталізму, яке неможливе без прийняття нових територіальних правил, але в інших масштабах, а саме на рівні столиці, області, регіону, міських мереж і т. ін. Їх розробку і використання прийнято визначати поняттям ретериторіалізації (*reterritorialization*).

У франкомовній науковій літературі термін *territorialization* використовувався до секторальної державної політики, за якої місцеві територіальні громади мають малі або зовсім не мають свободи дій. Менше з тим, поняття «територіалізація» наближається до поняття «автономія», хоча й не тотожні. Територіалізація обмежується рамками єдності інтересів територіальної громади. Крім того, вона характеризує здатність території до декомпаратменталізації (*decompartmentalize*). Отже, це треба розуміти як цілком відносну автономність території, що зрештою визначається політикою локалізації.

Таблиця 13.1

**Характеристика процесів політики, що базується на території
(place-based processes)**

Партнерство
Наявність можливостей, залежних від місцевих талантів, ресурсів та обмежень
Розвиток через адаптивний процес навчання та інтереси зацікавлених сторін
Спроба інтеграції, долаючи бар'єри, різні юрисдикції та відмінності у вимірах сталого розвитку
Використання активів та знань за допомогою спільної власності на цю ініціативу

Важливою особливістю територіалізації є крос-секторальність територіальної конструкції. Деякі автори кваліфікують її як мережеві системи, інші – як потоки. На наш погляд, такий значною мірою географічний підхід цілком правомірний. Проте, похідний від неї термін, а саме ретериторіалізація, тобто розробка нових правил або умов, потреба в яких виникає у разі криз, говорить про економічно-правову основу, що діє у певному економіко-територіальному секторі. Відтак, територіалізацію, як і детериторіалізацію, треба розглядати як секторальну територіальну економіко-правову (однак, не політичну) автономію в умовах розширення і поглиблення глобалізації. Це може бути внутрішній або міжрегіональний розподіл ресурсів охорони здоров'я, територіальний розподіл діяльності і залучення громадянського суспільства в питаннях використання нових поведінкових моделей тощо.

Концепція територіалізації є основою для розвитку регіональної політики у напрямі поглибленої регіоналізації. У цьому аспекті новою формою є політика, яка у англійській термінології отримала назву *place-based policy* (табл. 13.1). В українському варіанті її інтерпретують як «політика, що базується на території». «Політика, що базується на території, пише О. Мрінська – або *place-based policy*¹¹ – перш за все орієнтується на інтереси і потреби певної території при визначенні пріоритетів та реалізації інструментів. Базується на місцевому знанні та досвіді, пов'язується із завданнями посилення місцевого потенціалу завдяки територіальному фактору як такому та можливостям територіальних громад, що генеруються високим рівнем співробітництва між урядовими та іншими гравцями», пише Еліза Ламонтанге. При цьому, вона констатує, що ініціативи управлінського типу, які виникають на місцевому рівні (*place-based governance initiatives*), мають тенденцію до прискорення. Вони можуть здійснюватися громадами або муніципалітетом і мати своїм об'єктом ландшафт, вододіл і т. і. Цю тезу можна розширити, включивши до неї екологічні проблеми, формування інфраструктури регіонального або національного значення, надання послуг з охорони здоров'я тощо. Сама Е. Ламонтанге за орієнтир взяла висловлювання Martin Stewart-Weeks: «Виходячи як з ідеологічних, так і з прагматичних початкових точок, тенденція полягала в тому, щоб "великі урядові" рішення для складних та взаємопов'язаних соціальних проблем стали дедалі недоречними, нездійсненними та дорогими (або всіма трьома). Партнерства та менш масштабні, місцеві або орієнтовані на громаду стратегії почали з'являтися, які щонайменше варто спробувати».

¹¹ Вважаємо за доцільне також вживання україномовного терміну «місцева політика», особливо у макроекономічних дослідженнях і прикладних рішеннях.

Отже, *place-based policy* – це глибоко децентралізована політика, яка дозволяє враховувати місцеві особливості та активи при розробці та реалізації різноманітних стратегій розвитку та одночасно уникати домінування місцевого або регіонального самоврядування. Територіалізація, орієнтована на місце розташування, протилежна галузевому підходу, який, як правило, нехтує синергією між різними видами державного втручання.

Започаткування та поширення стратегій розвитку на основі концепції *place-based policy* стало відповіддю на зменшення ефективності традиційних підходів. Як один з наслідків такої ситуації стало зростання потреби щодо залучення громадськості до процесів прийняття рішень. Зміни, які принесло поширення використання консультаційних і оціночних методів громадськості відносяться до соціальних механізмів. Це можна віднести до елементів «глокалізації» – гібридного терміну, який зародився в Японії і використовується для позначення глобальної локалізації. В системі *place-based policy* це явище виразилося у переміщенні прийняття рішень від національних урядів до транснаціональних та регіональних або локальних мереж. Загалом, філософія підходів *place-based approaches* часто розглядаються як «спільні засоби для вирішення складних соціально-економічних питань через втручання, що є необхідними у визначеному географічному просторі».

Ефективна політика, що ґрунтується на місцях, вимагає всебічної міжвідомчої співпраці та інвестицій, що може сприяти збільшенню впливу національного бюджету та зростанню прибутковості державних інвестицій. Завдяки концентрації ресурсів цей підхід забезпечує отримання вищих соціальних та економічних результатів. *Place-based policy* полягає в тому, щоб знайти конкретні місцеві активації не лише локалізованого зростання громади та партнерів, а й зростання столичної та регіональної економіки.

Після прийняття Лісабонського договору (2007) на рівні Європейського Союзу в якості фундаментальної цілі співтовариства було надано «територіальній згуртованості» однакове значення із економічною і соціальною згуртованістю. З метою підтримки цього нового напрямку і набуття відповідного досвіду у розвитку ЄС висовуються різні ініціативи. Серед них найбільш значимою є прийняття у 2011 р. міждержавного документу "Територіальна програма Європейського Союзу 2020" ("Territorial Agenda of the European Union 2020" [TA2020]). Її метою визначено надання стратегічних орієнтирів для територіального розвитку, сприяння формуванню місцевої політики в рамках різних політик на всіх рівнях уряду та забезпечення реалізації «Стратегії Євро-2020» відповідно до принципів територіальної згуртованості, які вимагають гармонії, збалансованості, ефективності та стійкого територіального розвитку. Зокрема,

ТА2020 визначає шість територіальних пріоритетів для Європейського Союзу, які можуть сприяти успіху реалізація Стратегії Євро-2020.

Водночас Європейська Комісія запропонувала реформувати політику згуртування з орієнтацією на збільшення інвестицій у територіальний розвиток. З цією метою були розроблені два нові територіальні документи: «Інтегровані територіальні інвестиції» та «Розвиток місцевих громад» (*Integrated Territorial Investments and Community-led Local Development*).

Важливою складовою територіалізації є наявність і ефективно впровадження територіального капіталу. Його економічне трактування несе у своїй основі більш широкий зміст – самозростаючу вартість. Для забезпечення цього процесу потрібна наявність благ, ресурсів або накопичених результатів праці, використання яких гарантує одержання доданої вартості у формі прибутку. Згідно із загальним розумінням суті капіталу територіальний капітал є вартістю активів території, що залучаються до виробництва в якості джерел генерування доданої вартості.

Представлені у табл. 13.2 джерела територіального капіталу вперше було розроблено і представлено у доповіді OECD у 2001 році. Попри свою незрілість, вона й нині використовується через свою комплексність. До системи включені фактори, дія яких може залежати переважно від регіональних органів.

Таблиця 13.2.

Джерела територіального капіталу за концепцією ОЕСР

Матеріальні фактори / <i>Tangible factors</i>
географічне положення, площа, чинник виробничого вкладу, клімат, традиції, природні ресурси, якість життя або агломераційні економіки міст, може також включати в себе бізнес-інкубатори і промислові райони або інші бізнес-мережі, які знижують трансакційні витрати
Взаємозалежності, пов'язані з комерціалізацією / <i>Untraded interdependencies</i>
домовленості, звичаї і неформальні правила, які дозволяють економічним суб'єктам працювати разом в умовах невизначеності, або солідарності, взаємодопомоги і спільний відбір ідей, які часто розвиваються в кластери малих і середніх підприємств, що працюють в тому ж секторі (соціальний капітал)
Нематеріальні чинники / <i>Intangible factors</i>
результат поєднання установ, правил, практики, виробників, дослідників і політиків, які створюють умови для розвитку творчої та інноваційної діяльності.

Проте, у реальності розподіл капіталу, як правило, носить суб'єктивний характер, адже центральна влада часто «присвоює» собі право володіти більшими правами на капітал великого бізнесу. Водночас, вона не упускає можливостей на більшу долю і в капіталі малого і середнього бізнесу. Ця проблема є

виявом суперечності між центром і регіоном. Чисто теоретично можна показати, що кожен з них впливає на створення доданої вартості. Однак, ще не створено механізму розподілу відповідно до їхнього вкладу.

ОЕСР розглядає три типи у територіальній таксономії капіталу: матеріальні фактори, взаємозалежності, пов'язані із комерціалізацією, і нематеріальні фактори. З таблиці 13.2 видно, що географічні і економічні фактори є вагомими. Взаємозалежності, пов'язані з комерціалізацією, включають неписані традиції і середовище. Водночас нематеріальні активи складають офіційні закони і системи, які вивчаються у навчальних закладах і вважаються рівнозначними на між-регіональному рівні. Крім того, існує нематеріальний чинник «щось у повітрі», який називається «навколишнім середовищем» і є результатом наявності у регіоні інститутів, норм, фахівців, виробників, дослідників та їх взаємодії. Зрештою, три категорії територіального капіталу, які складають систему ОЕСР, можуть бути розділені один від одного лише на теоретичному рівні, а в реальній економіці вони взаємно підсилюють і визначають один одного.

Проблеми територіального капіталу в країнах Європейського Союзу набули зростаючої актуальності в рамках політики згуртованості і напрямків використання європейських фондів у перспективі Політики єднання на 2014-2020 р. Семирічний період розвитку визначений як «Європа 2020: стратегія розумного, стійкого та всеосяжного зростання», який створює основу для майбутньої концентрації ресурсів на посиленні ролі регіонів у інноваційному розвитку, що забезпечить стійке економічне зростання, створення нових робочих місць, зростання конкурентоспроможності та поліпшення якості життя.

З огляду на тенденції регіонального розвитку поняття територіального капіталу можна ідентифікувати з регіональними ендегенними ресурсами, надання підтримки використанню яких є одним з основних положень політики територіальної єдності. Серед цілей дискусії, які мають місце у ЄС, можна назвати спробу відповісти на наступні питання: а) яка політика може призвести до зміцнення територіального капіталу; б) чи територіальний капітал може впливати на ефективність здійсненого втручання (включаючи інвестиційні заходи); в) чи надана фінансової допомога Європейським Союзом визначає вразливість місцевої економіки до наслідків глобальних економічних проблем; які показники найкраще ілюструють рівень територіального капіталу, і тому можуть бути використані при оцінці впроваджених політик.

Територіальний капітал як екосистема є ендегенним ресурсом, що може задати зростаючу траєкторію регіонального розвитку. У цьому аспекті важливе місце відводиться послугам екосистеми для розвитку окремих виробничих га-

лузей, наявності відтворювальних джерел енергії, умовам для туризму та розвитку бізнесу у сфері охорони здоров'я, а також інвестиційній привабливості.

Ще одну модель територіального капіталу сформував Тот Балаш Іштван (Tóth Balázs István). Дослідник виділяє матеріальні та нематеріальні секції територіального капіталу. До матеріальних секцій Тот відносить матеріальні основні засоби, складовими яких є вироблений, фінансовий та інвестиційний капітали. Обсяг фондів виражається через валовий внутрішній продукт. До концептуальних секцій нематеріальних активів відносять інтелектуальний, людський, творчий, знанневий, психічний, організаційний, культурний, соціальний капітали.

Окремі елементи нематеріальних активів Тот Балаш Іштван моделі варто пояснити. Згідно з документами ОЕСР людський капітал охоплює сукупність здібностей, навичок, знань і компетентностей, що робить індивіда здатним до встановлення та примноження власного добробуту. Пізніші матеріали ОЕСР вказують, що людський капітал формує скарбницю здібностей, що розвивається через процес навчання чи практики, тобто беруться до уваги також ті знання, що розширюють пропозицію робочої сили. Проблематика детермінації рентабельності та фінансово-економічної ефективності інвестицій є серед завдань теорії людського капіталу.

Роль психічного капіталу розглядається крізь призму посилення фактору знань. Цей тип капіталу може формувати таку систему відносин, поведінки і емоцій, що роблять індивіда здатним досягнути найвищі результати. Доведено, що фактор психіки здатний впливати на цінність людського капіталу.

Творчий капітал знаходиться в органічному зв'язку із людським і психічним капіталом. Навчаючись, людина накопичує знання, які породжують творчі та інноваційні ідеї, що у практичній діяльності є важливим джерелом розвитку регіональної економіки.

Термінологія знанневого капіталу відіграє особливо важливу роль в регіонах, основу розвитку яких складає економіка знань. Проте, для економік, що не орієнтуються на продукування і виробниче використання передових науково-технічних ідей, не є суттєвим зв'язок між знанневим і творчим капіталом.

Категорія організаційного капіталу в систему регіональної економіки розглядається як така, що існує незалежно від індивідуумів. В організаційному капіталі виділяються матеріальні і невідчутні компоненти. В структурі матеріальних елементів організаційного капіталу виділяються такі: результати розвитку, устаткування, що удосконалені в процесі розвитку; невідчутною частиною організаційного капіталу може бути філософія управління, організаційна культура, формальна і неформальна системи комунікацій, стосунки, мережа інвесто-

рів. Організаційний капітал може бути накопиченим і відтвореним у процесі розвитку організації, що знаходиться у залежності від людського капіталу.

Капітал відношень як поняття можна прив'язувати як до індивідуума, так і до територіальних утворень. По суті основу капіталу відношень складає співпраця регіону і його мешканців на особистому, горизонтальному і вертикальному рівнях, а також в системі міжнародних відносин.

З огляду на значення культурного фактору у розвитку економіки можна навіть стверджувати, що культура знаходиться не після економіки, а попереду неї, не після політики, а попереду неї. Це відбувається з однієї простої причини: саме культура, культурна ідентичність робить населення, популяцію суспільством, цілісним соціумом. Єдиний, цілісний соціум здатний продукувати, ставити і досягати значущих економічних та політичних цілей. Отже, якщо єдність є, навіть тоді, коли вона визначається як єдність у багатоманітності, то суспільство здатне витримувати і економічні негаразди, і політичні випробування.

У сучасній економіці культура є тим нематеріальним елементом, який великою мірою може трансформуватися у економічний капітал. Його можна представити у формах об'єктивного, інкорпорованого та інституалізованого капіталів. Об'єктивний культурний капітал включає заклади і предмети культурного призначення, культурні блага, культурні права та знання. Інкорпорований культурний капітал - це освіта, процесом якої є засвоєння знань, системи цінностей і норм і зразків поведінки, що забезпечує соціалізацію та інкорпорацію людини. Щодо інституалізованого культурного капіталу, то він виступає у формах, що засвідчують певні сторони культурної компетенції. Це можуть бути дипломи, звання, титули, сертифікати тощо.

Культурний капітал синтезує різні активи, зокрема, емоції, ставлення, поведінку, менталітет та звички, які набуваються в сім'ї та в результаті формальних і неформальних спілкувань. Оцінка впливу культурного капіталу на регіональну економіку потребує певного часу, іноді навіть десятиліть. При цьому відбувається створення нових джерел – книг, словників, картин, творів мистецтва, цінних художніх творів. Треба враховувати, що накопичуючись, не зникають, навпаки, завдяки законам про спадщину і диспозицію відбувається розподіл власності.

У регіональній науці соціальний капітал означає інтеграцію особистості у суспільне середовище. Інтегрована група має спроможність продукувати додану вартість від соціалізації її членів. Відтак, соціальна інтеграція закріплює успіх інтеграції особистості та її приналежності до суспільства; приналежність же до групи приносить прибуток. Соціальний капітал охоплює системи відносин, які мають економічну, психічну, знаннєву та інші культурні елементи. Соціаль-

ний капітал не розвивається сам по собі; він повинен бути створений штучно і підтримуватися для отримання прибутку.

Всі автори для оцінки територіального капіталу роблять спробу описати в деталях якомога більше об'єктивних і суб'єктивних елементів, які впливають на його розміри. У наслідок такого підходу вони змушені підбирати десятки показників, для більшості з яких не має достатньої облікової інформації або вони потребують проведення додаткових обслідувань на місцях, що неможливо зробити без спеціального апарату. Так, концепція ОЕСР має в якості показників територіального капіталу географічне положення, площу, клімат, природні ресурси, які є складовою більш системної категорії «екосистеми». Показники агломерації міст, бізнес-інкубатори, промислові райони і бізнес-мережі значною мірою дублюють один одного. Більшість авторів включають до територіального капіталу матеріальні і нематеріальні активи при одночасному введенні у систему складових цих категорій. Особливо це робиться щодо нематеріальних активів, адже поряд з ними в концепцію включаються освіта, наука, культура, знання і т. ін.

Водночас наведені розробки дозволяють отримати системне уявлення про економічний зміст категорії «територіальний капітал». Вони показують, що територіальний капітал – це складне системне явище, яке вміщує в собі історію і теперішній час, природні і економічні процеси, людський фактор у всіх їхніх різноманіттях (табл. 13.3).

Відповідно до сучасного розуміння категорії «територіальний капітал», нам уявляється, можна і варто було б наблизити до конституційних основ власності України. Стаття 13 Конституції України зазначає, що «земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією». З огляду на це, до територіального капіталу варто віднести насамперед такі складові: земля, надра, атмосферне повітря, водні ресурси, які є складовою територією, що підлягає оцінці. Поряд з ними, до системи територіального капіталу мають бути додані історичні рекреаційні ресурси і людський капітал.

Перевагою пропонованого підходу є те, що всі регіональні органи влади мають установи, які відповідальні за стан і використання ці права власності українського народу в межах території регіону. Вони можуть за єдиною національною методикою здійснювати оцінку наведених складових територіального

капіталу. Це забезпечить також порівняльність територіального капіталу в межах країни та вимірювання її динаміки.

Таблиця 13.3

Теоретична таксономія компонентів територіального капіталу

Конкуренція	Висока конкуренція	Фонд приватного основного капіталу	Послуги по встановленні двосторонніх відносин: - встановлення зовнішніх зв'язків для підприємств - обмін результатами НДДКР	Людський капітал: - підприємницькі здібності - творчий потенціал - приватні ноу-хау
	(Приватні блага)	Грошові екстерналії (нееластичні)	Інноваційні підприємства при ВУЗах	Грошові екстерналії (еластичні)
	(Групові блага)	Приватні мережі	Кооперативні мережі: - стратегічні об'єднання у сфері НДДКР та знань	Реляційний капітал: (асоціативізм) - можливості співробітництва та проведення спільних заходів
	(Суспільні блага)	Колективні блага: - ландшафт - культурна спадщина (приватні «комплекси»)	- державно-приватні партнерства у сфері послуг та міського планування Управління земельними та культурними ресурсами	- колективні компетенції
	(Чисті суспільні блага)	Ресурси: - природні - культурні	Установи, що сприяють транскодуванню результатів НДДКР	Соціальний капітал (громадський): - установи - моделі поведінки, цінності - довіра, репутація
Низька конкуренція	Соціальний капітал (інвестиційний): - інфраструктура	Інструменти для покращення сприйнятливості Здатність встановлювати зв'язки Економія від агломерацій та районів		
	Матеріальні блага (нееластичні)	Змішані блага (матеріальні + нематеріальні)	Нематеріальні блага (еластичні)	
	Матеріальність			

Крім показників територіального капіталу, які детерміновані Конституцією України як власністю народу, до їх системи мають бути включені показники історичних рекреаційних ресурсів, людського капіталу та інфраструктури. До їх оцінки мають бути залучені регіональні органи, які виконують функції з розвитку туризму, освіти, культури та інфраструктури.

Зрозуміло, що всі показники оцінки територіального капіталу повинні мати свою підсистему показників. Це мають зробити професіонали у відповідних сферах.

Відкритою лишається проблема включення в систему оцінки матеріальних активів, до яких відносять нерухоме майно та основні виробничі засоби. На наш погляд, вони підлягають окремій оцінці, тому що значна питома вага основних виробничих засобів належить великому бізнесу, обліковуються підприємствами і статистичними органами. Частково основні виробничі засоби є власністю держави, частково – транснаціональних компаній і частково є приватною власністю. У фінансово-економічних відносинах цей бізнес перебуває як з те-

риторіальними органами, так і з центральними. Їхній капітал отримує інтегральну оцінку через показник внутрішнього валового продукту, який розраховується як для держави в цілому, так і в розрізі кожної територіальної одиниці. Було б раціонально, щоб виробництво і його результати оцінювалися окремо попри те, що воно складає капітал території і може вважатися частиною територіального капіталу як такого, що розміщений на конкретній території.

Мабуть, до найбільш складних проблем оцінки територіального капіталу можна віднести таку його складову, як людський капітал. Деякі фактори, які формують його, можна виразити через демографічні процеси, рівень освіти, професійний склад, статусність, практичний досвід або стаж роботи. Поза тим, є характеристики у людському вимірі, які мають суттєве значення, але їх акцентування і порівняння потребує особливого підходу. До них варто віднести ментальність, культурну компетентність, групову поведінку, психіку. Для багатьох з них можна знайти непрямі показники. Наприклад, некоректно будуть цілого регіону. Проте, культурне споживання, виражене через доходи закладів культури і мистецтва сприйматиметься належним чином. Саме пошук непрямих показників – це шлях до оцінки багатьох складових людського капіталу

Територіалізація як новий напрямок регіональної політики, зокрема в ЄС, вимагає чіткого структурування за тематичними пріоритетами (табл. 13.4). Це забезпечується використанням місцевого підходу, що реалізовувалося у політиці згуртування ЄС та у Стратегії 2020 шляхом підвищення обізнаності про територію. В якості цілеспрямованих інструментів при цьому використовуються спеціальні інструменти, зокрема «Інтегровані територіальні інвестиції і «Спільний місцевий розвиток»». Такі підходи свідчать про те, що вони не тільки забезпечують отримання позитивних результатів, а й дає можливість використати їх як ефективне доповнення до традиційних підходів у так званій галузевій політиці або при використанні централізованих методів (зверху вниз).

Особливістю управління територіальним розвитком з урахуванням специфіки місцевостей є те, що він створює можливість для реалізації місцевих ініціатив та використання резервів розвитку регіонів. Проте, це не означає, що досвід одних територіальних громад є неповторимим. Оцінка тематики, представленої в табл. __, свідчить про те, що більшість ініціатив можуть бути актуальними для окремих інших регіонів Європейського Союзу. Тому успіх одних, хоча перш початково фінансування реалізації ініціативи має ризик не дати очікуваного результату, зрештою повторення іншими місцевостями має бути ефективнішим. Отже, хоча може складатися враження, що наведені ініціативи виникають з унікальних умов, які сформувалися через місцеві особливості і, таким чином, за визначенням непереносимими в інше середовище, існує низька

ключових елементів, які можна виявляти та переносити для задіяння в інших регіонах попри наявності у кожного з них суттєвих відмінностей. Завдяки цьому відбуваються процеси підсилення агрегації.

Таблиця 13.4

Вибірка тем, що фінансуються в рамках політики згуртування та орієнтовані на місцевість

Місце реалізації	Тема
1.Apulia, Italy	Реформування регіональної інноваційної системи
2.Terrassa, Spain	Комплексна стратегія боротьби з соціальним відторгненням
3.Malta	Впровадження зеленої економіки
4.Rotterdam, the Netherlands	Регенерація інноваційного доказу
5.Burgenland, Austria	Відновлювана енергія як двигун зростання
6.Antwerp, Belgium	Інтеграція політики в галузі освіти
7.Duisburg, Germany	Логотип – реструктуризація територіального промислового призначення
8.Rennes, France	Бачення міста архіпелагу
9.Baltic countries	Baltadapt – Спільна стратегія адаптації до кліматичних змін
10.Andalusia, Spain	Guadalinfo – ІКТ для територіальної та соціальної єдності
11.Porto Region, Portugal	Horta à Porta - сади територіальної інтеграції
12.Limerik, Ireland	Від реструктуризації до концепції села
13.Cornwall and the Isle of Scilly, UK	Надшвидка програма Корнуолл – За межами "великої будівлі"
14.Cornwall and the Isle of Scilly, UK	Об'єднання археологічних пам'яток – Культурна спадщина, що надихає міську регенерацію
15.Moravian-Silesia region, Czech Republic	Виконання договору про зайнятість
16.Dalmatian Coast, Croatia	Проект Береговий берег – Біорізноманіття як територіальний об'єкт
17.Luksiai, Lithuania	Реконструкція садиби – Інвестування в територіальні культурні традиції
18.Finland	Місцева політика в сільській місцевості
19.Jaslo, Poland	Інтегрована стратегія місцевої державної служби
20.Danube Delta, Romania	Стратегія дельти Дунаю – прокладання шляху до ІТІ
21.Flanders - Belgium and Zeeland Flanders the Netherlands	Bio Based Europe – Інновація та тренінг для біологічного кластеру

Проведення в країнах ЄС політики, орієнтованої на місцеві умови, засвідчило, що далеко не завжди стратегії обмежуються адміністративними, географічними або секторальними кордонами. Тому при розробці проектів визначається розумний територіальний рівень, який достатній для цільових змін. Це потребує вибору партнерів, визначення їхньої частки та відповідальності.

Важливою характеристикою територіалізації є використання територіального капіталу, джерелом якого є специфіка місцевості населеного пункту, ре-

гіону тощо. Цю специфіку можна позначити як унікальний актив, який «вбудований» в природні, культурні, соціальні та економічні активи. Йдеться про використання певних територіальних ресурсів, які не були достатньо та адекватно оцінені через низку бар'єрів та обмежень. Прикладом такого стану може бути регіон Апулії (Apulia) в Італії, де багаторічна виробнича традиція та передові знання в невеликій кількості конкретних галузей високих технологій не могли бути повною мірою використані через недостатню спроможність місцевих МСП щодо використання сучасних ноу-хау. Рішення специфічного «вузького місця» було розв'язано завдяки розробці і реалізації проекту «Реформування регіональної інноваційної системи».

Інший випадок з фламандсько-голландської справи свідчить, що багаторічні знання та досвід у галузі біотехнології не були достатніми для стимулювання розвитку біоекономіки. Зокрема, були відсутні дослідницькі установки, здатні інтегрувати процеси наукових досліджень та промислове виробництво біологічних продуктів і бракувало кваліфікованих операторів і техніків. Ця проблема була вирішена в рамках проекту «Інновація та тренінг для біологічного кластеру».

Турбота про розвиток територіальної специфіки відповідає одночасно постановці цілі отримання нових результатів, що спроможні забезпечити нову додану вартість. Як правило, задача виникає з місцевих умов, за яких ресурси вже доступні на місцевому рівні і не потребують пошуку таких самих умов в іншому. Цікавим досвідом у цьому аспекті є литовська садиба в місті Luksiai. Вона протягом багатьох років була у напівзруйнованому стані і погано підтримувалася, в результаті чого втратила свою історичну функцію як культурний центр. Проте, місцеве культурне і природне середовище було достатньо насиченим і відновлення садиби забезпечувала формування у завершеному вигляді історичний комплекс територіальних культурних традицій. Ця ціль була реалізована через європейський проект «Реконструкція садиби – Інвестування в територіальні культурні традиції». Він забезпечив умови, за яких немає потреби в поїздках для їх пізнання в інші місця.

Менеджмент територіальної специфіки базується на достатній для її розуміння компетентності. Він потребує глибоких знань історії, традицій, культурних особливостей, фізичних та географічних характеристик, економічної та професійної компетентності, а також соціального колективного капіталу. Ці індивідуальні і колективні компетентності є передумовою виявлення специфічних активів і впливу на зміни. Завдяки таким компетенціям, з одного боку, стає можливим проводити дослідження нових або інноваційних активів території; з іншого боку, управляти активізацією цих активів, уникаючи короткозорості.

Отже, територіалізація як новітня тенденція регіональної політики у європейському просторі полягає в орієнтації регіональної політики на зростання місцевого потенціалу завдяки територіальному фактору та можливостям територіальних громад. Територіалізація характеризується децентралізацією, у якій формується нова форма економічної політики, що орієнтується на інтереси і потреби первинних територіальних утворень і базується на місцевому знанні та досвіді. Перевагою такого підходу є те, що він забезпечує реалізацію місцевих ініціатив та використання резервів розвитку регіонів. Це є основою для врахування специфіки території і здійснювати унікальні ініціативи.

Література до розділу

- ESPON Inner peripheries in Europe – possible development strategies to overcome their marginalising effects. URL: <https://www.espon.eu/inner-peripheries-brief>
- Hill D. Governance, labour and uneven development: The political economy of the port sector in South and South-East Asia. *Trade, Labour and Transformation of Community in Asia*. Springer, 2009. P. 157-181.
- Lishchynskyy, I., Lyzun, M., Kuryliak, V., & Savelyev, Y. (2019). The dynamics of European periphery. *Management theory and studies for rural business and infrastructure development= Vadybos mokslas ir studijos-kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai: mokslo darbai, 2019, vol. 41, no. 4, p. 527-536.*
- OECD (2018). Regions and Cities at a Glance 2018. –[https://www.oecd-ilibrary.org/governance/oecd-regions-and-cities-at-a-glance-2018_reg_cit_glance-2018-en\[2019.09.25\]](https://www.oecd-ilibrary.org/governance/oecd-regions-and-cities-at-a-glance-2018_reg_cit_glance-2018-en[2019.09.25)
- Sleuwaegen L., Boiardi P. Creativity and regional innovation: Evidence from EU regions. *Res Policy*. 2014. No. 43(9). P. 1508-1522.
- Van Oort, F. G. (2017). *Urban Growth and Innovation: Spatially Bounded Externalities in the Netherlands*. – Routledge. 285 p.

РОЗДІЛ 14

Розвиток територіальної стратегії України на основі досвіду країн ЄС

14.1. Стратегія територіального розвитку України

В Україні розробка комплексної програми просторового розвитку держави перебуває на початковому етапі. Перші реальні кроки до територіальної реформи почали здійснюватися лише після 2014 р. Особливо варто відмітити два акценти:

- ініціація реальної децентралізації;
- потужний розвиток транспортної інфраструктури з акцентом на сполучення між обласними центрами та інтеграцію до європейських транспортних коридорів.

Незважаючи на критику за надто «кейнсіанський» підхід до імплементації засад економічного розвитку держави, протягом останніх років уряду вдалось відійти від обмежень традиційної політики територіальної розбудови із акцентом виключно на субсидування відстаючих регіонів та створення податкових гаваней. Так, до 2014 р., беручи до уваги особливості розвитку окремих територій України, урядом було запропоновано використання низки спеціальних правових режимів економічної діяльності (СПРЕД), які потенційно могли дати поштовх для розвитку просторових полюсів зростання. Відповідно до національного законодавства виділялись чотири форми СПРЕД:

- спеціальні (вільні) економічні зони (податкові гавані);
- території пріоритетного розвитку (субсидування відстаючих територій);
- технологічні парки;
- наукові парки.

Однак, результати їх діяльності виявились неоднозначними і часто використовувались як легальний механізм ухилення від сплати податків. Сучасна епоха розвитку глобального суспільства вимагає активного залучення усіх ло-

кальних стейкхолдерів для досягнення конкурентного та стабільного розвитку. На ранніх етапах просторової розбудови очікувалось, що локомотивами локальної інституційної співпраці можуть стати кластери, які, проте, не стали масовим явищем в Україні. Так, перші спроби створення кластерів, почалися в 1998 р.; наразі їх сформувався близько трьох десятків (причому частина із них існує лише «на папері»).

Зростання конкурентоспроможності територіальних структур України повинно здійснюватися відповідно до глокалізаційного стратегічного підходу на основі моделі поєднання централізованих та децентралізованих векторів зусиль (основні принципи). У рамках глокалізаційної моделі виділимо два основні принципи розвитку (рис. 14.1):

1. Децентралізований принцип місцевого підходу, направлено на розвиток територій із фокусом на експлуатацію місцевих переваг і врахуванням реалій глокалізованого світу;

2. Централізоване стимулювання природних і планових полюсів розвитку, включаючи залучення останніх до європейських осей розвитку та корекцію територіальних і секторальних «перегинів» на місцях.

Перший наведений принцип місцевого підходу, який втілюється в ЄС протягом останніх десятиліть, повинен стати основним орієнтиром територіальної політики в Україні. Такий підхід дозволить не лише інтенсифікувати локальний і регіональний розвиток як у межах полюсів, так і в депресивних регіонах, але й сприятиме інтеграції вітчизняних інститутів до європейських. У результаті імплементації глокалізаційної моделі місцевого підходу локації (регіони) повинні ставити перед собою орієнтир досягнення таких таргетів:

- досягнення локальної (регіональної) автентичності;
- інклюзія усього спектру місцевих стейкхолдерів через розширення і посилення інститутів;
- пріоритет сталого розвитку;
- локальна (регіональна) креативність;
- залученість до глобальних економічних потоків;
- гармонізація із європейськими принципами інституційного розвитку.

Нижче ми більш детально розглянемо основні інструменти глокалізаційної моделі місцевого підходу для України. Однак спершу розглянемо ті проблемні аспекти територіального розвитку, для вирішення яких місцевий підхід є неефективним чи слабо дієвим, що потребує централізованих макрозусиль з боку уряду.

1. Загроза ескалації воєнних дій на Сході і Півдні України. Військово-політична ситуація на території ОРДЛО не дозволяє в повній мірі використовувати

вати переваги ефекту масштабу та екстерналій від історичної концентрації промисловості, а обумовлює необхідність релокації частини виробничих потужностей ближче до центру і західної частини держави¹².

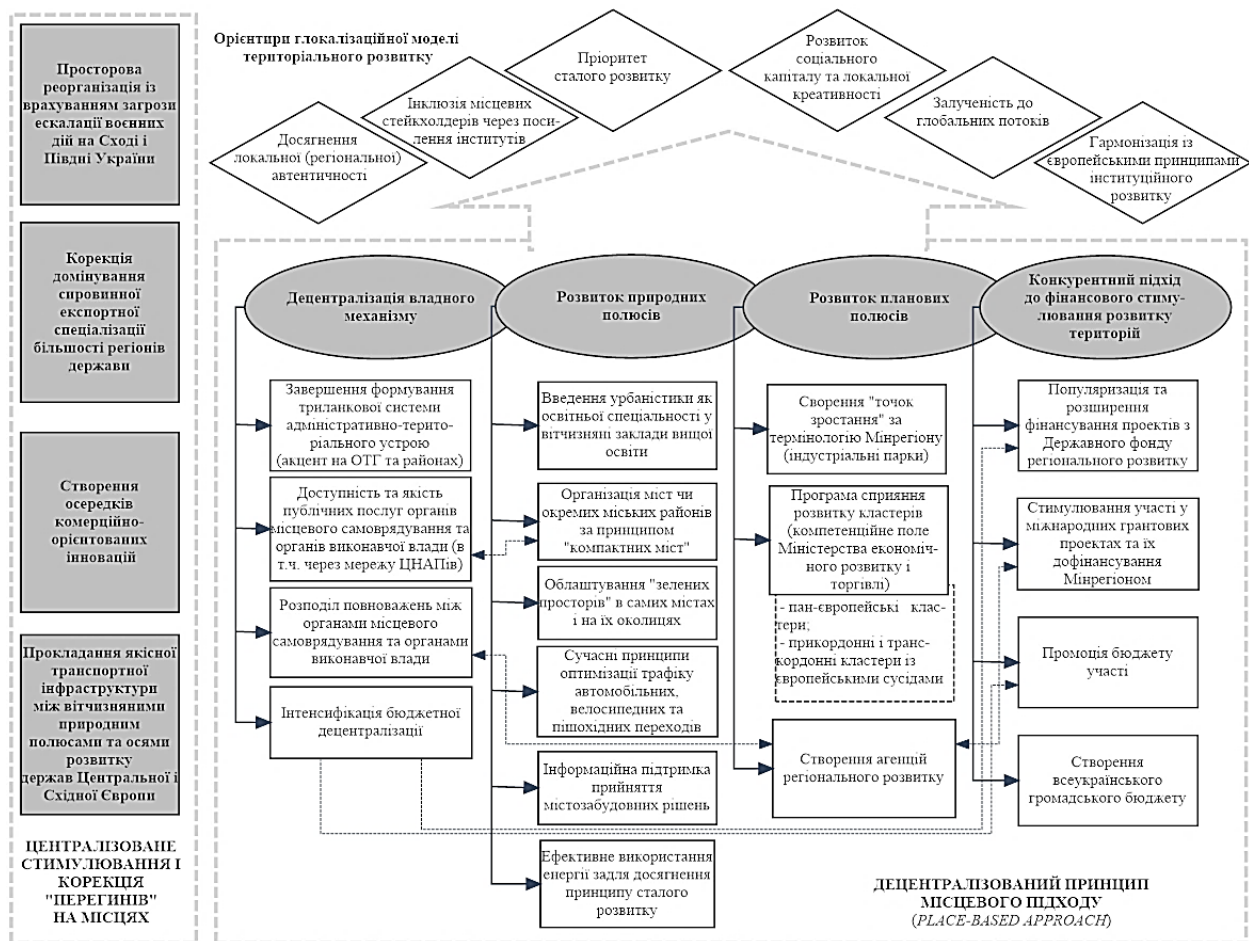

Рис. 14.1. Глокалізаційна модель стратегії територіального розвитку

Особливо зазначене стосується стратегічних підприємств та військово-промислового комплексу. Вважаємо, що уряду варто розробити програму стимулювання переміщення виробничих комплексів через надання адресних субсидій та податкових преференцій підприємствам, котрі будуть перебазовуватись із територій під загрозою військових дій, а також сприяти їх компактній організації за кластерним принципом у нових локаціях із врахуванням наявних осей та полюсів розвитку держав-сусідів. Наприклад, у контексті налагодження нетворкінгу перспективним видається розміщення авіабудівних та супутніх до них підприємств поблизу кластеру Ряшівської авіаційної долини (Республіка Польща).

¹² Воєнні дії викликали значну міграцію компаній із території ОРДЛО (особливо помітним було переміщення університетів). У контексті глокалізації можна навести приклад компанії Bioplast – виробника специфічних рідких шпалер, ніша яких не заповнена на ринках ЄС. Компанія перемістилась із Луганської в Харківську область після початку військового конфлікту.

2. Домінування сировинної експортної спеціалізації більшості регіонів держави. Чи не найбільшою структурною проблемою вітчизняної економіки є її залежність від сировинної індустрії, яка, з одного боку, ставить усю господарську систему України в залежність від коливань світових цін, і з другого боку, визначається олігархічним характером та значним лобістським впливом сировинних еліт. Рекомендації теоретиків і практиків по подоланні зазначеної структурної диспропорції варіюють від надання кредитних стимулів «слабшим» секторам до введення експортних мит на сировинну продукцію. Інструментарій врегулювання проблематики сировинної залежності включає широкий спектр заходів у сфері промислової, торговельної, фіскальної, монетарної політик. Проте деякі опції відносяться також до компетенційного поля територіальної політики і направлені в першу чергу на стимулювання сталого розвитку регіону (локації), створення інститутів державно-приватного партнерства в секторах із вищою доданою вартістю, фінансова підтримка локальних інфраструктурних ініціатив (через інструменти Державного фонду регіонального розвитку, технічну допомогу міжнародних організацій), ініціація спільних інвестиційних проєктів тощо.

3. Відсутність осередків комерційно-орієнтованих інновацій. У розділі 3 цієї роботи ми демонстрували, що в європейських регіонах існує сильна залежність між приватними витратами на НДДКР і регіональною креативністю. В Україні ж основним генератором інноваційної (точніше патентної) діяльності є університетський сектор, тобто інновації часто не впроваджуються напряму у виробничий процес. Питання державного фінансування створення локальних технополісів є надзвичайно складним. Приклад російського «Сколково» демонструє, що мільярдні вкладення із державного бюджету можуть слабо корелювати із реальним інноваційним продуктом. Дискусійним питанням є що ж краще – таке дотування (яке таки впливає на добробут залучених науковців, дозволяючи більше уваги приділити дослідницькій чи інженерній діяльності) чи його повна відсутність. В Україні зберігся потенціал комерційного розвитку в окремих високотехнологічних промислових секторах (авіа-космічний, ВПК, приладобудування) та сферах послуг (розробка програмного забезпечення), які можуть отримати додаткового стимулу при урядовій підтримці через механізм державних замовлень, конкурсне фінансування проєктів досліджень і розробок, сприяння в пошуку партнерів і т. п.

4. Недостатня якість транспортної інфраструктури між вітчизняними природним полюсами та слабка інтеграція із осями розвитку держав Центральної і Східної Європи. Транспортна галузь є однією з базових галузей вітчизняної економіки, що значною мірою обумовлює як середовище міжрегіональних і

міжсекторальних співвідношень економічного розвитку, так і параметри трансмісії локального розвитку по каналах міжрегіональних і, особливо, глобальних потоків. Так, територією України прокладено низку міжнародних транспортних коридорів: Транс'європейська транспортна мережа TEN-T (рис. 14.2), Пан'європейські транспортні коридори № 3, 5, 7, 9; коридори Організації співробітництва залізниць № 3, 4, 5, 7, 8, 10; коридор Європа – Кавказ – Азія (ТРАСЕКА). Крім того 13 морських портів функціонують у Чорноморському та Азовському басейнах – їх сукупна потужність вантажообробки перевищує 230 млн. тон на рік.

Рис. 14.2. Карта європейської транспортної мережі TEN-T¹³

Джерело: https://zaxid.net/ukrayina_ofitsiyno_priyednalasya_do_yevropeyskoyi_transportnoyi_merezhi_n1442445.

Основні віхи розвитку транспортної галузі зазначені у Національній транспортній стратегії України на період до 2030 року (затверджена 30 травня 2018 р. як продовження Транспортної стратегії України на період до 2020 року).

¹³ Мережа TEN-T (англ. Trans-European Transport Networks) включає сукупність пріоритетних мереж автомобільного, залізничного, річкового і морського транспорту і є частиною ширшої системи TENs (англ. Trans-European Networks), що включає також телекомунікаційну (eTEN), а згодом і енергетичну (TEN-E) мережі. У 2017 р. було прийнято рішення про розширення мережі із залученням транспортних систем держав Східного партнерства (включаючи Україну).

Особливо пріоритетною повинна стати розбудова транспортного сполучення через мережу доріг державного значення між природними полюсами та європейськими коридорами з метою продовження «щупальців червоного восьминога» на територію України (пріоритети в рамках Державної цільової економічної програми розвитку автомобільних доріг загального користування державного значення на 2018-2022 роки¹⁴ наведено на рис. 14.3).

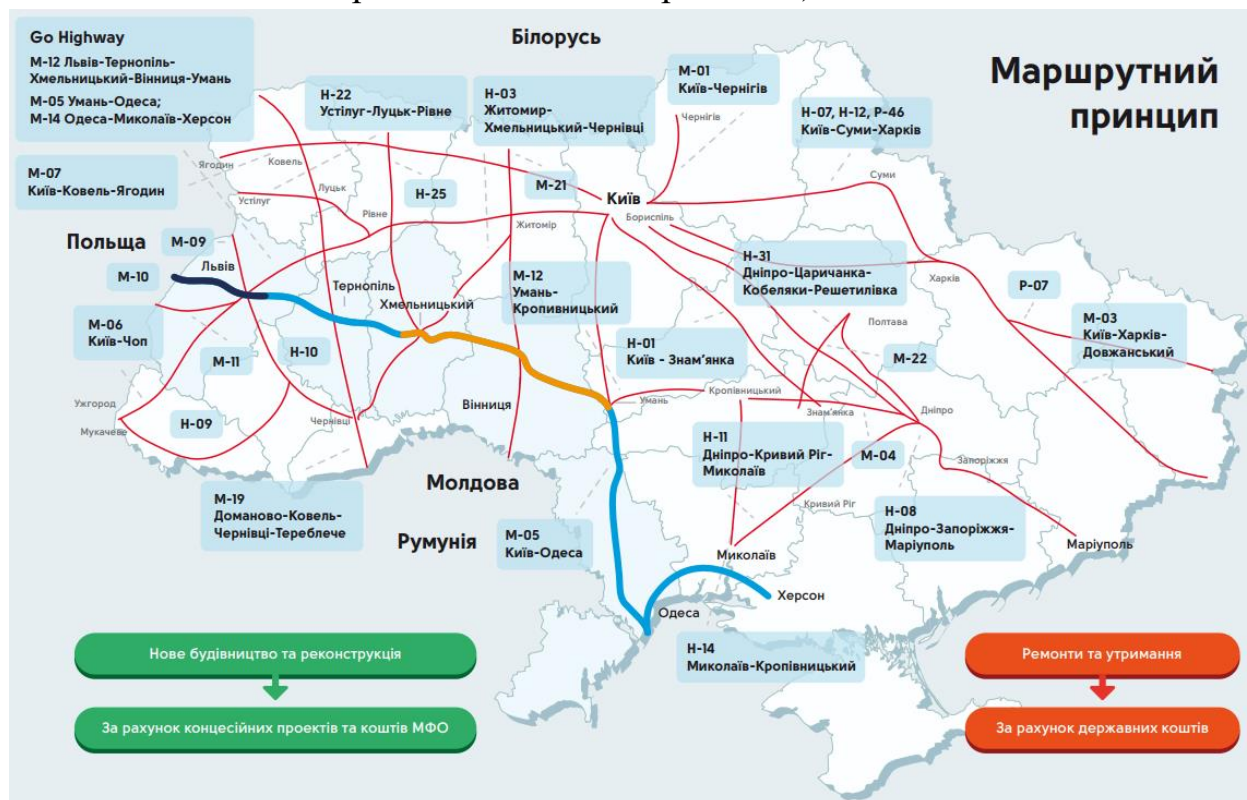

Рис. 14.3. Пріоритетні напрями будівництва та ремонту доріг України

Джерело: Державна цільова економічна програма розвитку автомобільних доріг загального користування державного значення на 2018-2022 роки

Значний акцент робиться на проект Go Highway – транснаціональний транспортний коридор, покликаний поєднати українські порти Миколаїв та Одеса на Чорному морі із польським Гданськом на Балтійському морі. Згідно інформації Міністерства інфраструктури України, сумарна протяжність транспортного шляху планується довжиною 1746 кілометрів, із яких 658 пролягають територією Польщі, а 1088 – України. Імплементация проекту дозволить прискорити і здешевити перевезення вантажів із Балтійського до Чорного моря. Загальна вартість проекту перевищує 1 мільярд євро. Проект фінансується Світо-

¹⁴ Із намічених в Програмі пріоритетів на 2017–20 рр. вже були відновлені дороги: Львів–Тернопіль, Тернопіль–Хмельницький, Одеса–Рені, Харків–Охтирка. Продовжуються ремонти на трасах: Запоріжжя–Маріуполь, Мерефа–Лозова, Кропивницький–Миколаїв, Гайсин–Умань, Київ–Харків–Довжанський, Дніпро–Решетилівка.

вим банком (підготовка техніко-економічного обґрунтування) та коштами державного бюджету України.

Розглянуті чотири проблемних аспекти територіального розвитку вимагають суттєвого централізованого втручання для їх вирішення. Проте найбільшим потенціалом у глокалізаційній моделі територіального розвитку характеризується місцевий підхід направлений на розвиток внутрішнього потенціалу локацій.

14.2. Нормативні засади стратегічного територіального розвитку України

Протягом сучасного етапу в Україні розроблені та імплементуються два ключові стратегічні документи, які більшою чи меншою мірою відповідають принципам територіального розвитку, які ми пропонуємо в цій роботі:

1. Стратегія сталого розвитку «Україна–2020» (прийнята відповідно до Указу Президента №5 від 12 січня 2015 р.);

2. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року (затверджена Постановою Кабінету Міністрів України №385 від 6 серпня 2014 р.);

Найбільш цілісне бачення системи ключових реформ усієї вітчизняної соціально-економічної структури представлено у Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020». У межах амбітних планів Стратегії виокремлено чотири вектори реалізації 62-х реформ та програм розвитку держави. У контексті нашого дослідження, варто виділити такі реформи і програми, які мають найбільший стосунок до глокалізаційного аспекту територіального розвитку:

1) за вектором розвитку: програма розвитку малого та середнього бізнесу; реформа транспортної інфраструктури; реформа телекомунікаційної інфраструктури; програма участі в транс'європейських мережах; програма розвитку українського експорту; реформа сільського господарства та рибальства; земельна реформа; програма залучення інвестицій;

2) за вектором безпеки: реформа захисту інтелектуальної власності; програма збереження навколишнього природного середовища;

3) за вектором відповідальності: децентралізація та реформа державного управління; реформа регіональної політики;

4) за вектором гордості: програма створення бренду «Україна»; програма розвитку інновацій; реформа державної політики у сфері науки та досліджень; програма розвитку туризму.

Зважаючи на деяку декларативність постулатів, нереалістичність чи низьку ймовірність виконання кількісних індикаторів (дослідження валідності кількісних прогнозів Стратегії здійснюється у дисертаційній роботі З. Бурик), невідповідність компетенційним та процедурним моментам (наприклад, зобов'язання Кабінету Міністрів щороку до 15 лютого затверджувати плани дій щодо реалізації та щоквартально звітувати про виконання, що суперечить принципам парламентсько-президентської республіки), Стратегія «Україна–2020» може розглядатись швидше як перелік проблемних аспектів сталого державного розвитку та дороговказ для найближчих ініціатив, ніж конкретний план дій із чіткими критеріями та термінами виконання.

За станом на середину 2019 р. для суспільного обговорення доступні декілька проектів Стратегії сталого розвитку до 2030 р. (наприклад, один із них розроблений українськими експертами за підтримки фахівців із Програми розвитку ООН в Україні та Глобального екологічного фонду, котрі намагались адаптувати до українських реалій глобальні Цілі сталого розвитку прийняті у 2015 р. – проект «Інтеграція положень Конвенцій Ріо в національну політику України»).

Другий розглянутий нами стратегічний документ – Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року (надалі в тексті – Регіональна стратегія) – є більш спеціалізованим узагальненням бачення цілей не лише регіональної, але й місцевої політики розвитку України. Поточна Регіональна стратегія є продовженням Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 21 липня 2006 р. № 1001.

Розробники Державної стратегії регіонального розвитку відмічають високий рівень концентрації економічної активності у столиці та обласних центрах, зростання міжрегіональних соціально-економічних диспропорцій, а також застарілі і непрозорі механізми взаємодії «держава–регіон» і «регіон–регіон». Відповідно метою розробки Регіональної стратегії є «...визначення завдань та інструментів для розв'язання соціальних проблем, підвищення рівня економічного потенціалу територій, продуктивності їх економіки, прибутковості бізнесу та доходів населення і, як наслідок, створення умов для загального підвищення соціальних стандартів, якості життя та розвитку бізнес-середовища».

Операційні цілі та відповідні завдання Державної стратегії регіонального розвитку наведені в табл. 14.1.

Таблиця 14.1

Цілі та завдання Державної стратегії регіонального розвитку до 2020 р.

ЦІЛЬ 1 Підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів	ЦІЛЬ 2 Територіальна соціально-економічна інтеграція і просторовий розвиток	ЦІЛЬ 3 Ефективне державне управління у сфері регіонального розвитку
<p>1. Підвищення ролі та функціональних можливостей міст у подальшому розвитку регіонів:</p> <ul style="list-style-type: none"> - розвиток інфраструктури міст; - підтримка інтегруючої ролі міст як центрів економічного та соціального розвитку. <p>2. Створення умов для поширення позитивних процесів розвитку міст на інші території, розвиток сільської місцевості:</p> <ul style="list-style-type: none"> - поліпшення транспортної доступності в межах регіону; - розвиток сільської місцевості. <p>3. Підвищення ефективності використання внутрішніх факторів розвитку регіонів:</p> <ul style="list-style-type: none"> - розвиток інтелектуального капіталу; - підвищення рівня інноваційної та інвестиційної спроможності регіонів; - розвиток підприємницького середовища та конкуренції на регіональних товарних ринках; - раціональне використання природно-ресурсного потенціалу, збереження культурної спадщини та найцінніших природних територій; - розвиток транскордонного співробітництва; - диверсифікація джерел енергопостачання та підвищення рівня енергоефективності в регіонах. 	<p>1. Виконання завдань і здійснення заходів, спрямованих на вирішення актуальних проблемних питань Донецької та Луганської областей, АР Крим та м. Севастополя:</p> <ul style="list-style-type: none"> - відновлення безпеки життєдіяльності та економічна реабілітація Донецької та Луганської областей; - захист національних інтересів та недопущення порушення конституційних прав громадян України на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя. <p>2. Запобігання збільшенню диспропорцій, що гальмують розвиток регіонів:</p> <ul style="list-style-type: none"> - узгодженість політики стимулювання розвитку “точок зростання” та підтримки економічно менш розвинутих і депресивних територій; - створення умов для продуктивної праці населення. <p>3. Забезпечення комфортного та безпечного життєвого середовища для людини незалежно від місця її проживання:</p> <ul style="list-style-type: none"> - створення умов для розв’язання нагальних проблем переселенців; - підвищення стандартів життя в сільській місцевості; - модернізація системи освіти; - створення умов для формування здорового населення; - соціокультурний розвиток; - надання якісних послуг транспорту та зв’язку; - надання якісних житлово-комунальних послуг, забезпечення житлом. <p>4. Розвиток міжрегіонального співробітництва</p> <ul style="list-style-type: none"> - створення умов для зміцнення зв’язків між регіонами та територіальними громадами; - розвиток прикордонних територій. 	<p>1. Децентралізація влади, реформування місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою</p> <p>2. Удосконалення системи стратегічного планування регіонального розвитку на загальнодержавному та регіональному рівні</p> <p>3. Підвищення якості державного управління регіональним розвитком</p> <p>4. Посилення міжгалузевої координації в процесі формування та реалізації державної регіональної політики</p> <p>5. Інституційне забезпечення регіонального розвитку</p>

Джерело: Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 р.

Розглядаючи прогрес виконання кількісних цільових індикаторів Державної стратегії регіонального розвитку, слід відмітити те, що формально вже у 2016–17 рр. практично всіма областями було досягнуто або майже досягнуто

орієнтири кількісних параметрів валового регіонального продукту та наявного доходу в розрахунку на одну особу (виділено темнішим тоном в табл. 14.2).

Однак при цьому варто мати на увазі, що прогноз здійснювався у 2014 р., коли курс гривні коливався в діапазоні 8,5–16 грн. за дол. США, тобто при відповідній корекції темпи зростання регіональної продуктивності будуть не такими вражаючими. Разом із тим слід враховувати, що прогноз Регіональної стратегії базувався на оптимістичному сценарії, згідно якого окуповані території АР Крим та Донецької і Луганської областей оперативно повертались під контроль уряду України, чого не відбулось в реальності; відповідно прогнозні індикатори розвитку вказаних територій є нереалістичними до виконання.

Більш помітним є відставання від планових рівнів за іншими індикаторами, котрі характеризують інвестиційно-інноваційний потенціал розвитку територій. Так, за обсягом прямих іноземних інвестицій у розрахунку на одну особу планові показники 2020-го року досягнуті лише у Чернігівській області, і лише у декількох інших областях спостерігається прогрес у порівнянні із 2013-м роком (Івано-Франківська і Полтавська області); решта ж територій характеризуються суттєвим відтоком ПІІ у подушовому виразі.

Відповідно до показника експорту товарів у розрахунку на одну особу плановий показник досягнула лише Вінницька область, проте позитивна динаміка характерна також для областей Західної України (крім Рівненської), Одеської і Чернігівської областей.

Найбільш невтішна ситуація спостерігається при аналізі частки інноваційної продукції, адже жодна область не наблизилась до планових показників зазначених в Регіональній стратегії до 2020 р. За станом на 2017 р. лише у Запорізькій і Миколаївській областях спостерігається приріст у порівнянні із базовим 2012 р., тоді як інші регіони України починають спеціалізуватись майже виключно на випуску неінноваційної промислової продукції.

Також не надто оптимістична ситуація із кількістю підприємств на 10 тис. наявного населення. І якщо відносна чисельність малих підприємств поступово зростає у більшості областей (у Київській, Миколаївській і Кіровоградській областях вже навіть досягнуто планового показника 2020 року), то відносна кількість середніх підприємств не зросла в жодній з областей, а переважно скорочується (порівняння даних 2017 і 2012 рр.).

Таблиця 14.2

Прогрес виконання основних цільових індикаторів Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р.

Назва регіону	Валовий регіональний продукт (у фактичних цінах) у розрахунку на одну особу, грн.			Найвищий дохід у розрахунку на одну особу, грн.			Обсяг ПІІ у розрахунку на одну особу (дол. США), станом на 1.01. вказаного року			Експорт товарів у розрахунку на одну особу (дол. США)			Кількість малих підприємств у розрахунку на 10 тис. наявного населення			Кількість середніх підприємств у розрахунку на 10 тис. наявного населення			Обсяг реалізованої інноваційної продукції (% загального обсягу)		
	2012	2016	2020 план	2012	2017	2020 план	2014	2018	2021 план	2013	2017	2020 план	2012	2017	2020 план	2012	2017	2020 план	2012	2017	2020 план
Україна	32002	55899	57238	25206	47269,7	39381	1284	925,0	1750	1392	1021	2173	76		93	4		8	3,3	0,7	7
АР Крим	22675	---	35356	20751	---	30984	822	---	1034	460	---	640	67	---	88	4	---	8	2,3	---	3,7
Вінницька	20253	46615	38349	21735	45436,2	33371	173	129,1	263	419	773	591	50	55	63	4	3	8	1,6	0,9	4,4
Волинська	19249	34310	35488	18807	38514,0	28127	327	255,9	438	604	664	670	46	51	65	4	3	6	1,7	0,3	9,8
Дніпропетровська	44650	75396	79446	28772	57332,5	41038	2758	1182,2	3500	2968	2183	3213	78	82	86	5	4	9	0,8	0,1	2,2
Донецька	38907	32318	68399	29337	25278,4	41095	808	288,9	1225	2845	1055	3776	60	24	72	4	1	7	2,2	1,3	4,3
Житомирська	19551	38520	38464	21288	42683,9	31324	306	186,0	482	480	479	569	45	50	67	4	3	8	5,1	0,5	6,9
Закарпатська	17088	25727	32053	17191	33891,1	26656	357	261,5	560	1035	1150	1585	43	44	74	2	2	5	13,4	1,8	15
Запорізька	30656	59729	56666	27108	54261,0	39515	632	529,2	963	2065	1730	2531	76	81	91	4	3	8	2,2	2,4	6
Івано-Франківська	23379	37220	43215	20148	40579,5	29987	590	660,3	928	341	483	832	53	53	78	3	2	6	7,5	0,4	8,8
Київська	40483	74216	65595	26542	50664,4	38110	1134	900,2	1455	1145	997	1534	96	106	94	6	5	9	1,7	0,8	4,7
Кіровоградська	22082	47469	43730	20554	42226,8	30428	153	71,6	298	868	435	930	66	77	75	4	3	8	2,8	1,8	8,5
Луганська	25950	14251	48080	24024	16416,4	34948	394	202,8	582	1576	108	2781	44	15	74	3	1	6	3,4	0,1	5,8
Львівська	24387	45319	45332	21992	44981,0	31215	677	472,5	963	508	627	785	64	68	92	4	3	7	2,1	0,8	3,7
Миколаївська	24838	50091	46363	22878	45355,7	34137	240	182,8	438	1856	1665	2123	84	91	90	3	3	8	0,9	1,0	6,5
Одеська	27070	50159	50369	22224	50111,1	33325	701	574,3	1050	680	761	950	99	97	98	4	4	8	3,6	0,3	4,7
Полтавська	38424	81145	68399	24027	48663,0	33831	732	742,7	1085	1814	1319	2471	62	68	84	4	4	7	14,4	0,2	25,6
Рівненська	18860	33958	36003	19860	40325,4	29009	271	145,9	438	417	330	525	40	43	73	3	2	7	0,6	0,0	3,3
Сумська	21722	41741	40639	22582	45852,3	31333	376	170,2	603	812	615	1374	44	49	74	3	3	8	10,6	2,0	15,5
Тернопільська	16644	29247	32053	18561	36203,8	27172	64	42,8	95	340	361	372	42	43	70	3	2	5	7,4	0,8	14,1
Харківська	29972	57150	55521	24870	48370,4	36294	813	245,4	1745	725	442	1165	86	80	95	5	4	8	4,8	2,2	5,2
Херсонська	17910	36585	34915	19940	41695,0	29770	260	206,6	455	344	276	387	68	74	78	3	3	6	5,6	1,5	8,9
Хмельницька	19920	37881	37033	21591	43638,1	31597	173	134,7	350	374	367	448	47	51	69	3	3	6	2,3	0,1	4,1
Черкаська	24558	48025	46191	20718	41853,5	29892	706	276,4	1050	609	506	1086	52	69	75	4	3	6	1,2	1,1	7,7
Чернівецька	14529	23365	30451	18108	36214,5	27926	77	63,8	96	138	165	239	42	41	73	2	2	5	3,5	0,9	9,3
Чернігівська	22096	41726	41211	22770	42501,2	32940	121	422,0	262,5	517	613	890	50	54	63	4	4	7	1,4	1,0	2,4
м. Київ	97429	191736	171142	52709	118207,6	77043	9959	7997,5	12250	4322	3319	5007	252	279	311	14	11	18	4,4	0,3	10
м. Севастополь	25872	---	40508	23186	---	33991	500	---	687,5	250	---	540	97	---	105	5	---	8	0,6	---	17,8

Джерело: на основі даних Держстату та Державної стратегії регіонального розвитку.

Отже, враховуючи наближення завершальних звітних періодів по обох ключових Стратегіях розвитку держави можна констатувати, що як Стратегія сталого розвитку «Україна–2020», так і Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року, навряд чи будуть виконані у повному обсязі за своїми кількісними критеріями. Однак більш важливими є ті якісні структурні зрушення державного устрою, які ініціювались із запуском Стратегій.

14.3. Становлення процесів децентралізації влади в Україні

Слід відмітити, що перші реальні кроки до перегляду пріоритетів просторової організації влади та формування нової регіональної політики в Україні розпочалися саме у 2014–15 рр. при проголошенні курсу на децентралізацію. Вважаємо, що децентралізація є чи не найбільш важливою передумовою для забезпечення інституційного втілення принципу місцевого підходу до розвитку територій (як полюсів, так і периферійних районів).

Відмітимо, що зазначена реформа направлена на децентралізацію державного управління визначена як один із 10 ключових напрямів Стратегії «Україна–2020», а також розглядається в якості першого завдання Цілі №3 Регіональної стратегії.

Зокрема в Стратегії «Україна–2020» зазначається, що метою реформи державного управління є «...побудова прозорої системи державного управління, створення професійного інституту державної служби, забезпечення її ефективності. Результатом впровадження реформи має стати створення ефективної, прозорої, відкритої та гнучкої структури публічної адміністрації із застосуванням новітніх інформаційно-комунікативних технологій (е-урядування), яка здатна виробляти і реалізовувати цілісну державну політику, спрямовану на суспільний сталий розвиток і адекватне реагування на внутрішні та зовнішні виклики. Метою політики у сфері децентралізації є відхід від централізованої моделі управління в державі, забезпечення спроможності місцевого самоврядування та побудова ефективної системи територіальної організації влади в Україні, реалізація у повній мірі положень Європейської хартії місцевого самоврядування, принципів субсидіарності, повсюдності і фінансової самодостатності місцевого самоврядування».

Більш детально основні напрями реформи розписані у Регіональній стратегії, у якій операційна ціль «Децентралізація влади, реформування місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою» передбачає вико-

нання таких завдань:

- «запровадження триланкової системи адміністративно-територіального устрою;
- визначення обґрунтованої територіальної основи для діяльності органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади, здатної забезпечити доступність та якість публічних послуг, що надаються такими органами;
- досягнення оптимального розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади шляхом передачі функцій виконавчої влади від місцевих адміністрацій виконавчим органам рад відповідного рівня;
- здійснення бюджетної децентралізації, в тому числі шляхом перерозподілу загальнодержавних податків, забезпечення гарантованої Конституцією України автономності місцевих бюджетів, закріплення за кожною ланкою самоврядування стабільної дохідної бази для реалізації їх функцій та стимулювання податкоспроможності громад;
- створення належних матеріальних, фінансових та організаційних умов для зміцнення економічної бази розвитку територіальних громад;
- забезпечення доступності та якості публічних послуг» [Державна стратегія регіонального розвитку].

На основі зазначених стратегічних документів розроблені концептуальні засади реформування територіальної організації влади в Україні та формується законодавчо-нормативне забезпечення реформування базової ланки адміністративно-територіального устрою і місцевого самоврядування – територіальних громад. У 2015 р. був прийнятий Закон «Про добровільне об'єднання територіальних громад», який потенційно може надати стимулу для нового якісного витка залучення вітчизняних локацій до глокалізаційних процесів. Даний закон дав можливість органам місцевого самоврядування об'єднуватися в територіальні громади, тобто по суті формувати нові адміністративно-територіальні одиниці – об'єднані територіальні громади (ОТГ).

Процес формування ОТГ не можна назвати надто динамічним: станом на 2015 рік в Україні було сформовано 159 ОТГ; станом на 2016-й – 366; на 2017-й – 665; а станом на березень 2019-го – вже 884 об'єднані громади – з 1285 ОТГ, які додано до наявних перспективних планів, разом із 78 ОТГ, що станом на березень 2019 року очікували на рішення ЦВК щодо проведення своїх перших виборів і формалізації свого статусу об'єднаних територіальних громад. Зазначені 884 ОТГ об'єднали 4110 місцевих рад. До їх складу ввійшло 24 міста обласного значення, до яких приєдналося 59 навколишніх громад, а також 37 ОТГ, до яких приєдналася 71 територіальна громада. Станом на квітень 2019 р. тери-

торія сформованих ОТГ становить більш ніж третину (38,5%) загальної площі України. У таких громадах проживає понад 9,1 млн людей (що становить 25,7 % загального населення України). А загалом у спроможних громадах, якими є ОТГ та міста обласного значення, проживає майже 70% населення держави. Середня кількість територіальних громад, що об'єдналися в одну ОТГ, становить 4,6, а середня чисельність населення однієї ОТГ – 10 284 особи (рис. 14.4).

Формування ОТГ відбувається в межах загальної реформи адміністративно-територіального устрою держави відповідно до європейських принципів триланкової структури урядування, в тому числі через наближення вітчизняної статистичної системи до принципів Номенклатури територіальних одиниць для статистики ЄС (NUTS).

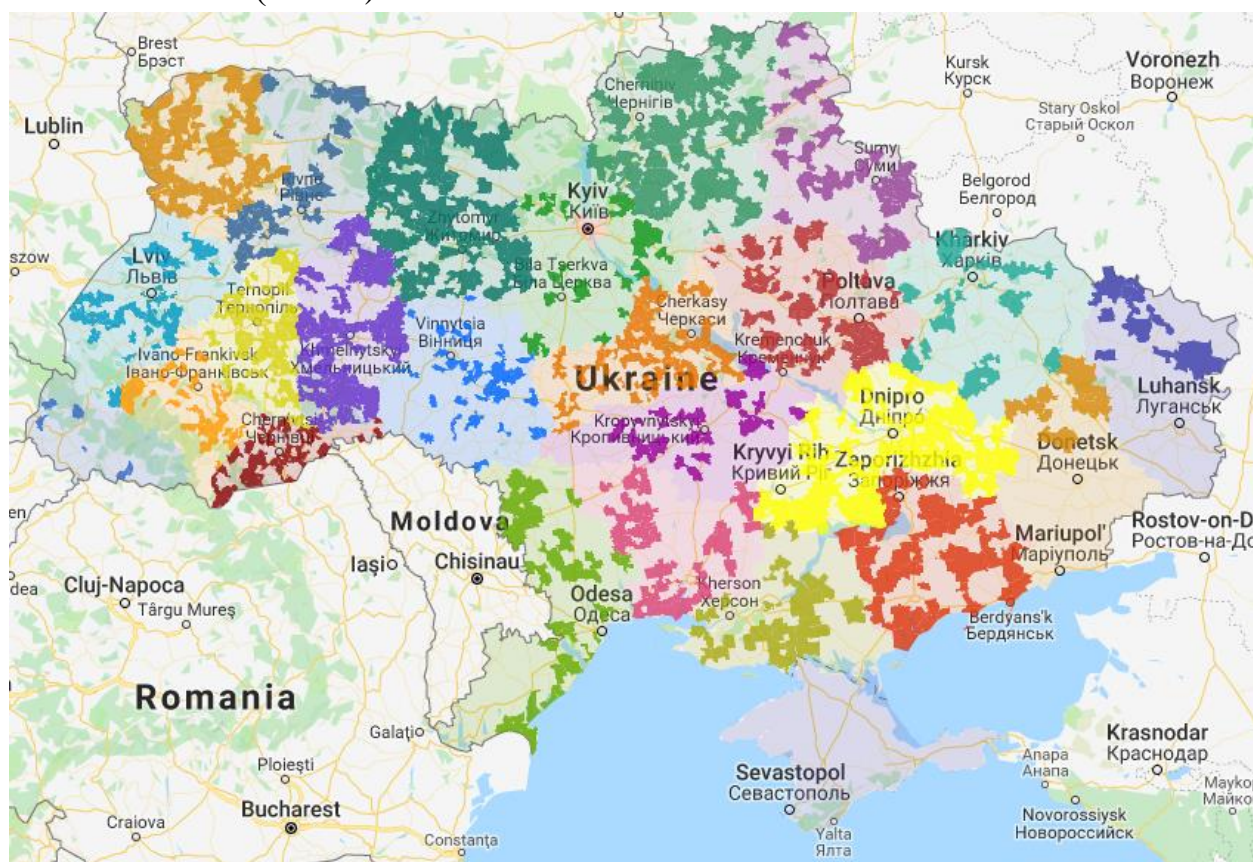

Рис. 14.4. Карта покриття ОТГ території України

Джерело: <https://decentralization.gov.ua/map>.

Наскільки болісним може бути цей процес показує приклад держав Центральної та Східної Європи. Наприклад, в Польщі відбулось радикальне скорочення кількості воєводств (рівень NUTS-2) із 49 до 16, що викликало бурхливу дискусію в соціумі, – однак, зрештою, адміністративно-територіальна реформа в Польщі визнається сьогодні як одна із найбільш успішних серед усього комплексу трансформацій проведених урядом. В Україні наразі найбільш проблем-

ним видається рівень районів (NUTS-3)¹⁵, оскільки поточні райони є здебільшого надто дрібними відповідно до методології NUTS, не кажучи вже про нижчі щаблі рангування, які потребують насамперед змістового реформування. В цій роботі ми не будемо приділяти багато уваги аспекту реформи адміністративно-територіального устрою України, враховуючи широке висвітлення цієї проблематики в працях інших дослідників і практиків (наприклад, перспективи запровадження системи NUTS в Україні висвітлюються в працях М. Долішнього, О. Кучабського, В. Семяновського; пропозиції до реформування адміністративно-територіального устрою відповідно до історичних традицій районування в Україні наведено в дослідженні Є. Савельєва і М. Куриляка). Зазначимо лише, що на момент написання цієї дисертації в Парламенті на обговоренні перебував законопроект «Про засади адміністративно-територіального устрою України» від 22.02.2018 р., згідно норм котрого повинні регламентуватиметься порядок створення, ліквідації та зміни границь адміністративно-територіальних одиниць (в Україні до сих пір діє закон про адміністративно-територіальний устрій, що був прийнятий ще в 1981 р.). Вказаний законопроект регламентує триланкову структуру адміністративно-територіального устрою України (громади – райони (райони у містах) – регіони) та регламентує принципи взаємодії між окремими адміністративно-територіальними одиницями на засадах децентралізації.

Враховуючи необхідність прискорення процесів децентралізації зростає потреба у визначенні комплексу проблем, нагромаджених практикою децентралізації, що свідчать про її недостатню нормативну й інституційну урегульованість і впливають на перспективи створення нових ОТГ. Доволі вдало таке коло проблем окреслене в аналітичній записці фахівців Національного інституту стратегічних досліджень:

– незрозумілі межі управлінських свобод об'єднаних територіальних громад. Унаслідок нерозв'язання питання з наглядом за діяльністю громад і рішеннями їх управлінських органів ці питання передано на розсуд самих громад. У разі прийняття рішень, що не належать до компетенції громади або звужують права громадян, це створює прецедент щодо можливості й подальшого прийняття таких рішень;

– відсутність ясних і чітких перспектив того, що відбудеться після 100%-го об'єднання громад, як це змінить структуру управління та розподіл адміністративних важелів і ресурсів;

¹⁵ Однак також не всі області України відповідають критеріям рівня NUTS-2, насамперед за параметрами площі.

– відсутність розуміння того, як об'єднані територіальні громади мають самовизначитися на території району та регіону, якою буде їх взаємодія із цими територіальними утвореннями;

– слабка прив'язка системи реформування місцевого самоврядування до процесів, що відбуваються загалом у країні, зокрема до секторальних реформ. Зміна місцевого самоврядування змушує змінюватися і систему секторального управління в державі – від зміни переліку даних, що підлягають статистичним спостереженням, до зміни механізмів реалізації управлінських рішень центральних органів виконавчої влади на місцях;

– неможливість чітко встановити, як впливає формування об'єднаних територіальних громад на якість життя людини, відсутні критерії оцінювання впливу складових реформи децентралізації на формування життєвого середовища громадян.

Децентралізація розглядається насамперед як інституційна передумова формування індивідуальної територіальної ідентичності та розвитку локального соціального капіталу. У попередніх розділах цієї роботи на основі аналізу регіонів ЄС ми доводили, що саме розвиток інститутів є чи не основним чинником регіональної креативності та запорукою активної участі локації в глокалізаційних процесах. Варто також навести результати дослідження фахівців ОЕСР, згідно якого саме якість місцевого самоврядування є основним чинником політики когезії та використання структурних фондів ЄС. Проте аналіз ролі локальних інститутів на основі вибірки даних по областях України продемонстрував майже повну відсутність кореляції між рівнем інституційного розвитку та інтенсивністю регіональних інновацій (а, відповідно, і туманність перспектив використання переваг процесів глокалізації).

Вважаємо, що інтенсифікація процесів децентралізації поступово приводитиме до:

– становлення регіональної ідентичності через підвищення взаємної довіри всередині громади та усвідомлення відповідальності учасників громади за майбутній результат;

– інклюзивний розвиток громади, що дозволить забезпечити сталий розвиток локації та подолати «пастки периферійності» для районів за межами полюсів зростання / розвитку;

– ефективне управління громадою через практики програмування та стратегування місцевими інститутами самоврядування.

Таким чином подальший поступ реформи децентралізації в Україні повинен оцінюватись саме крізь призму критеріїв розбудови соціального капіталу регіону, становлення інституційної досконалості та розвитку мережевих

зв'язків, що дозволить адаптувати локацію до функціонування в умовах системи глокальностей.

Додатковими «бонусами» децентралізації зрештою стануть детінізація та декорумпізація економіки через інституційні зміни, які приводять відновлення контролю над локальним ресурсом, зниження залежності від олігархічних каналів впливу та підвищення довіри як на горизонтальному рівні стейк-холдерів громад, так і по вертикалі «громада-Центр» (більш детально механізм впливу розкритий у дослідженні Я. Жаліло).

14.4. Зростання ролі міст в економічному розвитку держави

Децентралізація та пов'язане із нею зростання бюджетних можливостей на місцях створює передумови для якісно нової динаміки природних полюсів. На рис. 14.5 підсумоване бачення основних векторів розвитку урбанізованих населених пунктів згідно Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р. Серед акцентів Регіональної стратегії особливо варто виділити популярні глобальні принципи останніх десятиліть на кшталт змішаного планування міських районів за типом «житло – робота – освіта – соціальна інфраструктура» та розвиток державно-приватного партнерства.

Проте, як бачимо, сучасна Регіональна стратегія України поки що не враховує новітні тренди просторової організації направлені на формування функціональних міських зон та метропольних регіонів, що обумовлено наявністю більш нагальних базових проблем розвитку як природних полюсів, так і економіки загалом.

На нашу думку, варто виокремити низку рекомендацій для розвитку природних полюсів, які не розглянуті, або слабо висвітлені в Регіональній стратегії.

1. Введення урбаністики в якості освітньої спеціальності у вітчизняних університетах. Сучасні міста є складними системами, які не можна розглядати лише із перспектив однієї сфери діяльності. Так, типовими для вітчизняної практики є ситуації, коли розбудову міст курують лише архітектори (із акцентом на дизайн споруд без ув'язки із необхідною інфраструктурою) чи транспортники (основна увага при цьому приділяється пропускній здатності доріг, що може негативно позначитись на комфорті пішохідного середовища).

Рис. 14.5. Розвиток природних полюсів згідно Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р.

Проте сьогодні успішний розвиток міст (насамперед природних полюсів) неможливий без міждисциплінарного підходу із залученням фахівців із різних суміжних галузей науки – економіки, архітектури, транспорту, ІКТ та ін.¹⁶

2. Організація міст чи окремих міських районів за принципом «компактних міст» (англ. «compact city»). Процеси деіндустріалізації, що спостерігаються в Україні протягом останніх десятиліть, дозволяють плавно відмовлятися від традиційної схеми містозабудови, що передбачає виокремлення житлових, індустріальних і комерційних зон (такий підхід в сучасних умовах переважно негативно впливає на економічні, екологічні та соціально-культурні аспекти життєдіяльності спільнот), переходячи до змішаного плану районів. Термін «компактне місто» був запропонований Дж. Данцігом і Т. Сааті ще в 1973 р., однак і сьогодні за таким підходом відбувається організація міського планування у багатьох державах Європи¹⁷ (наприклад, у 13 найбільших містах Норвегії була застосована стратегія міської ревіталізації до компактних міст протягом 2008–2014 рр.), і знаходить відгук у Регіональній стратегії України до 2020 р. (див. операційну ціль 1).

Основні постулати принципу «компактного міста» наведені в праці Я. Шойрера:

– мінімальна щільність житлових споруд повинна становити від 40 до 80 одиниць на чистий гектар із висотою від двох до чотирьох поверхів, що робить громаду більш ефективною та інтерактивною;

– багатофункціональність землекористування з метою досягнення соціальної когезії і зменшення моторизації;

– розміщення житлових споруд навколо вузлів, які об'єднують також структурні елементи сфери зайнятості, освіти, комерції, рекреації та ін. задля максимізації частки локальної взаємодії;

– гармонія між просторовою структурою та системою громадського транспорту з метою скорочення використання індивідуального автотранспорту.

Переваги та недоліки організації забудови за принципом «компактного міста» наведено в табл. 14.3.

Слід відмітити, що у вітчизняних реаліях чи не найбільшою проблемою

¹⁶ Цей процес поступово розвивається в Україні: освітня програма «Економіка міста і урбаністика» стартувала у Київському національному економічному університеті ім. В. Гетьмана; факультет урбаністики та просторового планування відкрився у Київському національному університеті будівництва і архітектури із магістерською спеціальністю «Міське будівництво і господарство»; освітньо-професійна програма «Урбаністичні студії» створена в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна тощо.

¹⁷ Загалом вважається, що прототип «компактного міста» є поверненням до принципу містозабудови епохи Середньовіччя.

при застосуванні принципу «компактного міста» буде оновлення житлових комплексів збудованих в 1950–70-х рр. Характеризуючи стан житлових комплексів, слід відмітити, що близько двох третин основних засобів вичерпали свій термін експлуатації, а втрати теплової енергії і питної води у зовнішніх мережах перебувають в межах 30–60%, причому втрати теплової енергії у житловому фонді перевищують 30%. Відповідно загальні втрати енергоресурсів України у 2,1–2,7 рази вищі, ніж у країнах Європейського союзу. Також слід відмітити, що кількість аварій збільшилась майже у 5 разів за останні роки. Рекомендації щодо застосування інвестиційно-інноваційних механізмів оновлення житлово-комунальних комплексів України наводяться у працях А. Андрейченка, В. Костецького та ін.

Таблиця 14.3

Характеристики урбанізації за принципом «компактного міста»

Переваги	Недоліки	Перешкоди сталому розвитку
<ul style="list-style-type: none"> • Скорочення моторизованих поїздок, а відтак збереження енергії і зменшення викидів в атмосферу; • Висока щільність населення стимулює розвиток бізнесу (насамперед сервісного); • Змішане використання поживляє територію та робить її більш інтерактивною; • Компактні міста вважаються більш безпечними у порівнянні з околицями чи «закритими комунами» (англ. «<i>gated communities</i>»); • Вища середньої щільності населення, що притаманна компактным містам, актуалізує послуги громадського та шарінгового транспорту; • Міська структура компактного міста є термально адаптованішою до умов сухих гарячих і холодних регіонів. 	<ul style="list-style-type: none"> • Історичні території не завжди легко адаптувати до принципів концепції компактного міста, оскільки відбувається неузгодженість із правовим полем законів про збереження історичного спадку; • Більшості компактных міст, окрім підвищеного шуму, притаманні також брак зелених зон та дефіцит приватності (особливо це стосується надкомпактных міст); • Регенерація міста у некомпактних зонах потребує реінтеграції населення до інфраструктурних мереж при занадто високій вартості такого процесу; • Компактна структура стає невалідною за умов збереження високого рівня залежності від приватного транспорту. 	<ul style="list-style-type: none"> • Брак зелених зон та відкритих територій може стримувати взаємодію серед населення компактных міст та його мотивацію до активності за межами приміщень.

Джерело: сформував автор за Hassan A. M., Lee H. The paradox of the sustainable city

3. Облаштування «зелених просторів» в самих містах і на їх околицях. Як відмічають дослідники, при застосуванні принципу «компактного міста» серед населення часто посилюється мотивація покинути місто, поселившись на околицях, що знову ж «розтягує» населений пункт по горизонталі. Для ефективно-

го врахування такої тенденції, вважаємо за доцільне поєднувати «компактність» міста із жорсткою регламентацією зелених просторів як «стоперів» «розповзаня» міст. У межах зеленого простору повинно бути заборонено розміщувати будь які житлові чи комерційні комплекси, а їх територія може використовуватись лише для прокладання комунікаційної і транспортної інфраструктури. У Європі набули поширення декілька варіантів урбаністичного просторового ландшафту, які умовно можна розмістити між двома крайніми сценаріями:

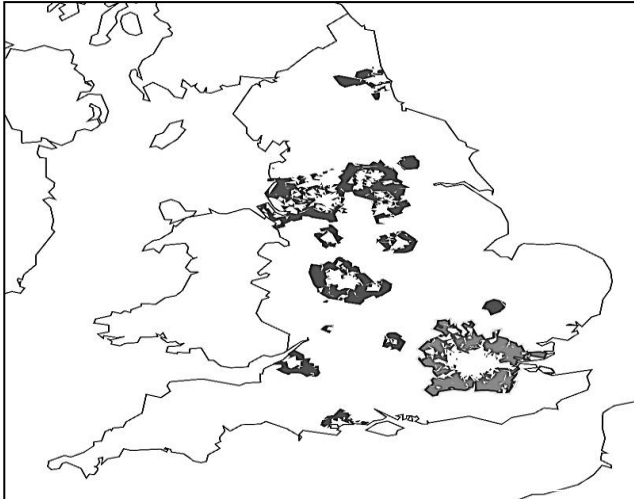
– «зелені пояси», які направлені на стримування поширення міст на навколишню сільську територію;

– «зелені зони» / «зелена інфраструктура», завданням яких є впорядкування міського простору задля його подальшого розвитку та розширення.

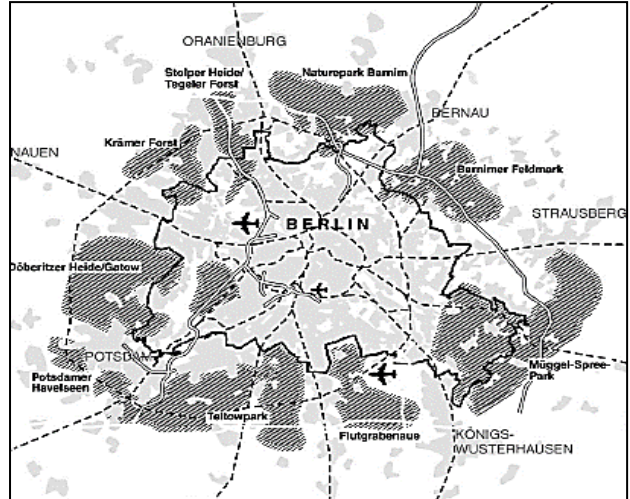
Різні варіанти організації «зелених просторів» у ландшафті європейських міст наведено на рис. 14.6. Серед дослідників активно ведеться дискусія про доцільність застосування різних сценаріїв у кожному окремому випадку. Заради справедливості слід відмітити, що міське планування в Україні здебільшого передбачає доволі значні зелені масиви серед міських зон (здебільшого за типом поєднання «регіональних парків» та «зеленої інфраструктури»), а процеси деіндустріалізації промислових зон часто спонтанно приводять до замикання парків у «зелені пояси». Серед проблемних моментів виділити насамперед значну корупційну складову при наданні дозволу на проведення житлових чи комерційних забудов у «зеленому просторі».

4. Сучасні принципи оптимізації трафіку автомобільних, велосипедних та пішохідних переходів. Сучасна практика зонування потоків охоплює грандіозний багаж знань щодо ефективної організації міської мобільності, які можуть виявитись корисними насамперед для благоустрою природних полюсів України. Мова йде про різноманітні підходи до організації безсфінфорного автомобільного трафіку чи його сповільнення (використання під- чи надземних переходів / переїздів; заміна традиційних перехресть на Y-подібні), вдосконалення системи місць для паркування, створення пішохідних зон та велодоріжок, стимулювання використання громадського (особливо електричного) та шарінгового транспорту та ін.

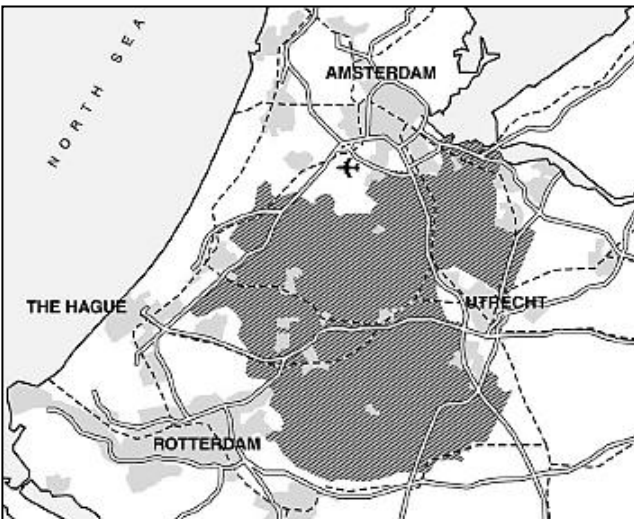
5. Інформаційна підтримка прийняття містозабудовних рішень. Сьогодні колективи практиків містозабудови активно намагаються алгоритмізувати процеси прийняття рішень, залучаючи т. зв. «системи підтримки планування» (англ. «*Planning Support System; PSS*»), використання яких підказує девелоперам оптимальні місця для забудови, допомагає локальним адміністраторам складати плани розвитку, а також дає змогу місцевим жителям брати участь у процесі урбогенезу і висловлювати свою думку про нього.

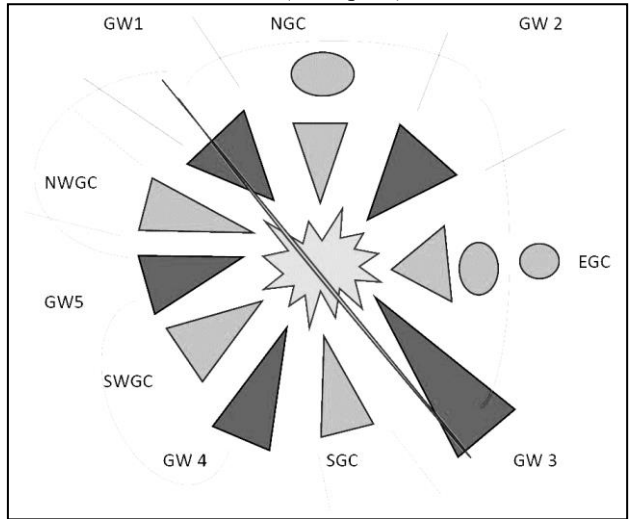
«Зелені пояси»
(поліوسی Великої Британії)

«Регіональні парки»
(м. Берлін)

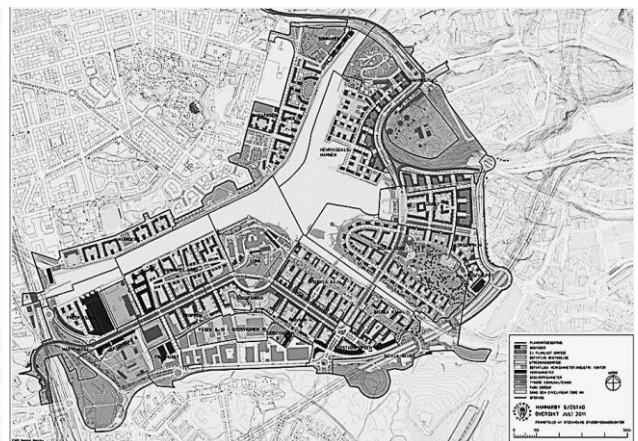
«Зелене серце»
(конурбація Рандстад в Нідерландах)

«Зелені клинці та коридори зростання»
(модель Я. Ліндлі)

«Зелені коридори»
(м. Барселона)

«Зелена інфраструктура»
(район м. Стокгольма)

Рис. 14.6. Варіанти організації «зеленого простору» у ландшафті міст ЄС

Окрім більш комплексних *PSS*, які враховують цілу низку факторів (наприклад, наявність локальних ресурсів для забезпечення сталого розвитку, рівень освітлення майбутніх приміщень, транспортні привички місцевих жителів¹⁸ і т. п.), часто існує доцільність у застосуванні більш вузько спеціалізованих інформаційних інструментів. Серед таких опцій можна вказати:

– аналіз *Big Data* насамперед для вирішення різних транспортних задач, моделювання шляхів міграції жителів, оптимізації міського зонінгу, врахування шаблонів системи комунікацій тощо;

– використання *Google Street View* для кращої візуалізації міського середовища, що може використовуватись, скажімо, для аналізу освітленості вулиць, виявлення нелегальних вивісок і дорожніх вказівників і т. п.;

– застосування окулярів віртуальної реальності для зменшення кількості персоналу, необхідного для оцінки умов на окремих локаціях міського середовища.

Інформаційні технології супроводжують сьогодні не тільки процес розбудови міст, але і повсякденну міську активність. Звісно, в Україні наразі немає доцільності створювати повноцінні смарт-міста відповідно до моделей *E*-міста чи *U*-міста (від англ. «*ubiquitous eco-city; U-city*»)¹⁹, які користуються такою популярністю в Азії²⁰ (характеристики моделі *U*-міст наведені в табл. 14.4). Проте перші кроки в цьому напрямку можна простежити через діяльність центрів надання адміністративних послуг.

Центри надання адміністративних послуг (т. зв. ЦНАПи) – установи із надання різних суспільних послуг за принципами «єдиного вікна» і «прозорого офісу», діяльність яких почала регламентуватись у 2013 р. із прийняттям Закону «Про адміністративні послуги». За станом на 01.04.2019 р. в Україні створено 787 ЦНАПів (рис. 14.6); особливо відрадно, що 325 із них створено місцевими

¹⁸ Так, шведські адміністратори змушені були суттєво переписати програму *LEAM*, яку вони використовували для девелопменту земельних ділянок навколо м. Стокгольм, оскільки система першопочатково орієнтувалась на США із цілком відмінним патерном переміщення жителів практично без використання громадського транспорту.

¹⁹ Модель «повсюдного міста» передбачає формування міського середовища, при якому жителі мають можливість скористатись будь-якими адміністративними послугами будь-коли і будь-де за допомогою ІКТ пристроїв. Сьогодні набуває популярності оновлена версія моделі – т. зв. «повсюдні еко-міста» (англ. «*U-eco-cities*»), в межах яких житлові комплекси оснащують автоматичними пристроями, що забезпечують моніторинг забруднення повітря / водита їх повторне використання, консервацію енергії, а також населенню пропонується доступ до «зелених кредитів», які надають знижки на придбання екологічних товарів та послуг (т. зв. «*U-eco-technologies; U-eco-Ts*»).

²⁰ Так, Південна Корея після кризи 1997-го р. прийняла національну стратегію міського розвитку на порядку денному якого було формування прототипу Кібер-Кореї, *E*-Кореї та *U*-Кореї, а в 2008 р. розпочався проект створення 64 міст за моделлю *U-eco-cities*.

ми органами самоврядування (в т. ч. 148 ОТГ), що свідчить про активізацію *bottom-up* підходу та децентралізацію процесів організації локальних спільнот.

Таблиця 14.4

Характеристики урбанізації за типом «повсюдного» міста (*U*-міста)

Переваги	Недоліки	Перешкоди сталому розвитку
<ul style="list-style-type: none"> • <i>U</i>-міста завдяки системі інфраструктури на основі ІКТ забезпечує надання суспільних послуг «будь-коли та будь-де»; • Мережа «шарінгових» електро-велосипедів чи самокатів стимулює розвиток зеленого транспорту та суспільну турботу про стан здоров'я; спостерігається зниження крадіжок велосипедів завдяки системам GPS-відслідковування. 	<ul style="list-style-type: none"> • Зростання рівня взаємодії між населенням завдяки розвитку телекомунікацій досягається за рахунок скорочення кількості особистого спілкування; • <i>U</i>-міста апріорі знижують кількість робочих місць завдяки автоматизації частини суспільних послуг; • Непомірна вартість розвитку інфраструктури <i>U</i>-міста. 	<ul style="list-style-type: none"> • ІКТ не посилюють соціальні взаємозв'язки (особисте спілкування); • Відсутність приросту кількості робочих місць; • Специфічність і дороговизна інфраструктури приводить до нежиттєздатності концепту для менш розвинутих держав; загальна низька адаптивність концепту до економічного виміру сталого міського розвитку.

6. Ефективне використання енергії задля досягнення принципу сталого розвитку. В умовах обмеженості енергоресурсів, з якими Україна зіткнулася після 2013 р., особливої актуальності для природних полюсів набирає питання енергоменеджменту. Сьогодні серед успішних прикладів успіху у енергозбереженні можна назвати деякі міста середнього розміру, яким вдалось повністю відмовитись від використання централізованого опалення (наприклад, м. Долина) чи суттєво скоротити використання природного газу (Жовква, Миргород). Однак, здебільшого, у містах практикуються більш локальні проекти направлені на утеплення житлових споруд, часткову модернізацію опалювальної інфраструктури, освітлення вулиць з використанням енергії отриманої від сонячних панелей і т. п. Серед природних полюсів можна виділити десяток обласних центрів, які є членами Асоціації «Енергоефективні міста України» та підписали «Угоду мерів» (ініціатива Європейської Комісії, що має на меті об'єднання європейських місцевих органів влади в добровільне утворення задля спільної боротьби з глобальним потеплінням²¹).

²¹ Підписанти Угоди Мерів добровільно зобов'язуються випередити загальноєвропейські вимоги ЄС стосовно скорочення викидів CO² щонайменше на 20%, шляхом запровадження в себе енергоощадних заходів та поширення використання поновлюваних джерел енергії.

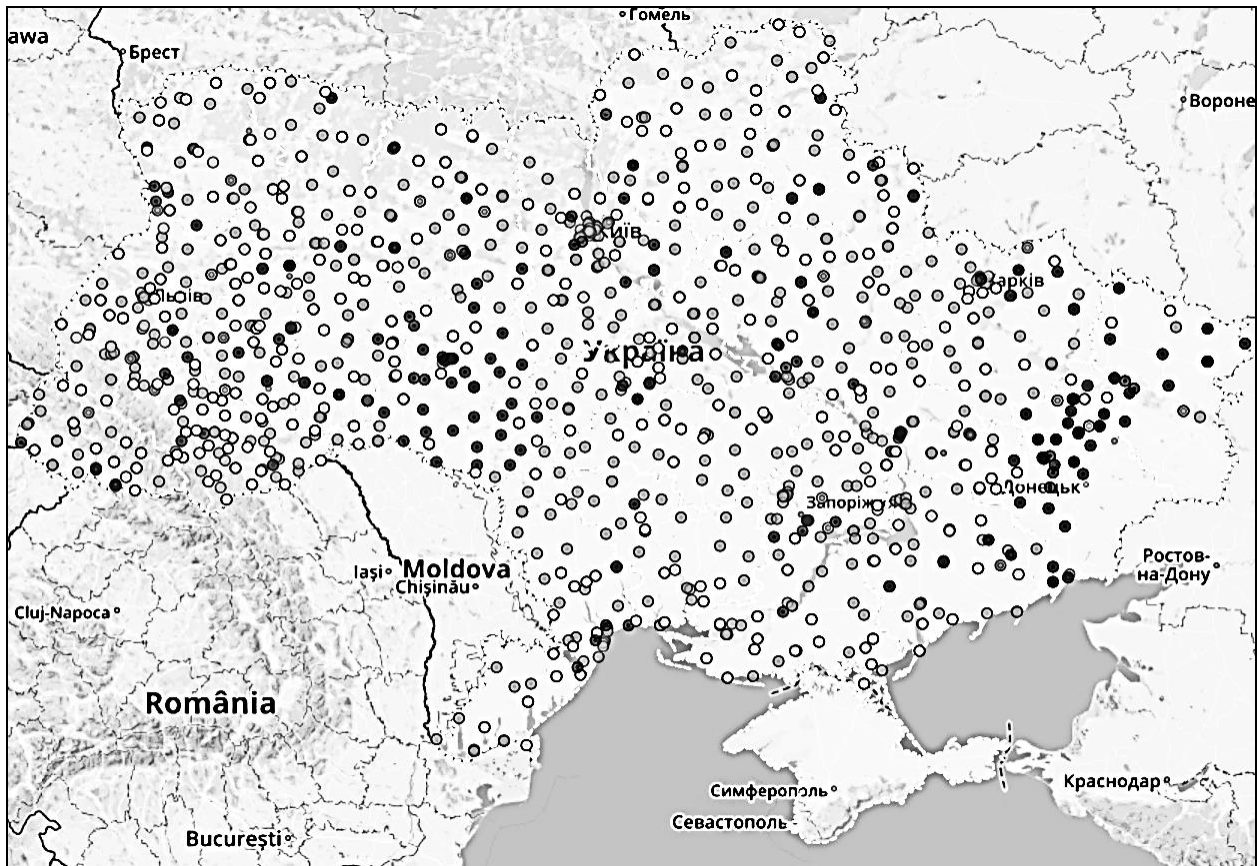

Рис. 14.7 Мережа Центрів надання адміністративних послуг в Україні

Джерело: <http://cnap.in.ua/monitoring-1-kv-2019>.

Аспект енергоефективності нерозривно пов'язаний проблемою надмірних викидів в атмосферу. Орієнтиром для сталого розвитку у цьому питанні може бути створення міст з нульовими викидами вуглекислого газу (т. зв. «*zero-carbon eco-city*»), декілька прикладів яких наведено в додатку П. Однак створення таких міст в сучасних українських реаліях все ж є економічно невиправданим (переваги і недоліки міст із нульовими викидами вуглецю наведено в табл. 14.5).

14.5. Точки територіального зростання

Окрім розвитку агломерацій (т. зв. природних полюсів) стратегія просторового становлення на основі глокалізаційного підходу повинна робити значний акцент також на стимулюванні планових полюсів. У сучасних українських реаліях мова не йде про створення повноцінних агломераційних вузлів з нуля в стилістиці радянського урбогенезу.

Таблиця 14.5

Характеристики урбанізації за типом міст з нульовими викидами вуглекислого газу

Переваги	Недоліки	Перешкоди сталому розвитку
<ul style="list-style-type: none"> • Локальна чистота атмосфери завдяки розвитку системи електро-транспорту, використанню відновлювальних джерел енергії і т. п. 	<ul style="list-style-type: none"> • Висока вартість розвитку інфраструктури; • Типово такі міста орієнтовані для проживання «елітного» класу соціуму (багатих, високоосвічених громадян), що потенційно приводить до сегрегації суспільства; • Можливість досягнення стану дійсно безвідходного міста все ще піддається сумніву. 	<ul style="list-style-type: none"> • Недотримання принципу соціальної рівності (орієнтація на «елітний» клас) приводить до становлення «закритих комун» але в масштабах держави; • Невідповідність економічним принципам сталого розвитку через надто високу собівартість запуску та підтримки інфраструктури.

Джерело: Hassan A. M., Lee H. The paradox of the sustainable city.

Плановий полюс сьогодні швидше проявляється як підтримка чи заохочення висхідних ініціатив локальних стейкхолдерів до координації, кооперації та формування бренду території чи об'єднання. У Державній стратегії регіонального розвитку до 2020 р. в якості окремої операційної цілі було названо «... узгодженість політики стимулювання розвитку «точок зростання» та підтримки економічно менш розвинутих і депресивних територій». Перелік завдань, які віднесені фахівцями Кабінету Міністрів до цієї цілі, наведена на рис. 14.5.

Загалом у Регіональній стратегії доволі вдало узагальнено основні орієнтири планових полюсів. Однак варто здійснити низку акцентів, які б додали глокалізаційного фокусу зазначеним орієнтирам. Ми раніше відмічали, що формування кластерів може бути важливим кроком якісно нового етапу просторового розвитку. Разом із тим в умовах України склалась ситуація, коли кластери практично не розвиваються за централізованим підходом «зверху-вниз». Веб-портал «Українські кластери» (ucluster.org) налічує лише 14 дійсно формалізованих кластери (2 із них на окупованих територіях), котрі проводять повноцінну брендингову стратегію, хоча, звісно, неформальних кластерів на локальному рівні розвивається значно більше.

Розробляючи глокалізаційний напрям територіальної стратегії (зокрема її євроінтеграційний вектор) особливу увагу варто приділити створенню двох типів кластерних структур:

– пан-європейські кластери, які позиціонують себе як своєрідну мережу локальних альянсів (наближеним прикладом такого кластеру є «Екологічний ракурс», що об'єднує осередки народного текстильного промислу як з України, так і з інших європейських держав²²);

Узгодженість політики стимулювання розвитку «точок зростання» та підтримки економічно менш розвинутих і депресивних територій:

- надання державної підтримки суб'єктам господарювання, що створюють “точки зростання” (індустріальні парки) та розв'язують проблеми зайнятості населення, активізація економічної ініціативи, розвиток підприємництва на місцевому рівні;
- запровадження різноманітних інструментів та механізмів стимулювання місцевого економічного розвитку (кластерів, національних проєктів, механізму державно-приватного партнерства тощо), утворення нових підприємств, що орієнтуються на місцеві джерела сировини, задовольняють насамперед потреби внутрішнього ринку;
- розширення сфери дії фінансового інструменту стимулювання місцевого економічного розвитку (інвестиційних субвенцій, бюджету розвитку в складі місцевого бюджету, філій банків);
- надання державної підтримки для розвитку інфраструктури малих міст;
- розроблення та виконання спеціальних державних програм економічного розвитку депресивних територій;
- розроблення та реалізація Концепції розвитку сільських територій;
- забезпечення здійснення заходів щодо соціальної підтримки населення гірської місцевості та малонаселених територій, працівників підприємств вугільної галузі та населення територій, на яких розміщуються вугледобувні та вуглепереробні підприємства, що перебувають у стадії ліквідації (консервації).

Рис. 14.8. «Точки зростання» і розвиток депресивних територій згідно Державної стратегії регіонального розвитку до 2020 р.

Джерело: Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року” від 06.08.2014 № 385

– прикордонні і транскордонні кластери із європейськими сусідами, які створюються для експлуатації локальних переваг близькості до кордону або

²² Кластер «Екологічний ракурс» включає локальні осередки із Львівської (м. Глиняни), Івано-Франківської (с. Яворів), Київської (м. Богуслав) і Полтавської (м. Решетилівка) областей, а також їх партнерів із Польщі (м. Кросно), Молдови (м. Кишинів, с. Клишова) і Росії (м. Сургут). Детальніше діяльність кластера «Екологічний ракурс», а також перспективи розвитку міжрегіональних кластерів текстильних промислів розкривається в дисертації О. Дацко.

спільного середовища двох чи більше держав, що дозволяє подолати негативи пов'язані із віддаленістю від адміністративного центру чи від природних полюсів (особливо актуальним цей напрям є для єврорегіонів, які об'єднують широкий спектр інституційно налагодженої співпраці)²³.

Зазначені ініціативи поступово впроваджуються в Україні насамперед в туристичній і аграрній сфері, однак брак досвіду та відсутність інституційної і фінансової підтримки не сприяють досягненню ними критичної маси для ініціації сталого розвитку. Так, серед найпроблемніших аспектів функціонування сучасних кластерів можна виділити: брак нормативної регламентації їх функціонування²⁴, відсутність брендингової стратегії (так, станом на початок 2019 р. жоден туристичний кластер не створив повноцінну веб-сторінку для промоції своєї діяльності), плачевний стан інфраструктури та більшості туристичних об'єктів тощо.

Проте вважаємо, що основний пріоритет національної підтримки повинен надаватись експортно орієнтованим секторам із високою доданою вартістю та значним потенціалом до залучення ПП. У поточних реаліях України серед таких секторів варто виділити три:

1. Сфера ІКТ, чисельність працюючих у якій наближається до 200 тис. осіб і вирізняється високою географічною концентрацією в природних полюсах (насамперед Київ, Львів, Харків, Дніпро, Одеса);

2. Сфера автомобілебудування, яка сьогодні представлена в Україні численними виробниками автозапчастин і комплектуючих орієнтованих на провідні глобальні ТНК (наприклад, *Leoni, Sumitomo, Tyco, Delphi, Flextronics*);

3. Військово-промисловий комплекс (ВПК), продукція якого в сучасних умовах використовується насамперед для підвищення обороноздатності держави із збереженням, однак, його вагомій експортної ролі.

Привабливість зазначених секторів підвищується із урахуванням того, що локації їх розміщення повинні стати продовженням об'єктивного процесу поширення осей розвитку із держав Центральної і Східної Європи на схід. У Польщі, Словаччині, Чехії та Угорщині вказані сектори займають чільне місце в структурі експорту, однак поступово втрачають конкурентні переваги у зв'язку із перебігом процесів конвергенції в ЄС. Крім того необхідно врахову-

²³ Як функціонуючий приклад такої ініціативи можна назвати транскордонний агротуристичний кластер єврорегіону «Дніпро» створений неурядовими організаціями із Гомельської (Білорусь) і Чернігівської (Україна) областей.

²⁴ Представники законодавчої і виконавчої влади України, як і неурядових громадських організацій, неодноразово робили спроби законодавчої і програмної організації діяльності кластерів, однак за станом на сьогодні так і не наведено дефініції терміну «кластер» ні в Господарському кодексі, ні в інших чинних законотворчих документах.

вати потенційну здатність зазначених секторів до створення планових полюсів типу «острівців» розвитку на віддалі від природних полюсів (хоча ІКТ сфера тяжіє часто до околиць глобальних міст).

Вважаємо, що доцільно таки запровадити програму сприяння розвитку кластерів, яка неодноразово обговорювалась численними дослідниками і практиками (для прикладу, одна із останніх пропозицій наводилась Німецькою консультативною групою спільно із Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій). Основною метою такої програми повинна бути підтримка становлення кластерів до досягнення ними етапу стабільного розвитку та інтеграція їх учасників до глобальних ланцюгів вартості. Ключові принципи програми сприяння розвитку кластерів повинні включати:

- формування бюджету розвитку окремого кластера на гібридних засадах, включаючи обов'язкові членські внески, урядове фінансування та залучення технічної допомоги із національних та іноземних фондів програм. Вбачаємо за доцільне виділяти із державного бюджету щорічно 1,5 млн. євро протягом перших п'яти років програми для підтримки 6-7 масштабних кластерних проєктів із розрахунком: 3-4 ІКТ кластери із обсягом фінансування до 150 тис. євро; 1-2 кластери в сфері автомобільної промисловості – до 250 тис. євро; 1 кластер в сфері ВПК – до 500 тис. євро. Фінансування повинно спрямовуватись на аналіз потреб та діагностику кластера, формування стратегічного бачення, розвиток інфраструктури та стимулювання комунікацій, оплату праці та оренду нерухомості для представників уряду в адміністрації кластера тощо;

- підхід «знизу вгору» направлений на приватний сектор із збереженням принципу децентралізації, що загалом передбачає проведення консультацій із поточними та потенційними учасниками щодо їх готовності до створення альянсу, котрі повинні передувати першим крокам імплементації програм. Коло учасників повинно включати, поруч із комерційним сектором, також представників локальної академічної і науково-дослідної спільноти та спеціалізованих неурядових організацій із активним залученням до діяльності та інформуванням місцевих органів влади, фінансових установ, центрів зайнятості, засобів масової інформації і т. п.;

- підтримка кластеру на всіх етапах його життєвого циклу, однак лівова частка фінансування повинна виділятися на підготовчому (приблизно 6 місяців) та установчому (близько 30 місяців) етапах із скорочення фінансування на етапах зростання та консолідації. Загальний період активного сприяння розвитку кластеру не повинен перевищувати п'яти років;

- забезпечення платформи для популяризації бренду кластеру та пошуку партнерів для співпраці. З метою забезпечення дотримання цього принципу,

вважаємо за доцільне впроваджувати кластерну програму в межах інституційного поля Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, а не Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, як у випадку більшості інших локальних програм;

– моніторинг виконання програми та її ефективності із коригуванням фінансової підтримки відповідно до міри досягнення поставлених цілей та перспектив життєздатності кластеру. Для виконання завдання представники уряду повинні бути введені в раду кластеру та (за погодженням із іншими учасниками кластеру) в окремі робочі групи в загальній структурі управління кластером;

– низький рівень адміністративного втручання у діяльність окремих членів кластеру із збереженням, проте, принцип регулярного моніторингу діяльності альянсу.

Слід відмітити, що кластерна програма повинна узгоджуватись із іншими цілями регіональної політики (в т. ч. створення різного роду локальних суспільних інститутів, промислових і наукових парків, бізнес-інкубаторів тощо), а також враховувати необхідність адаптації вітчизняної промислової структури до кон'юнктури глобальних ринків.

Серед інструментів схожих за своєю суттю до кластерних фасилітаторів (і які можуть бути ними) окремо виділимо створення агенцій регіонального розвитку (АРР), які особливо добре зарекомендували себе в Європі. АРР є неприбутковими небюджетними установами, які допомагають місцевим органам влади втілювати регіональну стратегію розвитку через надання консультацій та проведення заходів підвищення самоорганізації та інвестиційної атракції регіону. Проте, на відміну від кластерів, агенції регіонального розвитку можна розглядати швидше не як засіб формування планового полюсу, а як інструмент розвитку локального середовища, приваблення інвестицій і нетворкінгу.

Відлік створення АРР в Україні часто ведуть із 2001 р. від підписання Указу Президента України «Про Концепцію державної регіональної політики». У цей же рік було створено Асоціацію агенцій регіонального розвитку України²⁵ для систематизації та координації різного роду ініціатив направлених на стимулювання локального розвитку. Проте в цей час не було єдиного бачення, що ж таке АРР і якими повинні бути їх функції. Відповідно, Асоціація вже у 2004 р. починає вважати 38 інституцій як АРР, серед яких типовими були при-

²⁵ За станом на сьогодні функції Агенції де-факто перебрало на себе Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, а остання активність на веб-сторінці Агенції датується 2016-м роком. Разом із тим керівник Агенції Ю. Третяк очолив групу радників з питань регіонального розвитку Програми «U-LEAD з Європою», яка надає експертну підтримку Мінрегіону.

ватні консалтингові фірми чи громадські організації, що функціонували за кошти грантів. Період хаотичного розвитку завершився у 2016 р. із прийняттям Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Типового положення про агенцію регіонального розвитку». Однією із ключових вимог закону є створення не більше однієї АРР на регіон. За станом на серпень 2019 р. Мінрегіон зареєстрував 12 агенцій регіонального розвитку; по решті областей триває суспільне обговорення створення АРР.

Згідно нового законодавства обов'язковими засновниками АРР повинні бути обласна адміністрація і обласна рада, однак максимальна кількість співзасновників не лімітується і очікується, що ними повинні бути бізнес-асоціації, громадські організації, науково-дослідні установи, торгово-промислові палати тощо. Саме за кошти співзасновників фінансується діяльність АРР, які не отримують додаткових надходжень із державного бюджету на покриття своєї поточної діяльності²⁶. Вважаємо, що основним завданням АРР є виконання тих завдань, які традиційно не в змозі виконувати структурні підрозділи обласних органів управління. Тобто акцент потрібно робити не стільки на капітальне будівництво та соціальну допомогу, скільки на підтримку проектів, направлених на розвиток ділового середовища, промоцію людського капіталу та притік інвестицій, що є ключовими чинниками стабільного розвитку на основі принципів глокалізації. АРР повинні стати сполучною ланкою між тим, хто розробляє проекти і шукає способів ефективного алокації ресурсів та тими, хто потребує таких ресурсів (наприклад, доступ до програм мікрокредитування, придбання обладнання, навчання і т. п.)²⁷. При цьому велика кількість співзасновників стане запорукою більшої прозорості та раціональності використання коштів АРР.

Також, як ми уже зазначали, однією із найважливіших функцій АРР є налагодження нетворкінгу локальних учасників з іноземними партнерами. Для України особливої актуальності набуває співпраця із європейським координатором АРР – *EURADA* (англ. *European Association of Development Agencies*), яка має багатий досвід створення мереж із національними координаторами агенцій регіонального розвитку із США (*International Economic Development Council, IEDC*), Канади, Китаю, Японії, Австралії та ін.²⁸.

²⁶ Відсутність фінансування діяльності АРР із державного бюджету викликає активну дискусію серед практиків. При цьому часто наводяться приклади європейських АРР, які отримують значне фінансування із пан-європейських фондів.

²⁷ За станом на сьогодні одним із найбільш активних фасилітаторів притоку прямих іноземних інвестицій в Україну можна назвати *Ukraine Investment Promotion Office*, створений при Кабінеті Міністрів України.

²⁸ На веб-сторінці *EURADA* серед партнерів з України ще значиться Асоціація агенцій регіонального розвитку України.

Підсумовуючи основні аспекти розглянутої глокалізаційної моделі стратегії територіального розвитку, можна відмітити, що при вдалому поєднанні централізованих інструментів впливу влади й ініціатив місцевого підходу цілком реально досягнути самобутнього територіального середовища, що характеризується інклюзивними акторами на макро-, мезо- та мікрорівнях, високою динамікою розвитку соціального капіталу, креативності та участі у глобальних потоках. Така модель сприяє максимальній інституційній (а згодом і економічній) інтеграції із державами Європейського союзу, що поступово вестиме до номінальної та реальної конвергенції на континенті. Місцеве самоврядування не можна повністю ізолювати від державних органів влади, адже в сучасних умовах реальні можливості органів на місцях виявляються на практиці вкрай обмеженими. Крім того Україні необхідно пройти тривалий процес становлення активного громадянського суспільства; грандіозних зусиль необхідно також докласти і в законотворчому процесі у сфері стратегічного планування – зокрема в аспекті поліцентричного розвитку, інституційного регулювання функціонування великих міських агломерацій, формування осей розвитку тощо.

Контрольні запитання

1. В чому суть спеціальних правових режимів економічної діяльності (СПРЕД), які діяли для регіонів України до 2014 р.?
2. Які ключові стратегічні документи регламентують принципам територіального розвитку в Україні?
3. Опишіть основні віхи процесу децентралізації влади в Україні.
4. Яка роль міст у сучасній політиці регіонального розвитку?
5. Поясніть основну ідею застосування принципу точок територіального зростання.

Література до розділу

- Haaland C., van den Bosch K. Challenges and strategies for urban green-space planning in cities undergoing densification: a review. *Urban forestry & urban greening*. 2015. Vol. 14, No. 4. P. 760–771.
- Hassan A. M., Lee H. The paradox of the sustainable city: definitions and examples. *Environment, development and sustainability*. 2015. Vol. 17, No. 6. P. 1267–1285.
- Rodriguez-Pose A., Garcilazo E. Quality of government and the returns of investment: examining the impact of cohesion expenditure in European regions. *OECD Regional Development Working Papers*. 2013. Vol. 2013, No. 12. P. 0_1.
- Yigitcanlar T., Lee S. H. Korean ubiquitous-eco-city: a smart-sustainable urban form or a branding hoax? *Technological Forecasting and Social Change*. 2014. Vol. 89. P. 100–114.
- Асоціація агенцій регіонального розвитку України. URL: <http://www.narda.org.ua/>.

- Бурик З. М. Теоретико-методологічні засади державного регулювання сталого розвитку України. – Київ : Національна академія державного управління при Президентіві України, 2018.
- Воглер Б., Саха Д, Красовська О. Програма підтримки кластерів в Україні: принципи розробки та ключові особливості. – Німецька консультативна група та Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, 2015.
- Дацко О. І. Організаційно-економічне забезпечення формування міжрегіональних кластерів народних текстильних промислів. – Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 2010.
- Державна цільова економічна програма розвитку автомобільних доріг загального користування державного значення на 2018-2022 роки.
- Децентралізація. 2019. URL: <https://decentralization.gov.ua/map>
- Жаліло Я. Тіньова економіка як «інституційна пастка» на шляху економічної модернізації. *Економічна теорія*. 2018. № 2. С. 22–40.
- Закон України “Про адміністративні послуги” від 06.09.2012 № 5203-VI.
- Закон України “Про добровільне об’єднання територіальних громад” від 05.02.2015 № 157-VIII.
- Ліщинський І. О. Агломераційні форми просторової організації виробництва в країнах Європи: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.02 / Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль, 2011. 247 с. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/897>.
- Мережа Центрів надання адміністративних послуг в Україні. URL: <http://map.cnar.in.ua/>
- Міста-члени АЕМУ URL: <https://enecities.org.ua/pro-nas/>
- Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування. URL: <https://decentralization.gov.ua/mainmonitoring>
- Національний інститут стратегічних досліджень Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу : аналіт. доп. – Київ : НІСД, 2019.
- Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року” від 06.08.2014 № 385.
- Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року” від 21.07.2006 р. № 1001.
- Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження типового положення про агенцію регіонального розвитку» від 11 лютого 2016 р. № 258.
- Проект Закону «Про засади адміністративно-територіального устрою України» №8051 від 22.02.2018 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63508.
- Рада Європи. Європейська хартія місцевого самоврядування. 1985.
- Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року” від 30 травня 2018 р. №430-р.
- Савельєв Є., Куриляк М. Концепція регіональних реформ в Україні на рівні NUTS. *Журнал європейської економіки*. 2017. Т. 15, №1. С. 92–120.
- Семяновський В. М. Система територіальної статистики та адміністративно-територіальний устрій. європейський досвід для України. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту*. 2014. №4. С. 39–53.
- Стратегія сталого розвитку України до 2030 року (проект). URL: https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SDGreports/UNDP_Strategy_v06-optimized.pdf
- Угода мерів – Схід. URL: com-east.eu
- Указ Президента України “Про стратегію сталого розвитку ‘Україна-2020’” №5 від 12.01.2015 р.
- Українські кластери. URL: <https://www.google.com/maps/d/viewer?mid=1Trr8591893VqB3ud5cVZP11OZ7k&hl=en>

Список використаних джерел

- Alexander J. *The Meanings of Social Life: A Cultural Sociology*. Oxford: Oxford University Press, 2003.
- Amiti M. (1999): "Specialization patterns in Europe", *Weltwirtschaftliches Archiv*, 135, 1-2
- Bailey D., De Propris L. (2014) *Manufacturing reshoring and its limits: the UK automotive case*. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 7: 379–395
- Baldwin, R. and Venables, A. (2010). 'Relocating the value chain: off-shoring and agglomeration in the global economy', *Working Paper*, London: CEPR.
- Barca F. *Agenda for a reformed cohesion policy*, European Communities, 2009.
- Baycan, T. 2011. *Creative Cities: Context and Perspectives in Sustainable City and Creativity Promoting Creative Urban Initiatives*. Edited by Luigi Fusco Girard, Tüzün Baycan and Peter Nijkamp, Ashgate, 15-53p.
- BMBau (Bundesministerium für Raumordnung, Bauwesen und Städtebau): *Raumordnungspolitische Orientierungsrahmen. Leitbilder für die räumliche Entwicklung der Bundesrepublik Deutschland*. Bonn, 1993.
- Bolaños Bonilla A. *A Step Further in the Theory of Regional Integration: A Look at the Unasur's Integration Strategy*. Rochester, NY: Social Science Research Network, 2016. C.5. URL: <https://ssrn.com/abstract=2780799>
- Borrás S., Tzagdis D. *Cluster policies in Europe: firms, institutions and governance*. – 2008. – MPG Books Ltd. Bodmin
- Borseková, K., Petriková, K., Vaňová, A. 2012. *The role of creative economy in Slovak Republic*. *A & I Society: Journal of Knowledge, Culture & Communication*, Springer.
- Borseková, K., Vaňová, A. (2011). *Competitive Advantage of Slovak Republic*. In: *International Journal of Multidisciplinary Thought* 1(4):237 – 257.
- Borseková, K., Vaňová, A. (2012). *Identification and utilization of competitive advantage on the regional level* In *International Journal of Business and Management Studies: a peer-reviewed social science journal*. - Rhode Island: The Social Sciences Research Society, 1(2):365-380 ISSN 1309-8047
- Brülhart, Marius and Johan Torstensson (1996): "Regional integration, scale economies and industry. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4338
- CAF. *Desarrollo Local: Hacia un Nuevo Protagonismo de las Ciudades y Regiones*. URL: <https://www.caf.com/es/actualidad/noticias/2010/06/desarrollo-local-hacia-un-nuevo-protagonismo-de-las-ciudades-y-regiones/>
- Castells M. *The Information Age: Economy, Society and Culture*. Oxford: Basil Blackwell, 1996. Vol 3.
- CDLR, *Rapport sur les pratiques européennes et les développements récents en matière d'autonomie régionale*, Conseil de l'Europe, Démocratie locale et régionale, Strasbourg 2007
- Chatterjee S. *Agglomeration Economies: The Spark That Ignites a City?* – *Business Review*, 2003 // www.phil.frb.org/files/br/brq403sc.pdf.
- Coe N. N., Yeung H. (2019). *Global production networks: mapping recent conceptual developments*. *Journal of Economic Geography*, Volume 19, Issue 4, July 2019, Pages 775–801, <https://doi.org/10.1093/jeg/lbz018>
- Common Spatial Development Strategy of the V4+2 Countries*. URL: <http://www.v4plus2.eu/en/>. Published 2014. (Last accessed: 15.09.2018).
- Concepts and strategies for spatial development in Germany*. URL: https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/DE/veroeffentlichungen/themen/heimat-integration/raumordnung/leitbilder-und-handlungsstrategien-raumordnung-en.pdf?__blob=publicationFile&v=5
- Crang M., Hughes A., Gregson N., Norris L., Ahamed F. (2013) *Rethinking governance and value in commodity chains through global recycling networks*. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 38: 12–24.
- Danaj, A., Lazányi, K., & Bilan, S. (2018). *Flint C., Zhu C. (2019) The geopolitics of connectivity, cooperation, and hegemonic competition: the belt and road initiative*. *Geoforum*, 99: 95–101
- Deisbury, E. S., Basu S. R. 2010. *The creative economy leading trade and innovation*. *United Nations Conference on trade and development*. Available at < http://www.unece.org/ceci/ppt_presentations/2010/ic/basu.pdf>
- Delivering on the Europe 2020 Strategy. Handbook for local and regional authorities*. URL: https://www.cor.europa.eu/en/documentation/brochures/Documents/delivering-on-the-europe/delivering-on-the-europe_English.pdf&usg=AOvVawIKY7XLrtv-i_x3BfJAKwJ
- Dolnicki, B., *Samorzqd terytorialny*, Wolters Kluwer Business, Warsaw 2012
- Economic specialisation in EU regions*. 06.02.2020. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20200406-1>
- ESPN Inner peripheries in Europe – possible development strategies to overcome their marginalising effects*. URL: <https://www.espon.eu/inner-peripheries-brief>
- ESPN Project 3.2. Scenarios on the territorial future of Europe*, 2013. URL: <https://www.espon.eu/programme/projects/espon-2013/applied-research/et2050-territorial-scenarios-and-visions-europe>.
- ESPN. Polycentric territorial structures and territorial cooperation*. 2016. URL: <https://www.espon.eu/topics-policy/publications/policy-briefs/polycentric-territorial-structures-and-territorial>.

- Europe 2020 strategy. European Commission. URL: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/european-semester/framework/europe-2020-strategy_en
- European Commission. Proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council laying down common provisions on the European regional development fund. 2018.
- European Commission. State of European Cities Report: Cities leading the way to a better future. 2016.
- European spatial development perspective (esdp). URL: <https://www.eea.europa.eu/policy-documents/european-spatial-development-perspective-esdp>
- Faludi A. *European Spatial Research and Planning*. Lincoln Institute of Land Policy Cambridge, MA. 2008.
- Florida R. *The Rise of the Creative Class. And How It's transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life / R. Florida*. – New York : Basic Books, 2002.
- Foster C., Graham M. (2017) *Reconsidering the role of the digital in global production networks*. *Global Networks*, 17: 68–88.
- Fuller D. B. (2016) *Paper Tigers, Hidden Dragons: Firms and the Political Economy of China's Technological Development*. Oxford: Oxfrd University Press.
- Furre H. *Cluster policy in Europe. A brief summary of cluster policies in 31 European countries*, - Stockholm, 2008. - http://www.europe-innova.eu/c/document_library/get_file?folderId=148901&name=DLFE-9311.pdf
- Gereffi G. (2019) *Global Value Chains and Development: Redefining the Contours of 21st Century Capitalism*. New Delhi: Cambridge University Press
- Glinka K. *Integrated Territorial Investment as Instrument for Managing Transport Security in Lower Silesia's Largest Cities*. *Zeszyty Naukowe. Transport/Politechnika Śląska*, 2017.
- Global production networks and the analysis of economic development. Review of International Political Economy*, 9: 436–464
- Gress D. R., Kalafsky R. V. (2015) *Geographies of production in 3D: theoretical and research implications stemming from additive manufacturing*. *Geoforum*, 60: 43–52
- Günther S., Maes J., Raynal J., Thijssen M., Zulian G., European Commission, Joint Research Centre. *Enhancing Resilience of Urban Ecosystems through Green Infrastructure (EnRoute): final report*. 2019.
- Haaland C., van den Bosch K. *Challenges and strategies for urban green-space planning in cities undergoing densification: a review*. *Urban forestry & urban greening*. 2015. Vol. 14, No. 4. P. 760–771.
- Hall, P. 2009. *The Age of the City: The Challenge for Creative Cities*. In: *WORLD CITIES, Achieving Liveability and Vibrancy*. Vibrancy. World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd.
- Hansen, S. W. 2015. "The Democratic Costs of Size: How Increasing Size Affects Citizen Satisfaction with Local Government." *Political Studies* 63: 373–389.
- Hassan A. M., Lee H. *The paradox of the sustainable city: definitions and examples*. *Environment, development and sustainability*. 2015. Vol. 17, No. 6. P. 1267–1285.
- Henderson J., Dicken P., Hess M, Coe N. M., Yeung H. W. C. (2002).
- Hesse, J. J. 2015. *Staatsreform in Deutschland und Europa*. Baden-Baden: Nomos.
- Hill D. *Governance, labour and uneven development: The political economy of the port sector in South and South-East Asia*. *Trade, Labour and Transformation of Community in Asia*. Springer, 2009. P. 157–181.
- Hock D. *Birth of the Chaordic Age*. Berrett-Koehler Publishers, 1999.
- Hollands, R. G. (2008). *Will the real smart city please stand up? Intelligent, progressive or entrepreneurial? City*, 12(3), 303–320.
- Hollensen, S. (2010). *Marketing Management: a Relationship Approach*. Edinburgh: PEL.
- Horner R. (2017). *Beyond facilitator? State roles in global value chains and global production networks*. *Geography Compass*. 11: 10.1111/gec3.12307.
- Horner R., Murphy J. (2018) *South-North and South-South production networks: diverging socio-spatial practices of Indian pharmaceutical firms*. *Global Networks*, 18: 326–351
- Horner R., Nadvi K. (2018) *Global value chains and the rise of the Global South: unpacking twenty-first century polycentric trade*. *Global Networks*, 18: 207–237
- Hummels, D., Ishii, J. and Yi, K-M. (2001). *The nature and growth of vertical specialization in world trade*. *Journal of International Economics*, 54(1), pp. 75- 96
- Humphrey J., Ding K., Fujita M., Hioki S., Kimura K. (2018) *Platforms, innovation and capability development in the Chinese domestic market*. *European Journal of Development Research*, 30, 408–423.
- Information from <http://www.kosice2013.sk/>, accessed 5.7.2014
- Innovative Strategies of Territorial Development of V4: Experience for Ukraine / Y. Savelyev, I. Lishchynskyy, M. Lyzun, K. Borsekova, M. Sokołowicz, K. Vitališova, Y. Kurylyak*. – Ternopil: Terno-graf, 2016. – 216 p.
- Jacobs J. *The economy of cities*. – Random House, New York, 1969.
- Jones, R. and Kierzkowski, H. (1990). 'The role of services in production and international trade: a theoretical framework,' in Jones, R. and Krueger, A. (eds.), *The political economy of international trade: Essays in honor of Robert E. Baldwin*, Oxford: Basil Blackwell

- Kalisiak-Mędeńska, M., *Self-government in Poland and Russian Federation – Introductory Remarks*; [in:] Sokołowicz, M. E., (ed.), *Functioning of the Local Production Systems in Central and Eastern European Countries and Siberia Case Studies and Comparative Studies*, University of Łódź Press, Łódź 2015, p. 119-138
- Kamrowska-Zaluska D., Obracht-Prondzyska H. *Implementation of the Integrated Territorial Investments. Uncovering the Territorial Dimension of European Union Cohesion Policy*. Routledge, 2017. P. 114–126.
- Kang Y.-D. *Development of Regionalism: New Criteria and Typology*. *Journal of Economic Integration*. 2016. P. 237
- Khondker H. H. *Globalisation to Glocalisation: A Conceptual Exploration*. *Intellect Discourse*, 2005. No. 13(2). URL: <http://journals.iium.edu.my/intdiscourse/index.php/islam/article/view/109>
- Kloudová, J. et al. 2010. *Kreativní ekonomika – Trendy, výzvy, příležitosti*, p. 218.
- Knaap G.-J., Nedovic-Budic Z., Carbonell A. *Planning for States and Nation States*. *Lincoln Institute of Land Policy*, 2015.
- Kotler, P., Armstrong, G. (1992). *Marketing*. Bratislava: SPN
- Krakow 2000 Bureau. 2001. *The Krakow 2000 European City of Culture Programme, Final Report Kraków 2000*.
- Landry, C. 2000. *The creative city*. Earthscan, London.
- Langley P., Leyshon A. (2017) *Platform capitalism: the intermediation and capitalisation of digital economic circulation*. *Finance and Society*, 3: 11–31
- Lepawsky J. (2018) *Reassembling Rubbish: Worlding Electronic Waste*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Li F., Frederick S., Gereffi G. (2019) *E-commerce and industrial upgrading in the Chinese apparel value chain*. *Journal of Contemporary Asia*, 49: 24–53
- Lindqvist G., Protsiv S., Sölvell Ö. *Regions, innovation and economic prosperity: evidence from Europe*. – Stockholm: Center for Strategy and Competitiveness.– CSC Working Paper, 2008
- Lishchynskyy I., Lyzun M., Kuryliak V., & Yevhen, S. *The Dynamics of European Periphery. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2019. 41(4), 527-536. DOI: 10.15544/mts.2019.43
- Lishchynskyy, I., Lyzun, M., Kuryliak, V., & Savelyev, Y. (2019). *The dynamics of European periphery. Management theory and studies for rural business and infrastructure development*= *Vadybos mokslas ir studijos-kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai: mokslo darbai*, 2019, vol. 41, no. 4, p. 527-536.
- Lishchynskyy I., Lyzun M., Savelyev Y., Kuryliak V., Kurylyak Y. *Modeling evaluation of dollarization economic efficiency. "2019 9th International Conference on Advanced Computer Information Technologies (ACIT)": Conference Proceedings (Ceske Budejovice, Czech Republic, June 5–7, 2019)*. Ceske Budejovice, Czech Republic, 2019. P. 366–369
- Local and regional government in Europe. Structures and competences, The Council of European Municipalities and Regions, Paris-Brussels 2011*
- Lundquist K.-J., Trippi M. *Distance, Proximity and Types of Cross-Border Innovation Systems: a Conceptual Analysis*. *Regional Studies*. 2013. Vol. 47, No. 3. P. 450–460.
- Martin R., Tyler P., Storper M., Evenhuis E., Glasmeier A. (2018) *Globalization at a critical juncture?* *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 11: 3–16.
- Medeiros E. *Territorial Cohesion: the Urban Dimension*. 2019.
- Metaxas T., Tsavdaridou M. *From 'blue banana' to 'red octopus' and the development of Eastern and Southern European cities: Warsaw and Lisbon*. *Reg Sect Econ Stud*. 2013. No. 13(1). P. 15-31.
- Midelfart-Knarvik R.H., Jverman H.G., Redding S.J., Venables A.J. *The Location of European Industry*. URL: https://www.researchgate.net/publication/5063191_The_Location_of_European_Industry
- Nabielek K., Hamers D. A. F., Evers D. V. H. *Cities in Europe: Facts and Figures on Cities and Urban Areas*. PBL, 2016.
- Nadvi K. (2014) *'Rising powers' and labour and environmental standards*. *Oxford Development Studies*, 42: 137–150
- Navaretti, G. B., Haaland, J.I. and Venables, A. (2002). *'Multinational corporations and global production networks: the implications for trade policy'*, Report prepared for the European Commission Directorate General for Trade, London: CEPR
- Navrátilová, P. 2011 *Prague: European City of Culture wraps up as a success*. Available at < <http://www.radio.cz/en/section/curaffrs/prague-european-city-of-culture-wraps-up-as-a-success>
- Nederveen Pieterse J. *What is Global Studies? Globalizations*. 2013. No. 10(4). P. 499-514. DOI:10.1080/14747731.2013.806746.
- OECD (2018). *Regions and Cities at a Glance 2018*. –[https://www.oecd-ilibrary.org/governance/oecd-regions-and-cities-at-a-glance-2018_reg_cit_glance-2018-en\[2019.09.25\]](https://www.oecd-ilibrary.org/governance/oecd-regions-and-cities-at-a-glance-2018_reg_cit_glance-2018-en[2019.09.25])
- OECD *How regions grow: trends and analysis*. 2009. URL: <https://www.oecd.org/cfe/regional-policy/howregions-growtrendsandanalysis.htm>
- OECD *Regions matter: economic recovery, innovation and sustainable growth*. 2009.
- OECD. 2014. *OECD Regional Outlook: Regions and Cities: Where Policies and People Meet*. Paris: OECD.
- Özsoy, A., Aksoy, M., Dursun, P., Paker, N., Erkök, F., Uz Sönmez, F. and Uzer, E. 2006, *Creativity in Higher Education: Sub Project Creative Universities and Their Creative City: Regions*, ITU Institutional Report on the EUA Creativity Project 2006-2007.

- Pad'ourek, J., & Mareš, M. *The Threats of Russian Influence and Terrorism within National Security Strategies of the Visegrad Four. The Journal of Slavic Military Studies*. 2020. No. 33(2), 173-197.
- PALMER/RAE ASSOCIATES. 2004. *European Cities and Capitals of Culture - City Reports. Study Prepared for the European Commission PART II. International Cultural Advisors*.
- Pécs 2010 Application Centre. 2005. *European Capital of Culture—Pécs, 2010. Borderless City*. 127 p.
- Pécs Management Centre. 2008. *Marketing strategy of the Pécs 2010, European Capital of Culture program*.
- Pietrzyk, I., *Zróżnicowanie statusu regionów w UE a projekt Europejskiej Karty Demokracji Regionalnej, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu Nr 46, 2009, pp. 449-458*
- Pietrzyk, I., *Zróżnicowanie statusu regionów w UE a projekt Europejskiej Karty Demokracji Regionalnej, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu Nr 46, 2009, pp. 449-458*
- Porter, M.E. (2001). *Regions and the new economics of competition (In SCOTT, A.J. 2001. Global City regions. In: Blackwell Oxford. p. 139-152*
- Rehnberg M., Ponte S. (2018) *From smiling to smirking? 3D printing, upgrading and the restructuring of global value chains. Global Networks, 18: 57–80*
- Ritzer G. *Rethinking Globalization: Glocalization / Grobalization and Something / No-thing. Sociol Theory. 2003. No. 21(3). P. 193-209*
- Robertson R. *Globalization: Social Theory and Global Culture. Sage, 1992. Vol 16*.
- Robertson R. *Situating glocalization: A relatively autobiographical intervention. Global Themes and Local Variations in Organization and Management: Perspectives on Glocalization. New York: Routledge, 2013. P. 41-52*
- Rodriguez-Pose A., Garcilazo E. *Quality of government and the returns of investment: examining the impact of cohesion expenditure in European regions. OECD Regional Development Working Papers. 2013. Vol. 2013, No. 12. P. 0_1.*
- Romein, A. and Trip, J. J. 2008. *Theory and practice of the creative city thesis: the cases of Amsterdam and Rotterdam. Paper presented at the ACSP-Aesop 4th Joint Congress 'Bridging the divide: celebrating the city', 6-11 July 2008, Chicago.*
- Rosenau J. *The governance of fragmentation: Neither a world republic nor a global interstate system. Stud Dipl. 2000. No. 53(5). P. 15-40.*
- Rostetska, S., Naumkina, S. *Paradigms of European integration processes in the EU, Visegrad group, and Ukraine. Baltic Journal of Economic Studies. 2019. No 5(3), 184-192.*
- Roudometof V. *The Glocal and Global Studies. Globalizations. 2015. No. 12(5). P. 774-787. DOI:10.1080/14747731.2015.1016293*
- Roudometof V. *Theorizing glocalization: Three interpretations. Eur J Soc Theory. 2016. No. 19(3). P. 391-408. DOI:10.1177/1368431015605443.*
- Sæther B., Andersen B. T., Hagen E. *Cross-Border Functional Regions and Innovation: Cases from inner Scandinavian Regions. Territorial Cohesion. Springer, 2019. P. 91–109.*
- Sapir A., Aghion P., Bertola G., et al. *An Agenda for a Growing Europe: The Sapir Report. Oxford University Press, 2004.*
- Schaap, L., and N. Karsten. 2017. *Assessing the Effects of Municipal Mergers. A Review of Dutch studies. Paper to PSA Conference, Brighton.*
- Scott, A. J. 2010. *'Cultural economy and the creative field of the city', Geografiska Annaler: Series B, Human Geography 92 (2): 115–130.*
- Seltzer E., Carbonell A. *Regional Planning in America: Practice and Prospect. Lincoln Institute of Land Policy, 2011.*
- Selwyn B. (2015) *Commodity chains, creative destruction and global inequality: a class analysis. Journal of Economic Geography, 15: 253–274*
- Sleuwaegen L., Boiardi P. *Creativity and regional innovation: Evidence from EU regions. Res Policy. 2014. No. 43(9). P. 1508-1522.*
- Smith A., Pickles J., Buček M., Pástor R., Begg B. (2014) *The political economy of global production networks: regional industrial change and differential upgrading in the East European clothing industry, Journal of Economic Geography, 14: 1023–1051.*
- Sokołowicz M., Lishchynskyy I. *Are Poland and Ukraine Gravity Centres for Each Other? Study on the Labour Migration Patterns. Comparative Economic Research. 2018.21(1), 45–65. DOI: 10.2478/ce-2018-0003*
- Sokołowicz, M. E., *Rozwój terytorialny w świetle dorobku ekonomii instytucjonalnej. Przestrzeń – bliskość – instytucje, University of Łódź Press, Łódź 2015.*
- Sölvell Ö. *Clusters. Balancing Evolutionary and Constructive Forces. – Ödeshög: Danagårds Graiska, 2009. – 140 P.*
- Spencer G. *The Creative Advantage of Diverse City-Regions: Local Context And Social Networks / Gregory M. Spencer Steger M. B. It's About Globalization, After All: Four Framings of Global Studies. A Response to Jan Nederveen Pieterse's 'What is Global Studies?' Globalizations. 2013. No. 10(6). P. 771-777.*
- Steiner, R., and C. Kaiser. 2017. *"Effect of Amalgamations: Evidence from Swiss Municipalities." Public Management Review 19 (2): 232–252. doi:10.1080/14719037.2016.1153704.*

- Steiner, R., C. Kaiser, and G. T. Eythórsson. 2016. "A Comparative Analysis of Amalgamation Reforms in Selected European Countries." In *Local Public Sector Reforms in Times of Crisis*, edited by S. Kuhlmann and G. Bouckaert, 23–43. London: Palgrave.
- Swales K. A. *Cost-Benefit Approach to Regional Policy. Technological Change and Mature Industrial Regions: Firms, Knowledge, and Policy* / Ed. Farshchi M., Janne O. E. M., McCann P. Cheltenham, Edward Elgar, 2009.
- Tai S. H., Wong Y. H. *Advertising Decision Making in Asia: "Glocal" versus "Regcal" Approach*. *J Manag Issues*. 1998. P. 318-339.
- Territorial Agenda 2020 put in practice – Enhancing the efficiency and effectiveness of Cohesion Policy by a place-based approach*. CDLR, *Rapport sur les pratiques européennes et les développements récents en matière d'autonomie régionale*, Conseil de l'Europe, Démocratie locale et régionale, Strasbourg 2007
- The Economist*. (2019). *Slowbalisation: the global list* *The Economist* 26 January: 17-20
- The Observatory of Economic Complexity*. 2020 URL: <https://oec.world/en/profile/bilateral-country/ukr/partner/> (2020.10.01)
- The Urban Agenda for the EU*.
- The Urban Dimension of EU Policies – Key Features of an EU Urban Agenda*. 2014. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/publications/communications/2014/the-urban-dimension-of-eu-policies-key-features-of-an-eu-urban-agenda
- The World Bank World development report 2009: Reshaping Economic Geography*.
- Tiebout, C., *A Pure Theory of Local Expenditures*, "The Journal of Political Economy", 64(5), 1956, pp. 416-424
- UNCTAD. 2008. *Creative economy report 2008*. 357 p. URL: http://unctad.org/en/Docs/ditc20082cer_en.pdf
- UNCTAD. 2010. *Creative economy report 2010*. 423 p. URL: http://www.unctad.org/en/docs/ditc20082cer_en.pdf
- van der Zwet A., Bachtler J. *New Implementation Mechanisms for Integrated Development Strategies in ESIF*. *Eur. Struct. Invest. Funds J*. 2018. No 6 (1).
- van der Zwet A., Bachtler J., Ferry M., [et al.] *Integrated Territorial and Urban Strategies-how are ESIF Adding Value in 2014-2020?* 2017.
- Van Oort, F. G. (2017). *Urban Growth and Innovation: Spatially Bounded Externalities in the Netherlands*. – Routledge. 285 p.
- Vanchan V., Mulhall R., Bryson J. (2018) *Repatriation or reshoring of manufacturing to the US and UK: dynamics and global production networks or from here to there and back again*. *Growth and Change*, 49: 97–121
- World Development Report 2009: Reshaping Economic Geography* // web.worldbank.org.
- Wu, W. 2005. *Dynamic Cities and Creative Clusters*. *World Bank Policy Research Working Paper No: 3509*.
- Yeung H. W. C. (2016). *Strategic Coupling: East Asian Industrial Transformation in the New Global Economy*. Ithaca, NY: Cornell University Press
- Yeung H. W. C. (2020) *Rethinking mechanism and process in the geographical analysis of uneven development*, *Dialogues in Human Geography*, 10, in Press.
- Yigitcanlar T., Lee S. H. *Korean ubiquitous-eco-city: a smart-sustainable urban form or a branding hoax? Technological Forecasting and Social Change*. 2014. Vol. 89. P. 100–114.
- Zarzo I.-M., Voicu A.M., Vidovic M. (2010). *CEECs Integration into Regional and Global Production Networks*. Georg-August University of Göttingen and University Jaume I. CECE: Georg-August University of Göttingen and University Jaume I № 125 – Mai 2011.
- Артьомов І. В. *Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: [монографія]*. Ужгород: ЛІРА, 2009. – 520 с.
- Асоціація агенцій регіонального розвитку України. URL: <http://www.narda.org.ua/>.
- Бурик З. М. *Теоретико-методологічні засади державного регулювання сталого розвитку України*. – Київ : Національна академія державного управління при Президентові України, 2018.
- Воглер Б., Саха Д, Красовська О. *Програма підтримки кластерів в Україні: принципи розробки та ключові особливості*. – Німецька консультативна група та Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, 2015.
- Голиков А., Казакова Н., Прав Ю. *Региональная политика и экономическое развитие: Европейский контекст*. – Харьков: Экограф, 2009 –240с.
- Дацко О. І. *Організаційно-економічне забезпечення формування міжрегіональних кластерів народних текстильних промислів*. – Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 2010.
- Державна статистична служба України* URL: <http://ukrstat.gov.ua/> (2020.10.01)
- Державна цільова економічна програма розвитку автомобільних доріг загального користування державного значення на 2018-2022 роки*.
- Децентралізація*. 2019. URL: <https://decentralization.gov.ua/map>
- Довбня С., Найдовська А., Хитько М. *Стратегія підприємства*. Ч. 1: Навч. посібник. – Дніпропетровськ: НМетаАУ, 2011.
- Економічна енциклопедія*. Том 1. – К. : Академія, 2002.
- Європейська конвенція про основні принципи транскордонного співробітництва між територіальними общинами або органами влади 1980 р. К., 1992. 13 с.*

- Жаліло Я. Тіньова економіка як «інституційна пастка» на шляху економічної модернізації. *Економічна теорія*. 2018. № 2. С. 22–40.
- Закон України “Про адміністративні послуги” від 06.09.2012 № 5203-VI.
- Закон України “Про добровільне об’єднання територіальних громад” від 05.02.2015 № 157-VIII.
- Закон України «Про транскордонне співробітництво» URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1861-15/print1352146709979730>.
- Лизун М. В. Розвиток світової валютної системи крізь призму її елементів. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2016. Вип. 4. С. 82–94
- Лизун М.В. Моделі економічного зростання світової та української економіки. *Журнал європейської економіки*. Тернопіль. 2006. №2(5). С.161-170.
- Лизун М. В., Комар Н. В. Теорія та практика антиінфляційного регулювання. *Ефективна економіка*. 2012. № 2. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/index.php?op=1&z=962>
- Лизун М. В., Ліщинський І. О. Глобальне управління в контексті формування світового економічного порядку. *Наука молода*. 2013. Вип. 20. С. 40–46
- Лизун М. В. Розвиток процесів регіональної економічної інтеграції: валютний аспект. *Галицький економічний вісник*. 2016. № 1 (50). С. 155–163
- Лизун М. В. Глобальні виклики регіональної валютної інтеграції: монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2017. 426 с.
- Лизун М. В., Ліщинський І. О. Трансформаційний процес територіального устрою країн Вишеградської четвірки: від доінтеграційного періоду до пан’європейських ініціатив. *The Visegrad Four – Ukrainian dimension. Integration – step by step: Collective monograph / under the editorship of T. Derkach*. Riga, Latvia: Izdevnieciba «Baltija Publishing». 2017. P. 60–77
- Лизун М. В. Регіональна валютна інтеграція країн Східної Європи. // Бенчмаркінг регіонального розвитку країн Східної Європи: Болгарія, Польща, Словаччина, Україна: колективна монографія / за наук. ред. д.е.н., проф. А. І. Крисоватого, д.е.н., проф. Є. В. Савельєва. Тернопіль: Економічна думка, 2018. С. 189–222
- Лизун М. В., Ліщинський І. О. Глобальне управління в контексті формування світового економічного порядку. *Наука молода*. 2013. Вип. 20. С. 40–46
- Лизун М. В., Ліщинський І. О. Регулювання ринку цінних паперів в розвинутих країнах світу: досвід для України. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету*. Серія: Економічні науки. 2014.
- Лизун М. В., Ліщинський І. О. Вплив регіоналізації ринків нафти на динаміку валютних курсів та процеси валютної інтеграції. *Економічний простір*. 2015. № 100. С. 13–23
- Лизун М. В. Розвиток процесів регіональної економічної інтеграції: валютний аспект. *Галицький економічний вісник*. 2016. № 1 (50). С. 155–163
- Лизун М. В. Валютна інтернаціоналізація крізь призму детермінуючих факторів та функцій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. Вип. 13. Ч. 2. С. 9–12
- Лизун М. В. Вплив інтернаціоналізації валюти на розвиток бізнесу. *Міжнародні відносини*. Серія «Економічні науки». 2017. № 10. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3119/2800
- Лизун М. В. Переваги та недоліки доларизації економік для країн, що розвиваються. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2017. № 3 (09). С. 18–22 .
- Лизун М. В. Валютні союзи: теоретичні підходи до трактування та мотивація створення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Економіка і менеджмент». 2017. Вип. 25. Частина 1. С. 25–28.
- Лизун М. В. Режим валютної ради в рамках монетарної інтеграції. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Економічні науки». 2017. Вип. 25. Ч. 1. С. 30–34
- Лизун М. В. Валютні війни в світовому геомонетарному просторі. *Бізнес-навігатор*. 2017. Вип. 4-1 (43). С. 26–30
- Лизун М. В. Архітектура сучасних процесів регіональної інтеграції. *Економіка та суспільство*. 2017. № 13. С. 102–107. URL: http://economyandsocietyin.ua/journal/13_ukr/17.pdf
- Лизун М. В. Економічна ефективність валютних рад у межах монетарної інтеграції. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2017. Вип. 6 (62). Ч. 1. С. 44–49
- Лизун М. В. Розвиток парадигми регіональної валютної інтеграції. *Економічний простір*. 2017. № 125. С. 5–16
- Лизун М. В., Савельєв Є. В., Куриляк В. Є., Ліщинський І. О. Global monetary integration and determination of strategic priorities for the exchange rate policy in Ukraine. *Годишник на СА «Д. А. Ценов»*. 2017. № 120. С. 177–226. (Особистий внесок автора: досліджено аспекти регіональної валютної інтеграції та особливості монетарної політики України)
- Лизун М. В. Особливості розвитку процесу інтернаціоналізації валюти в рамках геополітичного підходу. *Science of Europe*. 2017. Vol 1. № 17 (17). С. 32–37 (0,6 д. а.).
- Лизун М. В. Економічна ефективність валютно-курсового режиму доларизації. *Научные труды SWorld*. 2017. Вип. 49. Т. 2. С. 10–

- Lyzun M., Lishchynskyy I. *Social Efficiency of European Economic and Monetary Union*. Науковий вісник Полісся. 2018. № 1 (13). С. 184–188. DOI: 10.25140/2410-9576-2018-1-1(13)-184-188.
- Лизун М. В. Тенденції розвитку регіональної економічної інтеграції: методологічний аспект. *Journal of European Economy*. 2020. Том 19. № 1 (72). С.85-101.
- Ліцинський І., Лизун М. Концептуальні візії регіональної та глобальної безпеки. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2020. Вип. 2. С. 148–161. 232.
- Ліцинський І. Нова економічна географія та альтернативні концепції агломерації виробництва. *Журнал Європейської Економіки*. 2009. № 8(3). С. 241–264.
- Ліцинський І. Стратегія формування полюсів зростання в Болгарії. *Вісник Тернопільського Національного Економічного Університету*. 2016. № 3. С. 61-71.
- Ліцинський І. О. «Благословенна трійця» регіональної економіки. *Держава та Регіони*. 2018. №5(104). С. 4-11.
- Ліцинський І. О. Агломераційні форми міжнародної та просторової економічної інтеграції України. *Структурні реформи економіки: світовий досвід, інститути, стратегії для України: монографія*. Тернопіль: ТНЕУ, 2011. С. 591-605.
- Ліцинський І. О. Агломераційні форми просторової організації виробництва в країнах Європи: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.02 / Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль, 2011. 247 с. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/897>.
- Ліцинський І. О. Агломерація інноваційного виробництва в країнах «Старої Європи». *Вісник Тернопільського Національного Економічного Університету*. 2009. № 5. С. 145-157.
- Ліцинський І. О. Глокалізація, фрагментація та альтернативні візії внутрішніх гео економічних суперечностей. *Науковий Вісник Ужгородського Національного Університету*. 2018. № 22. Ч. 2. С. 77-81.
- Ліцинський І. О. Еволюція концепції нової економічної географії. *Формування нового світового економічного порядку: матеріали міжнар. наук. конф.* Тернопіль: Економічна думка, 2009. С. 29–32.
- Ліцинський І. О. Засадничі принципи стратегії полюсів зростання. *Інтелект XXI ст.* 2018. № 6. С. 77-81.
- Ліцинський І. О. Інноваційні форми агломерації виробництва: кластери та креативні регіони. *Вісник Тернопільського Національного Економічного Університету*. 2010. № 5(1). С. 158-166.
- Ліцинський І. О. Інституційні передумови формування кластерних агломераційних структур в Україні. *Перший етап модернізації економіки України: досвід та проблеми: монографія*. Запоріжжя: Класичний приватний університет. 2014. С. 644-649.
- Ліцинський І. О. Концептуальний мейнстрім регіонального зростання. *Економічний Вісник Запорізької Державної Інженерної Академії*. 2018. №6(18). С. 46-51.
- Ліцинський І. О. Новий міський регіоналізм як сучасна парадигма регіональної економіки. *Бізнес-Навігатор*. 2018. №6(49). С. 14-18.
- Ліцинський І. О. Онтологічно-концептуальні засади глокалізації. *Причорноморські Економічні Студії*. 2018. № 34. С. 20-24.
- Ліцинський І. О. Парадигма просторової організації локального економічного розвитку. *Вісник Одеського Національного Університету*. 2018. № 236 (7). С. 13-17.
- Ліцинський І. О. Стратегічні вектори стимулювання полюсів та осей розвитку в Польщі, Словаччині, Болгарії та Україні. *Бенчмаркінг регіонального розвитку країн Східної Європи: Болгарія, Польща, Словаччина, Україна: колективна монографія / ред.: А. І. Крисоватий, Є. В. Савельєв*. Тернопіль: Економічна думка, 2018. С. 223-253.
- Ліцинський І. О. Сучасна теорія регіонального зростання та розвитку. *Науковий Вісник Міжнародного Гуманітарного Університету*. 2018. № 34. С. 58-66.
- Ліцинський І. О. Функціональна модель територіальних полюсів розвитку в умовах глобальної економіки. *Науковий Вісник МГУ*. 2017. № 25. Ч.1. С. 29-34.
- Ліцинський І. О., Куриляк В. Є., Лизун М. В., Комар Н. В. Порівняльний аналіз ролі інноваційних локальних виробничих систем в країнах Східної Європи. *Бенчмаркінг регіонального розвитку країн Східної Європи: Болгарія, Польща, Словаччина, Україна: колективна монографія / ред.: А. І. Крисоватий, Є. В. Савельєв*. Тернопіль: Економічна думка, 2018. С. 355-380.
- Ліцинський І. О., Лизун М. В. *Методологические подходы к исследованию функциональной и региональной валютной интеграции*. Сборник Международна научна конференция. Свищов, България: Ценов, 2018. С. 74-79.
- Ліцинський І. О., Лизун М. В. Тренди розвитку регіональної та мультилатеральної валютної інтеграції. *Проблеми Системного Підходу В Економіці*. 2019. №1(69). Ч. 1. С. 52-58.
- Ліцинський І. О., Лизун М. В., Савельєв Є. В., Куриляк В. Є. Концептуальний дискурс вибору режиму валютно-курсової політики України. *Вісник Економічної Науки України*. 2018. №1. С. 133-150.
- Ліцинський І. О., Лизун М. В., Савельєв Є. В., Куриляк В. Є. Україна в глобальних процесах посилення інтеграції електричного транспорту в систему громадських перевезень. *Журнал Європейської Економіки*. 2018. №1. С. 98-109.
- Маслов Ю. К. Країни ЦСЄ як субрегіональна геополітична спільність та орієнтир політичної інтеграції України в європейський простір. 2014. *Грані*. №10. с. 111-115.

- Мережа Центрів надання адміністративних послуг в Україні. URL: <http://map.snar.in.ua/>
- Мироненко М. Ю., Смагло О. В. Роль Вишеградської четвірки у забезпеченні ефективної євроінтеграції України. Причорноморські економічні студії. 2017. №22. с. 16-19.
- Міста-члени АЕМУ URL: <https://enefcities.org.ua/pro-nas/>
- Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування. URL: <https://decentralization.gov.ua/mainmonitoring>
- Національний інститут стратегічних досліджень Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу : аналіт. доп. – Київ : НІСД, 2019.
- Портер М.Е. «Конкуренція» – Москва: Видавничий дім «Вільямс». – 2005. – 608 с.
- Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року” від 06.08.2014 № 385.
- Прайс В. Людська поведінка: фактор у прикладній економіці // Кластерна модель регіонального розвитку. Перспективні дослідження. – 1999.
- Проект Закону «Про засади адміністративно-територіального устрою України» №8051 від 22.02.2018 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63508.
- Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року” від 30 травня 2018 р. №430-р.
- Савельєв С. В., Куриляк В. С., Куриляк М. Ю. Вишеградська четвірка та Україна в контексті розвитку євроінтеграційних процесів. Економічний вісник Донбасу. 2019. №3 (57). DOI: 10.12958/1817-3772-2019-3(57)-21-29.
- Савельєв С. В., Куриляк В. С., Лизун М. В., Ліщинський І. О. Концепція «Вишеградська четвірка + Україна»: реальність і перспективи. Вісник економічної науки України. 2019. №1 (36).
- Савельєв С., Куриляк М. Концепція регіональних реформ в Україні на рівні NUTS. Журнал європейської економіки. 2017. Т. 15, №1. С. 92–120.
- Саух І. Малий бізнес в аспекті регіонального розвитку: нові концептуальні підходи http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/PSPE/2008-1/Sauh_108.htm
- Семяновський В. М. Система територіальної статистики та адміністративно-територіальний устрій. європейський досвід для України. Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту. 2014. №4. С. 39–53.
- Соколенко С. Інноваційні кластери – механізм підвищення конкурентоспроможності регіону // <http://www.sokolenko.com/clusters/11>
- Стратегічне планування муніципального розвитку: навчально-методичний посібник / ДП «Укртехінформ» – Київ, 2013. – 205 с.
- Стратегія сталого розвитку України до 2030 року (проект). URL: https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SDGreports/UNDP_Strategy_y06-optimized.pdf
- Тимофієва С.Б. Конкурентні переваги регіону та вплив на них параметрів регіональної інфраструктури. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. № 9.
- Угода мерів – Схід. URL: com-east.eu
- Указ Президента України “Про стратегію сталого розвитку ‘Україна–2020’” №5 від 12.01.2015 р.
- Українські кластери. URL: <https://www.google.com/maps/d/viewer?mid=1Trr8591893VqB3ud5cVZP11OZ7k&hl=en>

Навчальне видання

**А. Крисоватий, І. Ліщинський, М. Лизун,
В. Куриляк, Є. Савельєв**

ЄВРОПЕЙСЬКА РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА

За редакцією Крисоватого А. І. та Ліщинського І. О.

Видавець:
Західноукраїнський національний університет
вул. Бережанська, 2, м. Тернопіль 46004

Видавничо-поліграфічний центр «Економічна думка ЗУНУ»
вул. Бережанська, 2, м. Тернопіль 46004
тел. (0352) 47-58-72
E-mail: edition@tneu.edu.ua

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 3467 від 23.04.2009 р.*